

О. В. Ковальова

**ІНФОРМАЦІЙНА ПАРАДИГМА
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УКРАЇНІ:
ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ**

Монографія

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

УДК 343.102:303.725.37(477)
К 56

Рецензенти:

Корнієнко М. В. – доктор юридичних наук, професор, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ, полковник поліції

Лук'янчиков Є. Д. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Халимон С. І. – доктор юридичних наук, професор, заступник начальника кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

*Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради
Донецького державного університету внутрішніх справ
(протокол № 2 від 05 жовтня 2022 року)*

Ковальова О. В. Інформаційна парадигма досудового розслідування в Україні: теоретико-прикладний аспект :
К 56 **монографія.** – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 320 с.

ISBN 978-617-554-075-6

Монографію присвячено дослідженню особливостей інформаційного забезпечення досудового розслідування в Україні. У книзі розкрито поняття та сутність досудового розслідування як стадії кримінального процесу. Розглянуто досудове розслідування як інформаційно-пізнавальний процес. Вивчено міжнародний досвід інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень, а також запропоновано перспективи та шляхи вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Книга розрахована на працівників правоохоронних органів, учених, представників громадських організацій, здобувачів вищої освіти, а також усіх, хто цікавиться проблемами кримінального процесуального права.

УДК 343.102:303.725.37(477)

ISBN 978-617-554-075-6©

© Донецький державний університет
внутрішніх справ, 2022

© Видавничий дім «Гельветика», 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
Розділ 1	
ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК ІНФОРМАЦІЙНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	9
1.1 Поняття та сутність досудового розслідування як стадії кримінального процесу.	9
1.2 Досудове розслідування як інформаційно-пізнавальний процес.	36
1.3 Генезис системи інформаційного забезпечення досудового розслідування.	52
Висновки до розділу 1.	74
Розділ 2	
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	78
2.1 Роль інформаційного забезпечення в пізнавальній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень у сучасних умовах.	78
2.2 Правові та організаційні засади застосування засобів інформаційного забезпечення досудового розслідування.	98
2.2.1 Засоби інформаційного забезпечення документування кримінальних правопорушень під час здійснення оперативно-розшукової діяльності.	100
2.2.2 Засоби інформаційного забезпечення при проведенні слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.	116
2.2.3 Засоби інформаційного супроводження застосування заходів забезпечення кримінального провадження.	107
2.3 Використання спеціальних знань в інформаційному забезпеченні досудового розслідування.	125

2.3.1	Правові та організаційні засади використання спеціальних знань досудового розслідування.	133
2.3.2	Види використання спеціальних знань в інформаційному забезпеченні досудового розслідування.	146
	Висновки до розділу 2.	159

Розділ 3

	МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.	164
3.1	Зарубіжний досвід інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень.	164
3.2	Інформаційне забезпечення досудового розслідування в процесі міжнародного співробітництва.	195
	Висновки до розділу 3.	213

Розділ 4

	ПЕРСПЕКТИВИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.	217
4.1	Недоліки нормативного регулювання інформаційного забезпечення досудового розслідування.	217
4.2	Напрямки удосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування.	243
4.3	Організаційні аспекти керування ризиками в процесі удосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування.	263
	Висновки до розділу 4.	384
	ВИСНОВКИ	290
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	298

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- ЄС** – Європейський Союз
КК України – Кримінальний кодекс України
КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України
ОБСЕ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ООН – Організація Об'єднаних Націй
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка
ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень
ДБР – Державне бюро розслідувань
ДНДЕКЦ МВС – Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ
ГУНП – Головне управління Національної поліції
НДЕКЦ МВС – Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ

ВСТУП

Із прийняттям у 2012 році чинного Кримінального процесуального кодексу України законодавець взяв курс на відхід від сталих принципів здійснення кримінального провадження, що зумовлено прагненням створити максимально ефективну та об'єктивну платформу для реалізації завдань кримінального процесу в найкоротші терміни. Однак статистична інформація та судова практика за останні десять років свідчить про те, що до сьогодні проблема негативної кримінологічної ситуації залишається невирішеною. Відповідно до статистичних даних, викладених на офіційному сайті Генеральної прокуратури України, за 10 місяців у 2012 році кількість незавершених кримінальних проваджень складала 368 одиниць, у 2013 році залишок кримінальних проваджень склав 1686 одиниць, у 2014 році незакінченими залишились 1861 кримінальне провадження, у 2015 році – 2333 провадження, у 2016 році – 3213 незакінчених проваджень, у 2017 – 3798, у 2018 – 6510, у 2019 році залишок незакінчених кримінальних проваджень на кінець звітного періоду склав 3054 одиниці. Вказані дані свідчать про ускладнення роботи органів досудового розслідування із регресом процесу боротьби з кримінально протиправною діяльністю.

Очевидним є факт того, що більшість проблем виникає на етапі досудового розслідування, що зумовлено низкою причин об'єктивного та суб'єктивного характеру: 1) латентність окремих видів кримінальних правопорушень; 2) відсутність професійної зацікавленості працівників правоохоронних органів; 3) повернення судом та прокурором окремих проваджень для проведення додаткового розслідування; 4) рудиментарність заходів та засобів, які застосовуються органами досудового розслідування у професійній діяльності. Аналіз слідчої та судової практики дозволив підсумувати, що саме остання причина є найбільш розповсюдженою та дестабілізуючою, що можна пояснити стрімким «професійним» розвитком кримінальних правопорушників та відсутністю можливості своєчасно реагувати на суспільно небезпечні діяння.

Прагнення України посісти гідне місце на міжнародній арені вимагає від держави перехід до більш сучасних способів розкриття кримінальних правопорушень, одним з яких є вдосконалення процесу доказування шляхом його тотальної діджиталізації, що можна зробити тільки за рахунок перегляду засобів інформаційного забезпечення досудового розслідування. На сьогодні робота правоохоронців вимагає активного використання інформаційно-довідкової та методичної літератури, криміналістичних обліків, відповідних баз даних, технічного та програмного забезпечення тощо. Вказана проблема є достатньо розповсюдженою як серед практичних працівників правоохоронних органів, так і серед учених-процесуалістів. Окремі аспекти розглядуваної проблематики в частині вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування висвітлено в працях І. В. Арістової, О. М. Бандурки, А. М. Бірюкова, В. М. Брижко, С. О. Бухонського, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. О. Глушкова, Р. А. Калюжного, Б. А. Кормича, О. В. Логінова, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'яничкова, А. М. Новицького, О. В. Олійника, Ю. В. Попова, В. М. Росоловського, О. С. Саїнчина, Д. Я. Семир'янова, І. С. Стаценко-Сургучової, Л. В. Трофімової, В. С. Цимбалюка, М. Я. Швеця, В. Ю. Шепітька, Е. М. Яковця тощо.

Проте окремі теоретико-прикладні аспекти залишили поза увагою та потребують детального дослідження. Такими аспектами є: 1) вивчення та удосконалення правових та організаційних засад застосування засобів інформаційного забезпечення досудового розслідування; 2) розробка алгоритму використання спеціальних знань в інформаційному забезпеченні досудового розслідування; 3) встановлення недоліків нормативного регулювання інформаційного забезпечення досудового розслідування та пошук способів їх усунення; 4) дослідження напрямків удосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування; 5) розгляд організаційних аспектів керування ризиками та можливостями в процесі вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування; 6) дослідження міжнародного та зарубіжного досвіду удосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування з метою інтеграції

позитивного досвіду в українську кримінальну процесуальну практику. Такі прогалини в кримінальній процесуальній доктрині призводять до регресу законодавства, звужують повноваження органів досудового розслідування, що негативно впливає на процес розкриття кримінальних правопорушень та на загальний стан кримінально протиправної діяльності в Україні. Таким чином, наша держава потребує більш прогресивного підходу до вдосконалення та застосування інформаційного забезпечення досудового розслідування, який надасть можливість скорегувати пріоритети кримінальної процесуальної політики та вдосконалити вітчизняну нормативно-правову базу.

Отже, сучасні тенденції, які продиктовані необхідністю створення нових способів та засобів удосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування, і визначають актуальність нашого дослідження для кримінальної процесуальної науки.

Розділ 1

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК ІНФОРМАЦІЙНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1 Поняття та сутність досудового розслідування як стадії кримінального процесу

Прийняття у 2012 році чинного Кримінального процесуального кодексу України стало свідченням позитивних змін у законодавчому баченні структури кримінального процесу, що наблизило нашу державу до міжнародних та європейських стандартів у галузі кримінальної юстиції. Законодавець розкриває зміст терміна «кримінальне провадження», виділяючи в ньому досудове розслідування і судове провадження (п. 10 ст. 3 КПК) як певні його стадії. Як зазначається, досудове розслідування починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 5 ст. 3 КПК). Тобто можна констатувати, що на цій стадії в умовах змагальності сторін попередньо вирішуються досить складні завдання, визначені у ст. 2 КПК України «Завдання кримінального провадження». Саме ця обставина, на наш погляд, зумовлює потребу в розгляді особливостей змісту досудового розслідування, для чого актуальним є простеження його історичної еволюції.

На думку більшості науковців, вітчизняне досудове розслідування у своєму історичному розвитку пройшло такі етапи: 1) досудове розслідування кінця IX – середини XIII століття; 2) досудове розслідування середини XIII століття – 1864 р.; 3) досудове

розслідування другої половини XIX та початку XX ст. (1864–1917 рр.); 4) досудове розслідування радянської України (1918–1991 рр.); 5) досудове розслідування після набуття Україною незалежності (з 1991 р.)¹. Водночас у процесуальній літературі існує думка, що сучасна модель досудового розслідування у своєму розвитку пройшла шість етапів.

Перший етап бере свій початок із часів первіснообщинного устрою, для якого характерна наявність норм звичаєвого права, що регулювали порядок здійснення кровної помсти, проведення присяги, ордалії, порядок оцінювання показань свідків тощо. Але ми можемо говорити тільки про період існування Київської Русі. Система права Київської Русі зі слов'янськими та перебраними джерелами права, що включала в себе питання вирішення спорів, діяла на українських землях у кінці IX – середині XIII століття, а пізніше продовжувала використовуватись у Великому Князівстві Литовському. На той час писаними джерелами – пам'ятками руського права насамперед є «Руська Правда» і Литовський статут². Таким чином, можна сказати, що цей етап – перша, примітивна спроба врегулювання взаємовідносин, які виникли у зв'язку зі вчиненням кримінального правопорушення в його тогочасному розумінні. Звичайно, ми ще не можемо говорити про зародження досудового розслідування, але маємо змогу підсумувати прагнення первісного суспільства сформувати певний алгоритм реагування на порушення встановлених правил та заборон, а також систематизувати заходи та засоби пошуку істини для вибору максимально ефективного та співрозмірного (що було досить важливим для того часу) виду покарання.

Другий етап, уже наділений певними елементарними сучасними рисами, можна пов'язати із прийняттям Статуту кримінального судочинства 1864 р. Викладені в ньому основи, що поєднували між собою розшук, дізнання та слідство, спричинили різне

¹ Кримінальний процес : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної ; М-во осв-іти і науки України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2010. С. 42.

² Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2016. С. 21.

тлумачення сутності дізнання та відсутності спеціальної судової поліції. Виконання судовим слідчим розшукових функцій призвело до посилення у ХХ ст. значення поліції, як органу адміністративної влади, й послаблення ролі судового слідчого як представника судової влади (слідчий виконував функції кримінального переслідування та розшуку, але був усунений від участі в розслідуванні певних видів злочинів). На цьому етапі загальною метою досудового розслідування було встановлення підстав, достатніх для розгляду судом кримінальної справи стосовно конкретної особи. Процесуалістами дореволюційного періоду також зазначалося, що досудове слідство існує тільки для вирішення питання про віддання особи до суду³.

Отже, можна підсумувати, що в цей історичний період більшу цінність мало судове провадження. Суд визнавався провідним органом, який повною мірою вирішував «долю» кримінальної справи. Саме тому досудове розслідування розглядалось виключно як підготовчий етап, спрямований на збір інформації, яка може бути використана судом для винесення вироку. Таким чином, окремі риси, закладені в кримінальну процесуальну нормативно-правову базу в цей період, було збережено в більш сучасній формі в чинному законодавстві.

Вказана теза підтверджується тим, що третій етап розвитку досудового розслідування, зумовлений прийняттям КПК УРСР 1922 р., майже повною мірою перейняв законодавчий підхід до концепції досудового розслідування. Більш презентабельним, на наш погляд, є кримінальне процесуальне законодавство зі змінами, внесеними у 1927 р., в якому було суттєво розширено функції та повноваження органів дізнання.

Четвертий етап розвитку досудового розслідування тривав з кінця 20-х і до початку 50-х років ХХ ст. та ознаменувався тим, що в теорії та практиці почала простежуватись тенденція до спрощення кримінального процесу й ставлення до процесуальних гарантій як до простих формальностей. Указаний підхід призвів

³ Фойницький І. А. Курс уголовного судопроизводства : в 2 т. Санкт-Петербург : Наука; Альфа, 1996. Т. 1. С. 43.

до жажливих порушень прав людини та масових репресій без сліdstва й суду. Так, у 30-х роках запроваджувався спрощений порядок кримінального провадження щодо окремих категорій злочинів, зокрема, диверсій, шкідництва та тероризму. Такий стан справ спричинив появу судочинства, що здійснювалося позасудовими органами, так званими «трійками» Народного Комісаріату Внутрішніх Справ. На жаль, радянська «законність» того часу встановлювалася таким чином аж до скасування вказаної інституції в 1953 р.⁴ На нашу думку, цей етап можна вважати «переломним», оскільки в наступних кримінальних процесуальних нормативно-правових актах законодавець уже більш пропорційно та сучасно підходив до встановлення процедури взаємодії з кримінальним правопорушником.

П'ятий етап розвитку досудового розслідування пов'язаний із прийняттям Основ кримінального судочинства СРСР і союзних республік у 1958 р. та КПК УРСР у 1960 р. Головним результатом цього періоду розвитку кримінальної процесуальної доктрини держави була систематизація норм законодавства у контексті більш повного та якісного формулювання загальних положень кримінального судочинства, специфіки його стадій та окремих процесуальних інститутів, а також створення передумов для запровадження засад верховенства права та законності у сучасне кримінальне процесуальне законодавство України⁵. Цікавим аспектом, на наш погляд, є те, що нормативно-правові акти, прийняті в 1960 році (як кримінальне, так і кримінальне процесуальне законодавство), створили «юридичний каркас», на якому будувались чинні ціннісні законодавчі підходи до розуміння основних положень відправлення правосуддя в сучасній Україні. При цьому необхідно звернути увагу на те, що, на нашу думку, цей період характеризувався, з одного боку, намаганням відійти від відверто «інквізиційних» положень сталінського періоду,

⁴ Глобенко Г. І. Досудове розслідування: ретроспективний погляд та шляхи подальшого реформування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 4 (80). С. 52.

⁵ Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2016. С. 22.

а з іншого – зберегти обвинувальний характер «попереднього розслідування», характерного для авторитарного і диктаторського систем управління.

Шостий етап розвитку досудового розслідування бере свій початок у 1992 р. із прийняттям Верховною Радою України Концепції судово-правової реформи, в ній передбачалося законодавче закріплення самостійності слідчого, диференціація досудового розслідування, розмежування функцій органів досудового розслідування і органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, створення єдиного слідчого апарату тощо. Водночас у теорії кримінального процесу та законотворчій діяльності розглядаються такі напрями реформування органів досудового слідства, а саме: створення єдиного слідчого комітету; запровадження при судах інституту судових слідчих; збереження існуючого «відомчого» досудового слідства; формування слідчого апарату в органах внутрішніх справ. Упродовж 2001–2002 рр. проведено так звану «малу судово-правову реформу», відповідно до якої трансформовано функції прокуратури, реалізовано положення Конституції України щодо апеляційного провадження, наповнено новим змістом правові процедури оскарження процесуальних рішень у касаційному порядку, нормативно визначено форми судового контролю на стадії досудового розслідування⁶. У 2008 р. було прийнято Концепцію реформування кримінальної юстиції України, яка визначила основні критерії та вимоги до розроблення та прийняття нового кримінального процесуального законодавства України. Основною метою в цій Концепції законодавцем було визначено те, що досудове розслідування має бути позбавлене зайвої формалізації та дублювання функцій. Таким чином, саме 2008 рік поклав старт для зародження у 2012 році принципово нової, структурованої та цілісної системи кримінального провадження, першочерговою стадією якого стало досудове розслідування, актуалізоване у формах, відповідних сучасній нормативно-правовій базі. Водночас цей період можна назвати

⁶ Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України : теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС України) : монографія. Донецьк : Промінь, 2012. С. 29.

достатньо суперечливим: з одного боку, досить довго в кримінальному процесі зберігалися попередні уявлення (стандарт), але поступово зароджувалися і демократичні підходи – з іншого.

Окремої уваги також заслуговує те, що на сучасному етапі з прийняттям у 2012 році нового процесуального законодавства значно була знижена роль слідчого, а на перший план було висунуто прокурора як процесуального керівника та організатора досудового розслідування. Так, у ч. 2 ст. 36 КПК України серед інших повноважень, які покладено на прокурора передбачено, що він, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений: 1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом; 2) мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування; 3) доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування; 4) доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному цим Кодексом; 5) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам тощо»⁷. Такий законодавчий підхід було закріплено на найвищому рівні в Конституції України з доповненням останньої у 2016 році ст. 131-1, в якій вказано, що в Україні діє прокуратура, яка здійснює: 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; 3) представництво інтересів держави в суді у виключних

⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.

випадках і в порядку, що визначені законом⁸. Вважаємо, що такий законодавчий підхід, з одного боку, ще більше актуалізував принцип змагальності, а з іншого – дозволив зробити кримінальний процес більш прозорим.

Позитивним слід визнати й те, що в сучасному кримінально-процесуальному законодавстві поняття досудового розслідування безпосередньо визначено в п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України і означає стадію кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності⁹. Досудове розслідування може здійснюватися у формі досудового слідства і дізнання. Відповідно до ст. 215 КПК України досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства, а кримінальних проступків – у формі дізнання.

Досудове слідство здійснюють: слідчі органів Національної поліції – щодо всіх кримінальних правопорушень, окрім тих, що відносяться до підслідності інших органів, що здійснюють досудове розслідування; слідчі органів безпеки – щодо кримінальних правопорушень передбачених статтями 109-114-1, 201, 258-258-5, 265-1, 305, 328, 329, 330, 332-1, 333, 334, 359, 422, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 446, 447 КК України; слідчі ДБР – щодо злочинів вчинених вищими посадовими особами держави, проти встановленого порядку несення військової служби; детективами НАБУ; підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України; підрозділи детективів органів Бюро економічної безпеки України. Досудове слідство обмежене в часі, і його строк не може бути більше 2 місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні

⁸ Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

⁹ Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2016. С. 19.

злочину. Однак згідно з ч. 2 ст. 219 КПК України, такий строк може бути продовжений у порядку, передбаченому параграфом 4 глави 24 Кодексу. При цьому загальний строк досудового розслідування не може перевищувати: дванадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину; вісімнадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину¹⁰. Досудове слідство, з огляду на те, що на нього покладено завдання встановлення істини за фактом вчинення злочину, котрий є більш тяжким по відношенню до кримінального проступку, є провідною формою досудового розслідування.

У свою чергу дізнання – це така форма досудового розслідування, яка передбачена кримінальним процесуальним законодавством і здійснюється компетентними на те органами та полягає у реалізації завдань кримінального провадження при вчиненні кримінальних проступків, тобто того, що не віднесено до категорії злочинів. При дізнанні строк досудового розслідування – 1 місяць з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку¹¹. Отже, виходячи з тяжкості вчиненого суспільно небезпечного діяння, законодавцем було диференційовано строки та особливості досудового розслідування відповідно до форм його процесуальної реалізації.

Варто звернути увагу, що запропонована в п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України законодавцем дефініція чітко зумовлює і головні риси досудового розслідування, до яких вчені відносять: 1) нормативну закріпленість завдань (ст. 2 КПК України); 2) чіткість меж проведення (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України); 3) передбачену кримінальну процесуальну форма; 4) визначеність кола учасників; 5) специфічність процесуальних рішень та суб'єктів їх прийняття¹². Водночас до загальних положень досудового розслідування законодавець відносить: початок досудового розслідування (ст. 214 КПК України); підслідність (ст. 216 КПК України);

¹⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

¹¹ Там само

¹² Симонович Д. В. Проблеми структури та системності у кримінальному процесі : Стадії та окремі провадження. Харків, 2016. С. 75.

об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування (ст. 217 КПК України); місце проведення досудового розслідування (ст. 218 КПК України); строки досудового розслідування (ст. 219 КПК України); розгляд клопотань під час досудового розслідування (ст. 220 КПК України); ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення (ст. 221 КПК України); недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування (ст. 222 КПК України)¹³. Таким чином, нормативно закріплене поняття «досудове розслідування» сформульоване з урахуванням його основних послідовних етапів, тобто надає структурне уявлення про сутність та зміст даної стадії кримінального провадження. Запропоноване поняття є повною мірою зрозумілим та вичерпним, однак цінним є і врахування підходів учених до його тлумачення.

Відтак системний аналіз формулювання сучасними науковцями досліджуваної дефініції загальних підходів до розуміння сутності та змісту досудового розслідування свідчить про те, що більшість із них принципово не розходяться з класиками та практично не відійшли від наведеного визначення, а лише деталізували та розширили уявлення про дане поняття. Однак у науковій літературі є й інші тлумачення дефініції «досудове розслідування», найбільш цінним для нашого дослідження є підхід Т. М. Барабаш. Так, вказана авторка розглядає досудове розслідування як юридичну процедуру визначення порядку вирішення (розв'язання) кримінально-правового конфлікту за допомогою процесуальних дій: слідчих (розшукових), у тому числі й негласних, процесуальних заходів кримінального провадження, з метою створення доказової бази для прийняття підсумкового рішення на даній стадії – закриття кримінального провадження або направлення до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності¹⁴.

¹³ Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2016. С. 75.

¹⁴ Барабаш Т. М. Проблемні питання етапності досудового розслідування в кримінальному провадженні України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 5. С. 117.

Запропоноване Т. М. Барабаш визначення здається нам цікавим, хоча і не позбавленим певних недоліків. Так, ми не можемо погодитись з тим, що досудове розслідування є юридичною процедурою визначення порядку вирішення (розв'язання) кримінально-правового конфлікту за допомогою процесуальних дій. По-перше, авторка не повною мірою вичерпно розуміє природу юридичної процедури, яка сама по собі є чітко визначеним алгоритмом дій суб'єкта такої процедури, метою яких є досягнення певної мети. Тобто структурно до змісту юридичної процедури входять локальні акти поведінки, кожен з яких включає наслідки, які мають принципове значення у зв'язку з їх впливом на зміст та кінцевий результат. Тому говорити про те, що досудове розслідування є юридичною процедурою визначення порядку не можна, оскільки юридична процедура сама собою є визначеним порядком. По-друге, досудове розслідування – це сукупність послідовних етапів, які є догматичними.

Системний аналіз норм КПК України свідчить про те, що в його положеннях не передбачена чітка етапізація стадії досудового розслідування. Через те в науковій літературі висловлюються різні погляди на дане питання. Зокрема, у доктринальних джерелах міститься позиція щодо виділення у структурі досудового розслідування шість етапів: 1) внесення слідчим, прокурором відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР та визначення керівником органу досудового розслідування слідчого, який буде здійснювати розслідування (ст. 214 КПК України); 2) проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій з метою отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила (гл. 20, 21 КПК України); 3) повідомлення особі про підозру та допит підозрюваного (ст. 276–279, 224 КПК України); 4) застосування заходів забезпечення кримінального провадження (розділ III КПК України); 5) подальше проведення процесуальних дій щодо збирання і перевірки доказів, які підтверджують чи спростовують підозру, встановлення обставин, що обтяжують чи пом'якшують відповідальність; 6) закінчення досудового розслідування (гл. 24 КПК України)¹⁵.

¹⁵ Там само

Більш цікавим та структурованим нам здається підхід, запропонований Т. М. Барабаш.

Зокрема, вчена виділяє три етапи досудового розслідування, а саме: 1) початковий (з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань або, як виключення, – отримання уповноваженими органами інформації про вчинене кримінальне правопорушення (при огляді місця події тощо – ч. 3 ст. 214 КПК)). На даному етапі проводяться слідчі (розшукові) дії для отримання відомостей про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила. Завданням цього етапу є встановлення особи, причетної до вчинення кримінального правопорушення, збирання доказів для підозри особи, а також здійснення швидкого розслідування, оскільки строки встановлення події кримінального правопорушення і винних осіб повинні максимально наближатись до моменту вчинення злочину. Іноді цей етап може тривати досить незначний час, наприклад коли особу затримали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення. Оскільки у такому випадку протягом 24-х годин особі повинно бути вручене письмове повідомлення про підозру, або така особа підлягає негайному звільненню¹⁶;

2) з моменту повідомлення особі про підозру починається наступний (подальший) етап досудового розслідування, який завершується групуванням такої сукупності доказів, що вказує на можливість прийняття одного з рішень стадії досудового розслідування». «Другий етап досудового розслідування характеризується тим, що на підставі аналізу або підсумування (за аналогією виокремлення «сумарного» етапу) фактичних даних особі, яку, на думку представників сторони обвинувачення, слід вважати причетною до кримінального правопорушення, повідомляється про підозру. При цьому підозра, що формулюється у відповідному документі, – це попередній висновок слідчого, прокурора про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, припущення, яке повинно бути перевірено та оцінено в сукупності з усіма доказами¹⁷;

¹⁶ Там само

¹⁷ Там само

3) завершальний етап – розпочинається з надання доступу до матеріалів досудового розслідування, відкриття матеріалів сторонами кримінального провадження і закінчується складанням підсумкового рішення органом досудового розслідування. Третій етап досудового розслідування здійснюється щодо конкретної особи – підозрюваного. На цьому етапі слідчий, прокурор збирає, перевіряє докази з метою спростування підозри або її підтвердження та трансформації в обвинувальний акт. У такому випадку підозра повинна бути перевірена в сукупності з усіма доказами, разом із версією про непричетність особи до вчинення кримінального правопорушення, що відповідатиме правовому змісту такої засади кримінального провадження, як презумпція невинуватості. У зв'язку з цим на цьому етапі можливо змінити раніше повідомлену підозру, встановити нового суб'єкта вчинення кримінального правопорушення. Крім того, у цей період представник сторони обвинувачення встановлює обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання. Закінчується досудове розслідування складанням підсумкового процесуального рішення¹⁸.

Таким чином, у загальному вимірі досудове розслідування проходить три етапи, які відзначаються певною специфікою і спрямовані на виконання єдиного завдання. При цьому необхідно відзначити чітку кореляцію досудового розслідування з іншими стадіями кримінального процесу, зумовленими його структурою.

Наприклад, Л. М. Лобойко зазначає, що структура кримінального процесу – це спосіб зв'язку елементів процесу, що роблять його цілісним утворенням. Структура кримінального процесу в статичному стані відображається в матеріалах закінченої кримінальної справи, а в динамічному стані є сукупністю елементів діяльності. Структурними елементами кримінального процесу, що відображають його динаміку, є стадії¹⁹. Стадія, як зазначено в академічному тлумачному «Словнику української мови»,

¹⁸ Там само

¹⁹ Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. С. 15–16.

певний момент, період, етап у житті, розвитку кого-, чого-небудь, які мають свої якісні особливості²⁰. На думку вченого, стадії кримінального процесу – це його відносно самостійні частини, кожна з яких має власні завдання, специфічне коло учасників і процесуальних засобів діяльності, проходить притаманні тільки для неї етапи і завершується прийняттям певного рішення, яким вона, як правило, трансформується в наступну стадію²¹. У цілому слід погодитись та підтримати таку наукову позицію, оскільки в наведеному визначенні вченим розширено коло ознак стадій, зокрема вказівкою на їх етапи, що дозволяє більш поглиблено зрозуміти таку правову дефініцію.

Одні автори вважають, що стадія – це діяльність, другі визначають її як порядок провадження у кримінальній справі, треті підходять до розгляду теоретичних положень стадії кримінального процесу як правовідносин, що виникають у разі проведення досудового та судового провадження²². На думку О. Р. Михайленка, поділ стадій процесу на досудові та судові провадиться саме щодо суб'єктів – державних органів, які здійснюють кримінальну процесуальну діяльність. Саме тому в основі позначення кожної цієї групи лежить спільний для них корінь «суд». Лише префікс «до», що застосовується для позначення «досудового провадження», і вказує на межі включення в нього стадій, які передують судовим стадіям процесу²³. Варто звернути увагу, що центральною стадією кримінального провадження є саме судове провадження, котре є фінальним та повною мірою виконує завдання, покладене на кримінальне процесуальне законодавство, яке полягає в тому, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа

²⁰ Словник української мови : в 11 тт. / за ред. І. К. Білодіда ; АН УРСР. Інститут мовознавства. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 9. 1978. С. 635.

²¹ Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. С. 15–16.

²² Бражнік Ю. Ю. Генезис, поняття, завдання та структура стадії у кримінальному процесі. *Форум права*. 2012. № 3. С. 56.

²³ Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України : теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС України) : монографія. Донецьк : Промінь, 2012. С. 346.

не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Саме тому стадія досудового розслідування в цьому контексті є факультативною, тобто такою, яка забезпечує отримання судом вичерпної та вірної інформації, достатньої для прийняття та ухвалення рішення по провадженню. Отже, стадія досудового розслідування зумовлює хід судового провадження.

Т. М. Барабаш зазначає, що стадії кримінального провадження, враховуючи загальноприйняте їх розуміння, що ґрунтується на теоретико-правових підходах до визначення стадії юридичного процесу, характеризуються безпосередніми завданнями, специфічним колом суб'єктів і процесуальних засобів діяльності, своєрідністю процесуальної форми, специфічними кримінальними процесуальними відносинами, а також підсумковими рішеннями; вони послідовно змінюють одна одну, утворюючи систему кримінального провадження, а отже, мають певні межі²⁴. Ознаки стадій виконують також функцію критеріїв, за якими сукупність взаємопов'язаних процесуальних процедур визначається як окрема стадія. Кримінально процесуальне законодавство розрізняє дві основні стадії: досудове розслідування та судове провадження. Останнє, на відміну від досудового розслідування, яке відповідно до ст. 3 КПК України є моностадією досудового провадження, судове провадження відповідно до п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України передбачає: кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядках, Верховним Судом України, а також за нововиявленими обставинами²⁵.

М. І. Леоненко виділяє п'ять основних стадій: 1) досудове розслідування; 2) притягнення до кримінальної відповідальності;

²⁴ Барабаш Т. М. Проблемні питання етапності досудового розслідування в кримінальному провадженні України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 5. С. 117.

²⁵ Каланча І. Судове провадження в системі оновленого кримінального процесу України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*, 2016. С. 112.

3) судове провадження у першій інстанції; 4) судове провадження з перегляду судових рішень; 5) виконання судових рішень²⁶. Виходячи із сучасних властивостей стадійної побудови кримінального провадження, він, звернувши увагу на такі додаткові властивості, які притаманні будь-якій стадії кримінального процесу, як функціональність та темпоральність. З урахуванням цих категорій він констатує динаміку, стадійний порядок кримінального провадження та визначає субординаційні зв'язки між стадіями як структурними елементами кримінального процесу та їх логіко-функціональну підпорядкованість²⁷. Водночас не зовсім можемо погодитись із таким підходом через окремі причини. Так, наприклад, недоцільним здається виділення вченим у самостійну стадію притягнення до кримінальної відповідальності, оскільки, відповідно до кримінального процесуального законодавства, притягнення до кримінальної відповідальності – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. При цьому повідомлення особі про підозру є частиною досудового розслідування, яке зупиняється після цього лише у виняткових випадках, передбачених ст. 280 КПК України. Таким чином, притягнення особи до кримінальної відповідальності – це наскрізна, пролонгована стадія, яка за часом здебільшого не збігається з моментом початку досудового розслідування. При цьому притягнення особи до кримінальної відповідальності об'єднує стадію досудового розслідування та судового провадження моментом початку і закінчення: повідомлення особі про підозру (етап стадії досудового розслідування) та закінчується, коли вступає в законну силу обвинувальний вирок з призначенням покарання (етап стадії судового провадження).

Цікаво, що не зважаючи на те, що законодавець та переважна більшість науковців сприймають досудове розслідування

²⁶ Леоненко М. І. Особливості стадійної побудови кримінального провадження за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 240.

²⁷ Там само

як першу стадію кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 5 ст. 3 КПК), залишаються прихильники й іншої позиції. Так, В. Т. Нор виокремлює як самостійну стадію внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР²⁸. Ми розуміємо такий підхід, який, на наш погляд, зумовлений рудиментарним відношенням до кримінального процесу. До 2012 року в Україні існувало дві основні стадії: досудове та судове провадження. Перша стадія була бінарною та включала в себе порушення кримінальної справи та досудове розслідування. Тобто порушення кримінальної справи передувало, а тому і зумовлювало початок досудового розслідування. Однак це негативним чином впливало на строки вирішення заяв і повідомлень про суспільно небезпечне діяння. Наразі підхід законодавця до першої стадії кримінального провадження дещо змінився, хоча і не категорично. Комплексна оцінка запропонованого у ст. 3 КПК України поняття «досудове розслідування» надає можливість встановити, що розслідування – це процес встановлення істини за фактом порушення кримінального закону. Внесення відомостей до ЄРДР – це підстава для початку досудового розслідування, його бета-стадія. Саме тому, на нашу думку, недоцільно їх диференціювати.

Зокрема, В. В. Назаров, Г. М. Омеляненко визначають шість основних стадій кримінального процесу: 1) порушення кримінальної справи; 2) досудове розслідування; 3) попередній розгляд справи суддею; 4) судовий розгляд; 5) провадження в апеляційній інстанції; 6) виконання вироку, ухвали і постанови суду (судді); та дві виключні: 1) провадження в касаційній інстанції; 2) перегляд судових рішень у порядку виключного провадження»²⁹.

²⁸ Одерій О. В. Теоретичне осмислення початкового етапу досудового розслідування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. № 4. С. 260.

²⁹ Назаров В. В. Кримінальний процес України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2008. С. 256.

Водночас Ю. Ю. Бражнік пропонує виділяти лише три стадії кримінального процесу: «1) досудове розслідування; 2) судовий розгляд кримінальної справи; 3) апеляційне провадження»³⁰. Проаналізувавши та узагальнивши запропоновані науковцями стадії кримінального провадження, вважаємо за доцільне у кримінальному провадженні виділяти такі три стадії: 1) досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 2) судове провадження – стадія кримінального провадження, яка починається з підготовчого судового провадження та закінчується ухваленням та проголошенням судового рішення; 3) судове провадження з перегляду судових рішень – факультативна стадія кримінального провадження, яка в окремих, передбачених законом, випадках розпочинається після ухвалення та проголошення судового рішення в суді першої інстанції та закінчується ухваленням та проголошенням нового судового рішення.

Виходячи із викладеного можна стверджувати, що в основу досудового розслідування покладено низку завдань, які функціонально забезпечують ефективність судового провадження. Відповідно до ст. 2 КПК України завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження

³⁰ Каланча І. Судове провадження в системі оновленого кримінального процесу України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. С. 11.

була застосована належна правова процедура³¹. Варто зауважити, що більша половина завдань кримінального провадження покладені саме на стадію досудового розслідування.

Зокрема, говорячи про завдання досудового розслідування як першої стадії кримінального провадження, О. Ю. Татаров зазначає, що досудове розслідування – це здійснювана відповідно до вимог кримінально-процесуального закону діяльність органів досудового розслідування, спрямована на встановлення ознак злочину, виявлення особи, яка його вчинила, викриття злочинного характеру діяльності цієї особи, збирання, дослідження, оцінку, перевірку і використання доказів, встановлення об'єктивної істини, забезпечення правильного застосування закону, охорону прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також суспільства та держави³². Виходячи із запропонованого автором поняття, можна константувати, що більша частина дій, спрямованих на притягнення винної особи до кримінальної відповідальності, покладається саме на стадію досудового розслідування. Отже, саме від цієї стадії залежить об'єктивність та справедливність рішення, яке прийме суд. Цікавим аспектом також є те, що більшість завдань, які покладаються на стадію досудового розслідування, виконується саме стороною обвинувачення.

Наша думка підтверджується ст. 92 КПК України, відповідно до якої обов'язок доказування обставин, передбачених ст. 91 КПК України, покладається на слідчого, прокурора та в установлених випадках у КПК України – на потерпілого, за винятком випадків, коли обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає³³. Отже, на наш погляд, до завдань досудового розслідування необхідно віднести: 1) своєчасне реагування

³¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.

³² Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України : теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС України) : монографія. Донецьк : Промінь, 2012. С. 346.

³³ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.

на повідомлення про вчинення суспільно небезпечного діяння; 2) встановлення факту наявності ознак кримінального правопорушення та його тяжкості; 3) вчинення дій, спрямованих на збирання доказів або перевірку вже отриманих доказів; 4) встановлення та вивчення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; 5) закінчення досудового розслідування шляхом здійснення однієї з дій, передбачених ч. 2 ст. 283 КПК України; 5) забезпечення захисту прав та свобод фізичних та юридичних осіб, суспільства та держави.

Очевидно, що ефективне виконання завдань, покладених на досудове розслідування, безпосередньо залежить від умов, в яких воно здійснюється, основними з яких є: 1) обов'язковість досудового розслідування; 2) дотримання засад змагальності учасників кримінального провадження (що реалізується шляхом здійснення судового контролю); 3) процесуальна самостійність органів досудового розслідування; 4) профілактична діяльність органів досудового розслідування (протидія кримінальним правопорушенням); 5) неприпустимість розголошення інформації; 6) прокурорська діяльність у межах досудового розслідування та підтримання обвинувачення в суді. Більшість умов досудового розслідування можна ототожнити з принципами кримінального процесу. Саме у зв'язку з цим для детального розгляду пропонуємо обрати найбільш вагомі та цікаві для нашого дослідження умови, а саме: дотримання засад змагальності учасників кримінального провадження; профілактична діяльність органів досудового розслідування (протидія кримінальним правопорушенням) та прокурорська діяльність у межах досудового розслідування та підтримання обвинувачення в суді.

Відтак активне реформування кримінального процесуального законодавства в частині розвитку інституту досудового розслідування певним чином вплинуло і на умови здійснення останнього. Так, наприклад, варто звернути увагу на те, що той факт, що більшість завдань досудового розслідування покладено на сторону обвинувачення стало причиною нового розвитку принципу змагальності. Відповідно до ч. 1 ст. 22 КПК України кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає

самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом. Традиційно у структурі змагальності виділяють три основні риси: а) чітке розмежування функцій державного обвинувачення, захисту і судового розгляду; б) рівність сторін у процесуальних правах для здійснення своїх функцій; в) особлива роль суду в процесі як об'єктивного та неупередженого суб'єкта. Згідно з ч. 2 ст. 22 КПК України сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених цим Кодексом³⁴. Вказані положення процесуального законодавства спрямовані на реалізацію принципу гуманізму та дотримання рекомендацій міжнародної правової спільноти, а також європейських стандартів відправлення правосуддя. При цьому не можна не зауважити, що низка прийнятих законодавцем рішень призвела виключно до проблем, однією з яких стало значне продовження строків досудового розслідування. Так, наприклад, невдалою спробою зрівняти права сторони обвинувачення та захисту стали зміни, внесені у ст. 242 КПК України, в ч. 1 якої було вказано, що експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження або, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права³⁵. Однак, така редакція частини проіснувала достатньо нетривалий час і у 2019 році законодавець передбачив, що експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 244 цього Кодексу, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження,

³⁴ Там само

³⁵ Там само

необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права³⁶. Таким чином, ми можемо звернути увагу, що певні варіації та незначна перевага під час досудового розслідування законодавцем надається стороні обвинувачення.

Саме тому слід зауважити, що рівність сторін не означає однаковість їх становища. Рівність прав та обов'язків полягає в тому, що кожен з учасників кримінального процесу наділений правами й несе обов'язки, які відповідають їх процесуальному становищу. Одна сторона не повинна мати привілейованого становища порівняно з іншою стороною. Аналіз теоретичних джерел дає можливість визначити два напрями застосування досліджуваної засади на стадії досудового розслідування в змагальній моделі кримінального процесу: а) проведення стороною захисту паралельного розслідування; б) розширення судового контролю за досудовим розслідуванням. Законодавцем було обрано другий варіант (шляхом введення інституту слідчого судді), що є більш реально з точки зору практичного застосування, а особливо у вітчизняних умовах³⁷. Змагальність як одна з умов здійснення досудового розслідування шляхом передбачення однакових прав для сторін гарантує дотримання презумпції невинуватості та проведення неупередженого та об'єктивного розслідування (що реалізується за рахунок можливості проведення паралельних дій стороною обвинувачення та захисту для встановлення істини).

Закріплений принцип змагальності має низку проблем щодо його практичної реалізації, які виникають у процесі дослідження доказів. Це насамперед підтверджується і виявляється в закріплених кримінальним процесуальним законом неоднакових умовах сторони обвинувачення та захисту в реалізації процесуальних механізмів збору доказів, саме за яких сторона захисту обмежена в реалізації її права на отримання всіх можливих доказів

³⁶ Там само

³⁷ Маленко О. В. Проблеми реалізації принципу змагальності на стадії досудового розслідування за чинним Кримінальним процесуальним кодексом. URL:https://protocol.ua/ru/problemi_realizatsii_printsipu_zmagalnosti_na_stadii_dosudovogo_rozsliduvannya_za_chinnim_kriminalnim_protsesualnim_kodeksom/

доведення невинуватості особи, обстоюванні своєї позиції, захисті прав, свобод та законних інтересів підзахисного, що зрештою призводить до певної асиметрії у формуванні позицій виправдувального характеру на користь обвинувальних. Під час досудового розслідування захисник перебуває у нерівному становищі порівняно зі стороною обвинувачення, оскільки позбавлений права вчиняти слідчі (розшукові) дії. А тому слідчий суддя в ході досудового розслідування та/або суд під час підготовчого провадження мають сприяти захиснику в реалізації його права на збирання і подання доказів³⁸. Це, наприклад, можна реалізувати шляхом спрощення процедури розгляду клопотання захисника під час призначення судової експертизи або алгоритму проведення паралельного розслідування.

Частина 8 ст. 95 КПК України наділяє сторони правом отримувати від учасників провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів. Вважаємо, що такі пояснення повинні бути джерелом доказів. Можливість реалізації такого права підтверджується положеннями ч. 4 вказаної статті, оскільки суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них, крім порядку отримання показань, визначеного статтею 615 цього Кодексу. Таким чином, є всі підстави для віднесення таких пояснень до джерел доказів, які в стадії судового розгляду можуть стати доказами. Беручи до уваги, що сторона захисту не наділена владними повноваженнями, то доцільно у випадку відмови від добровільної дачі таких пояснень, проводити їх слідчим суддею у порядку передбаченого в ст. 225 КПК України³⁹. На нашу думку,

³⁸ Левендаренко О. О. Сторони обвинувачення та захисту в контексті реалізації принципу змагальності у стадії досудового розслідування. *Правничий часопис Донецького університету*. 2012. № 1. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pchdu/2012_1/09.pdf

³⁹ Ярошенко С. Кримінальний процес: чи існує принцип змагальності? URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalniy-proces-chi-istue-princip-zmagalnosti.html>

незважаючи на спільну кінцеву мету, яка полягає у встановленні істини у кримінальному провадженні, а також виходячи з функцій його сторін, маємо звернути увагу, що на практиці зазвичай ситуація складається таким чином. Сторона обвинувачення прагне встановити реальну картину події, а сторона захисту прагне будь-яким способом захистити свого «клієнта» (іноді навіть очевидно винного), або створити ілюзію кримінального правопорушення, покарання за яке максимально лояльне. Саме тому ми цілком підтримуємо позицію законодавця, котрий (виходячи з окремих положень кримінального процесуального законодавства) віддає незначну перевагу стороні обвинувачення. Змагальність під час здійснення досудового розслідування має і окремі негативні наслідки, одним з яких є ускладнення взаємодії між суб'єктами досудового розслідування, що знижує ефективність протидії кримінальним правопорушенням. Це зумовлено фактичною конкуренцією між слідчим і оперативним співробітником.

Суб'єктами, від налагодженої взаємодії яких значною мірою залежить результативність досудового розслідування злочинів, є насамперед слідчий і співробітник оперативного підрозділу. Обидва здійснюють пізнавальну діяльність, є дисциплінарно незалежними один від одного й використовують різні пізнавальні методи у справі вирішення завдань кримінального провадження. Тільки органічне поєднання гласних процесуальних засобів і негласних методів оперативно-розшукової діяльності (пошукових, розвідувальних і контррозвідувальних ходів) здатне забезпечити своєчасне виявлення злочинів і повне їх розслідування (підготовлюваних або вже вчинених), особливо тих, які вчиняються й маскуються організованими групами осіб. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій, передбачений у чинному КПК України, на перший погляд, сприятиме налагодженню такої взаємодії названих структур⁴⁰. В умовах тісної взаємодії та співпраці цими двома суб'єктами під час реалізації основних завдань,

⁴⁰ Волобуєв А. Ф. Проблеми взаємодії суб'єктів досудового розслідування злочинів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 3. С. 272–273.

покладених на досудове розслідування, закладається підґрунтя для ефективної протидії кримінальним правопорушенням.

Окрему увагу необхідно звернути також на те, що саме на стадії досудового розслідування закладається основа підтримання обвинувачення в суді прокурором. Очевидно, що правове становище прокурора в процесі має бути зумовлено особливостями становлення незалежної судової влади і властивою їй засадою змагальності. Зростання значення засади змагальності, котра потребує переосмислення та коригування багатьох традиційних поглядів на роль прокурора в судочинстві, сприяло тому, що в науці відроджується концепція, згідно з якою прокурор на всіх стадіях процесу здійснює функцію обвинувачення. Прихильники такого погляду виходять зі змагальної конструкції процесу, що передбачає існування трьох основних процесуальних функцій: обвинувачення, захисту та вирішення справи. Ці функції самостійні, відокремлені одна від одної і розподілені між їхніми носіями: прокурором, підозрюваним (обвинуваченим) та його захисником і судом. Наявність цих трьох основних функцій зумовлює системність і цілісність кримінальної процесуальної діяльності і покликана забезпечити вирішення завдань кримінального провадження⁴¹. Під час досудового розслідування збирається максимальна кількість доказової інформації, яка аналізується прокурором та перевіряється на правильність, законність та обґрунтованість. Це зумовлено тим, що саме докази, отримані в ході досудового розслідування, будуть використані для встановлення правильної кінцевої кваліфікації кримінального правопорушення та підтвердження доцільності обрання обсягу обвинувачення.

Тобто здійснення прокурором у суді процесуальної функції обвинувачення проявляється у практичній реалізації висновків, зроблених ним внаслідок нагляду за досудовим слідством. Державне обвинувачення ґрунтується на діяльності органів досудового розслідування, завдяки яким обвинувачений, викритий у вчиненні кримінального правопорушення, має відповідати

⁴¹ Палюх А. І. Участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2016. С. 16.

перед судом. Обвинувачення, сформульоване в обвинувальному акті, надійшовши до суду, реалізується за допомогою інших чинників на стадії судового слідства. Тому сукупність форм і методів втілення обвинувальної функції в суді створює поняття «підтримання державного обвинувачення». Обвинувачення і насамперед державне обвинувачення – це ядро, навколо якого при розгляді справи в суді комбінуються зусилля всіх його учасників. Обвинувачення, сформульоване в обвинувальному акті та подане прокурором до суду, є основним і єдиним предметом судового дослідження. Для перевірки правильності обвинувачення викликаються в суд обвинувачений, потерпілий, свідки, експерти; проводяться необхідні судові дії; заслуховуються думки сторін; забезпечується належний порядок і послідовність у дослідженні доказів⁴². На нашу думку, обвинувальна функція прокурора починає реалізовуватись ще на етапі досудового розслідування в момент встановлення правопорушника, збирання доказової бази для підтвердження вини останнього та складається повідомлення про підозру. Підтримання державного обвинувачення в суді – друга стадія, на якій формується матеріально-правова основа, використовуючи яку, прокурор розроблятиме тактику підтримання обвинувачення та опонування стороні захисту.

Без вирішення завдання швидкого, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального правопорушення неможливо саме встановити особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, притягнути її до відповідальності та виключити в конкретному кримінальному провадженні можливість притягнення до відповідальності невинуватого. Досягнення цього і є тією кінцевою метою, на яку спрямована вся діяльність органів досудового розслідування і прокурора в стадії досудового розслідування, а саме: щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура⁴³. Як слушно

⁴² Михайленко О. Р. Прокуратура України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2014. С. 146.

⁴³ Палюх А. І. Участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2016. С. 36.

зауважує М. В. Черноусько, рушійною силою перетворень змісту прокурорського нагляду у кримінальному провадженні є розуміння необхідності виходу на перший план обов'язку держави гарантувати реалізацію засад кримінального провадження шляхом задіяння всіх можливих механізмів, і якщо для належного забезпечення прав людини та громадянина необхідним є зміцнення наглядових позицій прокурора «на шкоду» обсягу процесуальної самостійності уповноважених на проведення розслідування осіб, то це, безперечно, має бути мінімальною жертвою заради налагодження системи кримінальної юстиції, яка понад усе ставить інтереси учасників кримінального провадження⁴⁴. Прокурор на стадії досудового розслідування є гарантом законності, забезпечення прав і законних інтересів учасників процесу, і не применшуючи значення прокурорського нагляду за виконанням законів органами досудового розслідування, визнаємо, що діяльність прокурора на досудовому розслідуванні неправильно було б звести тільки до контролю за дотриманням процесуальних правил провадження у кримінальному провадженні. Здійснюючи нагляд за додержанням законів при розслідуванні кримінальних правопорушень, прокурор, очевидно, повинен стежити і за виконанням вимог закону про швидке, повне й неупереджене розслідування кримінальних правопорушень і скеровувати цю діяльність, яку здійснює слідчий⁴⁵. Варто звернути увагу, що методика підготовки до підтримання державного обвинувачення в суді повністю формується за рахунок участі прокурора в досудовому розслідуванні. На нашу думку, типові проблемні ситуації, які виникають під час підтримання обвинувачення у суді, пов'язані з дискредитацією стороною захисту кількості та якості доказів, отриманих на стадії досудового розслідування. У зв'язку з цим ще на стадії досудового розслідування прокурор має здійснити критичний аналіз отриманих доказів, встановити

⁴⁴ Черноусько М. В. Правова природа прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Актуальні проблеми держави та права*. 2014. Вип. 71. С. 465–466.

⁴⁵ Палюх А. І. Участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2016. С. 35.

реальний обсяг обвинувачення та правильну кваліфікацію, розробити модель викладення доказової інформації й тактику взаємодії зі стороною захисту.

Отже, проведене дослідження дозволило нам підсумувати, що досудове розслідування пройшло тривалий шлях становлення та розвитку, беручи свій початок з кінця IX століття. У 2012 році досудове розслідування було диференційовано на дві форми: досудове слідство та дізнання. Основними завданнями досудового розслідування є: 1) своєчасне реагування на повідомлення про вчинення суспільно небезпечного діяння; 2) встановлення факту наявності ознак кримінального правопорушення та його тяжкості; 3) вчинення дій, спрямованих на збирання доказів або перевірку вже отриманих доказів; 4) встановлення та вивчення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; 5) закінчення досудового розслідування шляхом здійснення однієї з дій, передбачених ч. 2 ст. 283 КПК України; 5) забезпечення захисту прав та свобод фізичних та юридичних осіб, суспільства та держави.

Основними умовами здійснення досудового розслідування є: 1) обов'язковість досудового розслідування; 2) дотримання засад змагальності учасників кримінального провадження (що реалізується шляхом здійснення судового контролю); 3) процесуальна самостійність органів досудового розслідування; 4) профілактична діяльність органів досудового розслідування (проти дія кримінальним правопорушенням); 5) неприпустимість розголошення інформації; 6) прокурорська діяльність у межах досудового розслідування та підтримання обвинувачення в суді.

Таким чином, можна сказати, що **досудове розслідування** – це перша стадія кримінального провадження, сутність якої полягає в пошуку, зборі та аналітиці доказової інформації за фактом вчинення кримінального правопорушення, достатньої для притягнення особи до кримінальної відповідальності, а також для створення матеріально-правової бази, на підставі якої формуватиметься тактика та методика підтримання державного обвинувачення на стадії судового розгляду.

1.2. Досудове розслідування як інформаційно-пізнавальний процес

Досудове розслідування являє собою процес пізнання кримінального правопорушення як події минулого і відбувається у специфічних умовах. Ця обставина зумовлює необхідність розглянути його з цієї точки зору, а саме як інформаційно-пізнавальний процес. Основним об'єктом такого процесу є кримінальне правопорушення, яке потребує специфічного, адекватного підходу під час розслідування.

Пізнавальна діяльність слідчого – це діяльність, в основі якої лежать знання насамперед матеріального та процесуального права, криміналістики й інших галузей знань, що спрямовані на дослідження події злочину та встановлення його учасників шляхом збирання, аналізу, оцінки, передачі та використання отриманої інформації за допомогою розроблених криміналістикою спеціальних засобів, методів та прийомів⁴⁶. Слідчий (суддя) здійснює передусім пізнавальну діяльність, у процесі якої вирішуються розумові завдання, що сприяють одержанню інформації про кримінальне правопорушення.

В. В. Тищенко зазначає, що пізнавальна діяльність, що здійснюється в ході розслідування, відрізняється рядом особливостей:

- пізнання в розслідуванні злочинів має переважно ретроспективний характер, тому що об'єктом пізнання є подія, віддалена від моменту розслідування більшим чи меншим відрізком часу;
- пізнання в розслідуванні здійснюється спеціально уповноваженими на те суб'єктами, у функціональні обов'язки яких входить з'ясування істини з досліджуваної події;
- розслідування як процес пізнання має визначений адресат – суд, що остаточно оцінює законність ходу розслідування, вірогідність, об'єктивність, повноту його результатів;
- пізнання в розслідуванні здійснюється у вигляді процесуального доказування, тобто за встановленням законом порядком шляхом збирання, дослідження й оцінки доказів;

⁴⁶ Юнацький О. В. Криміналістичне моделювання пізнавальної діяльності слідчого : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. С. 7.

– процес пізнання розслідуваної події обмежений процесуальними термінами⁴⁷.

Підхід ученого, на наш погляд, є достатньо виваженим та повним. Аналіз викладених ним положень, а також праць інших авторів дає підстави для визначення таких особливостей пізнавальної діяльності слідчого: 1) ретроспективний характер діяльності (реалізується після вчинення кримінально протиправної події); 2) пізнання здійснюється у формі доказування (за допомогою кримінальних процесуальних засобів); 3) така діяльність провадиться спеціальними суб'єктами (дознавач, слідчий, прокурор); 4) пізнання має на меті одержання інформації, що має значення для встановлення істини у справі; 5) засоби здійснення діяльності визначені у кримінально-процесуальному законі.

1) Об'єктом інформаційно-пізнавального процесу є подія минулого. Інформаційно-пізнавальна діяльність сторони кримінального провадження завжди має ретроспективний характер, що зумовлено тим фактом, що нею сприймається інформація про обставини суспільно небезпечного діяння, яке було вчинено деякий (інколи – достатньо тривалий) час тому. Це значно ускладнює сприйняття фактів та подій об'єктивної реальності, що пояснює необхідність застосування слідчим/дознавачем специфічних методів та методик розслідування, достатніх для пошуку та використання юридично значущої інформації. Основні обставини кримінального правопорушення встановлюються виключно за його слідами, які стають доказами.

В. В. Тіщенко пропонує розподіляти інформаційні процеси, що лежать в основі доведення як специфічної пізнавальної діяльності, спрямованої на розкриття злочинів на такі стадії: 1) пошук і виявлення криміналістично значущої інформації; 2) сприйняття і фіксація криміналістично релевантної інформації; 3) обробка інформації; 4) використання інформації⁴⁸. В юридичній літературі трапляються неоднозначні позиції щодо предмета розслідування (те, що досліджується, встановлюється, пізнається). Зокрема,

⁴⁷ Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. С. 92–96.

⁴⁸ Там само

існує думка, що розслідування злочинів – це пізнання подій минулого за залишеними матеріальними й ідеальними слідами⁴⁹. Є. Д. Лук'янчиков зазначає, що у слідах події злочину міститься інформація про ознаки особи, яка вчинила його, а також предметів, застосованих під час учинення злочину. Таким чином, інформація (відомості) про особу й інші об'єкти міститься у слідах, які є її джерелами⁵⁰. Зазначені думки вчених, на наш погляд, є цілком слушними, оскільки будь-яка форма активності під час реалізації завдань досудового розслідування пов'язана зі сприйняттям певної інформації. Розслідування само по собі є процесом, спрямованим на встановлення різноманітних ретроспективних обставин вчинення кримінальних правопорушень, відомості про які виступають доказами у кримінальному провадженні. Видається, що саме інформаційний аспект відображено в ст. 84 КПК України, в якій вказано, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів⁵¹.

Незважаючи на те, що час вчинення кримінального правопорушення та початок досудового розслідування в будь-якому випадку віддалені один від одного (що ще раз підтверджує «історизм» процесу розслідування), безпосередньо пізнання розпочинається одночасно з початком досудового розслідування, що зумовлено ознайомленням слідчим/дознавачем з тими фактичними обставинами, які стали достатніми для їх внесення до Єдиного реєстру досудового розслідування. Тобто в цьому контексті важливу роль відіграє етапність інформаційно-пізнавальної діяльності,

⁴⁹ Кузьмічов В. С. Криміналістичний аналіз розслідування злочинів : монографія. Київ : Правник, 2000. С. 18.

⁵⁰ Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. С. 79.

⁵¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.

котру умовно можна поділити на: 1) **початкову** – відповідно до ст. 214 КПК України слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань...⁵². Таким чином, заява, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або самостійне виявлення будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, є першими інформаційними джерелами, котрі потребують пізнання; 2) **фактичну** – процес збирання доказів та доказування; 3) **завершальну** – процес складання обвинувального вироку та перевірка відповідності зібраної доказової бази для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

2) Першочерговим завданням інформаційно-пізнавальної діяльності слідчого є розпізнання слідів кримінального правопорушення, схожих на сліди події, яка не є суспільно небезпечною. В цьому контексті особливого значення набуває розмежування слідів на ті, котрі передували кримінальному правопорушенню, ті, що мають безпосереднє відношення до нього, та ті, що з'явилися після вчинення. Сприйняття такого роду слідової інформації стає можливим за рахунок моделювання ймовірної події кримінального правопорушення з наступним її пізнанням. У зв'язку з цим одним із способів реалізації інформаційно-пізнавального процесу в межах досудового розслідування є пошук та збирання *належних доказів*.

Не можна залишити без уваги те, що наразі в кримінальній процесуальній доктрині здебільшого панує думка про те, що інформаційно-пізнавальна функція досудового розслідування реалізується за рахунок діяльності слідчого/дізнавача. При цьому

⁵² Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 88.

не можна заперечувати той факт, що сприйняття та пізнання інформації здійснюється переважно за рахунок збирання доказової інформації та власне процесу доказування. Це свідчить про багатовекторність інформаційно-пізнавальної функції досудового розслідування, котра може бути реалізована всіма сторонами кримінального провадження. В контексті останньої думки пропонуємо звернути увагу на ст. 93 КПК України, в якій вказано, що збирання доказів (*як один зі способів отримання та пізнання процесуально важливих відомостей – О. К.*) здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження у порядку, передбаченому цим Кодексом⁵³.

Правильне розуміння змісту криміналістичної характеристики злочинів робить непотрібним наведення як самостійного структурного елемента конкретної окремої методики переліку обставин, що підлягають доказуванню (встановленню) в даній категорії кримінальних справ. Зміст криміналістичної характеристики має охоплювати всі елементи предмета доказування з тими їх особливостями, які характерні саме для розслідування конкретної категорії злочинів. Інше вирішення питання неминуче призводить або до неповноти криміналістичної характеристики, в якій не відображаються які-небудь елементи предмета доказування, що характеризують злочин саме в криміналістичному аспекті, або до дублювання змісту цих двох структурних елементів методики⁵⁴. Підтримуємо таку позицію та з точки зору кримінального процесу хочемо зазначити, що інформаційно-пізнавальна функція досудового розслідування спрямована на встановлення інформації, необхідної для притягнення певної особи за вчинення кримінального правопорушення, кваліфікованого відповідно до статті Особливої частини кримінального законодавства. Сприйняття інформаційно-пізнавального процесу як кримінально-релевантної діяльності зміщує акцент

⁵³ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.

⁵⁴ Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. Москва : Юристъ, 1997. Т. 1 : Общая теория криминалистики. С. 331.

з кінцевої мети, якою є об'єктивний обвинувальний вирок, на слідчо-оперативну діяльність як самоціль кримінального провадження, що звужує предмет досудового розслідування та відповідно функцій останнього. Ми є прихильниками думки про те, що інформаційно-пізнавальна функція досудового розслідування здійснюється шляхом зібрання доказів та доказування. Водночас у кримінальній процесуальній науці існує досі невирішена проблема щодо можливості ототожнення процесуально-правового та інформаційно-пізнавального аспекту доказування.

Зокрема, перш ніж докази стануть предметом дослідження з метою їх пізнання в межах кримінального процесу, необхідно здійснити низку розумових, логічних, не процесуальних заходів, які мають на меті конкретизацію самого дослідницького процесу, вивчення обставин виникнення і реалізацію можливостей отримання доказів, аналіз способів і засобів отримання інформації, яка може мати доказове значення⁵⁵. Свого часу деякі науковці наполягали на тому, що в кримінальному процесі безпосередньо без доказування можна пізнати збережені наслідки скоєного, залишені продукти протиправної поведінки, виявлені предмети злочинного діяння, засоби, якими були скоєнні злочини, обставини, які відносяться до особи злочинця тощо. Низка фактів, які входять як до події злочину, так і до складу предмета доказування доступні для безпосереднього сприйняття слідчим чи судом. Усі ці факти відносяться до категорії доказів у кримінальному судочинстві і визнання можливості їх чуттєвого пізнання має принципове значення, як підтвердження загальності процесу пізнання⁵⁶. Отже, можна відзначити, що інформаційно-пізнавальну діяльність у межах досудового розслідування можна поділити на реалізовану в процесі доказування та на ту, що здійснюється шляхом опрацювання практично важливих відомостей, отриманих у ході розслідування, але таких, що не потребують доказування у його пізнавальному розумінні (сенсорне сприйняття окремих об'єктивних обставин кримінального правопорушення). Процес розпізнання

⁵⁵ Халупенко Д. М. Співвідношення пізнання і доказування у кримінальному провадженні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. № 3. С. 84.

⁵⁶ Белкин А. Р. Теория доказывания : науч.-метод. пособ. Москва : НОРМА, 1999. С. 5.

слідів кримінального правопорушення, схожих на сліди події, яка не є суспільно небезпечною, є універсальним та потребує симбіозу двох зазначених вище видів інформаційно-пізнавальної діяльності в межах досудового розслідування. Це можна пояснити тим, що сторона кримінального провадження за рахунок сенсорного сприйняття окремих об'єктивних обставин кримінального правопорушення формує належну доказову базу шляхом відібрання тільки процесуально важливих та об'єктивних даних.

3) Розслідування кримінальних правопорушень завжди відбувається в умовах теоретично можливої або об'єктивно існуючої протидії. Злочин є суспільно небезпечним діянням, за яке передбачена кримінально-правова відповідальність (покарання). Винні особи, як правило, намагаються його уникнути, для чого використовують заходи для приховування злочину, здійснення протидії розслідуванню. Одним із способів їх дій є знищення слідів, створення штучної обстановки після вчинення злочину, фальсифікації окремих слідів, у зв'язку з чим можуть виникнути певні проблеми з їх оцінкою⁵⁷. У зв'язку з цим у сторони кримінального провадження виникає потреба у застосуванні критичних розумових операцій, здатних своєчасно відмежувати реальну картину події кримінального правопорушення від імітації, або встановити алгоритм, за допомогою якого кримінальний правопорушник намагався приховати своє суспільно небезпечне діяння.

Н. М. Ахтирська вказує, що перешкоджання розслідуванню полягає в недопущенні відповідної доказової інформації у сферу карного судочинства та її використання у процесі розслідування. Перешкоджання розслідуванню здійснюється різними способами приховування злочину й виражається в перешкодванні здійсненню слідчими їхніх процесуальних повноважень. Зрозуміло, не завжди протидія спрямована проти конкретного слідчого, вона може спрямовуватися на перешкоджання виявленню і розслідуванню конкретного злочину органами розслідування взагалі. Сама протидія розслідуванню, на її думку, передбачає ту чи іншу

⁵⁷ Криміналістика : підручник : у 2 т. / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. Т. 1. С. 20–21.

форму спілкування суб'єкта протидії зі слідчим. У структурі спілкування розрізняють три компоненти: перцептивний, комунікативний та інтерактивний. Зміст перцептивного компонента складають процеси сприйняття і розуміння один одного учасниками спілкування. Комунікативний компонент складається з обміну інформацією учасників спілкування. Інтерактивний компонент характеризує взаємодію учасників спілкування. В аспекті перцепції суб'єкт протидії, розуміючи цілі та спрямованість дій слідчого, прагне вплинути на них у бажану для себе сторону. Із комунікативної точки зору протидія розслідуванню полягає, з одного боку, в прагненні суб'єкта одержати інформацію про задуми та дії слідчого, а з іншого – в передачі слідчому недостовірної чи прихованої інформації, або й взагалі в її прихованні від слідчого. Інтерактивний компонент у цьому випадку виражається в конфліктній взаємодії, в суперечності, несумісності цілей сторін, що взаємодіють⁵⁸. Усі запропоновані Н. М. Ахтирською компоненти структури спілкування суб'єкта протидії зі слідчим полягають в обміні інформацією, яка через наступне усвідомлення та аналіз може бути застосована ним для побудови слідчих версій або використовуватись для формування остаточної картини кримінального правопорушення.

Дослідники також використовують визначення «приховування злочину», маючи при цьому на увазі зміст протидії. Характеризуючись загалом як протидія слідству, тактика добросовісних учасників слідчих дій може виражатися в пасивному і активному опорі зусиллям слідчого встановити істину у справі⁵⁹. Таким чином, можна підсумувати, що під протидією розслідуванню кримінального правопорушення в будь-якому випадку необхідно розуміти деструктивний вплив суб'єкта протидії на процедуру доказування, який може полягати в підміні/приховуванні доказів, фальсифікації перцептивного компоненту в процесі комунікації зі стороною кримінального провадження тощо.

⁵⁸ Ахтирська Н. Форми протидії розслідуванню злочинів, вчинених у сфері комп'ютерних технологій. *Юридичний журнал*. 2003. №3 (9). С. 62.

⁵⁹ Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. Москва : Юристъ, 1997. Т. 1 : Общая теория криминалистики. С. 146–147.

У свою чергу це ускладнює процес пізнання останньою події суспільно небезпечного діяння, що може мати наслідком хибний кінцевий результат у формі неправильної кваліфікації, притягнення до відповідальності не тієї особи, а також інших слідчих помилок.

Ми поділяємо точку зору, відповідно до якої пізнавальна функція версії знаходить своє відображення насамперед у визначенні напряму розслідування. Останнє, що зумовлене висунутою версією або кількома версіями, відповідно, орієнтує слідчого на обрання тих слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, за допомогою яких можна виявити ті чи інші обставини розслідуваної події злочину. Ці дані і визначають спрямованість діяльності слідчого. Обрані слідчі дії і оперативно-розшукові заходи також мають пізнавальний характер, оскільки спрямовані на з'ясування обставин і відомостей, зумовлених висунутою версією⁶⁰. Однією з найбільш розповсюджених слідчих помилок є висування тільки однієї версії. На нашу думку, висування тільки однієї версії, хоча були підстави висунути дві або більше, по суті, не може бути тактичною помилкою, оскільки не призводить безпосередньо до негативних наслідків. Тут ми повністю погоджуємося з позицією, що висунення, формулювання криміналістичних версій – не самоціль для слідчого, суду, оперативного працівника, експерта. Це є необхідною передумовою, *conditio sine qua non* організації і здійснення їх роботи з установами істини. Само собою висунення версій ще не має практичного значення і не тягне за собою ніяких наслідків. Тому і теоретичні основи процесу висунення версій не можуть відігравати роль самостійної теорії, оскільки відображають лише одну – початкову – фазу процесу умовиводів суб'єкта висування версії⁶¹. Якщо виходити з позиції, відповідно до якої пізнавальна функція версії знаходить своє відображення насамперед у визначенні напряму розслідування, можна

⁶⁰ Коновалова В. Е. Криминалистическая версия: познавательная функция в судопроизводстве. *Проблеми правового забезпечення економічної та соціальної політики в Україні* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 24–25 трав. 2005 р.). Харків : Право, 2005. С. 586–589.

⁶¹ Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. Москва : Юристъ, 1997. Т. 1 : Общая теория криминалистики. С. 328.

підсумувати, що відправною точкою інформаційно-пізнавальної складової є реалізація кримінального процесуального законодавства шляхом створення алгоритму зібрання та оцінки доказів, а також самого доказування, що зумовлює загальний напрямок розслідування. Криміналістична складова в цьому процесі виконує допоміжну роль під час здійснення стороною кримінального провадження окремих своїх функцій (наприклад, побудова слідчих версій).

4) Пізнання здійснюється у формі доказування. На наш погляд, необхідно розрізнити кримінальний процесуальний та криміналістичний підходи до доказування як форми пізнання. По-перше, кримінальний процес цікавить, здебільшого, процедурність, законність та строковість пошуку, зібрання та пізнання доказової інформації. Криміналісти більше зацікавлені в якості та кількості самих доказів, їх місці в межах кримінального правопорушення та оцінці самого правопорушника крізь їх призму. По-друге, для обох наук доцільною є диференціація процесів роботи з доказами: 1) докази здебільшого збираються та досліджуються особами, які мають необхідні, спеціальні знання. Відповідно до ст. 71 КПК України такою особою є спеціаліст. Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання висновків у випадках, передбачених пунктом 7 частини четвертої цієї статті⁶²; 2) наступна оцінка здійснюється експертами. Відповідно до ст. 69 КПК України, експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право

⁶² Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань⁶³; 3) оцінка належності та вичерпності доказової інформації здійснюється слідчим, прокурором, дізнавачем тощо. Отже, пізнається вся інформація, безпосередньо пов'язана із кримінальним правопорушенням та його кваліфікацією, а тому відповідно предметом інформаційно-пізнавальної складової досудового розслідування є кримінальне правопорушення.

Саме докази є засобом доказування, тим важелем, за допомогою якого суб'єкт доказування отримує результат, обґрунтовує наявність або відсутність обставин, що мають значення для кримінального провадження, відтворює справжню картину того, що сталося, не лише для себе, але й для інших учасників кримінального судочинства, а також і для громадськості загалом. Проте в процесі доказування важливе значення має інтуїція. Інтуїція – це результат розумового процесу, вона існує об'єктивно, незалежно від волі й свідомості суб'єкта пізнання і водночас може активно використовуватися цим суб'єктом пізнання процесів і явищ саме з метою доказування. Погоджуємося з Д. М. Халупенко та М. Є. Шумило в тому, що інтуїтивна здогадка перетворюється на більш-менш обґрунтовану гіпотезу. Її позитивне значення полягає в тому, що вона є підґрунтям для побудови нових здогадок і гіпотез, тим самим наближаючи суб'єкт доказування до істини⁶⁴. Відтак інформаційно-пізнавальна діяльність включає в себе: 1) доказування – алгоритмічний процес пошуку, збирання та вивчення (перевірка, оцінка тощо) доказів, необхідних для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні та обранні меж кримінальної відповідальності, достатніх для виправлення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. Всі три компоненти, які входять у процес доказування – пошук,

⁶³ Там само

⁶⁴ Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України : монографія. Харків : Арсіс, 2001. С. 122.

зібрання та вивчення доказів – є діями інформаційно-аналітичного характеру, що потребує інтелектуальної діяльності сторони кримінального провадження; 2) кваліфікаційну аутентифікацію – процес встановлення відповідності зібраної доказової інформації статті Особливої частини кримінального законодавства; 3) документальне засвідчення – фінальний процес у стадії досудового розслідування, який полягає у формуванні обвинувального вироку. Вказані процеси є взаємозалежними.

Розслідування злочинів проводиться з використанням способів отримання доказів, які визначені кримінально-процесуальним законом (слідчо-розшукових дій). Регламентується порядок їх застосування, а також встановлюються певні строки кримінального провадження. Сукупність кримінально-процесуальних приписів і вимог вводить розслідування злочину в певні часові межі і форми прийняття рішень, які суттєво впливають на пізнавальний процес⁶⁵. Ю. М. Грошевий та С. М. Стахівський вказують на те, що доказування в кримінальному процесі включає в себе не тільки формування (збирання) та перевірку доказів, але й оцінку доказів та їхніх процесуальних джерел, тобто поєднання практичної та розумової діяльності суб'єктів кримінального процесу⁶⁶. Доказування у кримінальному процесі традиційно описують у двох аспектах: як сукупність взаємопов'язаних процесуальних дій, що чітко здійснюються у встановленому законом порядку, спрямованих на пізнання обставин досліджуваного кримінального правопорушення шляхом збирання, перевірки, оцінки доказів та використання їх з метою достовірного встановлення обставин кримінальної справи; як різновид процесу пізнання, розумову діяльність, що протікає відповідно до законів логіки у певних логічних формах з метою встановлення істини про обставини події кримінального правопорушення, причетних до нього осіб та обґрунтування процесуальних рішень,

⁶⁵ Криміналістика : підручник : у 2 т. / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Маляррової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. Т. 1. С. 21.

⁶⁶ Грошовий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. Київ : КНТ ; Видавець Фурса С.Я., 2006. С. 10.

що приймаються суб'єктами доказування⁶⁷. У контексті дослідження процес доказування цікавить нас саме як різновид процесу пізнання, розумову діяльність, що протікає відповідно до законів логіки в певних логічних формах з метою встановлення істини про обставини події кримінального правопорушення, причетних до нього осіб та обґрунтування процесуальних рішень, що приймаються суб'єктами доказування. Остання теза свідчить про те, що доказування як основний спосіб реалізації інформаційно-пізнавальної функції кримінального процесу є інтелектуальним, обов'язково – алгоритмічним процесом отримання та опрацювання даних відповідно до діалектичних та логічних законів.

Як різновид процесу кримінально-процесуального пізнання, доказування під час досудового розслідування здійснюється у встановленому законом порядку у вигляді діяльності уповноважених державних органів та їх співробітників, метою дій яких є збирання, дослідження і оцінка фактичних даних щодо обставин, встановлення яких потрібне для правильного вирішення кримінального провадження, встановлення істини і вирішення завдань кримінального процесу. Норми процесуального права, якими регламентовано мету, порядок, межі і зміст такої діяльності, складають сутність доказового права. Але доказування – це не просто процесуальна діяльність, це процесуальна пізнавальна діяльність. Водночас завдання доказування вужчі від завдань пізнання, а саме доказування виникає як результат пізнання, його елемент, який не може замінити собою все пізнання. Об'єкт кримінально-процесуального пізнання ширше за об'єкт кримінально-процесуального доказування тому, що пізнання спрямоване на встановлення істини у кримінальному провадженні у всьому різноманітті юридично значущих проявів, а доказування передбачає суворо визначене обґрунтування існування факту злочинного діяння і вини конкретної особи у конкретному діянні. Водночас варто зазначити й те, що кримінально-процесуальне пізнання виходить за межі кримінального процесу, розповсюджується на події

⁶⁷ Журавель В. А. Досягнення науки і потреби практики як підґрунтя вдосконалення засобів фіксації доказової інформації. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики* : зб. наук. праць. Харків : Право, 2009. Вип. 9. С. 140.

й факти, що лежать навколо злочину чи кримінального проступку і відбивають досить різноманітні, іноді навіть не пов'язані з його вчиненням обставини, тоді як кримінально-процесуальне доказування в основі своїй обмежено процесом⁶⁸. Цілком погоджуємось з таким підходом, оскільки дійсно, як ми раніше вже зазначали, доказування – це лише один з основних способів пізнавальної діяльності під час досудового розслідування, але не єдиний.

асвідчувальна діяльність слідчого під час досудового розслідування спрямована на підтвердження законності отримання відомостей щодо доказів, збереження та захист доказів від втрати, викривлення, фальсифікації, підміни. Водночас така діяльність забезпечує достовірність виявлених фактів та надає можливість їх перевірки. Пізнані процесуальною особою факти відображаються в свідомості цієї особи, але відображені лише в свідомості, вони не можуть бути визнані доказами, щоб стати доказами, вони повинні бути втілені у встановлену законом процесуальну форму. Засвідчувальна діяльність прогнозована особливою кримінально-процесуальною формою фіксації доказів і передбачає використання вичерпного переліку джерел доказів, спеціальну процедуру їх документування. Саме внаслідок реалізації засвідчувального боку діяльності з доказування встановлені в ході розслідування фактичні дані стають доказами в кримінально-процесуальному розумінні⁶⁹.

Фактично має місце діалектична єдність кримінально-процесуальної і інформаційно-пізнавальної сторін доказування. Звідси витікає, що інформаційно-пізнавальні закономірності є предметом дослідження як теорії доказів, так і криміналістики⁷⁰. Встановлення істини в кримінальному судочинстві залежить від заснованих засобів доказування. Специфіка судових доказів, на яких ґрунтується пізнання в кримінальному провадженні, полягає в тому, що вони повинні бути отримані лише із спеціальних,

⁶⁸ Там само

⁶⁹ Колесник В. А. Співвідношення пізнання і доказування в кримінальному процесі й в оперативній діяльності. *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. № 11. С. 5.

⁷⁰ Халупенко Д. М. Співвідношення пізнання і доказування у кримінальному провадженні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. № 3. С. 83.

встановлених законом джерел, відноситися до предмета судового дослідження і бути такими, що підлягають перевірці. Загальновідомим є те, що в правовій науці доказами вважають отримані у встановленому порядку відповідними органами та уповноваженими особами фактичні дані, які містять інформацію, що потрібна для правильного вирішення кримінальних, цивільних та інших судових справ⁷¹. Досліджуючи проблеми теорії й практики судових доказів, В. Т. Нор називає доказуванням діяльність органів розслідування, прокурора і суду, а також інших учасників процесу, яка здійснюється у встановлених законом процесуальних формах і спрямована на збирання, закріплення, перевірку і оцінку фактичних даних (доказів), необхідних для встановлення істини у кримінальній справі⁷². Погоджуємося з думкою відомого вченого про те, що сутність інформаційно-пізнавальної діяльності полягає в об'єднанні зусиль усіх учасників кримінального провадження для пошуку, збирання, вивчення та використання доказової інформації. В цьому контексті можна сказати, що інформаційно-пізнавальну функцію може реалізовувати зокрема і підозрювана/обвинувачена особа. Це підтверджує п. 8–10 ч. 3 ст. 42 КПК України, в яких вказано, що: ...підозрюваний, обвинувачений має право: ... 8) збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази; 9) брати участь у проведенні процесуальних дій; 10) під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу⁷³. Єдине, на що необхідно звернути увагу – різниця між інформаційно-пізнавальним процесом підозрюваного/обвинуваченого та інших учасників кримінального провадження полягає у його різному характері. Наприклад, якщо для слідчого, прокурора та ін. інформаційно-пізнавальний процес має ретроспективний характер, то кримінальний правопорушник фактично відтворює ті обставини, які стали наслідком його суспільно небезпечної діяльності. Кінцева мета також дещо

⁷¹ Там само

⁷² Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів. Львів : Вища школа, 1978. С. 74–75.

⁷³ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

відрізняється. Підозрюваний/обвинувачений збирає інформацію, необхідну для обрання максимально лояльної санкції. Слідчий/прокурор зацікавлений у встановленні об'єктивних фактів, які дозволять правильно кваліфікувати діяння та обрати достатні межі кримінальної відповідальності.

Таким чином, *інформаційно-пізнавальна складова досудового розслідування – це діяльність сторони кримінального провадження, поєднана з пошуком інформації, пов'язаної з обставинами кримінального правопорушення, котра інтегрується за рахунок дискурсивного мислення та призводить до отримання певного знання, достатнього для встановлення об'єктивної кримінологічної істини через симбіоз інтелектуальних операцій та практичних дій.* Інформаційно-пізнавальний процес досудового розслідування відтворюється крізь призму таких обов'язкових складових, як: 1) *нормативно-правова визначеність* – інформаційно-правова діяльність має проводитись у порядку та в межах, визначених кримінальним процесуальним законодавством України та іншими нормативно-правовими актами держави, регулюючими певні суспільні відносини; 2) *достовірність доказової інформації* – дані, отримані в ході інформаційно-пізнавальної діяльності, повинні мати передбачені в ч. 2 ст. 84 КПК України процесуальні джерела, а також відповідати вимогам, викладеним у ст. 85–88 КПК України; 3) *обмежена процесуальна строковість* – інформаційно-пізнавальна діяльність сторонами кримінального провадження здійснюється в розумні строки, відповідно до критеріїв, викладених у ч. 3 ст. 28 КПК України; 4) *належність процесуальних рішень* – результати інформаційно-пізнавальної діяльності повинні бути підкріплені/обґрунтовані/завершені відповідними об'єктивними процесуальними рішеннями (зокрема обвинувальним вироком).

Інформаційно-пізнавальну діяльність у межах досудового розслідування можна поділити на такі етапи: 1) ***початковий етап*** – відповідно до ст. 214 КПК України слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела

обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Таким чином, заява, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або самостійне виявлення будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення є першими інформаційними джерелами, котрі потребують пізнання; 2) **фактичний етап** – процес збирання доказів та доказування; 3) **завершальний етап** – процес складення обвинувального вироку та перевірка відповідності зібраної доказової бази для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Основними особливостями інформаційно-пізнавальної діяльності є: 1) *гносеологічний підхід до сприйняття особливостей події кримінального правопорушення* – встановлення послідовності дій кримінального правопорушника, необхідних для встановлення особливостей суб'єктивної сторони кримінального правопорушення (вина, мотив та мета); спосіб реалізації умислу та суспільна небезпечність наслідків та їх критична оцінка; 2) *нормативно-визначений порядок отримання інформації* – процес збирання відомостей відбувається за рахунок дій та способів, а також відповідно до порядку, визначеного кримінальним процесуальним законодавством; 3) *кримінально-правові межі процесуальної діяльності* – інформація збирається стороною кримінального провадження в обсязі, достатньому для доведення вини кримінального правопорушника та встановлення правильної кваліфікації кримінального правопорушення, що необхідно для наступного обрання на стадії судового розгляду виду та строку покарання, достатнього для виправлення правопорушника.

1.3. Генезис системи інформаційного забезпечення досудового розслідування

Інформаційне забезпечення є важливою пізнавальною частиною досудового розслідування, яка є каталізатором ефективності діяльності правоохоронних органів взагалі та протидії

кримінально протиправній діяльності зокрема. Розслідування кримінальних правопорушень являє собою алгоритм, що полягає в пошуку, вивченні та використанні інформації, котра здебільшого є доказовою та вирішує «долю» кримінального провадження та самого кримінального правопорушника. Це вимагає від правоохоронних органів уміння аналізувати та відділяти належні докази від неналежних, достовірні дані від протилежних, для чого необхідним є використання певних джерел, одними з яких є різного роду інформаційні системи (переважно такими системами є бази даних), котрі можуть бути як спеціальними криміналістичними, так і системи загального доступу.

Генезис розвитку інформаційного забезпечення досудового розслідування можна умовно поділити на декілька періодів, котрі ознаменувались революційними відкриттями, які в подальшому дали значний поштовх для розвитку криміналістичної науки: 1) **стародавній період** (з II ст. до н.е) – зародження примітивних способів реєстрації та ідентифікації осіб; 2) **період формування та розвитку наукових знань і вчень про інформаційне забезпечення розслідування протиправних діянь, апробація елементарних криміналістичних технологій у практиці судів з розгляду кримінальних справ** (від 882 р. – 1917 р.) – удосконалення існуючих технік ідентифікації осіб, які вчинили протиправні діяння, перші спроби створення нових способів та засобів розшуку злочинців, нормативно-правова регламентація інформаційного забезпечення розслідування; 3) **період відродження та стрімкого розвитку криміналістичного вчення** (1917 р. – наш час) – поступовий перехід до сучасних форм криміналістичного інформаційно-довідкового та інформаційно-аналітичного забезпечення досудового розслідування; криміналістична диференціація останнього; створення принципово нових техніко-криміналістичних шляхів розслідування кримінальних правопорушень.

1. Стародавній період (з II ст. до н.е). Відтак перші згадки проведення ідентифікації та обліку злочинців із використанням таврування та каліцтва були викладені в Законах Ману давньої Індії – II ст. до н.е. та Закона Хаммурапі давнього Вавилону.

Одночасно ж вони здійснювали і функції покарання та ідентифікації злочинців. Фізичні каліцтва давали інформацію про спосіб учинення злочину і про те, скільки злочинів учинено даною особою⁷⁴. У древньому Вавілоні, за законами Хаммурапі, в сина, який вдарив батька, відрізався язик; у годувальниці, винної у смерті дитини, відрізувалися груди. У прадавньому Єгипті за крадіжку, підробку відсікалася рука⁷⁵. Поряд з членушкодженнями застосовувався і такий спосіб реєстрації злочинців, як таврування. Згідно із «Законами Ману» представник нижчого соціального стану, який хотів зайняти місце поряд з представником вищого, підлягав вигнанню з тавром на стегні⁷⁶. Варто звернути увагу на те, що таврування осіб, як і їх стигматизація, застосовувалось у ці часи з метою завдати кримінальному правопорушнику страждань, котрі мали б спокутувати його провину за вчинене суспільно небезпечне діяння. При цьому таке покарання відіграло достатньо зручну роль, оскільки після таврування та стигматизації злочинця можна було впізнати серед інших осіб. Звичайно, про ідентифікацію в її «чистому» вигляді говорити ще було рано, однак незначний початок для формування сучасної моделі криміналістичного обліку правопорушників, а точніше – до розуміння сутності такої моделі безумовно було покладено. Протягом значного часового проміжку (аж до 1864 року н.е.) таврування залишалося дуже популярним покаранням та способом криміналістичної реєстрації злочинців.

У ці часи почали розвиватись знання про узори на пальцях та долонях, а також про можливості застосування відбитків рук як печатки. На той час папілярні лінії на пальцях рук розглядались як особливості фізіології людини, яка дозволяє їй певним чином себе ідентифікувати. Однак така ідентифікація цікавила винятково в побутових питаннях, таких, наприклад, як засвідчення

⁷⁴ Бухонський С. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення початкового етапу досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2017. С. 34.

⁷⁵ Мендус С. І., Свобода Е. Ю. Криміналістичні обліки ОВС : курс лекцій. Київ, 2010. С. 5.

⁷⁶ Законы Ману. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Davnioindiiska_kultura/Zakony_Manu.pdf?PHPSESSID=fii5oqdvtdlq71k69lmolef122

документів тощо. Це логічно пояснюється відсутністю знань про способи та можливості порівняльного дослідження слідів, залишених на місці події та відбитків пальців особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

2. Період формування та розвитку наукових знань і вчень про інформаційне забезпечення розслідування протиправних діянь, апробація елементарних криміналістичних технологій у практиці судів з розгляду кримінальних справ (від 882 р. – 1917 р.). Перші відомості про каліцтво та таврування відносять до XIII століття, коли злодіям на щоку накладали особливе тавро. Прикладом цього є договір, укладений у 1270 році між древнім Новгородом і німецьким містом Готландом, який передбачав, що «вор вещи ценой свыше полугривны наказыва-ется розгами и клеймением в щеку». Правове регулювання розшуку чітко регламентувалося в губних грамотах, які видавалися з 30-х рр. XVI ст. і до кінця XVII ст. та Судебниках 1497 і 1550 рр. Надалі губні грамоти були використані при складанні Статутної книги Розбійного приказу (1555–556 рр.). Крім повального обшуку, катування, очної ставки оголошувався розшук особливо небезпечних злочинців, який здійснювався на основі словесного портрета. При описі злочинців підкреслювалися особливі прикмети: «голова посечена в одном месте, а на грудях признаки, чаеть были мети», «правоя нога пробита из пищали в одном месте» тощо⁷⁷. Започаткування першого загальнодержавного центру із зберігання, обліку й аналізу конфіденційної інформації припало на 1549 р., коли Іваном IV було створено Посольський приказ, згідно з яким розпочав свою роботу архів, куди надходили папери великих і удільних князів, документи зовнішньополітичного характеру, слідчі матеріали. Фактично було покладено початок інформаційно-аналітичній службі⁷⁸. Виділення розшуку в самостійну службу стало дуже важливим кроком як з точки зору нормативно-правового регулювання, так і для розвитку інформацій-

⁷⁷ Бухонський С. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення початкового етапу досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2017. С. 109.

⁷⁸ Там само

ного забезпечення тогочасного розслідування. Це можна пояснити тим, що такого роду новела надала можливість правоохоронним органам більш якісно виконувати свої службові обов'язки, відбираючи при цьому доказову інформацію, відповідну для інтегрування в тогочасні бази даних та використання її у разі потреби через тривалий часовий проміжок. Звичайно, аналітична робота в цей історичний період проводилась досить примітивно, однак облікові дані вже тоді могли надати певну інформацію, достатню для спрощення розслідування і розшуку осіб, які вчинили кримінальні правопорушення.

З метою реєстрації відрубували пальці рук, відрізали вуха, носи, рвали ніздрі. Особливо широко використовувалося таврування за часи правління Петра I та Катерини II. Замість накладення розпеченого тавра стали прикладати до тіла пластинку з голками, а потім у ранки втирали порошок, про що свідчить «Соборное уложение» 1649 р. Удосконалювалась і сама техніка таврування. Таврування проводилось диференційовано залежно від виду злочину. Наприклад, голки розташовували або у формі орла або у вигляді букв. Зокрема, убивці ставили на лобі тавро у вигляді букви «У», злодію – «В», брехуну – «Л», каторжнику – «Кат», засильному каторжнику – «СК», зсильному поселенцю – «СП» та ін. Таврування дещо полегшувало розшук злочинця, але ідентифікувати його особу за тавром було неможливо⁷⁹. Наведена теза свідчить про спробу законодавця диференціювати тавро залежно від виду суспільно небезпечного діяння, котре вчинив кримінальний правопорушник. Таким чином, якщо особа після покарання продовжувала свою кримінальну діяльність, оточуюче її середовище та безумовно правоохоронні органи вже мали інформацію про її попередній досвід, що сприяло обранню більш ефективного виду покарання та певним чином здійснювало превентивний ефект на громадян.

Така форма реєстрації проіснувала на Русі до судової реформи 1864 року. Протягом цього періоду було видано низку указів, які передбачали каліцтво таврування⁸⁰. Метою кримінальної

⁷⁹ Там само

⁸⁰ Данилевский Г. Дактилоскопія. Київ : ВУЦВК Радянське будівництво і право, 1934. С. 9–10.

реєстрації на цьому етапі свого розвитку були: кара за скоєний злочин; реєстрація злочинця, а також реєстрація роду злочину. Після судової реформи 1864 року, за прикладом Європейських країн, почала використовуватись кримінальна реєстрація в формі, де фіксувались дані про колишню судимість злочинця. Починаючи з 1870 року, цим питанням займалось міністерство юстиції, яке почало видавати «Ведомости справок о судимости», які розсилалися у всі судові місця та судовим слідчим. Однак не зважаючи на це, така форма реєстрації, яка вважалась більш гуманнішою відносно з попередньою, мала свої значні недоліки: 1) «Ведомости справок о судимости» призначались лише для встановлення колишньої судимості і за своєю природою не могли служити для ідентифікації злочинця. Крім того, користування такими відомостями було можливим лише тоді, коли обвинувачений не приховував свою особистість або коли дані про особу можна було встановити іншим шляхом. 2) Ці відомості не були повними, оскільки в них були зазначені особи, засуджені до тюремного ув'язнення. Особи, які засуджені за дрібні злочини, до яких застосовувалося покарання у вигляді арешту чи грошового штрафу, в ці відомості не заносились⁸¹. Таким чином, було зроблено спробу відійти від жорстоких методів обліку осіб, котрі вчинили протиправне діяння, та зробити останній більш інформативним за рахунок ведення спеціальних відомостей.

Дана практика використання кримінальної реєстрації в такій формі стала причиною створення примітивного обліку злочинців, який в подальшому мав децентралізований та несистематизований характер. Із створенням централізованого державного апарату відбувся перехід до «приказної» системи управління. Згодом розпочався процес подальшого виділення розшуку із судочинства⁸². Починаючи з XVII ст. у роботах з кримінального судочинства трапляються рекомендації осіб, обізнаних у звірянні

⁸¹ Гончаренко В. И., Бергер Е. Е. Криминалистика и криминалисты. Киев : Высш. шк., 1989. С. 12–15.

⁸² Бухонський С. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення початкового етапу досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2017. С. 109.

почерків, у розпізнанні отрут і володіючих медичними знаннями, що об'єднувалися у своєрідні корпорації, «майстрів-письмоводів». У Франції та Італії виходять у світ перші роботи Ф. Демеля, К. Бальді, Є. Равено, присвячені дослідженням почерку. М. Мальпігі (1687 р.), Б. Альбінус (1764 р.), Й. Майер (1788 р.) і Я. Пуркіньє (1823 р.) проводять наукові дослідження в галузі вивчення папілярних узорів⁸³. Звичайно, криміналістична наука взагалі та в частині її інформаційного забезпечення більш активно розвивалась у зарубіжних державах, таких як Франція та Італія. На нашу думку, це можна пояснити різним поглядом на злочинців та кримінально протиправну діяльність. Законодавець у ці часи більшу увагу приділяв розбудові державності, покращенню фінансових можливостей князівського роду, а також задоволення їхніх амбіцій. Злочин сприймався як феномен, який заважав реалізовувати плани, до того ж майже кожне третє протиправне діяння було визнано таким, коли воно було невідгідним для правлячої верхівки або компроментувало її перед зарубіжними колегами. Останні ж прагнули захистити насамперед своїх громадян від деструктивного впливу. Саме тому зарубіжні криміналісти наполегливо працювали над створенням максимально комфортних та інформативних заходів і засобів розшуку злочинців. Таким чином, можна стверджувати, що в цей час уже починає зароджуватись прототип сучасного інформаційного забезпечення досудового розслідування. Достатня увага приділялась розвитку фотографії, що було необхідно для створення баз даних із зображеннями осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння. Все частіше вчені починали звертати увагу на особливості зовнішності осіб, у зв'язку з чим робились перші спроби пояснити схильність до протиправної поведінки особливостями фізіології людини.

Приблизно в цей часовий проміжок уже поступово починали реєструвати злочинців за способом учинення злочинних посягань. В Англії спеціально видавався Ньюгетський календар-довідник про ув'язнених лондонської Ньюгетської в'язниці, що містив біографічні дані ув'язнених та опис способів учинених

⁸³ Там само

злочинів. Керівником французької кримінальної поліції Сюрте Франсуа Відок уперше було створено картотеку викритих злочинців. Дані картки містили такі дані: прізвище злочинця, вид учиненого злочину, опис зовнішності. Однак ефективність використання даних картотеки на практиці була досить низькою. Із розвитком криміналістики використання картотек злочинців стало обов'язковою умовою в правоохоронних органах будь-якої країни. Картотеки, які були призначені для криміналістичного обліку злочинців, створені в 80-х рр. XIX ст., існують і в наш час⁸⁴. Наприкінці XIX століття вже вперше за всю історію було введено антропометричний і дактилоскопічний способи реєстрації інформації про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. «Батьком» антропометричного способу став А. Бертільйон.

Відтак суть запропонованого в 1882 році А. Бертільйоном антропометричного методу полягала в тому, що визначені частини тіла злочинця, якого потрібно було зареєструвати, обмірювали і результати обмірювань заносили до спеціальної антропометричної картки. Пропонувалося проводити 11 обмірювань тіла: зріст, ширина витягнутих горизонтально рук, висота (сидячи), довжина і ширина голови та правого вуха, довжина середнього пальця та мізинця лівої руки, довжина лівої ступні та лівого передпліччя. Крім зазначених обмірювань тіла, складовими частинами антропометрії були:

- описування прикмет злочинця за розробленою схемою «словесного портрета»: зріст, форма голови, носа та губ, колір очей, особливості побудови вушної раковини, особливі прикмети: родимі плями, видимі рубці, татуювання, а пізніше (з 1894 р.) і відбитки 4-х пальців правої руки (без великого);

- упізнавальна (сигналетична) фотозйомка, що передбачала фотографування злочинця у 3-х положеннях: анфас і профіль, у 1/7 натуральної величини і на повний зріст, у 1/20 натуральної величини.

Необхідно було додержуватися також інших визначених правил: особа, яку фотографували, мала бути без головного убору і її волосся не повинно закривати лоба і правого вуха; фотограф

⁸⁴ Там само

не мав права застосовувати ретуш тощо⁸⁵. Варто звернути увагу на те, що до цього відомий психіатр Чезаре Ломброзо в 1876 році вперше звернув увагу спільноти на те, що особливості біолого-фізіологічного та психологічного портрету особи має певний вплив на його майбутню кримінально протиправну діяльність, опублікувавши наукову працю «Людина злочинна» («L'uomo delinquent»). Цікавим фактом також є те, що в науковому світі як погляди Ломброзо, так і революційний для того часу метод Бертільйона не сприймалися як серйозні та гідні способи боротьби зі злочинністю. Насправді, на нашу думку, це можна пояснити рівнем знань тогочасного законодавця та наукової спільноти про злочинність як феномен, що сприймався як неминуча даність.

У свою чергу розроблена А. Бертільйоном антропометрична система дозволяла не тільки ідентифікувати особу людини, реєструвати, але й надавала можливість ввести чітку класифікацію реєстраційних карток. Навіть за їх великої кількості можна було за короткий час відшукати необхідну картку. Головним недоліком антропометрії було те, що розміри частин тіла людини упродовж життя змінювалися. Тому класифікація велася не за точними значеннями вимірів, а за визначеними їх інтервалами. Окремо зберігали реєстраційні картки дорослих чоловіків і дорослих жінок, а картки дітей і молодих людей (віком до 21 року) поділяли на чотири відділи (групи) відповідного віку. Свою систему А. Бертільйон виклав у брошурі «Практичне застосування антропометрії» (1881 р.)⁸⁶. Таким чином, можна стверджувати, що антропометричний метод, розроблений ученим, було покладено в основу більшості сучасних інформаційно-пошукових систем. Паралельно з А. Бертільйоном та його антропологічним методом розвивалась і дактилоскопія.

Відкриття дактилоскопії, звичайно, пов'язують з ім'ям Вільяма Хершеля, який жив у Індії та ще в 1858 р. розпочав свої досліді

⁸⁵ Торвальд Ю. Век криміналістики / пер. с нем. ; под ред. Ф. М. Решетникова. 3-е изд. Москва : Прогресс, 1991. С. 20–25.

⁸⁶ Чисніков В. М. Альфонс Бертільйон – основоположник «наукової поліції» (до 160-річчя з дня народження). *Криміналістичний вісник* : наук.-практ. зб. / ДНДЕКЦ МВС України, Нац. акад. внутр. справ. Київ : Брайт Вайт. 2013. № 1 (19). С. 213.

із вивчення властивостей та можливостей папілярних узорів. Протягом 19 років Хершель брав відбитки своїх пальців та пальців багатьох індусів. З подивом він помітив, що відбитки пальців, взяті у однієї людини, ніколи не збігалися з відбитками пальців іншої людини. Він навчився розрізняти узори цих ліній та встановлювати людей за «малюнками» їх пальців. З плином часу Хершель поглибив свої знання в цій галузі, з'ясувавши, що на долоні нігтьових фаланг пальців рук узори лишаються незмінними і через 5, 10, 15, і через 19 років. Поступово Хершель почав усвідомлювати майбутнє свого відкриття. Він направляє листа з описом способу ідентифікації особи за відбитками пальців рук генеральному директору в'язниць з пропозицією нового способу реєстрації злочинців. Проте його спіткає негативна відповідь на лист, що викликало в нього глибоку депресію на декілька років⁸⁷. Учений правильно встановив низку ключових моментів, які й до сьогодні роблять дактилоскопію однією з максимально інформативних криміналістичних експертиз – папілярні візерунки є незмінними, що значно ускладнювало на той час приховування слідів кримінального правопорушення. Звичайно, що на початку розвитку криміналістичної науки про способи та методи підробки правопорушниками доказової інформації мови ще не велось, оскільки сліди суспільно небезпечного діяння як криміналістичний феномен не були до кінця досліджені, а тому їм не надавалась реальна оцінка. Саме тому ідея Хершеля знайшла своє продовження в розробках інших учених.

Так, приблизно в цей же час над питанням використання узорів пальців рук для ідентифікації злочинців працював англієць – фізіолог Генрі Фолдс, для якого використанню відбитків пальців рук для пошуку злочинців передував один випадок. Одного разу у сусідньому будинку була скоєна крадіжка. Коли злодій перелазив через побілену вапном кам'яну стіну, то залишив на ній сліди пальців, забруднені сажею. Поки Фолдс вивчав ці сліди, злодія було затримано. Тоді він попросив дозволу в японської поліції

⁸⁷ Чисніков В. М. Сисна поліція на Україні за часів Російської імперії (1880–1917 рр.) : історико-правове дослідження : у 2 кн. Київ : НікаНова, 2011. Кн. 1 : Документи і матеріали : навч. посіб. С. 7.

відібрати відбитки пальців затриманого і виявив, що вони суттєво відрізняються від слідів, залишених на стіні. Відповідно ним було зроблено висновок, що затриманий невинний, та згодом він виявився правим: через декілька днів був заарештований справжній злодій. Фолдс взяв відбитки і в нього, вони повністю збігалися зі слідами, залишеними злодієм. Свої спостереження Фолдс також опублікував у журналі «Лаште». Згодом Генрі Фолдс зайняв посаду поліцейського лікаря та пропонував керівництву Скотленд-Ярду і Міністерству внутрішніх справ новий спосіб реєстрації злочинців – дактилоскопічний, на який знов не звернули уваги⁸⁸. Таким чином, ученим було зроблено першу спробу провести ідентифікаційне дактилоскопічне дослідження.

Важливу роль у становленні дактилоскопії як наукової системи кримінальної реєстрації відіграв видатний учений-природознавець Френсіс Гальтон (двоюрідний брат Ч. Дарвіна). Гальтон ознайомився з попередніми роботами Бертильйона, Хершеля і Фолдса та згодом переконався в неповторності пальцевих відбитків і дійшов висновку, що майбутнє не за Бертильйоном. Гальтоном були зроблені три обґрунтовані висновки. По-перше, папілярний узор залишається незмінним протягом усього життя людини. По-друге, папілярний узор є неповторним та індивідуальним, але, незважаючи на індивідуальність, він, по-третє, піддається класифікації^{89,90}. Дослідження Гальтона стали передумовою створення наукової системи кримінальної реєстрації – дактилоскопії. Перші класифікації слідів пальців рук Ф. Гальтона були надто великими і поділялися на шістдесят класів, що ви кликало суттєві труднощі на практиці⁹¹. В Україні вирішенням проблеми застосовування та удосконалення антропометричного методу кримінальної реєстрації (зокрема дактилоскопічної) займався, і йому належить

⁸⁸ Там само

⁸⁹ Торвальд Ю. Сто лет криминалистики. Пути развития криминалистики. Москва : Прогресс, 1975. С. 24.

⁹⁰ Чисніков В. М. Сисна поліція на Україні за часів Російської імперії (1880–1917 рр.): історико-правове дослідження : у 2 кн. Київ : НікаНова, 2011. Кн. 1 : Документи і матеріали : навч. посіб. С. 45.

⁹¹ Шимановский М. Ф. Фотография в праве и правосудии. Одесса, 1894. С. 39.

вагомий внесок у її розвиток, завідуючий розшуковою частиною міської поліції м. Києва Г. М. Рудий, завдяки якому антропометричний кабінет був перепрофільований в «Антропометрический отделъ». Зберігся опис цього відділу, зроблений одним із поліцейських чиновників того часу: «Антропометрической кабинетъ устроенъ с 1902 года и состоитъ изъ части одной комнаты, отделенной деревянною решеткою. Въ немъ находятся: четыре шкафа съ фотографическими и дактилоскопическими карточками преступниковъ; одинъ шкафъ-комодъ с антропометрическими инструментами; столъ для измерения локтя, скамейка для измерения ступни; две доски для измерения поста; кленка для измерения распростертыхъ рукъ и небольшой письменный стол»⁹². Антропометрія, не зважаючи на її наукові засади, разом із попередніми способами реєстрації злочинців також мала суттєві недоліки, серед яких найбільш суттєвими є: суб'єктивне сприйняття частин тіла людини під час вимірювання та опису; громіздкість та складність антропометричних інструментів, що дозволяло проводити обміри лише у приміщенні спеціального бюро, і лише в ньому особа мала бути ідентифікована; неможливість застосування до неповнолітніх по причині незакінченого росту їх тіла. Однак, маючи зазначені недоліки, але за відсутністю інших науково обґрунтованих методів кримінальної реєстрації, антропометрія використовувалася як основна система кримінальної реєстрації в більшості країн протягом 15–20 років, і дозволяла ідентифікувати особу злочинця, хоча і не досить ефективно, за умови його попереднього реєстрування за цією системою, доки не була також остаточно замінена набагато досконалішою і надійною системою – дактилоскопією⁹³. Очевидною причиною такого стану справ стала більша інформативність папілярних узорів, їх індивідуальність та властивість залишатись незмінними протягом усього життя людини. Все це дозволяло правоохоронцям отримувати вичерпну та точну інформацію

⁹² Чисніков В. М. Криміналістична наукова думка в Україні : судові медики. *Наука і правоохорона*. 2010. № 2. С. 170.

⁹³ Фат'янова В. О. Генезис криміналістичної реєстрації : етапи розвитку. *Право і Безпека*. 2005. Т. 4. № 6. С. 173.

про подію суспільно небезпечного діяння та самого кримінального правопорушника.

У свою чергу завдяки проведеному науковому пошуку В. М. Чисніков встановив першоджерело правового регулювання дактилоскопії. Йдеться про документ «Інструкція чинам Киевской сыскной полиции» (далі – Інструкція), розроблений Г. М. Рудим і опублікований у 1905 році. Цей перший нормативний акт закріпив дактилоскопію як один із методів кримінальної реєстрації і регламентував різні способи її практичного використання у боротьбі зі злочинністю. Зокрема, в ньому було регламентовано прийоми зняття і зберігання слідів рук, порядок заповнення дактилоскопічних листків, виведення дактилоформули тощо⁹⁴. Все це надало можливість створити та запровадити у практичну діяльність дактилоскопічні бази даних, котрі значно спростили пошук осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

Запровадження в 1906 року дактилоскопії як методу розшуку та реєстрації злочинців почалося з направлення 30 грудня цього року головним тюремним управлінням міністерства юстиції начальникам жандармських управлінь і охоронних відділень циркуляра № 32 «О введении дактилоскопии в тюремном ведомстве для регистрации преступников», в якому йшлося про необхідність використання дактилоскопії для реєстрації та розшуку злочинців, а також про потребу в організації при цьому управлінні Центрального дактилоскопічного бюро, де пропонувалося сконцентрувати дактилокарти на всіх засуджених. До циркуляра додавався документ «Правила о производстве и регистрации дактилоскопических списков», затверджений міністром юстиції І. Г. Щегловітовим 16 грудня 1906 року, дактилоскопічне приладдя (металева на дереві пластина, каучуковий валик, коробка з друкарською фарбою) у кількості близько 1000 комплектів та бланки дактилоскопічних листків. Пропонувалося на антропометричних картках злочинців залишати відбитки вказівного та великого пальців лівої руки, а також великого, вказівного

⁹⁴ Іщенко А. В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень : монографія / за ред. І. П. Красюка. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2003. С. 65.

і середнього пальців правої руки⁹⁵. Таким чином, саме цей період можна вважати офіційним початком застосування дактилоскопії як способу отримання даних, необхідних для пошуку осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння та встановлення особливостей події останнього.

Період відродження та стрімкого розвитку криміналістичного вчення (1917 р. – наш час). 5 жовтня 1918 р. Колегією НКВС було прийнято Положення про організацію кримінально-пошукових установ. Це рішення поклало початок організації в органах міліції обліково-реєстраційної служби. Чітко налагоджені дактилоскопічна й алфавітна реєстрація злочинців з повною підставою розглядалися як найважливіші засоби боротьби зі злочинністю. У 1919 р. було створене Центральне реєстраційне бюро і реєстраційні бюро в республіканських і губернських відділах та відділеннях карного розшуку. Постановою Народного комісаріату юстиції України від 11 травня 1919 р. було введено в дію Положення про органи карного розшуку й судово-карної міліції, згідно з яким до складу Центральної секції судово-кримінального розшуку ввійшло реєстраційне бюро, що займалося обліком реєстраційних і розшукових карток, дактилоскопічних листків злочинців і відповідало на запити місцевих секцій карного розшуку щодо встановлення судимості затриманих злочинців⁹⁶. До речі, доцільно зазначити, що українські вчені були майже єдиними прихильниками і послідовниками бертільйонажу та прагнули відродити та вдосконалити антропометрично-дактилоскопічну реєстрацію кримінальних правопорушників.

Протягом 1920–1921 років Центrorозшук Української республіки видає низку нормативних документів, які регламентують питання кримінальної реєстрації. Зокрема, начальник Центрального реєстраційно-дактилоскопічного відділення Центrorозшуку міліції УРСР професор О. М. Покровський

⁹⁵ Чисніков В. М. Сисна поліція на Україні за часів Російської імперії (1880-1917 рр.) : історико-правове дослідження : у 2 кн. Київ : НікаНова, 2011. Кн. 1 : Документи і матеріали : навч. посіб. С. 9.

⁹⁶ Іщенко А. В. Історико-хронологічні аспекти розвитку дактилоскопії. *Науковий вісник НАВСУ*. 2001. № 2. С. 246.

у вересні-жовтні 1921 року підготував низку інструкцій щодо впровадження антропометричних вимірювань затриманих осіб злочинних професій, а також розробив креслення і моделі антропометричних інструментів. Наприкінці грудня того самого року було виділено спеціальні кредити і замовлено виготовлення антропометричних інструментів для органів карного розшуку республіки, але через заперечення Центrorозшуку від цієї ідеї на початку 1922 року довелося відмовитися⁹⁷. Найімовірніше, такий стан справ було зумовлено скептичним ставленням більшості науковців та практиків до дієвості антропометричного методу і віднесення його до рудиментарних криміналістичних засобів.

Аналізуючи ці документи, слід зазначити, що вперше в Україні створюється єдина дактилоскопічна система реєстрації. Ця система передбачала єдині правила техніки дактилоскопіювання, класифікації дактилокарт і складання додаткової дактилоскопічної формули (основна дактилоскопічна формула, залишалась без зміни за системою Ф. Гальтона – Е. Генрі). Водночас не зважаючи на беззаперечні переваги дактилоскопічної системи (*та скепсис наукової спільноти – додано нами – О. К.*), низка документів передбачала також реєстрацію злочинців за системою «словесного портрету» і антропометричними вимірами. Однак у кінці 1922 року антропометрія як обов'язкова система реєстрації злочинців була відмінена і реєстрація здійснювалась дактилоскопічним, фотографічним і алфавітним способом. В Україні налічувалося 40 реєстраційно-дактилоскопічних бюро, у великих містах – Харкові, Києві, Одесі, Дніпропетровську – реєстраційний апарат було передано до міських управлінь міліції та розшуку. Реєстраційні бюро обслуговували всю територію округу, проводячи реєстрацію злочинного елемента та письмового розшуку⁹⁸. Логічно, що дактилоскопії віддавалась перевага, оскільки саме

⁹⁷ Чисніков В. М. Бертільон Альфонс. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. Київ : Атіка, 2009. Т. V : *Кримінально-процесуальна та криміналістична діяльність поліцейських організацій*. С. 59.

⁹⁸ Верле Г. Принципы международного уголовного права : учебник; пер. с англ. С. В. Саяпина. Одесса : Фенікс, 2011. С. 58.

вона дозволяла максимально точно встановити особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, саме тому облік відбитків пальців рук, а також слідів, залишених на місці кримінального правопорушення, зробили процес розслідування більш комфортним.

У 1938 р. був утворений 1-й Спецвідділ НКВС, центральний інформаційний підрозділ для органів внутрішніх справ. З'являються перші систематизовані знання, пов'язані з теорією криміналістичного прогнозування, які знайшли застосування в інформаційно-аналітичній роботі. На основі вивчення конкретних даних про розслідування окремих категорій злочинів уже можна було визначити ще не розкриті, але можливі способи і прийоми вчинення злочинів⁹⁹. У лютому 1941 р. відбувся поділ НКВС колишнього СРСР на два самостійних наркомати: НКВС і НКДБ. До структури Наркомату внутрішніх справ увійшов перший спецвідділ, якому були передані централізована оперативно-довідкова картотека та архів, з Головного управління міліції – алфавітна та дактилоскопічна картотеки централізованого обліку злочинців, з ГУЛАГу – картотеки централізованого обліку ув'язнених. Обліково-реєстраційні відділення й бюро, що перебували з 1918 р. у складі підрозділів карного розшуку управління міліції областей і країв, були переведені до системи перших спецвідділів наркомату¹⁰⁰. Третій етап розвитку інформаційно-аналітичної роботи (середина 50-х рр. – початок 90-х рр.). Початок третього етапу розвитку інформаційно-аналітичної роботи пов'язаний з появою і розвитком перших систематизованих знань у галузі теорії ОРД, становлення якої почалося з моменту створення 23 жовтня 1956 р. у Вищій школі МВС СРСР (м. Київ) самостійної кафедри оперативної роботи¹⁰¹. Таким чином, можна сказати, що спочатку більшість інформаційно-аналітичних систем створювалось саме з метою забезпечення реалізації завдань, покладених

⁹⁹ Мовчан А. В. Інформаційно-аналітична робота в оперативно-розшуковій діяльності Національної поліції : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2017. С. 9.

¹⁰⁰ Там само

¹⁰¹ Бухонський С. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення початкового етапу досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2017. С. 35.

на оперативно-розшукові підрозділи. Наразі такого роду бази даних використовуються і слідчими, і судовими експертами.

У 1952 р. відбулося організаційне розмежування у Всесоюзній науковій спілці судових медиків і криміналістів, що призвело до певної дезінтеграції наукових знань у зазначених галузях, зокрема не лише в кримінально-процесуальній, а й в аналітичній діяльності. У результаті цих змін більше уваги було приділено розвитку власних теоретичних і прикладних аспектів інформаційно-аналітичної роботи, нерозривно пов'язаних з положеннями теорії ОРД, що зароджувалася, та відтворенню традиційних форм аналізу, розроблених засновниками вітчизняного карного розшуку¹⁰². Поява комп'ютерів та їх можливість за короткий термін із неймовірно високою швидкістю обробити тисячі однорідних записів – відтиснула картотечні шафи, заповнені паперовими картками на задній план. Поступово правоохоронні органи в усьому світі почали переводити свої паперові архіви в електронні бази даних. Упровадження електронних обчислювальних машин привело до автоматизації оперативних обліків і створення перших автоматизованих інформаційно-пошукових систем оперативно-розшукового призначення, таких як «Облік» і «Розшук», і підсистем «Сигнал», «Фільтр», «Мережа»¹⁰³. Варто звернути увагу на те, що комп'ютеризація такого роду інформації надала можливість більш якісно забезпечити її захист від несанкціонованого доступу (в наступному – і шляхом кримінально-правової заборони такого роду діянь).

У перші ж роки, за згодою з оперативними службами, за допомогою ЕОМ були впроваджені в експлуатацію такі інформаційні системи, як «Волоцюги» і «Розшук». Уже 10 листопада 1971 р. ГІЦ при МВС був перетворений на Головний науково-дослідний центр управління та інформації, що в подальшому дало змогу успішно функціонувати регіональним інформаційним системам оперативно-розшукового призначення «Єрмак», «Квадрат» та ін. Однак ставлення до автоматизованих інформаційних систем

¹⁰² Мовчан А. В. Історичні аспекти становлення та розвитку інформаційно-аналітичної роботи в оперативно-розшуковій діяльності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 88.

¹⁰³ Там само

оперативно-розшукового призначення в державі було неоднозначним. Так, у 70-і рр. була створена досить ефективна інформаційно-аналітична система «Паспорт», яка дозволяла фіксувати й накопичувати інформацію про всі переміщення громадян через кордони СРСР. Використання цієї програми дало змогу розкрити резонансні злочини щодо незаконного вивозу антикваріату та ювелірних виробів із країни, а також контрабанди у великих розмірах, проте досить швидко система була ліквідована за вказівкою вищого керівництва держави як така, що «порушує права людини»¹⁰⁴. Необхідно звернути увагу, що на відміну від дактилоскопічних баз даних та фотокарток, трасологічні та балістичні обліки створювались та формувались значно пізніше, що зумовлювалось відсутністю достатньої кількості наукових розробок та знань у цій царині. Повноцінний облік потребував ідентифікаційних (індивідуальних) даних, що вимагало від учених та практиків умінь відрізнити загальні ознаки слідів трасологічного чи балістичного походження від окремих, притаманних конкретному виду предмета (зброяддю суспільно небезпечного діяння, зразка зброї тощо). З розвитком знань у цій царині поширення отримали так звані «криміналістичні мітки» – спеціальні індивідуальні позначки, котрі дозволяли більш якісно та швидко ідентифікувати предмет, за допомогою якого було вчинено протиправне діяння.

Основи інформаційного забезпечення ОВС України було започатковано в 70-х рр. минулого століття Республіканським науково-дослідним інформаційним центром МВС УРСР, до основних напрямів діяльності якого відносилось: надання оперативно-довідкової, розшукової, статистичної та іншої інформації; збирання, обробка, зберігання, аналіз інформації про злочини та осіб, які їх учинили; розгляд матеріалів про оголошення та припинення розшуку осіб, які зникли безвісти, невпізнаних трупів, а також розшуку втрачених та виявлених номерних речей, зброї тощо¹⁰⁵. Першими автоматизованими інформаційними

¹⁰⁴ Там само

¹⁰⁵ Департамент інформаційно-аналітичного забезпечення. URL: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/mai0n/uk/publish/article/544651>

системами були «Профілактика-Розшук», «Розшук», «Статистика» та ін. Наразі такого роду інформаційні системи дозволяють не тільки систематизувати наявні дані, але і шляхом співставлення встановлювати тотожні кримінальні правопорушення відповідно до слідів, залишених на їх місці.

Оскільки прийняття рішень правоохоронними органами на національному рівні вимагало опрацювання значних масивів інформації, для обробки, зберігання та використання оперативної інформації почали застосовувати потужні автоматизовані інформаційні системи. Характерною особливістю третього етапу стала комп'ютеризація інформаційно-аналітичної роботи, що знаменувало собою революцію в технологіях отримання, обробки, систематизації, аналізу та використання оперативно-розшукової інформації. Найбільш масштабний етап розвитку інформаційно-аналітичної роботи (початок 90-х рр. – 19 листопада 2012 р.). Початок цього етапу розвитку інформаційно-аналітичної роботи в ОРД ОВС пов'язаний з проголошенням незалежності України, прийняттям Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», структурною перебудовою органів внутрішніх справ України та системою їх інформаційно-аналітичного забезпечення. Цей етап характеризується створенням обліків міжвідомчого характеру, розвитком міждержавних обліків, використанням інтегрованих банків Інтерполу; розвитком технологій аналітичної та комп'ютерної розвідки; упровадженням в оперативну практику мультимедійних технологій; розробкою технологій здійснення інформаційно-аналітичної роботи в транспортних телекомунікаційних мережах та електронних інформаційних мережах¹⁰⁶. Із розвитком комп'ютерної техніки ведення криміналістичних обліків, зокрема картотек, значно спростилося, що позитивно відбилося на процесі розслідування. З моменту комп'ютеризації криміналістичну інформацію почали диференціювати відповідно до видів судових експертиз, найбільш інформативними стали траєологічні, дактилоскопічні та балістичні обліки, які надали можливість швидкого розшуку не тільки людей, але і знарядь вчинення кримінальних правопорушень, зброї тощо. Комп'ютерна

¹⁰⁶ Там само

техніка, а згодом і мережа Інтернет спростили обмін обліковою інформацією між підрозділами як у середині країни, так і на міжнародному рівні.

Слід звернути увагу на те, що в розглядуваний нами період для позначення діяльності з накопичення інформації та її використання в розслідуванні злочинів вживали словосполучення «кримінальна реєстрація» (тобто реєстрація злочинів і злочинців), яке трапляється в деяких підручниках і сьогодні. В останню чверть ХХ ст. у криміналістичній літературі вживався термін «криміналістична реєстрація», який відображає криміналістичну природу вчення та належність його знань до науки криміналістики. Зазначеним терміном позначають сукупність лише криміналістичних обліків, які використовують працівники поліції під час розслідування злочинів. В умовах сьогоднішнього під час розслідування кримінальних проваджень слідчим, оперативним працівникам чи експертам доводиться звертатися до інформаційних систем різної відомчої належності з метою отримання зареєстрованих відомостей про криміналістично значущі об'єкти: МВС України, Національної поліції, Міністерства юстиції України, Державної фіскальної служби України (ДФС), Державної судової адміністрації, Національної асоціації адвокатів, баз даних банківських установ, баз даних систем контролю та обліку робочого часу, баз даних операторів мобільного телефонного зв'язку та відеоспостереження, баз даних реєстрації терміну перебування особи в установі тощо. Тому сьогодні знання про накопичення, обробку й використання інформації називають інформаційно-довідковим забезпеченням розслідування злочинів¹⁰⁷. Насправді така «гра» словосполучень дуже принципово змінює сутність підходу до особливостей досудового розслідування та завдань його суб'єктів. Коли мова йшла про кримінальну реєстрацію, увага акцентувалась на потребі розшукати та покарати винну особу, тобто суспільно небезпечне діяння сприймалось як неминучий, деструктивний феномен, а покарання за нього виключно як самоціль та прагнення продемонструвати дієвий, превентивний державний механізм. У свою чергу

¹⁰⁷ Там само

криміналістична реєстрація позиціонується вже як сукупність певної інформації, яка дозволяє не тільки закрити кримінальне провадження, отримавши позитивний результат, але й дотриматись положення, викладеного в ч. 2 ст. 50 КК України, де вказано, що покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених.

Таким чином, проведене дослідження дозволило нам підсумувати, що *перші спроби створити облік кримінальних правопорушників для наступної їх ідентифікації були реалізовані ще в II столітті до нашої ери. Хоча вони і були примітивними та полягали в стигматизації та тавруванні правопорушників, проте дозволяли диференціювати злочинця. З розвитком суспільства розвивалось і законодавче бачення цінності криміналістичних обліків. Першими та найбільш інформативними стали антропологічний та дактилоскопічний метод обліку кримінальних правопорушників, які дали поштовх для розвитку інших криміналістичних баз даних (трасологічної, балістичної тощо). Найбільш активна робота над створенням інформаційного забезпечення досудового розслідування припадає на другу половину XX століття, що зумовлено комп'ютеризацією всіх сфер службової діяльності (зокрема і правоохоронної).*

Генезис розвитку інформаційного забезпечення досудового розслідування можна умовно поділити на декілька періодів, що ознаменувались революційними відкриттями, які в подальшому дали значний поштовх для розвитку криміналістичної науки: 1) ***стародавній період*** (з II ст. до н.е.) – зародження примітивних способів реєстрації та ідентифікації осіб; 2) ***період формування та розвитку наукових знань і вчень про інформаційне забезпечення розслідування протиправних діянь, апробація елементарних криміналістичних технологій у практиці судів з розгляду кримінальних справ*** (від 882 н.е. – 1917 рр.) – удосконалення існуючих технік ідентифікації осіб, які вчинили протиправні діяння, перші спроби створення нових способів та засобів розшуку злочинців, нормативно-правова регламентація інформаційного забезпечення розслідування; 3) ***період відродження та стрімкого розвитку криміналістичного вчення*** (1917 р. –

наш час) – поступовий перехід до сучасних форм криміналістичного інформаційно-довідкового та інформаційно-аналітичного забезпечення досудового розслідування; криміналістична диференціація останнього; створення принципово нових техніко-криміналістичних шляхів розслідування кримінальних правопорушень.

Висновки до розділу 1

1. Досудове розслідування пройшло тривалий шлях становлення та розвитку, беручи свій початок з кінця IX століття. У 2012 році досудове розслідування було диференційовано на дві форми: досудове слідство та дізнання. Основними завданнями досудового розслідування є: 1) своєчасне реагування на повідомлення про вчинення суспільно небезпечного діяння; 2) встановлення факту наявності ознак кримінального правопорушення та його тяжкості; 3) вчинення дій, спрямованих на збирання доказів або перевірку вже отриманих доказів; 4) встановлення та вивчення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; 5) закінчення досудового розслідування шляхом здійснення однієї з дій, передбачених ч. 2 ст. 283 КПК України; 6) забезпечення захисту прав та свобод фізичних та юридичних осіб, суспільства та держави.

Основними умовами здійснення досудового розслідування є: 1) обов'язковість досудового розслідування; 2) дотримання засад змагальності учасників кримінального провадження (реалізується шляхом здійснення судового контролю); 3) процесуальна самостійність органів досудового розслідування; 4) профілактична діяльність органів досудового розслідування (протидія кримінальним правопорушенням); 5) неприпустимість розголошення інформації; 6) прокурорська діяльність у межах досудового розслідування та підтримання обвинувачення в суді.

Отже, можна стверджувати, що досудове розслідування – це перша стадія кримінального провадження, сутність якої полягає в пошуку, зборі та аналітиці доказової інформації за фактом вчинення кримінального правопорушення, достатньої для притягнення особи до кримінальної відповідальності, а також для створення матеріально-правової бази, на підставі якої формуватиметься тактика та методика підтримання державного обвинувачення на стадії судового розгляду.

2. Інформаційно-пізнавальна складова досудового розслідування – це діяльність сторони кримінального провадження, яка пов'язана з пошуком інформації, поєднаної з обставинами

кримінального правопорушення, котра інтегрується за рахунок дискурсивного мислення та призводить до отримання певного знання, достатнього для встановлення об'єктивної кримінологічної істини через симбіоз інтелектуальних операцій та практичних дій. Інформаційно-пізнавальний процес досудового розслідування відтворюється крізь призму таких обов'язкових складових, як: 1) нормативно-правова визначеність – інформаційно-правова діяльність має проводитись у порядку та в межах, визначених кримінальним процесуальним законодавством України та іншими нормативно-правовими актами держави, що регулюють певні суспільні відносини; 2) достовірність доказової інформації – дані, отримані в ході інформаційно-пізнавальної діяльності, повинні мати передбачені в ч. 2 ст. 84 КПК України процесуальні джерела, а також відповідати вимогам, викладеним у ст.ст. 85–88 КПК України; 3) обмежена процесуальна строковість – інформаційно-пізнавальна діяльність сторонами кримінального провадження здійснюється в розумні строки відповідно до критеріїв, викладених у ч. 3 ст. 28 КПК України; 4) належність процесуальних рішень – результати інформаційно-пізнавальної діяльності повинні бути підкріплені/обґрунтовані/завершені відповідними об'єктивними процесуальними рішеннями (зокрема обвинувальним вироком).

Інформаційно-пізнавальну діяльність у межах досудового розслідування можна поділити на такі етапи: 1) початковий етап – відповідно до ст. 214 КПК України слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань...¹⁰⁸. Таким чином, заява, повідомлення про вчинене кримінальне

¹⁰⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

правопорушення або самостійне виявлення будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, є першими інформаційними джерелами, котрі потребують пізнання; 2) фактичний етап – процес зібрання доказів та доказування; 3) завершальний етап – процес складення обвинувального вироку та перевірка відповідності зібраної доказової бази для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Основними особливостями інформаційно-пізнавальної діяльності є: 1) гносеологічний підхід до сприйняття особливостей події кримінального правопорушення – встановлення послідовності дій кримінального правопорушника, необхідних для встановлення особливостей суб'єктивної сторони кримінального правопорушення (вина, мотив та мета); спосіб реалізації умислу та суспільна небезпечність наслідків та їх критична оцінка; 2) нормативно-визначений порядок отримання інформації – процес зібрання відомостей відбувається за рахунок дій та способів, а також відповідно до порядку, визначеного кримінальним процесуальним законодавством; 3) кримінально-правові межі процесуальної діяльності – інформація збирається стороною кримінального провадження в обсязі, достатньому для доведення вини кримінального правопорушника та встановлення правильної кваліфікації кримінального правопорушення, що необхідно для наступного обрання на стадії судового розгляду виду та строку покарання, достатнього для виправлення правопорушника.

3. Перші спроби створити облік кримінальних правопорушників для наступної їх ідентифікації були реалізовані ще у II столітті до нашої ери. Хоча вони і були примітивними та полягали в стигматизації та тавруванні правопорушників, однак дозволяли диференціювати злочинця. З розвитком суспільства розвивалось і законодавче бачення цінності криміналістичних обліків. Першими та найбільш інформативними стали антропологічний та дактилоскопічний методи обліку кримінальних правопорушників, які дали поштовх для розвитку інших криміналістичних баз даних (трасологічної, балістичної тощо). Найбільш активна робота над створенням інформаційного забезпечення досудового розслідування припадає на другу половину XX століття,

що зумовлено комп'ютеризацією всіх сфер службової діяльності (зокрема і правоохоронної).

Генезис розвитку інформаційного забезпечення досудового розслідування можна умовно поділити на декілька періодів, що ознаменувалися революційними відкриттями, які в подальшому дали значний поштовх для розвитку криміналістичної науки: 1) стародавній період (з II ст. до н.е.) – зародження примітивних способів реєстрації та ідентифікації осіб; 2) період формування та розвитку наукових знань і вчень про інформаційне забезпечення розслідування протиправних діянь, апробація елементарних криміналістичних технологій у практиці судів з розгляду кримінальних справ (від 882 н.е. – 1917 рр.) – удосконалення існуючих технік ідентифікації осіб, які вчинили протиправні діяння, перші спроби створення нових способів та засобів розшуку злочинців, нормативно-правова регламентація інформаційного забезпечення розслідування; 3) період відродження та стрімкого розвитку криміналістичного вчення (1917 р. – наш час) – поступовий перехід до сучасних форм криміналістичного інформаційно-довідкового та інформаційно-аналітичного забезпечення досудового розслідування; криміналістична диференціація останнього; створення принципово нових техніко-криміналістичних шляхів розслідування кримінальних правопорушень.

Розділ 2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

2.1. Роль інформаційного забезпечення в пізнавальній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень у сучасних умовах

Сучасне інформаційне забезпечення являє собою комплекс взаємоузгоджених та в деяких випадках – взаємозалежних засобів, спрямованих на здійснення своєчасних слідчих та оперативно-розшукових заходів, достатніх для встановлення істини у кримінальному провадженні. Тривалий шлях розвитку зумовив створення достатньо врівноваженої системи, яка з кожним роком стає більш досконалою та технічною. Враховуючи вказане, вважаємо за доцільне більш детально розглянути роль інформаційного забезпечення в пізнавальній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень у сучасних умовах.

Відтак у дисциплінах кримінально-правового циклу закріпилась думка про те, що на сьогодні інформаційне забезпечення з розслідування суспільно небезпечних діянь є конкретно спрямованим, зокрема, на орієнтацію суб'єктів у виборі відповідних засобів, форм і методів розслідування; виявлення чинників слідчої ситуації та визначення форм і методів впливу на них для зміни на краще; визначення часу, місця, масштабів та обсягів заходів впливу на суб'єктів досудового провадження. Інформаційне забезпечення розслідування – багатопланова проблема¹⁰⁹. Варто звернути увагу на те, що інформаційне та криміналістичне забезпечення – не синонімічні поняття, оскільки вони мають дещо різну правову природу, зумовлену процесуальними потребами.

¹⁰⁹ Бузинарський М. Ю. Інформаційне забезпечення розслідувань злочинів вчинених шляхом підпалу. *Правова інформатика*. 2009. № 3 (23). С. 74.

Так, наприклад, якщо інформаційне забезпечення можна вважати феноменом широкого користування (слідчими, оперуповноваженими тощо), то криміналістичне забезпечення все ж таки найімовірніше згадується у зв'язку із судово-експертною діяльністю.

Взагалі необхідно розглянути цю проблему з гносеологічної точки зору. Так, наприклад, такі поняття, як «інформація» та «інформаційне забезпечення», не зважаючи на тісний зв'язок, розглядаються самостійно. Інформаційна потреба в розкритті злочинів включає як безпосередню інформацію, специфіка і межі якої мають ураховуватися, так і безпосередньо інформаційне забезпечення (засоби та умови її виявлення, подання, переробки і зберігання, систематизації). У такому разі до уваги береться об'єктивний характер інформаційних потреб, які відображають, як пишуть науковці, досліджуючи проблеми профілактики за матеріалами розслідування, закономірність балансу (співвідношення) інформації і діяльності – інформації про злочин і його зв'язки з діяльністю правоохоронних органів по його розкриттю¹¹⁰. Наприклад, досліджуючи інформаційне забезпечення сфери оперативно-розшукової діяльності, В. П. Євтушок зазначає, що воно виступає необхідною передумовою здійснення оперативно-тактичних заходів, що забезпечують у конкретних умовах оперативної обстановки успішне попередження, розкриття злочинів, розшук осіб, а також інтереси кримінального судочинства¹¹¹. Водночас учені критично ставляться до такої позиції, зазначаючи, що інструментарієм ОРД є оперативно-розшукові заходи. Що розуміє автор під оперативно-тактичними заходами – уявити важко. Спираючись на загальне визначення криміналістичної тактики¹¹², тактику в оперативно-розшуковій діяльності можна вважати як спосіб дій або лінію поведінки особи, яка для вирішення конкретного завдання використовує оперативно-розшукові засоби в певному

¹¹⁰ Жалинский А. Э., Костицкий М. В. Эффективность профилактики преступлений и криминологическая информация. Львов, 1980. С. 125.

¹¹¹ Євтушок В. П. Деякі аспекти інформаційного забезпечення оперативно-розшукової тактики. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ*. 1981. № 7. С. 197.

¹¹² Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. Москва : Юристъ, 1997. Т. 1 : Общая теория криминалистики. С. 287–288.

порядку або визначеній нею сукупності. По-друге, слід зазначити, що інформаційне забезпечення дійсно є передумовою здійснення оперативно-розшукових заходів. У той же час застосування оперативно-розшукових заходів спрямоване на збирання інформації, тобто інформаційне забезпечення подальшої пізнавальної діяльності¹¹³. У зв'язку з цим необхідно зауважити, що інформаційне забезпечення має включати в себе теоретико-праксеологічні комплекси, здатні задовольнити кінцеву мету пізнавальної діяльності всіх суб'єктів кримінального процесу, зацікавлених у розслідуванні кримінального правопорушення. Зважаючи на це можна стверджувати, що криміналістичне забезпечення є однією зі складових інформаційного.

Поряд із криміналістичним (у розумінні останнього як складової інформаційного забезпечення) можна виділити у специфічну категорію інформаційно-довідкове забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. Під останнім доцільно розуміти діяльність суб'єктів розслідування, спрямовану на пошук та одержання, а в необхідних випадках – оновлення та коригування інформації, що міститься в інформаційних системах незалежно від їх відомчої належності, з метою використання її в процесі розслідування злочинів. Змістом цієї діяльності є створення, функціонування, використання та вдосконалення інформаційних систем, що дозволяють здійснювати збір, обробку, а також накопичення криміналістично значущих даних з подальшим їх наданням на запити безпосередньому користувачу. Особливе значення інформаційно-довідкове забезпечення має під час розслідування кримінальних проваджень в умовах дефіциту відомостей, коли слідчий відчуває брак необхідних йому даних як для організації розслідування, так і для виявлення слідів злочину, з'ясування механізму злочинної діяльності, встановлення винних у вчиненні злочину та ін.¹¹⁴. У цьому контексті мова йде про сучасні криміналістичні обліки, котрі являють собою

¹¹³ Бузинарський М. Ю. Інформаційне забезпечення розслідувань злочинів вчинених шляхом підпаду. *Правова інформатика*. 2009. № 3 (23). С. 75.

¹¹⁴ Бірюков В. В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів : монографія. Луганськ : ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. С. 345.

картотеки, колекції, бази даних, спеціальне програмне забезпечення тощо. Криміналістичні обліки сприяють не тільки своєчасному запобіганню суспільно небезпечним діянням, але і спрощують та при цьому вдосконалюють рівень проведення експертних досліджень. Останні зі свого боку мають велике значення для процесу розслідування, оскільки висновки судових експертів надають можливість зацікавленим суб'єктам кримінального провадження своєчасно отримати інформацію, котра стане доказовою. Таким чином, кримінальна реєстрація, систему якої утворює сукупність криміналістичних обліків та їх підвидів, також є складовою інформаційного забезпечення.

Аналіз засобів інформаційного забезпечення доцільно здійснювати за їхнім змістом і формою. Адже відомо, що зміст і форма всіх явищ у природі і суспільстві взаємозв'язані та взаємозумовлені. Поглибленому їх дослідженню сприяє класифікація, яка, як і в інших галузях діяльності, відіграє важливу роль і має не тільки теоретичне, а й велике практичне значення. Вона сприяє розкриттю зв'язків між групами об'єктів (класами, родами), що класифікуються, і проникненню в суть явищ, які пізнають, з метою правильної оцінки одержаної інформації¹¹⁵. У широкому розумінні (за правовою природою) всі існуючі засоби інформаційного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень можна поділити на **процесуальні (прямо передбачені у кримінальному процесуальному законодавстві) та нормативно визначені (прямо не передбачені кримінальним процесуальним законодавством)**. Усі процесуальні заходи проводяться виключно з початку досудового розслідування, тобто відповідно до ст. 214 КПК України слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових

¹¹⁵ Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Класифікація засобів інформаційного забезпечення розслідування. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право* : зб. наук. праць. 2011. № 1 (9). С. 223.

розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань¹¹⁶.

Певний час науковцями висловлювалась думка, що кримінальна процесуальна діяльність починається лише після порушення кримінального провадження. Така позиція не може не викликати заперечень. Юридичним фактом, який має процесуальне значення і породжує кримінальні процесуальні правовідносини, є надходження до компетентного державного органу офіційної інформації (приводу), що вказує на ознаки злочину. Цей юридичний факт спонукає уповноважені державні органи до початку кримінальної процесуальної діяльності з перевірки інформації, що міститься в такому джерелі і прийняття передбаченого законом процесуального рішення¹¹⁷. Дії слідчого з перевірки такої інформації ґрунтуються на нормах кримінального процесуального права. На підставі зібраної інформації приймають важливі процесуальні рішення: порушити кримінальне провадження або відмовити. Мабуть, саме тому останнім часом серед науковців набуває поширення думка, що зібрані під час перевірки заяв та повідомлень відомості є нічим іншим, як доказами, а процесуальна діяльність, пов'язана з їхнім збиранням, перевіркою й оцінкою, – доказуванням¹¹⁸. Отже, можна провести паралель між інформаційним забезпеченням та пізнавальною діяльністю суб'єктів кримінального провадження, об'єднуючим елементом цих двох ланок є єдина мета – отримання та ефективне використання доказової інформації. Саме тому не можна виносити за межі інформаційно-пізнавального процесу будь-яку взаємодію правоохоронних органів з потерпілою особою чи її представником на початкових етапах досудового розслідування.

Учені слушно зазначають, що якщо дотримуватися іншої думки, довелося б зробити висновок, що вся діяльність з перевірки

¹¹⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

¹¹⁷ Там само

¹¹⁸ Ляш А. О., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному судочинстві : навч. посіб. Київ : Університет «Україна», 2006. С. 140–145.

інформації про вчинення кримінального правопорушення перебуває за межами, встановленими кримінально-процесуальним законом і здійснюється непроцесуальними засобами. Однак така діяльність є складовою, самостійною стадією досудового розслідування в системі кримінального процесу¹¹⁹. **Другу групу складають нормативно визначені (процесуально непередбачені) засоби інформаційного забезпечення.** Значну групу таких засобів складають дії, порядок провадження яких врегульовано Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», іншими законами та підзаконними нормативними актами, якими регламентована діяльність правоохоронних органів та їх підрозділів з питань охорони правопорядку, забезпечення прав та свобод громадян, контролю над злочинністю¹²⁰. **Наступною підставою класифікації засобів інформаційного забезпечення є їх розподіл за гносеологічними особливостями.** Так, **до першої групи можна віднести організаційно-праксеологічні засоби**, спрямовані на створення комфортних умов реалізації завдання отримання та пізнання доказової інформації (слідчі, оперативно-розшукові та інші дії). **Друга група – матеріалізаційні**, в завдання яких входить практична реалізація процесу доказування (більшість таких дій є процесуальними та передбачені у 20 главі КПК України, наприклад, огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією). Засоби, які не відносяться до процесуальних, також регламентуються іншими нормативно-правовими актами України та передбачені в методичних рекомендаціях.

Ще одна класифікаційна підстава – **порядок застосування інформаційного забезпечення.** Так, **до першої групи можна віднести засоби рутинного режиму.** Сутність таких засобів полягає в забезпеченні можливості безпосереднього контакту суб'єкта кримінального провадження із джерелами кримінального правопорушення, а також їх інтеграції у процес розслідування з метою пролонгованого та/або відкладеного пізнання. Більшість

¹¹⁹ Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Класифікація засобів інформаційного забезпечення розслідування. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право* : зб. наук. праць. 2011. № 1 (9). С. 223.

¹²⁰ Там само

таких засобів процесуально визначені. **До другої групи необхідно віднести засоби екстреного режиму** – невідкладні засоби отримання інформації, необхідної для швидкого реагування на суспільно небезпечне діяння. Ймовірніше такі засоби відносяться до оперативно-розшукової діяльності та регламентовані іншими нормативно-правовими актами.

Одним із пріоритетних напрямів науково-технічного забезпечення слідчої діяльності є впровадження в процес досудового розслідування новітніх інформаційних систем і технологій, під якими прийнято розуміти організаційно впорядковану сукупність масивів інформації про об'єкти та інформаційні технології, у тому числі засоби сучасної комп'ютерної техніки, програмне забезпечення і мережі зв'язку, що забезпечують процеси введення, опрацювання та видачі інформації. Найбільш продуктивними можна визнати інформаційно-довідкову, інформаційно-пошукову, інформаційно-модельну та інформаційно-консультативну системи¹²¹. Основна роль інформаційного забезпечення полягає в пошуку та зібранні доказової інформації, тобто реалізації процесу доказування як одного з основних форм пізнавальної діяльності суб'єктів кримінального провадження. З цієї метою для вдосконалення рівня інформаційного забезпечення у практичну процесуальну діяльність запроваджуються нові технології.

Впровадження сучасних технологій у роботу інформаційних систем, що дозволяють підвищити їх продуктивність, передусім пов'язано з покращенням якості послуги: збільшенням швидкості часового відгуку, зменшенням кількості відхилень транзакцій і збільшенням частоти повідомлень про ідентифікацію та обслуговування файлів, ініційованих консолідацій. Наприклад, заміна застарілого сегмента автоматизованої системи з ідентифікації відбитків пальців рук і впровадження нового алгоритму дозволить підвищити продуктивність обробки та точність їх

¹²¹ Шепітько В. Ю., Журавель В. А., Авдеева Г. К. та ін. Інформаційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля. Харків : Апостіль, 2017. С. 195–196.

зіставлення з 92 % до більш ніж 99,6 %¹²². Крім того, змістове наповнення автоматизованих інформаційних систем оновленими даними, структурна організація інформації, що відповідають сучасному стану наукових досліджень і потребам судово-слідчої практики, також матиме важливе значення для оптимізації інформаційного забезпечення слідчої діяльності. Ще один важливий момент удосконалення інформаційного забезпечення органів досудового розслідування пов'язаний з використанням потенціалу ДНК-ідентифікації – створенням банку даних криміналістичного обліку генетичних ознак людини на основі ЄДДР і впровадження загальної «біоелектронної» генетичної паспортизації населення. Доповнення вже існуючих ідентифікаційних біометричних систем даними (ознаками), посиляючись на позитивний досвід країн Західної Європи, зокрема Сполученого Королівства Великої Британії й Північної Ірландії, де фізичні особи вже тривалий час обліковуються за 49 біометричними ознаками, включно з результатами ДНК-аналізу, чи Ісландії, 100 % населення якої охоплені ДНК-реєстрацією¹²³. При цьому необхідно зауважити, що якщо пізнавальна діяльність може здійснюватись усіма суб'єктами кримінального провадження, у тому числі і «цивільними» особами, такими як потерпілий та кримінальний правопорушник, то інформаційне забезпечення більш доступне виключно для осіб, котрі мають спеціальний статус. Це дещо звучує конструктивізм сучасного кримінального процесу та зміщує акценти з принципів гуманізму та пріоритету відкритого правосуддя. Однак, на наш погляд, збереження радянської системи закритих для широкого загалу даних є доцільним та має таким залишатись.

Ураховуючи, що науково-технічне забезпечення слідчої діяльності являє собою систему дій з впровадження у слідчу практику останніх досягнень наукової думки, то можна стверджувати, що ця система дій пов'язана з вирішенням таких завдань:

¹²² Ідентифікація наступного покоління (NGI). FBI. Офіційний сайт уряду США, Міністерства юстиції США. URL: <https://www.fbi.gov/services/cjis/fingerprints-and-other-biometrics/ngi>

¹²³ Білоус В. В. Законодавче забезпечення генетичної ідентифікації в Україні : проблеми теорії та практики криміналістики. *Право і суспільство*. 2015. № 5.2 (3). С. 222.

1) науково-дослідних, які полягають у постачанні (розробленні, модернізації та впровадженні) науково-технічних засобів: приладів, пристосувань, матеріалів, інформаційних технологій, технічних прийомів, методів та практичних рекомендацій, які відповідають сучасним потребам слідчої практики; 2) правових – для вдосконалення правових основ застосування науково-технічних засобів; 3) навчально-методичних – при створенні умов для теоретичної обізнаності про можливості сучасних науково-технічних досягнень та формуванні практичних умінь і навичок у суб'єктів їх застосування; 4) організаційно-технічних – у практичній реалізації уповноваженими особами професійної компетентності при використанні інноваційних продуктів у слідчій діяльності. Таким чином, зміст науково-технічного забезпечення якраз і полягає у взаємопов'язаному вирішенні завдань, що сприяють створенню оптимальних умов для використання досягнень науки та техніки з метою ефективної правової охорони суспільства і держави, основних соціальних цінностей особистості, а також постачання криміналістично-значущої інформації та встановлення істини при розслідуванні кримінальних правопорушень¹²⁴. Інформаційне забезпечення вирішує низку таких проблем, як: 1) **теоретико-прикладні** – вивчення та реалізація на практиці даних, отриманих шляхом вивчення відповідних баз даних, обліків тощо; 2) **правові** – реалізація презумпції невинуватості, дотримання прав та свобод потенційного обвинуваченого шляхом залучення для процесу розслідування наявного інформаційного забезпечення; 3) **експертно-тактичні** – регулярне поповнення всіх видів інформаційного забезпечення новими належними доказами та даними; 4) **науково-методичні** – вирішення актуальних для криміналістичної та кримінальної процесуальної діяльності проблем шляхом вивчення наявної інформації, розміщеної в різних джерелах, визнаних на державному рівні.

Науковці правильно зазначають, що перспективні напрями розробки та впровадження інноваційних технологій у слідчу діяльність пов'язані з: підвищенням рівня організації праці

¹²⁴ Павлюк Н. В. Науково-технічне забезпечення слідчої діяльності: зміст та напрями. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:4P8gntmOrkJ:tlaw.nlu.edu.ua/article/view/206512/207086+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=opera>

уповноважених суб'єктів; забезпеченням ефективності документування та високоточної деталізованої фіксації даних при проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; швидким і якісним встановленням ідентифікації об'єктів за матеріально-фіксованими, ідеальними, електронними відображеннями; можливістю візуалізації події злочину та подальшого вивчення обставин за допомогою віртуального простору; підтримкою прийняття рішень під час розслідування тощо. Вчені вважають за необхідне виокремити два основних напрями: 1) модернізація, розробка сучасних інструментальних засобів та найефективніших технічних прийомів, методів їх застосування для оптимізації роботи з доказами; 2) інтеграція інформаційних технологій і використання їх потенційних можливостей уповноваженими суб'єктами органів досудового розслідування¹²⁵. Отже, можна сказати, що роль інформаційного забезпечення в пізнавальній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень у сучасних умовах полягає в такому: 1) **слідча діяльність** – пошук та збирання доказової інформації, інтеграція отриманих даних у процес доказування з метою вичерпного завершення кримінального провадження. Слідчий є основним суб'єктом пізнавальної діяльності, у зв'язку з чим саме він ініціює залучення інформаційних систем та їх подальшого поповнення новими даними; 2) **оперативно-розшукова діяльність** – практичне використання та перевірка інформації, отриманої на місці події та доказів, отриманих шляхом вивчення відповідних баз даних, доказів, поміщених в криміналістичні обліки тощо; 3) **судово-експертна діяльність** – вивчення доказової інформації (співставлення її з відповідною, наявною у базах даних тощо) та встановлення можливості її залучення до матеріалів кримінального провадження. Судові експерти частіше за все взаємодіють з криміналістичними обліками, створюючи відповідний їх масив; 4) **діяльність сторони захисту** – ознайомлення та перевірка даних, отриманих стороною обвинувачення, залучення осіб, котрі мають доступ до інформаційного забезпечення, з метою оцінки відповідності отриманих доказів та здійснення інших дій, дозволених

¹²⁵ Там само

кримінальним процесуальним законодавством, необхідних для створення алгоритму захисту особи в судовому провадженні.

Доцільно також звернути увагу на поступові позитивні зміни у кримінальному процесуальному законодавстві України. Так, наприклад, оформлення результатів використання спеціальних знань в інформаційно-аналітичній діяльності у вигляді висновку спеціаліста облікового підрозділу, який має статус джерела доказів, підвищує ступінь відповідальності спеціаліста. Важливим елементом на сучасному етапі розвитку інформаційно-аналітичної діяльності ОВС України є розробка і запровадження єдиних інтегрованих інформаційних систем. Сучасні інформаційні підсистеми МВС України на сьогоднішній день є недостатньо ефективними та застарілими. Цьому передують такі чинники як насамперед різний рівень професійної підготовки, недостатня кваліфікація співробітників, слабка інтеграція з криміналістичними обліками та між собою, невірогідність та неповнота інформації, яка надається в облікові дані, недостатня поінформованість практичних працівників про можливості використання даних про спосіб для розкриття та розслідування злочинів тощо¹²⁶. Кримінально-правовий захист інформаційного забезпечення пізнавальної діяльності досудового розслідування – важливий аспект, зумовлений низкою загроз, які можуть впливати на належність та достовірність інформації. Нам дуже імпонує рішення законодавця криміналізувати у 2009 році незаконне втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя, котре, виходячи зі статистичних даних, достатньо позитивно вплинуло на криміналістичну картину в частині кримінальних правопорушень проти правосуддя. Вважаємо, що всі види інформаційного забезпечення мають бути захищені подібним чином.

Ведення оперативно-пошукових обліків (дактилоскопічних, колекцій слідів зламування, взуття, транспортних засобів, волокон, замків і ключів тощо) здійснюється експертною службою МВС

¹²⁶ Бухонський С. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення початкового етапу досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2017. С. 37.

України. Втім, якісному використанню спеціальних криміналістичних знань у проведенні пошуково-аналітичної роботи з цього напрямку також перешкоджає низка проблем науково-методичного та організаційного характеру. Наприклад, колекції слідів, що складають слідові комплекси крадіжок, зосереджені на місцевому рівні, не є автоматизованими, систематизовані не за категоріями злочинів у відповідності з правилами та принципами криміналістичної класифікації, а здійснювані перевірки проводяться не систематично, мають здебільшого нульовий результат, що залежить переважно від суб'єктивних якостей виконавців. До цього слід додати й те, що обов'язок моніторингу інформації фактично покладений на підрозділи, що забезпечують функціонування дактилоскопічних обліків, отже, виявлення серій злочинів відбувається, зазвичай, в результаті перевірок лише слідів пальців рук. Таким чином, цілеспрямована аналітична робота з виявлення злочинів (зокрема серійних) проводиться безсистемно й неефективно, а забезпечує отримання інформації лише за схемою: «особа – злочин – серія злочинів»¹²⁷. На сьогодні однією з основних проблем, що виникають на шляху вдосконалення рівня інформаційного забезпечення в частині ведення криміналістичних обліків, є недостатній технічний рівень. Більшість наявних техніко-криміналістичних засобів є рудиментарними та не повною мірою відповідають потребам судових експертів. Криміналістична діяльність потребує нової, більш прогресивної техніки, здатної сприяти вирішенню інформаційних потреб у найкоротші терміни.

Отож зв'язки взаємодії наукового потенціалу криміналістичної техніки та теорії оперативно-розшукової діяльності з відповідними напрямками практичної діяльності мають бути посилені. Однією з передумов оптимізації цієї діяльності є розробка єдиної уніфікованої форми обміну відомостями про злочини, що мають ознаки серійності, накопичення первинної бази даних, звернення до якої дозволяло б своєчасно перевірити зацікавленими

¹²⁷ Бухонський С. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення початкового етапу досудового розслідування : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2017. С. 52.

співробітниками можливість вчинення аналогічних злочинів та інших пов'язаних із ними злочинів, справи про які вони розслідують, виявити серії таких злочинів, об'єднати зусилля для розслідування. Для оптимізації облікової діяльності по боротьбі зі злочинами необхідно:

- постійно проводити моніторинги та аналіз інформації щодо злочинів з метою виявлення ознак серійності, взаємодії слідчих, оперативних, експертних та інших підрозділів у цієї діяльності;
- підвищувати оперативність виявлення серійних злочинів за рахунок чіткішої інформаційно-аналітичної роботи, поліпшення поінформованості співробітників слідчих та оперативних підрозділів про такі злочини;
- ширше використовувати спеціальні криміналістичні знання для виявлення та діагностики серійних злочинів, всебічного виявлення існуючих між ними зв'язків, формування інформаційних масивів;
- забезпечувати своєчасне об'єднання кримінальних проваджень;
- вживати заходів щодо створення первісного обліку кримінальних проваджень на початку досудового розслідування з урахуванням принципів криміналістичної класифікації, функціонування яких повинна забезпечувати експертна служба МВС України.

Метою створення, накопичення та використання первісних даних початку досудового розслідування є отримання аналітичної інформації про особу злочинця, склад, структуру злочинних груп, ознаки дій та способів їх вчинення, факти перебування однієї й тієї ж особи на місці вчинення двох та більше злочинів, використання однієї й тієї ж зброї або знаряддя, транспортного засобу для вчинення декількох злочинів¹²⁸. Абсолютно погоджуємось із запропонованим, зважаючи на особливості використання інформації в досудовому розслідування, які полягають у:

- 1) *невідкладності* – засоби інформаційного забезпечення мають

¹²⁸ Бухонський С. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення початкового етапу досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2017. С. 54.

бути регулярно доступні суб'єкту кримінального провадження для прийняття термінових процесуальних рішень; 2) *обмеженості* – дані, наявні в засобах інформаційного забезпечення мають бути доступні виключно для осіб, процесуальний статус яких це дозволяє; 3) *автентичності* – дані, наявні в засобах інформаційного забезпечення є персоніфікованими та мають відношення до певної події (групи подій) чи особи (осіб).

У науковій літературі вказується, що для встановлення першоджерел про аналогічні злочини треба використовувати відомості, які містяться у кримінальних провадженнях, що розглянуті судом або перебувають у слідчому провадженні, у матеріалах перевірки; закритих та призупинених, так званих «старих» кримінальних справах. Крім того, доцільно використовувати інформацію, що є у матеріалах дослідчої перевірки, на підставі яких було прийняте рішення про відмову у порушенні кримінального провадження. При їх вивченні можуть бути встановлені відомості, аналіз яких разом з відомостями з інших кримінальних проваджень та відмовних матеріалів, що мають ознаки серійності, надасть змогу висунути версію про особу, яка вчинила злочини, та встановити інші обставини, що мають істотне значення для їх розкриття та розслідування. Так, при огляді місця події за фактом крадіжки, що має ознаки серійності, були знайдені речові докази та сліди, що вказують на певні ознаки ймовірного злочинця, які були невідомі під час розслідування раніше виявленого злочину, але подальше встановлення вартості викраденого майна унеможливило відкриття кримінального провадження за даним фактом, у результаті чого виявлені відомості не підлягатимуть обліку¹²⁹. Всі дані про існуючі кримінальні правопорушення, їх фігурантів та доказову базу доцільно зберігати протягом тривалого часу у впорядкованому вигляді. До того ж особливу цінність мають саме криміналістичні обліки, котрі дозволяють не тільки вдосконалити слідчу, оперативно-розшукову та спростити судово-експертну діяльність, але й доказати серійність окремих кримінальних правопорушень, їх односуб'єктність чи багатосуб'єктність тощо.

¹²⁹ Там само

Останніми роками зростає інтерес до вдосконалення кримінальних обліків всіх рівнів і створення нових видів обліку. Але інноваційних – таких, що докорінно змінять діючу концепцію обліків та реєстрації доказової інформації – проектів процедур збирання та дослідження доказової інформації не запропоновано. З використанням можливостей таких інформаційних систем зростає якість експертних досліджень за рахунок збільшення обсягів експертної інформації та доказової інформації у цілому. Можна підкреслити також зв'язок між створенням нових та вдосконаленням існуючих обліків і підвищенням якості її отримання. У тих експертних підрозділах, де активно займалися систематизацією слідів рук, взуття, мікрочастинок тощо, помітно зростала результативність і якість вилучення таких об'єктів під час отримання інформації. Погоджуючись з одним із перелічених авторів¹³⁰, на шляху реалізації «Концепції програми інформатизації системи МВС України та центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується КМУ через міністра внутрішніх справ України, на 2021–2023 роки», а також положення «Про єдину інформаційну систему Міністерства внутрішніх справ» (*назви нормативно-правових актів виправлено нами, відповідно до внесених законодавчих змін – О.К.*), важливе постійне вдосконалення роботи з обліковою інформацією відповідно до вимог сьогодення. Мова вже не йде про те, що навіть зацікавленні особи не мають достатньої інформації про наявні обліки, їх склад, можливості використання під час кримінального провадження чи боротьби зі злочинністю у цілому. Нагальні потреби сучасності вимагають докорінно змінити не тільки вітчизняну систему (чи, точніше сказати, розрізнену деяку кількість (масу) облікової системи реєстрації) оперативних, слідчих, експертних підрозділів, чергової частини тощо органів внутрішніх справ в одержанні вичерпної інформації спонукають до створення і розробки нових видів обліків, реєстрації об'єктів за новими,

¹³⁰ Бухонський С. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення початкового етапу досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Класичний приватний університет. Запоріжжя. 2017. С. 99.

раніше не використаними ознаками¹³¹; але й докорінно поміняти підхід до її формування та функціонування на базі Єдиної мережі й головне – єдино-підпорядкованого центру¹³². Після реорганізації Експертної служби України значну увагу було приділено вдосконаленню та модернізації криміналістичних обліків, яке було зумовлено тим, що саме вони складають лівову частку інформаційного забезпечення пізнавальної діяльності під час досудового розслідування.

Учені звертають увагу на необхідність зважати на те, що коли вирішується питання формування кримінальних обліків (системи реєстрації) та роботи з ними – ми стикаємося з великою кількістю інформації. Ефективна робота з такою інформацією – запорука успіху реалізації функції забезпечення криміналістикою (як системою певних науково-теоретичних положень й як практичних закономірностей дій) та слідчих (розшукових) дій. Сьогодні різного роду виявлену, закріплену криміналістично-значиму інформацію фіксують, накопичують, обробляють, систематизують і зберігають у спеціально створених інформаційно-пошукових системах правоохоронних органів, які називають криміналістичними обліками¹³³, і які повинні слугувати аналізу цієї уніфікованої маси даних. З цією метою така система повинна відповідати таким вимогам (вирішувати завдання):

- виконувати інформаційно-технічне забезпечення (ІТ-забезпечення);
- формувати та забезпечувати функціонування інформаційно-облікової пошукової системи;
- в установленому порядку здійснювати збір, отримання, обробку, узагальнення, накопичення, зберігання, аналіз, надання та використання інформації;

¹³¹ Одерій О. В. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів (обліки) : фондова лекція. Донецьк : ДІВС, 2001. С. 20.

¹³² Бухонський С. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення початкового етапу досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2017. С. 40.

¹³³ Гора І. В., Колесник В. А. Криміналістика : навч. посіб. Київ : Алерта, 2005. Ч. 1 : Криміналістична техніка. С. 298.

- забезпечити формування інформаційного масиву за принципом поділу (фізіобіологічних, соціальних та психологічних ознак особи);
- вдосконалити форму/картку введення/зберігання даних та електронний аналог;
- забезпечити аналіз та розробку масиву пошукової інформації;
- мати кодований шлях до доступу (перелік органів, структур, осіб, які мають право доступу);
- мати кодований шлях для внесення змін (перелік органів, структур, осіб, які мають таке право);
- забезпечити співвідношення/зв'язок мережі з іншими електронними системами;
- забезпечити наявність та (автоматичне) відтворення резервної архівної копії;
- мати можливість автоматичного переведення на інші мови (перелік мов)¹³⁴.

Варто звернути увагу на те, що в контексті вдосконалення сучасного рівня пізнавальної діяльності в частині інформаційного забезпечення важливу роль відіграє обмін досвідом із зарубіжними фахівцями в галузі криміналістики та кримінального процесу, запозичення програмного та технічного забезпечення; – мати систему захисту від вторгнення; – формувати та подавати в установленому порядку аналітичну, статистичну інформацію про злочини; – здійснювати контроль за достовірністю та своєчасністю подання інформації; – здійснювати в установленому порядку надання державним органам та іншим організаціям, а також фізичним особам відомостей про правопорушення; – надавати в установленому порядку органам, які ведуть кримінальний процес, інформацію та опрацьовувати запити за наявними обліками; – визначати разом із зацікавленими структурними підрозділами МВС пріоритетні напрями розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення органів внутрішніх справ,

¹³⁴ Бухонський С. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення початкового етапу досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2017. С. 65.

розробляти і вдосконалювати форми криміналістичної інформації про правопорушення; – здійснювати в установленому порядку обмін інформацією з міністерствами внутрішніх справ іноземних держав; –забезпечувати прийом, облік та зберігання архівних документів, видавати в установленому порядку державним органам, організаціям і громадянам відомостей, що містяться в архівних фондах; – розробляти методичні рекомендації та пропозиції щодо роботи інформаційно-аналітичного центру; – розробляти проекти нормативних правових актів МВС та інших управлінських рішень відповідно до покладених на центр завдань. До сьогодні криміналістичні обліки використовувалися: слідчими, оперативно-розшуковими підрозділами для розкриття та запобігання злочинам, а також судами під час розгляду кримінальних проваджень. Практика досудового розслідування свідчить, що будь-яка злочинна діяльність, сфокусована в події злочину, обов'язково залишає сліди як інформацію про злочин. Для того, щоб активізувати ці носії інформації в розслідуванні злочинів, їх необхідно виявити, зафіксувати у протоколі слідчої (розшукової) дії, піддати криміналістичному дослідженню, а також оцінити і використати у вирішенні конкретних завдань розслідування¹³⁵. Особливу увагу необхідно приділяти тим облікам, в яких поміщені дані про нерозкриті кримінальні правопорушення, – речові докази, вилучені з місць події (наприклад, об'єкти балістичного походження, такі як стріляні кулі та гільзи, вилучені з місця події нерозкритого кримінального правопорушення в майбутньому можуть бути використані під час встановлення зразка зброї, з якої вони були вистріляні чи під час ідентифікації з новими кулями чи гільзами). Тобто криміналістичні обліки надають можливість отримати інформацію в ретроспективі, що значно підвищує продуктивність досудового розслідування.

Основними завданнями інформатизації досудового розслідування на сучасному етапі є:

– збирання, обробка й накопичення якісної та вірогідної інформації в базах даних за всіма напрямками діяльності слідчих, експертно-криміналістичних та оперативних підрозділів;

¹³⁵ Там само

- забезпечення оперативного доступу користувачів (слідчих та оперативних працівників) до баз даних безпосередньо з робочих місць;
- використання сучасних аналітичних методів обробки криміналістичної, процесуальної та оперативно-розшукової інформації;
- використання ресурсів невідомчих інформаційних систем з метою забезпечення правоохоронної діяльності багатовидовою інформацією;
- визначення перспективних напрямів та тенденцій розвитку сучасної злочинності;
- адаптація наявних положень тактики і методики криміналістики, ОРД та досудового розслідування до умов сучасного інформаційного суспільства;
- розроблення, впровадження та використання спеціального програмного забезпечення¹³⁶.

Таким чином, інформаційне забезпечення в пізнавальній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень у сучасних умовах є складною системою кримінальних процесуальних та криміналістичних заходів та засобів реалізації завдань, покладених на кримінальне процесуальне законодавство.

Інформаційне забезпечення включає в себе науково-технічну, інформаційно-довідкову, інформаційно-пошукову, інформаційно-шаблонну складову. Науково-технічна – надає можливість суб'єктам кримінального провадження знайти та використати теоретичні знання з окремих проблемних питань досудового розслідування; інформаційно-довідкова – дозволяє отримати дані про кримінальне правопорушення з метою подальшої їх перевірки та інтеграції у процес досудового розслідування; інформаційно-пошукова – реалізація перевірки та пошуку осіб та доказів про певні кримінальні правопорушення; інформаційно-шаблонна – надає можливість отримати дані про тотожні кримінальні правопорушення, аналогічну доказову базу тощо. Єдиним об'єднуючим чинником усіх складових інформаційного забезпечення є інформація, яка шляхом

¹³⁶ Там само

вивчення та усвідомлення суб'єктом кримінального провадження надає можливість реалізувати процес пізнання шляхом доказування.

Усі існуючі засоби технічного забезпечення можна класифікувати за такими підставами:

– **за правовою природою:** *процесуальні* (прямо передбачені в кримінальному процесуальному законодавстві) та *нормативно визначені* (прямо не передбачені кримінальним процесуальним законодавством);

– **за гносеологічними особливостями:** *організаційно-практико-гносеологічні засоби* (спрямовані на створення комфортних умов завдання, отримання та пізнання доказової інформації (слідчі, оперативно-розшукові та інші дії)) та *матеріалізаційні*, в завдання яких входить практична реалізація процесу доказування (більшість таких дій є процесуальними та передбачені у 20 главі КПК України, наприклад, огляд трупа, пов'язаний із ексгумацією);

– **за порядком застосування інформаційного забезпечення:** *засоби рутинного режиму* (забезпеченні можливості безпосереднього контакту суб'єкта кримінального провадження із джерелами кримінального правопорушення, а також їх інтеграції у процес розслідування з метою пролонгованого та/або відкладеного пізнання); *засоби екстреного режиму* – невідкладні засоби отримання інформації, необхідної для швидкого реагування на суспільно небезпечне діяння. Найімовірніше такі засоби відносяться до оперативно-розшукової діяльності та регламентовані іншими нормативно-правовими актами.

Роль інформаційного забезпечення в пізнавальній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень у сучасних умовах полягає в такому: 1) **слідча діяльність** – пошук та збирання доказової інформації, інтеграція отриманих даних у процес доказування з метою вичерпного завершення кримінального провадження. Слідчий є основним суб'єктом пізнавальної діяльності, у зв'язку з чим саме він ініціює залучення інформаційних систем та їх подальшого поповнення новими даними; 2) **оперативно-розшукова діяльність** – практичне використання та перевірка даних, отриманих на місці події та доказів, отриманих шляхом

вивчення відповідних баз даних, доказів, помічених у криміналістичні обліки тощо; 3) **судово-експертна діяльність** – вивчення доказової інформації (співставлення її з відповідною, наявною в базах даних тощо) та встановлення можливості її залучення до матеріалів кримінального провадження. Судові експерти частіше за все взаємодіють з програмами кримінальної реєстрації та криміналістичними обліками, створюючи відповідний їх масив; 4) **діяльність сторони захисту** – ознайомлення та перевірка даних, отриманих стороною обвинувачення, залучення осіб, котрі мають доступ до інформаційного забезпечення з метою оцінки відповідності отриманих доказів та здійснення інших дій, дозволених кримінальним процесуальним законодавством, необхідних для створення алгоритму захисту особи в судовому провадженні.

2.2. Правові та організаційні засади застосування засобів інформаційного забезпечення досудового розслідування

На сьогодні повноцінне досудове розслідування важко уявити без застосування засобів інформаційного забезпечення. Останнє задовольняє потреби суб'єктів кримінального провадження у процесі пізнавальної діяльності, однією з основних форм якої є доказування. Не можна оминати увагою те, що інформаційне забезпечення відіграє важливу роль як для слідчої діяльності, так і для судово-експертної та оперативно-розшукової. Засади застосування засобів інформаційного забезпечення для реалізації завдань, покладених на слідчу, судово-експертну та оперативно-розшукову діяльність, чітко викладені як у кримінальному процесуальному законодавстві, так і в інших суміжних нормативно-правових актах держави.

У свою чергу чинний Закон України «Про Національну поліцію» у ст. 25 закріплює, що Національна поліція здійснює інформаційно-аналітичну діяльність виключно для реалізації своїх повноважень, визначених законом. Національна поліція у межах інформаційно-аналітичної діяльності: 1) формує реєстри та бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства

внутрішніх справ; 2) користується реєстрами та базами (банками) даних Міністерства внутрішніх справ та інших державних органів; 3) здійснює інформаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу; 4) здійснює інформаційну взаємодію з іншими державними органами України, органами правопорядку іноземних держав та міжнародними організаціями; 5) надає до Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів в електронній формі та в обсягах даних, зазначених у статтях 7, 14 Закону України «Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів», відомості, необхідні для забезпечення ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів¹³⁷. У науковій літературі інформаційне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень визначається як комплекс заходів, що здійснюються різними підрозділами правоохоронних органів, спрямованих на отримання з гласних і негласних джерел криміналістичної, оперативної та процесуальної інформації, її фіксацію, зберігання, обробку, аналіз, а також використання первинних і збагачених даних з метою виконання слідчими та оперативними підрозділами покладених на них функцій¹³⁸. Інформаційне забезпечення складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: 1) інформаційних систем, у межах яких здійснюється збір, накопичення, системна обробка, зберігання й видача споживачу необхідної криміналістичної, оперативної, процесуальної та іншої інформації; 2) аналітичної роботи, що полягає у здійсненні комплексу організаційних заходів і методичних прийомів з обробки та синтезу наявної криміналістичної, оперативної, процесуальної та іншої інформації; 3) управлінської діяльності, яка забезпечує прийняття необхідних рішень щодо стратегії й тактики протидії злочинності¹³⁹. Кожен з цих компонентів більш притаманний окремому виду діяльності,

¹³⁷ Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

¹³⁸ Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред. В. В. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Атіка, 2010. Т. VI : Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). С. 349.

¹³⁹ Благута Р. І., Мовчан А. В. Новітні технології у розслідуванні злочинів : сучасний стан і проблеми використання : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2020. С. 189.

яка забезпечує реалізацію завдань, покладених на кримінальний процес. При цьому необхідно враховувати, що всі засоби інформаційного забезпечення, котрі використовуються під час досудового розслідування, мають бути визнані належними, відноситись до кожної конкретної справи та застосовуватись у чітко регламентованому кримінальним процесуальним законодавством порядку. Отже, враховуючи вказане, пропонуємо зупинитись більш детально на розгляді правових та організаційних засад застосування засобів інформаційного забезпечення досудового розслідування для кожної окремої діяльності.

2.2.1. Засоби інформаційного забезпечення документування кримінальних правопорушень під час здійснення оперативно-розшукової діяльності

Відповідно до теорії та практики розслідування кримінальних правопорушень основні напрями розвитку інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності включають: підготовку відповідних кадрів для оперативних підрозділів; телекомунікації, широкохвильовий та супутниковий зв'язок; міжнародні комунікації та інформаційну політику; автоматизовані банки даних; конфіденційність та розкриття інформації, право на нерозголошення інформації; комп'ютерну безпеку, правове регулювання інформаційної безпеки; галузеві та відомчі інформаційні мережі; інтелектуальну власність; інформаційні технології в освіті, інновації; управління відомчими інформаційними ресурсами; інформаційне законодавство. Для забезпечення оперативного обміну повідомленнями та інформацією оперативно-розшукового характеру між підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, створюються галузеві інформаційні мережі, які є складовою частиною інформаційної мережі правоохоронних органів. У правоохоронних відомствах створюються спеціальні галузеві служби, що займаються інформаційним забезпеченням. Слід зазначити, що інформаційні галузеві мережі всіх рівнів (центральний, регіональний, територіальний) – це відомчі мережі закритого типу і не допустимо підключення

їх до інформаційних мереж загального користування. При побудові комп'ютерних мереж використовуються новітні інформаційні технології із застосуванням оптово-волоконних, провідних та радіоканалів передачі даних, сертифікованих програмно-апаратних засобів, які забезпечують надійність, вірогідність та конфіденційність обміну. При створенні інформаційних мереж для взаємодії оперативних підрозділів, в інтересах інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності, обов'язково враховується необхідність оперативності та безпеки інформаційного обміну¹⁴⁰. Таким чином, необхідно зауважити, що інформаційне забезпечення документування кримінальних правопорушень під час здійснення оперативно-розшукової діяльності полягає не тільки в застосуванні наявного інформативного масиву, але й потребує застосування технічних засобів забезпечення пізнавального процесу.

Оперативний працівник отримує інформацію, зокрема й конфіденційну, з різних джерел, більшу частину яких непрофесіонал просто не буде брати до уваги. В практиці при збиранні інформації трапляються нестандартні ситуації, коли інформація поступила з найбільш нестандартних джерел, на перший погляд, навіть нереалістичних, яка при перевірці виявлялася найбільш важливою. Можлива ситуація, коли окрема деталь сама собою нічого не значить, але в ланцюзі проходження інформації, у взаємній оцінці подій стає головним доказом. Головними носіями інформації завжди є освідомлені люди, документи, засоби безпровідного і провідного зв'язку, електронні системи обробки інформації, інші відслідковувані обставини (поведінка, результати подій, розмови та ін.). Оперативна інформація може бути первинною, перевіреною (достовірною), тотальною (повною, вичерпною) або частковою, поточною, конкретною, загальною або деталізованою, відкритою (доступною), закритою (таємною, особливо таємною, конфіденційною, для службового користування), оціночною, програмною, прямою та непрямую. При всій розбіжності характеристик інформації чи при її наявності в достатніх обсягах, оперативний

¹⁴⁰ Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. Ч. 1. С. 207–208.

працівник не може нехтувати будь-якою додатковою інформацією, яка б вона не була початковою чи загальною¹⁴¹. Таким чином, інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності – це процес отримання, відпрацювання та перевірки інформації, що стосується певної протиправної події.

Документування під час здійснення оперативно-розшукової діяльності є одним із основних способів забезпечення досудового розслідування доказовою базою, достатньою для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності. Вчені активно використовують термін «документування під час оперативно-розшукової діяльності» для позначення процесу фіксації фактичних даних про різні види кримінальних правопорушень. Це стосується, зокрема, злочинів у сфері інтелектуальної власності, авторських та суміжних прав¹⁴², банківського кредитування¹⁴³, незаконного обігу наркотичних засобів¹⁴⁴; проведення оперативного пошуку підрозділами карного розшуку¹⁴⁵. Зазначені терміни в минулому здебільшого застосовувалися саме в теорії та практиці оперативно-розшукової діяльності. Серед учених-криміналістів і представників науки кримінального процесу було більш прийнятним вести мову про «фіксацію фактичних даних», «збирання доказів» тощо. Лише окремі відомі криміналісти ціл-

¹⁴¹ Там само

¹⁴² Шевчук О. О. Способи скоєння злочинів, пов'язаних із порушенням прав інтелектуальної власності, та особливості їх документування підрозділами ДСБЕЗ МВС України. *Митна справа*. 2013. № 5 (2.2). С. 64 ; Попов А. П. Актуальні проблеми виявлення та документування правопорушень авторських та суміжних прав, що вчиняються у сфері відтворення та розповсюдження аудіовізуальних творів. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. Ч. 1. С. 188.

¹⁴³ Сухорада І. О. Методологія та сучасний стан наукових досліджень документування злочинів у сфері банківського кредитування оперативними підрозділами. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2014. № 4. С. 158.

¹⁴⁴ Саковський А. А. Особливості документування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*, 2019. № 2 (18). С. 51.

¹⁴⁵ Біляев В. О. Актуальні питання тактики документування злочинної діяльності підрозділами карного розшуку при проведенні опитування під час оперативного пошуку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 463.

ком виправдано послуговувалися терміном «документування» та похідними від нього. Спостерігався і зворотній зв'язок. Так, учені розглядають теорію доказів як методологічну основу оперативно-розшукового документування організованої злочинної діяльності¹⁴⁶. У зв'язку з тенденцією зближення та взаємного проникнення ОРД та кримінального процесу, що була започаткована у 2012 році з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України, спостерігається активне використання цього терміна у кримінальному процесі¹⁴⁷. Із прийняттям у 2012 році чинного Кримінального процесуального кодексу України, як здається, оперативно-розшуковій діяльності почали приділяти більше уваги і віддавати належне значення. Що стосується процесу документування, у процесуальному законодавстві чітко та вичерпно не регламентовані його особливості, як, до речі, і у Законі від 18 лютого 1992 року № 2135-XII «Про оперативно-розшукову діяльність». Єдиним цікавим у цьому контексті положенням є п. 2 ч. 1 ст. 8, в де вказано, що оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності за наявності передбачених підстав надається право: проводити контрольовану поставку та контрольовану й оперативну закупку товарів, предметів та речовин, зокрема заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. Проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупок здійснюється згідно з положеннями статті 271 Кримінального процесуального кодексу України в порядку, визначеному нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, Бюро економічної безпеки України, Служби безпеки України, погодженими з Офісом Генерального прокурора та зареєстрованими у Міністерстві юстиції України. В п. 18 ч. 1 цієї ж норми визначено право підроз-

¹⁴⁶ Погорецький М. А. Теорія доказів – методологічна основа оперативно-розшукового документування організованої злочинної діяльності. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2010. Вип. 22. С. 190.

¹⁴⁷ Грібов М. Л. Правове регулювання документування вчинення злочину в кримінальному процесі й оперативно-розшуковій діяльності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (15). С. 132.

ділів створювати і застосовувати автоматизовані інформаційні системи¹⁴⁸.

Що стосується п. 2 ч. 1 ст. 8 Закону, варто звернути увагу на те, що законодавець зазначає, що проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки здійснюються згідно з положеннями ст. 271 Кримінального процесуального кодексу України. Зазначена стаття не містить тлумачення терміна «документування» та похідних від нього. Так, ст. 569 «Контрольована поставка» передбачає, що слідчий органу досудового розслідування України в разі виявлення ним контрабандної поставки при проведенні процесуальних дій, у тому числі за запитом про міжнародну правову допомогу, має право не вилучати її з місця закладки або транспортування, а за домовленістю з компетентними органами держави, куди її адресовано, безперешкодно пропустити її через митний кордон України з метою виявлення, викриття та документування злочинної діяльності міжнародних злочинних організацій¹⁴⁹. Таким чином, необхідно звернути увагу на певне необ'єктивне ігнорування необхідності нормативно-правового регламентування порядку та особливостей проведення процесу документування оперативно-розшукової діяльності, в тому числі – в частині застосування засобів інформаційного забезпечення. Отже, в контексті цієї думки очевидним стає те, що документування входить у забезпечення процесу доказування, а тому – і пізнавальної діяльності в межах досудового розслідування. Більше того, документування оперативно-розшукової діяльності не можливо реалізувати без застосування заходів інформаційного забезпечення, котрі як сприяють процесу розслідування, так і удосконаленню та поповненню масивів, покладених в основу такого інформаційного забезпечення.

Учені дійшли висновку, що документування, здійснюване оперативними підрозділами, має місце як при проведенні ОРД, так і при виконанні ними доручень на проведення негласних

¹⁴⁸ Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

¹⁴⁹ Греченко С. Ю. Отримання та використання оперативної інформації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 204.

слідчих (розшукових) дій. Його результатом є створення документів, які після відповідної оцінки та перевірки слідчим, прокурором можуть бути використані як докази у кримінальному провадженні. Отже, документування, що здійснюється оперативними підрозділами, є складником забезпечення доказування. Але воно має й інші завдання, а його результати можуть бути використані в інших сферах діяльності, якщо воно здійснювалося в межах ОРД. Забезпечення доказування оперативними підрозділами не зводиться лише до документування фактичних даних, які в подальшому можуть бути визнані доказами¹⁵⁰. Отже, в цьому контексті можна сказати, що основною підставою застосування засобів інформаційного забезпечення документування злочинів під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, підкріпленою на нормативно-правовому рівні, є необхідність забезпечення досудового розслідування перевіреними та належними доказами. В цьому контексті стає очевидним, що оперативно-розшукова діяльність також передбачає пізнавальний процес.

Фіксація фактичних даних, отриманих у результаті проведення оперативно-розшукових заходів, у більшості випадків орієнтована на подальше їх використання в кримінальному процесі, але це поняття насамперед безпосередньо пов'язане із саме документуванням, що стає органічною частиною змісту ОРД. У випадку передачі інформації з таких документів у розпорядження органу розслідування або суду вони можуть бути з повною підставою віднесені до одного з видів джерел доказів – документів (ч. 2 ст. 84 КПК). Питання про перевірку їхньої вірогідності вирішується в процесуальному порядку, як і щодо інших фактичних даних, які одержали статус доказів з кримінального провадження (*відкориговано нами – О.К.*)¹⁵¹. Тому досить помітна й значима роль оперативно-розшукової інформації в процесі доказування: вона визначає речі, предмети, факти, які являють собою зміст

¹⁵⁰ Жовтан П. В., Сухорада І. О. Співвідношення документування та забезпечення доказування в діяльності оперативних підрозділів. *Форум права*. 2014. № 4. С. 136.

¹⁵¹ Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник. Харків : Нац. ун.-т внутр. справ, 2002. Ч.1. С. 223.

доказів; указують на людей, документи, які стають джерелами доказів. Згідно статті 9 Закону, одержані в результаті ОРД відомості, які стосуються особистого життя, честі, гідності людини, якщо вони не містять інформації про здійснення заборонених законом діянь, зберіганню не підлягають і повинні бути знищені. Не підлягають передачі й розголошенню результати ОРД, які згідно із законодавством представляють державну, військову й службову таємницю, а також відомості, які стосуються особистого життя, честі, гідності людини¹⁵². Таким чином, оперативно-розшукова діяльність є одним із основних способів отримання суб'єктами досудового розслідування доказової бази. У зв'язку з цим більшість засобів інформаційного забезпечення сприяють функціонуванню саме оперативно-розшукових підрозділів.

Збір інформації, її накопичення й обробка є безперервним і трудомістким процесом, що становить основну форму оперативно-розшукової роботи, головним напрямком якої є збирання конфіденційної інформації негласними методами. У цьому контексті важливо визначити основні вимоги до оперативно-розшукової інформації, які вважаємо за доцільне сформулювати такими характеристиками: – точність та вірогідність. Точність характеризує ступінь деталізації інформації, її наближення до оригіналу. Точність нерозривно пов'язана з вірогідністю – об'єктивно вірним відображенням подій, явищ, стану об'єкта. Слід зазначити, що несвоєчасна передача інформації знижує характеристики її повноти й вірогідності, тому що вона застаріває. Між повнотою й оперативністю інформації існує об'єктивне протиріччя. Для більшої повноти інформації необхідно витратити більше зусиль і часу для її одержання, переробки, аналізу, що знижує ступінь оперативності; – лаконічність. Лаконічність передбачає насиченість інформації, скорочує час та ресурси для її передачі й сприйняття. Однак лаконічність не повинна досягатися на шкоду точності, повноті, вірогідності; – логічність викладу. Це неодмінна умова сприйняття текстової інформації, яка передбачає послідовність, доказовість, ясність мети, досягненню якої покликане

¹⁵² Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

служити повідомлення. Логічність припускає також однозначність інформації, оскільки в системі різних правоохоронних органів інформація повинна однаково розумітися всіма користувачами оперативно-розшукової інформації. Тому необхідним є уточнення змісту різних понять і термінів, їхня уніфікація, що виключить різночитання¹⁵³. Основним завданням є дотримання нормативно-встановленого порядку отримання та використання даних, що мають статус обмежених. Для прикладу можна навести обмеження законодавцем доступу сторонніх осіб до документів, поміщених до Єдиного реєстру досудових рішень, котрі заборонені до розповсюдження.

Останнє зумовлено ст. 27 КПК України, в якій вказано, що учасники судового провадження, а також особи, які не брали участі у кримінальному провадженні, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, не можуть бути обмежені у праві на отримання в суді як усної, так і письмової інформації щодо результатів судового розгляду та у праві на ознайомлення з процесуальними рішеннями й отримання їх копій. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді інформації про дату, час і місце судового розгляду та про ухвалені в ньому судові рішення, крім випадків, установлених законом. Кримінальне провадження в судах усіх інстанцій здійснюється відкрито. Слідчий суддя, суд може прийняти рішення про обмеження доступу осіб, які не є учасниками судового процесу, в судові засідання під час карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України відповідно до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», якщо участь в судовому засіданні становитиме загрозу життю чи здоров'ю особи. Слідчий суддя, суд може прийняти рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини лише у разі: 1) якщо обвинуваченим є неповнолітній; 2) розгляду справи про кримінальне правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи; 3) необхідності запобігти розголошенню відомостей

¹⁵³ Білецький В. О. Інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності у прикордонній сфері. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. Вип. 2. С. 177.

про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи; 4) якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом; 5) необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні¹⁵⁴. Побічно ці положення можуть стосуватись і особливостей застосування засобів інформаційного забезпечення документування оперативного-розшукової діяльності.

Прогалиною є те, що в практиці ОРД не вироблено єдиних критеріїв повноти щодо оперативно-розшукової інформації. Тому виникають проблеми в процесі оперативно-розшукової діяльності, наприклад, щодо подання про підстави постановки громадян на різні види обліку; межі вивчення особи, необхідних для визначення моменту реалізації оперативно-розшукових справ тощо; – комплексність. Ефективне виконання оперативно-тактичних завдань можна досягти тільки на основі систематизованої інформації, що поєднує в собі різні відомості, отримані з різних джерел і логічно пов'язані; – відповідність рівня надходження та використання оперативно-розшукової інформації для прийняття рішень. Чим вище в ієрархії супідрядності регіональна система накопичення інформації, тим більша кількість низових підрозділів можуть нею скористатися. Існує і зворотний зв'язок: чим більше з низових оперативних підрозділів надійде в централізований банк даних інформації, тим оптимальнішими будуть прийняті рішення щодо боротьби зі злочинністю; – цінність (корисність). Інформація має відповідати меті оперативно-розшукової діяльності та виконанню поставлених завдань, що призведе до досягнення цілей боротьби зі злочинністю¹⁵⁵. Варто звернути увагу на те, що більшість засобів інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності мають аналітичний характер.

На сьогодні існують різноманітні методи збору інформації, що використовуються комплексно або окремо. Одним з таких

¹⁵⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

¹⁵⁵ Білецький В. О. Інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності у прикордонній сфері. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. Вип. 2. С. 177.

є розвідка відкритих джерел. Розвідка на основі відкритих джерел, яку ще називають Open source intelligence (OSINT) – одна з розвідувальних дисциплін. Включає в себе пошук, вибір і збір інформації, отриманої із загальнодоступних джерел і її аналіз. У розвідувальному співтоваристві термін «відкритий» вказує на загальнодоступність джерела (на відміну від секретних джерел та джерел з обмеженим використанням), він не пов'язаний з поняттям open source (відкрите програмне забезпечення) або public intelligence (громадська розвідка). За твердженнями аналітика ЦРУ Шермана Кента, висловленими у 1947 році, політики отримують до 80 відсотків інформації, необхідної їм для прийняття рішень у мирний час, з відкритих джерел. Пізніше колишній керівник РУМО США (1976-1977), генерал-лейтенант Самуель Вілсон зазначав, що «90 відсотків розвідданих приходять з відкритих та відносно відкритих (конфіденційних) джерел і лише 10 – за рахунок роботи інших видів розвідки». Специфічна категорія технічних і людських ресурсів, джерела інформації і методи їх збору – все це відрізняє OSINT від інших видів розвідки. До переваг OSINT, на відміну від інших видів розвідки, відносять доступність джерел інформації, обсяг джерел інформації, різносторонність, оперативність отримання, легкість подальшого використання і вартість отримання¹⁵⁶. Відомо, що аналіз відкритих інформаційних джерел забезпечує одержання цінної інформації для правоохоронної діяльності. Очевидно, інформація, що представляє оперативний інтерес для правоохоронних органів, може добуватися і шляхом контентаналізу інформаційних ресурсів глобальних комп'ютерних мереж¹⁵⁷. Останнім часом інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності проходить глобалізаційні процеси, які зумовлюють необхідність її більшої технологізації. У зв'язку з цим учені активно

¹⁵⁶ Шурат Т. Г., Смух А. О. Деякі аспекти розвідки з відкритих джерел інформації (OSINT). *Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції : проблеми теорії та практики* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 20 жовт. 2017 р.) : у 2-х ч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 127.

¹⁵⁷ Хараберюш І. Ф., Мацюк В. Я., Некрасов В. А., Хараберюш О. І. Використання оперативно-технічних засобів у протидії злочинам, що вчиняються у сфері нових інформаційних технологій : монографія. Київ : КНТ, 2007. С. 144.

працюють над створенням та запровадженням сучасних інформаційно-пошукових та аналітичних програм, котрі сприяють спрощенню та вдосконаленню реалізації завдань, покладених на оперативні підрозділи в частині документування кримінальних правопорушень. На сьогодні активно ведеться робота в частині вдосконалення інформаційного забезпечення документування кримінальних правопорушень у сфері державних закупівель, зокрема в мережі Інтернет.

У процесі протидії злочинам у сфері державних закупівель неабиякого значення для здійснення аналітичної діяльності набуває інформація наявна в мережі Інтернет, зазначене зумовлене такими чинниками: вся інформація про заплановані та проведені торги знаходиться в мережі Інтернет у вільному доступі; наявність вільного доступу до значної кількості інформації, необхідної для аналізу законності проведення певного тендеру; вся інформація, яка надходить від замовників або учасників тендеру, акумулюється на порталі prozorro.gov.ua; можливість пошуку необхідної інформації за ключовими словами через пошукові форми; можливість спілкування з можливими свідками без розшифрування своєї приналежності до правоохоронних органів; можливість отримання інформації про спосіб життя, коло спілкування фігурантів; можливість отримання інформації про злочини на інші правопорушення, допущені під час проведення державної закупівлі, а також можливих свідків; можливість отримання інформації про способи вчинення злочинів у сфері державних закупівель; можливість отримання оперативно-значимої інформації анонімно, не викликаючи підозри в зацікавлених осіб; можливість швидко та безоплатно отримати довідкову інформацію; можливість збору оперативно-значимої інформації щодо діяльності окремих суб'єктів господарювання. Виходячи із зазначеного, на нашу думку, аналітична розвідка в мережі Інтернет повинна стати однією із пріоритетних складових інформаційно-аналітичної роботи в процесі протидії злочинам у сфері державних закупівель підрозділами захисту економіки Національної поліції України. З одного боку, очевидним є факт того, що глобальна мережа Інтернет активно заповнює інформаційний простір у всіх державах та на всіх

континентах, є активним засобом формування інформаційного суспільства в Україні. Інтернетом користуються для роботи, розваг або спілкування в чатах і форумах¹⁵⁸. Насправді необхідно констатувати те, що на сьогодні Інтернет уже можна назвати одним із засобів інформаційного забезпечення документування оперативно-розшукової діяльності. Соціальні мережі, рекламні дані та навіть примітивні бази даних надають можливість отримати про людину певну інформацію, яка може мати важливе значення для процесу досудового розслідування. Особливо це стосується економічного напрямку оперативно-розшукової діяльності.

Найбільш ефективним напрямком інформаційного пошуку в мережі Інтернет для підрозділів захисту економіки Національної поліції є оперативний моніторинг інформаційних ресурсів, що представляє систему спостереження за станом кримінальних процесів або відомостей про такі процеси, що містяться в мережі Інтернет з використанням засобів і методів оперативно-розшукової діяльності для їх подальшого аналізу з метою протидії криміналітету¹⁵⁹. Як показали результати дослідження, вказана діяльність може здійснюватися за такими напрямками:

1. Здійснення пошуку інформаційних ресурсів глобальних комп'ютерних мереж з використанням пошукових систем.

2. Пошук інформації щодо окремих осіб, які представляють оперативний інтерес, що розміщується ними на своїх сторінках у соціальних мережах.

3. Застосування контент-аналізу.

4. Безпосереднє спостереження за місцями мережевого спілкування, яке передбачає постійне вивчення повідомлень,

¹⁵⁸ Бабічев Д. О. Інформаційно-аналітичне супроводження протидії злочинам загальнокримінальної спрямованості з використанням інтернет-мереж. *Співпраця поліції/міліції зі службами безпеки Інтернет-сайтів (аукціонів, соціальних мереж тощо) у боротьбі з інтернет-злочинністю на підставі національного законодавства та законодавства, яке діє у Європейському Союзі* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 16–17 листоп. 2010 р.) / МВС України, УМВС України в Хмельницькій області. Хмельницький : УМВС, 2010. С. 3.

¹⁵⁹ Карташов И. И., Постолов С. А. Информационные ресурсы сети Интернет как источник оперативно-розыскной информации о состоянии оперативной обстановки. *Вісник Луганського університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. Спеціальний випуск*. № 2. 2011. Ч. 2. С. 77.

що публікуються в чатах, форумах, конференціях. Окрім запропонованих науковцями напрямів здійснення моніторингу в мережі Інтернет, на нашу думку, в процесі здійснення аналітичної розвідки в мережі Інтернет під час оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері державних закупівель доцільно здійснювати моніторинг за такими напрямками: 1. Моніторинг публікацій у засобах масової інформації; 2. Моніторинг інформації щодо проведення державних закупівель (за предметом закупівлі; за розпорядником державних (бюджетних) коштів; за учасником тендеру тощо); 3. Моніторинг змін нормативно-правового регулювання здійснення державних закупівель та бюджетного законодавства; 4. Пошук інформації щодо окремих юридичних осіб, які представляють оперативний інтерес. У наш час в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій, постійного збільшення обсягу інформаційних ресурсів постають завдання швидкого та коректного пошуку потрібної інформації¹⁶⁰. Отже, наведені напрямки моніторингу свідчать про те, що мережа Інтернет надає можливість отримати оперативними підрозділами достатню кількість інформативних даних, котрі можуть бути інтегровані у процес документування злочинів.

І. Ф. Хараберюш та О. І. Хараберюш у процесі дослідження питання використання Інтернету як джерела оперативно-значимої інформації пропонують використовувати такі інформаційні ресурси Інтернету¹⁶¹: 1. Каталоги – це рубрикатори або класифікатори, які систематизують велику кількість документів, що значно полегшує пошук інформації. 2. Пошукові системи, які здійснюють різне маніпулювання з інформацією: індексування тексту та пошук за одним чи декількома ключовими словами; морфологічний пошук – ототожнювання різних граматичних форм; ранжування щодо відповідності документа запиту. 3. Онлайнові бази даних.

¹⁶⁰ Мовчан А. В. Інформаційно-аналітична робота в оперативно-розшуковій діяльності Національної поліції : навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2017. С. 68.

¹⁶¹ Хараберюш І. Ф., Хараберюш О. І. Інтернет та локальні мережі як джерело отримання оперативно-значимої інформації. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ* : у 2 ч. 2007. Спец. вип. № 1. Ч. 1 : Удосконалення оперативної розробки об'єктів ОРД оперативними підрозділами органів внутрішніх справ у сучасних умовах. Луганськ : Луган. держ. ун-т внутр. справ, 2007. С. 110.

4. Форуми та чати. Отримана із вказаних джерел інформація слугує основою для здійснення аналітичної роботи. Водночас у процесі здійснення аналізу здебільшого здійснюється співставлення наявної інформації з різних джерел, у тому числі й оперативних. У процесі здійснення аналітичної розвідки в мережі Інтернет під час оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері державних закупівель відносно конкретної інформації щодо розпорядника державних (бюджетних) коштів, учасника торгів або окремо взятою фізичної особи насамперед доцільно використовувати наявні в мережі пошукові системи. Пошукова система – це автоматизована інформаційна система (програмно-апаратний комплекс із веб-інтерфейсом), що надає можливість пошуку інформації в Інтернеті відповідно до запиту користувача¹⁶². Сферою використання пошукових систем є мільярди сторінок Інтернет. При цьому приблизно мільйон сторінок додається щодня і стільки ж оновлюється, а всі дані, які містяться на них, представляються різними цифровими форматами. Стрімкий приріст вмісту глобальної мережі Інтернет ставить лідерів пошукових послуг та розробників програмних технологій перед необхідністю знаходити нові механізми, ресурси та алгоритми, які б забезпечували належний рівень швидкості та якості обробки різноманіття користувацьких запитів¹⁶³. Цікавим аспектом є те, що Інтернет, хоча і можна вважати одним із засобів інформаційного забезпечення документування, однак це мережа, котра здебільшого передбачає загальний доступ до даних, що може дещо порушити процес оперативно-розшукової діяльності. Остання у свою чергу протягом тривалого проміжку часу вважається теоретиками негласним розслідуванням, котрий передбачає отримання інформації, котра є таємною та не може бути отримана у відкритій процесуальній діяльності. Тому все те, що розміщено в Інтернеті, можна вважати допоміжним масивом, як, наприклад, сайт <https://dozorro.org>.

¹⁶² Мовчан А. В. Інформаційно-аналітична робота в оперативно-розшуковій діяльності Національної поліції : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2017. С. 78.

¹⁶³ Яшина К. В., Ялова К. М., Завгородній В. В. Розробка сучасної інформаційно-пошукової системи математичне моделювання. *Науковий журнал «Математичне моделювання»*. 2013. № 2 (29). С. 83.

Достатньо важливим є застосування криміналістичних обліків оперативно-розшукового призначення – це обліки, які містять інформацію про об'єкти, що безпосередньо причетні до нерозкритих злочинів або представляють оперативний інтерес, яка призначена сприяти їх ідентифікації, за штучними чи власними ознаками¹⁶⁴. Ведення та супроводження криміналістичних обліків оперативно-розшукового призначення покладено на Департамент інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України, а також на Експертну службу МВС України. Залежно від рівня зосередження обліків вони поділяються на такі види: 1) центральні обліки – обліки, які ведуться на рівні центральних апаратів правоохоронних органів (наприклад, ДНДЕКЦ МВС України); 2) регіональні обліки – обліки, що функціонують у територіальних підрозділах на рівні обласних ГУНП України та в прирівняних до них підрозділах (наприклад, НДЕКЦ МВС України); 3) місцеві обліки – це ті обліки, що функціонують на рівні районних відділів поліції обласних ГУНП з підключенням до інформаційних вузлів регіонального рівня. Ресурси центрального рівня формуються шляхом об'єднання інформаційних ресурсів регіональних обліків¹⁶⁵. Сучасною тенденцією криміналістичних обліків оперативно-розшукового призначення є їх створення, ведення та адміністрування у формі баз та банків даних, що входять до єдиної інформаційної системи МВС України. В них у закодованому вигляді зберігаються відомості про зареєстровані об'єкти¹⁶⁶. Отже, можна сказати, що криміналістичні обліки забезпечують вирішення оперативними підрозділами значну кількість питань, покладених на досудове розслідування.

¹⁶⁴ Бірюков В. В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів : монографія. Луганськ : ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. С. 375.

¹⁶⁵ Приходько В. О. Криміналістичні обліки оперативно-розшукового призначення: сучасний стан і тенденції. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя з дня нар. проф. М. В. Салтєвського (м. Харків, 08 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 168.

¹⁶⁶ Там само

В інтересах оперативних служб розробляється єдина система збору, накопичення й обробки оперативно-розшукової інформації. Основним елементом цієї системи є типовий Автоматизований банк даних (АБД) оперативно-розшукового й профілактичного призначення, що забезпечує перехід від виконання локальних завдань до комплексної обробки інформації про об'єкти обліку і надає можливість накопичення, пошуку й видачі відомостей значно більшого обсягу ніж раніше, особливо при використанні аналітичних масивів ручних картотек. АБД являє собою систему, що складається з джерел формування та надання первісної й коригувальної інформації, інформаційної бази, технічних і програмних засобів реалізації, споживачів інформації інформаційного апарату, що забезпечує функціонування АБД. До складу АБД включаються дані про події, осіб, предмети. Структурно АБД розділяється на АБД районного (міського), обласного та державного рівнів. Первинними документами АБД є: інформаційно-пошукова карта (ІПК) на особу й злочин; інформаційно-пошукова карта на предмет (ІПК-В); інформаційно-пошукова карта на зброю громадян і організацій (ІПК-Р) Автоматизована інформаційна система АІС ОП забезпечується кримінальною, оперативно-розшуковою та адміністративною статистичною інформацією, удосконалює системи статистичного обліку й звітності про злочини, осіб, які їх вчинили, результати оперативно-розшукової, адміністративної, профілактичної діяльності органів внутрішніх справ (ОВС). Серед основних шляхів удосконалення системи інформаційно-аналітичного забезпечення інтегрованого управління кордонами: узгодження (формалізація) підходів щодо збирання, оцінки і документування інформації; організація системного обміну інформацією (інформаційної взаємодії); надання доступу заінтересованим державним органам до власних баз даних (інформаційних масивів) і створення спільних баз даних; забезпечення аналітичної підтримки оперативних і стратегічних рішень, спільне прогнозування у сфері інтегрованого управління кордонами; застосування новітніх технологій у сфері оброблення інформації, її зберігання та передачі та забезпечення захисту

інформації, зокрема персональних даних¹⁶⁷. Таким чином, можна підсумувати, що в сучасному розумінні документування злочинів є допоміжним процесом досудового розслідування, котрий фактично йому передує та полягає у встановленні первісних даних та фактів, необхідних для правильного будування процесу розслідування.

Виходячи з цього, засоби інформаційного забезпечення документування злочинів під час оперативно-розшукової діяльності можна поділити на такі групи: **засоби інформаційно-аналітичного забезпечення** – інформаційні комплекси, спрямовані на встановлення достовірності та допустимості доказової інформації, яка може бути покладена в основу досудового розслідування; **засоби інформаційно-пошукового забезпечення** – спеціальні бази даних, пошукові комплекси, автоматизовані системи документообігу, оперативні обліки, вебресурси та інші інформаційні масиви, котрі мають дані, необхідні для пошуку та виявлення осіб та доказів, причетних до конкретних протиправних дій (наприклад, пошуковий вебресурс «Розшук», який є копією офіційної бази МВС України); **засоби науково-методичного забезпечення** – інформаційні комплекси, призначені для теоретичного обслуговування оперативно-розшукової діяльності (наприклад, «Кримінальна статистика»); **засоби інформаційно-тактичного забезпечення** – технічні засоби отримання та фіксації інформації, отриманої в процесі документування.

2.2.2. Засоби інформаційного забезпечення при проведенні слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій

Засоби інформаційного забезпечення під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій у деякому сенсі є схожими з тими, що застосовуються під час

¹⁶⁷ Литвин М. М. Інтегроване управління кордонами : підручник. Хмельницький : Вид-тво Нац. академії Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького, 2012. С. 255 ; Махнюк А. В. Окремі аспекти інформаційно-аналітичного забезпечення інтегрованого управління кордонами в сучасних умовах. *Наука і оборона*. 2011. № 2. С. 17.

документування злочинів у межах оперативно-розшукової діяльності (особливо це стосується негласних слідчих (розшукових) дій). Це можна пояснити тим, що всі види діяльності в межах досудового розслідування спрямовані на реалізацію завдань, покладених на кримінальне процесуальне законодавство. При цьому варто звернути увагу на те, що в певному сенсі процесуальний порядок та особливості застосування засобів інформаційного забезпечення під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій усе ж таки відрізняється, як і їх види.

Слідчі завдання, будучи односпрямованими, при тому передбачають вибір різних способів та прийомів їх вирішення. Певне значення в процесі прийняття та реалізації слідчих рішень відіграє й інша інформація, яка міститься в таких джерелах: 1) автоматизованих інформаційних систем, наприклад: інформаційно-телекомунікаційній системі «Інформаційний портал Національної поліції України», яка за своєю сутністю є інструментальним програмним засобом, що забезпечує інформаційно-аналітичну діяльність Національної поліції України, зокрема із формування реєстрів та баз (банків) даних, визначених ст. 26 Закону України «Про Національну поліцію», та надає доступ до інформації, яка формується та об'єднується в Єдиній інформаційній системі МВС за певними ознаками¹⁶⁸. Застосування вказаної інформаційно-телекомунікаційної системи під час здійснення слідчих дій найімовірніше є першочерговим способом отримання мінімальної інформації, котра може бути інтегрована у процес досудового розслідування. Це зумовлено змістом вказаної системи.

У ст. 27 зазначено, що поліція має безпосередній оперативний (у тому числі автоматизований) доступ до інформації та інформаційних ресурсів інших органів державної влади за обов'язковим дотриманням Закону України «Про захист персональних даних». 2. Інформація про доступ до реєстру та бази (банку) даних повинна фіксуватися та зберігатися в автоматизованій системі обробки даних, включно з інформацією про особу, яка отримала доступ,

¹⁶⁸ Дабіжа Д. В. Нормативно-правове забезпечення функціонування й розвитку автоматизованих інформаційних систем і їх підсистем, використовуваних органами (підрозділами) поліції. *Криміналістичний вісник*. 2020. №2 (34). С. 17–28.

та про обсяг даних, доступ до яких було отримано. 3. Кожна дія особи щодо отримання інформації з інформаційних ресурсів, передбачених статтями 25-27 цього Закону, фіксується у спеціальному електронному архіві інформаційно-комунікаційної системи, за допомогою якої отримано відомості. В електронному архіві фіксуються прізвище, ім'я, по батькові, посада та номер спеціального жетона (в разі наявності), вид отриманої інформації, реєстр, з якого отримувалася інформація, час отримання інформації та інші дані, необхідні для ідентифікації особи, яка отримувала інформацію з інформаційних ресурсів, реєстрів та баз (банків) даних¹⁶⁹. У ст. 28 вказано, що поліція вживає всіх заходів для недопущення будь-яких порушень прав і свобод людини, пов'язаних з обробкою інформації. 2. Поліцейські та особи, які відповідно до цього Закону мають доступ до інформаційних ресурсів єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України та інших інформаційно-комунікаційних систем (інформаційних ресурсів), несуть персональну дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність за вчинені ними діяння, що призвели до порушень прав і свобод людини, пов'язаних з обробкою інформації¹⁷⁰. Отже, наведена норма призначена регулювати порядок та підстави застосування поліцією інформаційних масивів під час реалізації своїх завдань. Такий підхід зумовлений необхідністю захисту прав та свобод людини і громадянина, у тому числі під час досудового розслідування.

Інформаційний портал Національної поліції України складається з таких підсистем: – «Гарпун», якою об'єднано інформацію про розшук транспортних засобів та номерних знаків, забезпечено оперативне реагування, моніторинг тимчасових потоків даних про номерні знаки, що надходять із систем відеофіксації на предмет їх розшуку, одночасного перебування на різних транспортних засобах (номерні знаки – двійники), використання номерних знаків, що, за даними Єдиного державного реєстру транспортних засобів МВС України, знищено, а також забезпечено

¹⁶⁹ Там само

¹⁷⁰ Там само

взаємодію з державними та приватними виконавцями під час розшуку транспортного засобу боржника у виконавчому провадженні; – «Дорожньо-транспортна пригода» – метою є автоматизація процесів оброблення органами (підрозділами) поліції інформації про дорожньо-транспортні пригоди, забезпечення проведення оцінювання стану аварійності тощо. Інформаційний ресурс даної інформаційної підсистеми становить інформація, здобута в межах компетенції органами (підрозділами) поліції про ДТП, відповідно до кодів: про реєстрацію ДТП, характеристику місця ДТП (дорожні умови та дорожня обстановка), учасників, потерпілих, травмованих та загиблих, транспортні засоби та їх страхування; – «Атриум» – метою є формування та наповнення електронного журналу контролю за прибуттям та взяття на облік раніше судимих осіб за встановленою формою, контролю за поведінкою осіб, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, за прибуттям осіб, звільнених з місць позбавлення волі, до обраного ними місця проживання – «Слід» – метою є: а) облік інформації про об'єкти, вилучені під час проведення слідчих (розшукових) дій, у єдиному інформаційному просторі з використанням сучасних інформаційних технологій, комп'ютерного й телекомунікаційного обладнання; б) забезпечення інформаційно-аналітичного підтримання діяльності органів (підрозділів) поліції, спрямованого на запобігання кримінальним правопорушенням та їх розкриття; в) установлення зв'язків між даними, що мають значення для кримінального провадження; забезпечення оброблення інформації про об'єкти, вилучені під час проведення слідчих (розшукових) дій, наповнення та підтримання в актуальному стані інформаційних ресурсів баз (банків) даних, що входять до системи «Інформаційний портал Національної поліції України»; 2) довідкова та консультативна інформація, отримана від співробітників експертно-криміналістичних та інших судово-експертних установ, осіб, які володіють спеціальними знаннями; 3) інформація про трафік та контент, що міститься у відкритих базах даних та ресурсах (наприклад, Телеграм-боти; пошукові системи людей у мережі Інтернет за ім'ям, ніком, школою, адресою, електронною адресою, телефонному номеру та іншим

параметрам)¹⁷¹. Таким чином, наведені інформаційні системи диференційовані за напрямками розслідуваної події та можуть бути використані залежно від особливостей кримінального правопорушення. Варто звернути увагу, що ці масиви мають значення не тільки у зв'язку із вчиненням суспільно небезпечних діянь, але і для надання допомоги громадянам, пов'язаної із забезпеченням захисту їх прав і свобод. Так, наприклад, бази даних можуть бути застосовані для розшуку зниклих осіб, втрачених документів тощо.

Необхідну інформацію також можливо отримати в результаті пошуку на облікових записах у соціальних мережах: насамперед, слід зазначити, що існують сайти, які здійснюють пошук імен та прізвищ відразу за всіма або декількома соціальними мережами, що істотно полегшує завдання пошуку¹⁷²; 4) інформація, що міститься в мережі Інтернет, окрім «видимої», включає також «невидиму» частину, ресурси якої можливо класифікувати на чотири типи: а) невидимість сторінок зумовлюється функціональними недоліками пошукових систем; б) сторінки умисно вилучені з індексації; в) сторінки, що потребують реєстрації, тобто згоди користувача щодо їх відвідування; г) власне «невидимий» сегмент мережі. Важливо звернути увагу на те, що у разі потреби збирання інформації в «невидимому» сегменті мережі необхідно використовувати спеціалізоване програмне забезпечення¹⁷³; 5) інформація, розповсюджена різними ЗМІ; 6) інформація, отримана від представників громадськості, правозахисних організацій тощо; 7) відомості, надані органами влади та управління¹⁷⁴; 8) інформація, отримана від осіб та організацій, які здійснюють

171 Бондар В. С. Інформаційні засади вирішення ситуаційних завдань під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. Северодонецьк : ЛДУВС, 2021. №2 (94). С. 278.

¹⁷² Там само

¹⁷³ Там само

¹⁷⁴ Лишак О. А., Круль С. М. Інформаційно-довідкові системи інших міністерств, відомств як складова інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 360–370.

приватну охоронну та детективну діяльність¹⁷⁵. Як і у випадку з оперативно-розшуковою діяльністю, під час слідчих дій як засіб інформаційного забезпечення може бути застосована мережа Інтернет, наприклад, особисті сторінки в соціальних мережах.

У межах здійснення слідчих (розшукових) дій є і специфічні засоби інформаційного забезпечення, наприклад, пред'явлення особи для впізнання. Відповідно до чинного КПК можна виділити пред'явлення особи для впізнання в натуральному вигляді та за його зображеннями (фотознімки, матеріали відеозапису). Пред'явлення особи для впізнання може проводитись за анатомічними (зовнішній вигляд і прикмети особи) та функціональними (голос, хода) ознаками (ч. 1, 9 ст. 228 КПК). Оскільки в ст. 174 КПК України 1960 р. мова йшла тільки про зовнішній вигляд і прикмети особи, можливість пред'явлення її для впізнання за функціональними ознаками ставилась під сумнів, незважаючи на те, що на практиці проводилось. Впізнання може відбуватися в процесі безпосереднього контакту впізнаючого з особами, яких пред'являють для впізнання або поза візуальним та аудіоспостереженням з боку особи, яку пред'являють для впізнання. Впізнання за голосом у будь-якому випадку повинно здійснюватися поза візуальним контактом між особою, що впізнає, та особами, які пред'явлені для впізнання (ч. 9 ст. 228 КПК). Пред'явлення для впізнання є видом криміналістичної ідентифікації за ідеальним відображенням (образом у думці) об'єкта (особи, речі тощо). Суб'єктом ідентифікації виступає людина, яка сприймала той чи інший об'єкт, запам'ятала його (зберегла у пам'яті його мислений образ) і може впізнати, якщо побачить знову¹⁷⁶. Отже, в цьому контексті мова йде про застосування як засобу інформаційного забезпечення ідентифікаційних особливостей людини, покладених в основу криміналістичної реєстрації.

¹⁷⁵ Бондар В. С. Інформаційні засади вирішення ситуаційних завдань під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. Северодонецьк: ЛДУВС, 2021. №2 (94). С. 279.

¹⁷⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. С. 279.

До наукового вивчення та прикладного дослідження проблеми використання інформаційних технологій під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій та їх процесуального оформлення безпосередньо спонукає сам чинний КПК України, адже він не містить переліку або визначення тих чи інших технічних засобів, які законодавчо обов'язкові або рекомендовані до використання під час проведення НСРД, та не деталізує окремі аспекти процесуального оформлення за результатами їх проведення. Під час проведення будь-яких негласних слідчих (розшукових) дій на практиці фактично використовуються або технічні пристрої та засоби, або інформаційні технології в тому сенсі, в якому вони пропонуються в цій статті та які викликають ускладнення під час використання, особливо сучасні новітні інформаційні технології у вигляді обчислювальної техніки та програмного забезпечення. Якщо проведення таких НСРД, як аудіо-, відеоконтроль особи чи місця, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи або спостереження за особою, річчю чи місцем не викликає в оперативних підрозділів складнощів, то залежно захищеності каналу передачі даних використання особою, яка кримінально налаштована, спеціального, програмного чи апаратного забезпечення обчислювальної техніки може суттєво ускладнити або унеможливити проведення досудового розслідування. Це, зокрема, стосується таких НСРД, як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем¹⁷⁷. Усі наведені технології забезпечують інформаційне забезпечення процесу досудового розслідування шляхом накопичення та наступного використання масиву даних. У науковій літературі вчені інколи зводять інформаційне забезпечення під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій до використання вже наявної інформації, яка має обмежений доступ. Однак такий підхід є помилковим, оскільки зазначені дії здебільшого формують інформаційний комплекс, котрий застосовується для процесу доказування.

¹⁷⁷ Юхно О. О. Особливості використання інформаційних технологій під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій та їх процесуальне оформлення. *Вісник Харківського національного університету*. 2016. № 2. С. 88.

Тому виникає необхідність підвищення якості знань працівників поліції у вказаних галузях та інформаційних технологіях. До першого напряму такої діяльності слід віднести використання сучасних технічних засобів і пристроїв під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які можуть суттєво покращити ефективність та якісні показники проведення НСРД. Зокрема, це: 1) цифрові дзеркальні наддовгофокусні фото- та відеокамери; 2) відеокамери з режимом зйомки в повній темряві; 3) пристрої нічного бачення; 4) портативні рентгенівські сканери; 5) малі та надмалі пристрої прихованої аудіо- та відеофіксації; 6) сучасні радіосканери. Слід детальніше розглянути НСРД, під час проведення яких доцільно використовувати наведені вище сучасні технічні засоби та пристрої наприклад: 1) цифрові наддовгофокусні відеокамери, відеокамери з режимом зйомки у повній темряві, малі та надмалі пристрої скритої аудіо-, відеофіксації доцільно використовувати під час проведення таких НСРД, як: а) аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України); б) аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270); 2) цифрові дзеркальні наддовгофокусні фото та відеокамери, відеокамери режимом зйомки у повній темряві, пристрої нічного бачення, малі та надмалі пристрої скритої аудіо-, відеофіксації доцільно використовувати під час проведення таких НСРД, як: а) контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України); б) спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269); 3) відеокамери з режимом зйомки у повній темряві та пристрої нічного бачення доцільно використовувати під час проведення таких НСРД, як: а) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України); б) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267); 4) сучасні радіосканери доцільно використовувати під час проведення такої НСРД, як установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України); 5) портативні рентгенівські сканери доцільно використовувати під час проведення такої НСРД, як огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України)¹⁷⁸. Наведені технічні засоби призначені для фіксації та перевірки

¹⁷⁸ Там само

даних, які отримують у ході здійснення негласних слідчих (розшукових) дій.

Які конкретно технічні засоби необхідно використовувати в негласних слідчих (розшукових) діях – слід вирішувати слідчому, якщо він проводить їх особисто, чи узгоджувати з працівниками технічних й інших оперативних підрозділів, яким доручено виконувати проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Такі знання слід мати для орієнтування щодо можливостей вказаних сучасних технічних досягнень і для запровадження у практичну діяльність. До другого напрямку використання сучасної обчислювальної техніки та програмного забезпечення під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій необхідно віднести: 1) обчислювальну техніку у вигляді персональних комп'ютерів, ноутбуків та нетбуків; 2) технічні засоби та пристрої для перехоплення інформації з телекомунікаційних систем; 3) програмне забезпечення для проведення огляду, аналізу та фіксації отриманої інформації. Слід класифікувати головні елементи аналітичної комп'ютерної розвідки, що доцільно використовувати в діяльності поліції: 1) фактичний пошук інформації, тобто система дій, яка супроводжується використанням обчислювальної техніки в комплексі із програмним забезпеченням і спрямована на встановлення або підтвердження місця розташування фізичного джерела інформації та виявлення інформації, що представляє доказове значення; 2) фіксація інформації, тобто система дій, спрямованих на збереження отриманої інформації на матеріальних носіях з метою її подальшого використання; 3) аналітична обробка отриманої та збереженої на матеріальних носіях інформації за допомогою логічних прийомів і методів, обчислювальної техніки та програмного забезпечення на основі мети збирання цієї інформації; 4) документальне оформлення результатів обробки отриманої та збереженої на матеріальних носіях інформації. Викладені елементи аналітичної комп'ютерної розвідки доцільно використовувати для збору та аналізу інформації під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій відповідно до ст. 263 «Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж» та ст. 264 КПК України «зняття інформації з електронних

інформаційних системи. Така дія є найбільш доцільною та ефективною, ніж будь-яка інша НСРД¹⁷⁹. Під час проведення зазначених вище НСРД щодо цифрової інформації збір і аналіз кількісного та якісного складу інформації, яка передається через телекомунікаційні системи певного комп'ютера, у практичній діяльності можуть бути замінені офіційним вилученням цього комп'ютера та проведенням відносно нього експертизи, оскільки це дозволить отримати інформацію тотожну тій, що перехоплювалася. Однак у такому разі буде порушено негласність, а для вилучення й тимчасового доступу до комп'ютера будуть необхідні процесуальні підстави, тобто ухвала слідчого судді¹⁸⁰. Таким чином, засоби інформаційного забезпечення в цьому блоці необхідно поділити на: *засоби техніко-програмного забезпечення* – засоби, призначені для збору та фіксації даних під час здійснення дій, передбачених кримінальним процесуальним законодавством для отримання доказів у процесі досудового розслідування; *засоби аналітико-комп'ютерного забезпечення* – засоби, призначені для фактичного пошуку, документального оформлення та збереження матеріальної частини доказової бази; *засоби інформативно-телекомунікаційного забезпечення* – засоби, призначені для отримання доказів шляхом використання даних, котрі передаються на значні відстані за допомогою радіотехніки, комп'ютерної техніки та супутників; *засоби інформативно-методичного забезпечення* – інформаційні масиви, котрі використовуються як теоретичні знання з питань, які стосуються конкретної суспільно небезпечної події та її фігурантів.

2.2.3. Засоби інформаційного супроводження застосування заходів забезпечення кримінального провадження

Заходи забезпечення кримінального провадження на сьогодні можна вважати одними із гарантій здійснення гуманного та справедливого правосуддя, а також результативності досудо-

¹⁷⁹ Там само

¹⁸⁰ Там само

вого та судового розслідування. Про це свідчить і кримінальне процесуальне законодавство. Так, відповідно до ст. 131 КПК України, заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються з метою досягнення дієвості цього провадження. Заходами забезпечення кримінального провадження є: 1) виклик слідчим, дізнавачем, прокурором, судовий виклик і привід; 2) накладення грошового стягнення; 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; 4) відсторонення від посади; 4¹) тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; 5) тимчасовий доступ до речей і документів; 6) тимчасове вилучення майна; 7) арешт майна; 8) затримання особи; 9) запобіжні заходи¹⁸¹. Отже, виходячи із наведеного переліку, можна підсумувати, що більшість викладених заходів потребують інформаційного супроводження, котре може бути диференційовано на: 1) **інформаційно-технічне** – засоби фіксації, отримання та передачі інформації процесуального характеру; 2) **документальне** – документи та інші цінні папери, котрі підтверджують факт існування підстав застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 3) **процесуальне** – всі інші носії, котрі підтверджують факт існування підстав застосування заходів забезпечення кримінального провадження, передбачені кримінальним процесуальним законодавством. Ураховуючи сказане, пропонуємо більш детально розглянути заходи забезпечення кримінального провадження, які потребують спеціального інформаційного супроводження їх застосування.

Відтак, відповідно до положень ст. 132 КПК України, для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя або суд зобов'язаний врахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні. Під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони

¹⁸¹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

посилаються. До клопотання слідчого, дізнавача, прокурора про застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання¹⁸². Отже, в основу встановлення підстав застосування більшості заходів забезпечення кримінального провадження покладено необхідність отримання речей та документів, котрі можуть становити сукупність інформації, необхідної для реалізації завдань, покладених на кримінальне процесуальне законодавство.

Виклик слідчим, дізнавачем, прокурором, судовий виклик і привід. Відповідно до ст. 135 КПК України, особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою. Відповідно до ст. 136 КПК України, належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є розпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні, відеозапис вручення особі повістки, будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом. 2. Якщо особа попередньо повідомила слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд про адресу своєї електронної пошти, надіслана на таку адресу повістка про виклик вважається отриманою у випадку підтвердження її отримання особою відповідним листом електронної пошти¹⁸³. В межах вказаних норм інформаційне забезпечення використовується, здебільшого, з метою технічного супроводження реалізації вказаного заходу.

Тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом. Відповідно до ст. 149 КПК України, особа, яка здійснила затримання в передбаченому статтею 208 цього Кодексу порядку, зобов'язана одночасно з доставленням затриманої особи до уповноваженої службової особи (особи, якій законом надано право здійснювати

¹⁸² Там само

¹⁸³ Там само

тимчасове вилучення документів, що посвідчують користування спеціальним правом) передати їй тимчасово вилучені документи, які посвідчують користування спеціальним правом, якщо такі документи було вилучено. Факт передання тимчасово вилучених документів, які посвідчують користування спеціальним правом, засвідчується протоколом, складеним в порядку, передбаченому цим Кодексом¹⁸⁴. У цьому аспекті законодавцем передбачено інформаційне забезпечення, яке стосується конкретних даних, що пов'язані з особливостями користування спеціальним правом.

Тимчасовий доступ до речей і документів. Відповідно до ст. 159 КПК України тимчасовий доступ до речей і документів полягає в наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку). Тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку здійснюється шляхом зняття копії інформації, що міститься в таких електронних інформаційних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, без їх вилучення. Відповідно до ст. 161 КПК України речами і документами, до яких заборонено доступ, є: 1) листування або інші форми обміну інформацією між захисником та його клієнтом або будь-якою особою, яка представляє його клієнта, у зв'язку з наданням правової допомоги; 2) об'єкти, які додані до такого листування або інших форм обміну інформацією¹⁸⁵. Отже, в межах норм викладені положення, виходячи з яких стає зрозумілим, що дані заходи застосовуються для створення інформаційного масиву, котрий зумовить застосування такого роду заходів та сприятиме процесу пізнання в межах досудового розслідування.

У ст. 162 КПК України вказано, що до охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах і документах, належать: 1) інформація, що знаходиться у володінні засобу масової інформації або журналіста і надана їм за умови нерозголошення

¹⁸⁴ Там само

¹⁸⁵ Там само

авторства або джерела інформації; 2) відомості, які можуть становити лікарську таємницю; 3) відомості, які можуть становити таємницю вчинення нотаріальних дій; 4) конфіденційна інформація, в тому числі така, що містить комерційну таємницю; 5) відомості, які можуть становити банківську таємницю; 6) особисте листування особи та інші записи особистого характеру; 7) інформація, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо; 8) персональні дані особи, що знаходяться у її особистому володінні або в базі персональних даних, яка знаходиться у володільця персональних даних; 9) державна таємниця; 10) таємниця фінансового моніторингу; 11) відомості, що становлять професійну таємницю відповідно до Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»¹⁸⁶. Отже, наведене положення свідчить про те, що під час виконання такого заходу забезпечення кримінального провадження, як тимчасовий доступ до речей та документів законодавець заборонив використання суб'єктами кримінального провадження інформації, котра відноситься до категорії спеціально-персоніфікованої, тобто тієї, що містить дані особистого характеру. В цьому контексті можна сказати, що в цій нормі була збережена низка конституційних прав громадян (наприклад, положення, викладене в ст. 31 Конституції України, де вказано, що «кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочині чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо»¹⁸⁷. Необхідно звернути увагу на останнє положення, в якому законодавець передбачає окремі випадки порушення даного права із вказівкою на неможливість одержати інформацію іншим способом.

Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що *під правовими та організаційними засадами застосування*

¹⁸⁶ Там само

¹⁸⁷ Там само

засобів інформаційного забезпечення досудового розслідування необхідно розуміти вихідні положення, котрі регламентують особливості та нормативно встановлений порядок застосування засобів інформаційного забезпечення під час проведення досудового розслідування. На сьогодні в межах досудового розслідування інформаційне забезпечення застосовуються за такими напрямками:

1) забезпечення оперативно-розшукової діяльності: **засоби інформаційно-аналітичного забезпечення** – інформаційні комплекси, спрямовані на встановлення достовірності та допустимості доказової інформації, котра може бути покладена в основу досудового розслідування; **засоби інформаційно-пошукового забезпечення** – спеціальні бази даних, пошукові комплекси, автоматизовані системи документообігу, оперативні обліки, вебресурси та інші інформаційні масиви, котрі мають дані, необхідні для пошуку та виявлення осіб та доказів, причетних до конкретних протиправних дій (наприклад, пошуковий вебресурс «Розшук», який є копією офіційної бази МВС України); **засоби науково-методичного забезпечення** – інформаційні комплекси, призначені для теоретичного обслуговування оперативно-розшукової діяльності (наприклад, «Кримінальна статистика»); **засоби інформаційно-тактичного забезпечення** – технічні засоби отримання та фіксації інформації, отриманої в процесі документування;

2) забезпечення під час проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій: **засоби техніко-програмного забезпечення** – засоби, призначені для збору та фіксації даних в ході здійснення дій, передбачених кримінальним процесуальним законодавством для отримання доказів у процесі досудового розслідування; **засоби аналітико-комп'ютерного забезпечення** – засоби, призначені для фактичного пошуку, документального оформлення та збереження матеріальної частини доказової бази; **засоби інформативно-телекомунікаційного забезпечення** – засоби, призначені для отримання доказів шляхом використання даних, котрі передаються на значні відстані за допомоги радіотехніки, комп'ютерної техніки та супутників;

засоби інформативно-методичного забезпечення – інформаційні масиви, які використовуються як теоретичні знання з питань, що стосуються конкретної суспільно небезпечної події та її фігурантів;

3) супроводження застосування заходів забезпечення кримінального провадження: **інформаційно-технічне** – засоби фіксації, отримання та передачі інформації процесуального характеру; **документальне** – документи та інші цінні папери, котрі підтверджують факт існування підстав застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 3) **процесуальне** – інші носії, котрі підтверджують факт існування підстав застосування заходів забезпечення кримінального провадження, передбачені кримінальним процесуальним законодавством.

2.3. Використання спеціальних знань в інформаційному забезпеченні досудового розслідування

Залучення спеціаліста є одним із способів забезпечення досудового розслідування необхідною та належною доказовою базою. На сьогодні спеціальні знання використовуються сторонами кримінального провадження шляхом отримання консультаційної допомоги під час огляду місця події, складення висновку експерта тощо. При цьому цікавим аспектом також є і відношення законодавця до застосування результатів, отриманих спеціалістами. Так, наприклад, у ч. 10 ст. 101 КПК України вказано, що висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирок¹⁸⁸. Таким чином, інформація, отримана із висновків експертів, теоретично може і не використовуватись під час доказування. Фактично, здебільшого саме на висновках судових експертиз будується основна версія слідства та алгоритм інших слідчих дій. Отже, спеціальні знання – це важливе джерело інформаційного

¹⁸⁸ Там само

забезпечення досудового розслідування, у зв'язку з чим пропонуємо зупинитись на цьому питанні більш детально.

Під час розслідування злочинів найчастіше використовуються криміналістичні знання. Г. А. Матусовський, розглядаючи криміналістику в системі наук, зазначає, що систему наукових знань становлять суспільні знання (філософія, логіка, етика, психологія, статистика, юриспруденція тощо), природознавчі (біологія, зоологія, ботаніка, фізика, хімія, медицина, антропологія, анатомія, фізіологія людини, тощо), технічні (машинобудування, приладобудування тощо) та математичні знання (математика, кібернетика, інформатика, теорія програмування тощо)¹⁸⁹. Знання у криміналістиці, зокрема в її розділі «Криміналістична техніка», можна поділити на окремі види, до яких слід віднести спеціальні знання в галузях: криміналістичної фотографії та відеозйомки; криміналістичного слідознавства та трасології; техніко-криміналістичного дослідження документів і почеркознавства; криміналістичного зброєзнавства та судової балістики; габітології; криміналістичної реєстрації та обліків тощо. Водночас габітологія, дактилоскопія засновані на знаннях анатомії та фізіології людини, балістика – на знаннях фізики та механіки, вибухотехніка – фізики та хімії, фоноскопія та акустика – фізики, криміналістична реєстрація – на сукупності галузей знань, що визначають ознаки об'єктів обліку, математики, системотехніки, кібернетики¹⁹⁰. Об'єднуючим усі ці знання фактором є кінцевий результат як висновок щодо певних об'єктів, сформований на підставі ретельного їх вивчення з метою надання об'єктивної та неупередженої оцінки. На сьогодні досудове розслідування супроводжується використанням спеціальних знань не тільки в галузі криміналістики, але й інших, суміжних чи навпаки – повністю протилежних наук.

Крім криміналістичних знань використовуються й інші спеціальні знання, наприклад у таких сферах, як: матеріалів, речовин та виробів; вибухотехніки; економіки; автотехніки; товарознавства,

¹⁸⁹ Матусовський Г. А. Криміналістика в системі наукових знань. Харків : Вища шк., 1976. С. 69.

¹⁹⁰ Там само

автотоварознавства; інформаційних та комп'ютерних технологій; психології, судової медицини, психіатрії, мистецтва, будівництва, землеустрою тощо. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні може відбуватись у різних формах. Більшість науковців схиляється до класифікації таких форм за ознакою процесуальної регламентації. До процесуальних форм вони відносять – участь спеціаліста в проведенні слідчих дій, проведення судових експертиз, допит експерта. Залучення спеціалістів до проведення слідчих дій є однією з найбільш поширених процесуальних форм використання спеціальних знань¹⁹¹. Особлива увага має приділятися і судово-медичним експертам, котрі залучаються переважно у випадках, в яких має місце фізичне насильство чи смерть людини. Таким чином, можна сказати, що сукупність усіх спеціальних знань є підґрунтям процесу досудового розслідування. При цьому варто звернути увагу на те, що використання спеціальних знань мають бути регламентовані кримінальним процесуальним законодавством у певному порядку із дотриманням прав та свобод спеціалістів та експертів.

2.3.1. Правові та організаційні засади використання спеціальних знань

Відтак спеціаліст у кримінальному процесі має статус учасника кримінального провадження з відповідними правами й обов'язками (згідно з п. 25 ст. 3 КПК України)¹⁹². У вітчизняному кримінальному процесі фігурує два учасники кримінального провадження, які володіють спеціальними знаннями, – експерт (ст. 69 КПК України) і спеціаліст (ст. 71 КПК України)¹⁹³. Зокрема, згідно зі ст. 69 КПК України експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України

¹⁹¹ Пілюков Ю. О. Використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 4. С. 242.

¹⁹² Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

¹⁹³ Там само

«Про судову експертизу»¹⁹⁴ на проведення експертизи та якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.¹⁹⁵ Відповідно до ст. 71 КПК України спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування та судом під час судового розгляду. Сторони кримінального провадження мають право під час судового розгляду заявляти клопотання про залучення спеціаліста або використання його пояснень і допомоги¹⁹⁶. Варто звернути увагу на те, що спеціаліст – це здебільшого особа, яка консультує учасників кримінального провадження під час здійснення окремих слідчих дій, зокрема невідкладної та першопочаткової дії, якою є огляд місця події, це підтверджується останньою тезою, в якій вказано, що спеціаліст залучається для пояснень і допомоги. Перелік випадків, для чого може бути залучена така особа, свідчить про те, що саме спеціалістом формується первинна інформативна база окремого кримінального провадження, що відбувається шляхом пошуку, фіксації та вилучення всіх ймовірно важливих даних (фото та відеопроцесуальної дії, складення креслень та схем місця події, вилучення речей та документів тощо).

Процесуальним законодавством визначено достатньо широкий перелік прав такої особи, в ч. 4 ст. 71 КПК України вказано,

¹⁹⁴ Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

¹⁹⁵ Там само

¹⁹⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

що спеціаліст має право: 1) ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду; 2) користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням; 3) звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів; 3⁻¹) викладати у висновку відомості, що мають значення для кримінального провадження і щодо яких йому не були поставлені запитання; 4) знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження; 5) одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження; 6) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом; 7) надавати висновки з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків, у тому числі у випадках, передбачених частиною третьою статті 214 цього Кодексу; 8) надавати довідки з питань, що належать до сфери його знань, у випадках, передбачених частиною третьою статті 245⁻¹ цього Кодексу». В ч. 3 ст. 214 КПК України вказано, що «здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених цією частиною, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду). Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути: ...3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису¹⁹⁷. Отже, основними правами спеціаліста, пов'язаними із формуванням інформативного масиву досудового розслідування, є: користування технічними засобами, приладами

¹⁹⁷ Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

та спеціальним обладнанням – з метою формування/доповнення техніко-програмного та аналітичного забезпечення досудового розслідування; акцентування уваги сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерних обставинах чи особливостях речей і документів – з метою надання допомоги у виявленні важливих фактів, котрі мають інформативне значення для будування слідчих версій; викладання у висновку відомості, що мають значення для кримінального провадження і щодо яких йому не були поставлені запитання – забезпечення інформацією, котра може певним чином вплинути на хід досудового розслідування з точки зору особи, яка володіє спеціальними знаннями. До речі, останнє право було передбачене у кримінальному процесуальному законодавстві лише в 2020 році.

Відповідно до ч. 5 ст. 71 КПК України спеціаліст зобов'язаний:

- 1) прибути за викликом до слідчого, дізнавача, прокурора, суду і мати при собі необхідне технічне обладнання, пристрої та прилади;
- 2) виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань;
- 3) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків;
- 4) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом¹⁹⁸.

Окрему увагу необхідно звернути на те, що відповідно до ст. 72 КПК України у разі неприбуття до суду без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття на спеціаліста судом покладаються всі витрати, пов'язані з оголошенням перерви в судовому засіданні. За завідомо неправдивий висновок спеціаліст несе відповідальність, встановлену законом¹⁹⁹. Необхідно також розмежовувати процесуальний статус спеціаліста та експерта. Так, експертом є особа, «яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями...». Водночас спеціалістом є особа, яка «володіє спеціальними

¹⁹⁸ Там само

¹⁹⁹ Там само

знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів...». Поряд з іншими відмінностями, які об'єктивно зумовлені компетентністю та виконуваними завданнями, не цілком точним є підхід законодавця до визначення спеціальних знань, якими володіють ці учасники кримінального провадження. Стосовно експерта йдеться про «наукові, технічні або інші спеціальні знання», а щодо спеціаліста – «спеціальні знання та навички застосування технічних та інших засобів». За такого формулювання складається враження, що спеціаліст – це лише технічний помічник слідчого. Однак спеціальні знання, про що влучно зазначають учені, – це не загальновідомі в судочинстві наукові, технічні й практичні знання, отримані внаслідок професійного навчання або роботи за певною спеціальністю особою, залученою як спеціаліст з метою сприяння слідчому чи прокурору в з'ясуванні обставин справи або дачі висновку з питань, для вирішення яких потрібне їх використання²⁰⁰. Як з практичного, так і з теоретичного погляду спеціалістом і експертом може бути одна й та сама людина, але під час здійснення різних дій та виконання різних повноважень. Роль спеціаліста хоча і применшена у кримінальному процесуальному законодавстві, однак це пов'язано з тими його функціями, яких потребує сторона, котра його залучила. Залучення спеціаліста – це єдина можливість отримати хоча б якусь інформацію одразу, що сприяє більш швидкому розслідуванню кримінального правопорушення.

На практиці під час проведення СРД, зокрема огляду, у низці випадків необхідними є спеціальні знання з психології, медицини, географії, біології, зоології тощо. З огляду на це визначення спеціальних знань, якими повинен володіти спеціаліст, у контексті ст. 71 КПК України є вужчим за реальний зміст і потребує доповнення, узгодження з характеристикою спеціальних знань експерта як спільних за сутністю, а також гармонізації з іншими статтями КПК України (ст. 101 КПК України). Це засвідчує аналіз й інших статей КПК України. Наприклад, згідно зі ст. 236 КПК України під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла

²⁰⁰ Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Использование специальных познаний в следственной и судебной практике. Киев : Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко, 1987. С. 22.

чи іншого володіння особи з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку має право запросити спеціалістів. Аналогічно в ст. 237 КПК України «для участі в огляді, з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор може запросити спеціалістів»²⁰¹. Учені вказують, що для однозначного тлумачення сутності спеціальних знань доцільно доповнити ч. 1 ст. 71 КПК України, в якій визначити, що «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування й судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок». Запропоновані доповнення підтримали й практичні працівники. Так, на питання, чи доцільним є доповнення ч. 1 ст. 71 КПК України й закріплення в такій редакції: «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками...», позитивно відповіли 70% слідчих. Емпіричні дані засвідчили, що до проведення СРД під час розслідування насильницького зникнення людини залучали таких спеціалістів: інспектора-криміналіста (81%), спеціаліста в галузі комп'ютерної техніки (79,8%), судово-медичного експерта або лікаря (13%), педагога, психолога (11%) та ін.²⁰². Ми погоджуємось з таким підходом, оскільки це лише підкреслить інформативну складову, покладену в основу такої діяльності.

Особливості використання спеціальних знань в інформаційному забезпеченні досудового розслідування викладені і в ст. 266 КПК України, в якій сказано, що дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, у разі необхідності здійснюється за участю спеціаліста. Слідчий вивчає зміст отриманої інформації, про що складається протокол. При виявленні

²⁰¹ Сокиран Ф. М., Войтович Є. М. Використання спеціальних знань під час розслідування насильницького зникнення людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 2. С. 192.

²⁰² Там само

відомостей, що мають значення для досудового розслідування і судового розгляду, в протоколі відтворюється відповідна частина інформації, після чого прокурор вживає заходів для збереження отриманої інформації. 8) надавати довідки з питань, що належать до сфери його знань, у випадках, передбачених частиною третьою статті 245¹ цього Кодексу. Носії інформації, на яких зафіксовані відомості, отримані в результаті проведення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій, можуть бути предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів у порядку, передбаченому цим Кодексом²⁰³. Отже, спеціалістом не тільки проводиться пошук та фіксація інформації, але і може проводитись її тлумачення у випадках, передбачених кримінальним процесуальним законодавством.

Так, наприклад, відповідно до ст. 359 КПК України відтворення звукозапису і демонстрація відеозапису проводяться в залі судового засідання або в іншому спеціально обладнаному для цього приміщенні з відображенням у журналі судового засідання основних технічних характеристик обладнання та носіїв інформації і зазначенням часу відтворення (демонстрації). Після цього суд заслуховує доводи учасників судового провадження. У разі потреби відтворення звукозапису і демонстрація відеозапису можуть бути повторені повністю або в певній частині. З метою з'ясування відомостей, що містяться у звуко- і відеозаписах, судом може бути залучено спеціаліста. Заяву про підробку звуко- і відеозаписів суд розглядає в порядку, передбаченому для розгляду заяв про підробку документів. Відповідно до ст. 360 КПК України під час дослідження доказів суд має право скористатися усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями спеціаліста, наданими на підставі його спеціальних знань. Спеціалісту можуть бути поставлені питання щодо суті наданих усних консультацій чи письмових роз'яснень. Першою ставить запитання особа, за клопотанням якої залучено спеціаліста, а потім інші особи, які беруть участь у кримінальному провадженні. Головуючий у судовому засіданні має право ставити

²⁰³ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

спеціалістові запитання в будь-який час дослідження доказів²⁰⁴. У цьому контексті необхідно зазначити, що залучення спеціаліста можливо не тільки на стадії досудового розслідування, але і під час судового розгляду для уточнення окремих аспектів та/або тлумачення інформації, отриманої під час проведення оперативно-розшукових та слідчих заходів.

У ст. 361 КПК України вказано, що у виняткових випадках суд, визнавши за необхідне оглянути певне місце, проводить огляд за участю учасників судового провадження, а якщо цього вимагають обставини, – за участю свідків, спеціалістів і експертів. Огляд на місці не може проводитися під час здійснення провадження судом присяжних. Огляд на місці здійснюється згідно з правилами, передбаченими цим Кодексом для огляду під час досудового розслідування. На місці огляду учасникам кримінального провадження, які беруть у ньому участь, можуть бути поставлені запитання, пов'язані з проведенням огляду. Учасники судового провадження при огляді мають право звертати увагу суду на те, що, на їхню думку, може мати доказове значення. Проведення огляду і його результати відображаються у протоколі огляду місця та можуть фіксуватися технічними засобами²⁰⁵. Отже, спеціаліст, відповідно до норм кримінального процесуального законодавства, може бути залучений як під час досудового розслідування – для надання допомоги під час проведення розшукових та слідчих дій, для консультації щодо порядку та особливостей виявлення та вилучення речових доказів під час слідчих дій (зокрема з наданням письмового висновку), а також для здійснення інших дій, котрі потребують спеціальних знань та не можуть бути проведені іншими учасниками кримінального провадження; під час судового провадження спеціаліст залучається для надання пояснень щодо матеріалу, отриманого під час досудового розслідування, а також для консультації під час здійснення заходів, необхідних для уточнення окремої інформації, питання щодо якої виникли на стадії судового розгляду.

²⁰⁴ Там само

²⁰⁵ Там само

Як ми вже зазначили, відповідно до ст. 69 КПК України експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань. Не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого²⁰⁶. Отже, принципова різниця між спеціалістом та експертом в межах кримінального провадження є розмежування їх основних прав та обов'язків як його учасників. Таким чином, експерт може бути спеціалістом та надати висновок, а спеціаліст не може бути залучений як експерт, оскільки такий висновок не буде вважатись доказом.

У цій же нормі вказано, що експерт зобов'язаний: 1) особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його; 2) прибути до суду і дати відповіді на запитання під час допиту; 3) забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта; 4) не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати; 5) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом. Експерт невідкладно повинен повідомити особу, яка його залучила, чи суд, що доручив проведення експертизи, про неможливість проведення експертизи через відсутність у нього необхідних знань або без залучення інших експертів. У разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення експерт невідкладно заявляє клопотання

²⁰⁶ Там само

особі, яка призначила експертизу, чи суду, що доручив її проведення, щодо його уточнення або повідомляє про неможливість проведення експертизи за поставленим запитанням або без залучення інших осіб²⁰⁷. Отже, інформативна функція експерта в кримінальному провадженні полягає у фактичному письмовому підтвердженні належності речових доказів та їх відношенні до конкретного кримінального правопорушення (або його учасників).

Підставою для призначення експертизи є потреба в наукових, технічних або інших спеціальних знаннях, які потрібні для вирішення певних питань у кримінальному провадженні. Необхідно мати на увазі, що до спеціальних не належать загальновідомі й загальнодоступні наукові знання в галузі матеріального та процесуального права, якими повинні володіти слідчі, прокурори, судді. Саме тому закон прямо забороняє проведення експертизи для з'ясування питань права. На неприпустимість ставити експерту правові питання (наприклад, про вину обвинуваченого в смерті потерпілого або заподіянні йому тілесних ушкоджень, про осудність особи, а не про її психічний стан тощо) вказує й Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» від 30 травня 1997 р. № 8 (п. 2). Водночас кримінальне процесуальне право передбачає проведення судової правової експертизи в судочинстві України²⁰⁸. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» *судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду*²⁰⁹. Таким чином, вибір експерта та установи залежить від особливостей кримінального правопорушення, особи його суб'єкта та об'єктивної сторони протиправного діяння.

²⁰⁷ Там само

²⁰⁸ Кравчук О. В., Циганюк Ю. В. Порядок призначення судових експертиз у сфері інтелектуальної власності за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Криміналістичний вісник*. 2013. № 2 (20). С. 40–41.

²⁰⁹ Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

Зважаючи на викладене, можна виокремити три основні складові інформаційного забезпечення експертної діяльності: 1) здобуття інформації з певних джерел; 2) накопичення та систематизація здобутої інформації; 3) використання інформації для проведення експертних досліджень. Перша складова інформаційного забезпечення є дуже важливою не тільки для експертної діяльності, а й для всього розслідування. Це етап збирання інформації, яку в подальшому можуть використати слідчий (для побудови версій і планування розслідування), працівники оперативних підрозділів (для пошуку та затримання підозрюваного), співробітники експертних підрозділів (для формування криміналістичних обліків і проведення експертних досліджень). Оскільки злочин є подією минулого, яку слідчий безпосередньо не сприймав, пізнання злочину здійснюється опосередковано, завдяки виявленню та дослідженню відображень окремих його елементів, їхніх властивостей у навколишній обстановці як системи об'єктів, що зберігають інформацію про подію злочину²¹⁰. Існують два шляхи здобуття інформації: перший – виявлення та дослідження матеріальних об'єктів, що зберігають на собі інформацію про злочин, і другий – виявлення людей, які мають інформацію про злочин або були безпосередніми його учасниками, та здобуття від них необхідної інформації у вербальній формі. Слідчий, відповідно до свого процесуального статусу, має право здобувати інформацію обома шляхами. Інформацію від свідків та очевидців під час розслідування здобувають також працівники оперативних підрозділів за дорученням слідчого шляхом опитування. Співробітники експертних підрозділів здобувають інформацію з матеріальних об'єктів або їхніх слідів. Під час збирання інформації на цьому етапі потрібна злагоджена взаємодія всіх суб'єктів розслідування. Слідчий, оцінюючи обстановку вчинення злочину та використовуючи ці криміналістичні характеристики, визначає напрями розслідування на початковому етапі²¹¹. З метою уникнення

²¹⁰ Белкин Р. С., Винберг А. И. Криминалистика и доказывание (методологические проблемы). Москва : Юрлит, 1969. С. 85.

²¹¹ Пиріг І. В. Інформаційне забезпечення експертної діяльності ОВС. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2011. № 3. С. 96.

випадків виникнення експертних помилок під час проведення судових експертиз в кримінальному процесуальному законодавстві передбачено низку прав експерта, якими від може скористатись під час участі у кримінальному провадженні. Так, відповідно до ч. 3 ст. 69 КПК України експерт має право: 1) знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження; 2) заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних з проведенням експертизи; 3) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження; 4) викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання; 5) ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні; 6) одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт; 7) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом; 8) користуватися іншими правами, передбаченими Законом України «Про судову експертизу»²¹². Усі перераховані права можна поділити на ті, що забезпечують достовірність інформації, викладеної у висновку експерта від несвідомих помилок самого експерта (уточнення даних щодо об'єктів та особливостей самого провадження, особи кримінального правопорушника та події суспільно небезпечного діяння), та ті, що забезпечують належний висновок шляхом утримання експерта від надання завідомо неправдивого висновку (наприклад, у випадку погрози зі сторони підозрюваного, спроб пропозицій неправомірної вигоди тощо).

Забезпечення належної інформації у висновку експерта також реалізовано через ч. 4 ст. 69 КПК України, в якій вказано, що експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали

²¹² Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

для проведення експертизи. Експерт може відмовитися від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову має бути вмотивованою²¹³. Такий законодавчий підхід зумовлений ймовірністю виникнення експертних помилок та необ'єктивних оцінок доказової інформації.

Оперативні працівники, аналізуючи здобуті під час опитування свідків, очевидців дані, використовуючи оперативно-довідкову інформацію, будують версії щодо можливого місця знаходження злочинця, його зв'язків тощо. Спеціалісти на місці події за виявленими слідами можуть надати інформацію про фізичні характеристики та професійні навички злочинця, спосіб вчинення злочину та ін. У сукупності зібрана інформація є основою для розв'язання завдань початкового етапу розслідування, основним з яких є визначення особи підозрюваного та його затримання. Дії злочинця з підготовки, вчинення та приховування злочину становлять складну динаміку взаємодії матеріальних об'єктів, супроводжуваних утворенням різного роду слідів, що є джерелами інформації про подію злочину та її учасників. Завдання суб'єктів розслідування, які мають спеціальні знання (а саме – спеціалістів та експертів), полягає у виявленні, фіксуванні, вилученні й дослідженні слідів, отже, – також і інформації, яку вони містять²¹⁴. Крім окремих слідів, на місці події в інформаційному плані має значення обстановка місця події загалом. Як самостійне джерело інформації розглядає обстановку місця події Є.Д. Лук'янчиков, зазначаючи: «якщо матеріальну обстановку місця події розглядати як структуру і досліджувати її з позицій системного підходу, це має забезпечити як аналіз кожного з елементів системи, так і всієї системи загалом. Елементами такого дослідження виступають сліди у широкому їх розумінні²¹⁵. Зазначений підхід до речової обстановки місця події, на думку автора, дозволяє

²¹³ Там само

²¹⁴ Пиріг І. В. Поняття та сутність експертного дослідження місця події. *Криміналістика і судебна експертиза* : межведом. науч.-метод. сб. / отв. ред. И. И. Емельянова. Київ, 2014. Вып. 59. С. 67.

²¹⁵ Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. С. 97.

отримати інформацію про факти, які через деякий час можуть бути зіставлені у їх взаємозв'язку і взаємній обумовленості: наявність об'єкта, який стверджує або спростовує певні обставини; відображення в об'єкті ознак, що характеризують особистість учасників події і дозволяють визначити конкретну особу або знаряддя, яке застосовувалося під час вчинення злочину; відображення в об'єкті умов, за яких відбувалася подія; наявність змін початкового стану об'єкта або комплексу об'єктів, які відображають подію; використання об'єкта учасниками події; належність об'єкта певній особі; виявлення об'єкта у визначеному місці та інші фактичні обставини²¹⁶. У цьому контексті необхідно звернути увагу на те, що ще під час первинної слідчої дії – огляду місця події відбувається інформативне накопичення майбутнього досудового розслідування шляхом отримання від спеціаліста відповідних консультацій, пояснень та речових доказів.

Таким чином, основними нормативно-правовими документами, що регламентують особливості використання спеціальних знань під час досудового розслідування, є КПК України та Закон України «Про судову експертизу». На сьогодні спеціальні знання є одним із провідних способів інформаційного забезпечення слідчої та оперативно-розшукової діяльності, що реалізується шляхом виявлення та збирання речових доказів з наступним удосконаленням інформаційно-пошукових баз, криміналістичних колекцій тощо, консультативної допомоги спеціаліста під час досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження, складання висновку експерта, а також іншої техніко-криміналістичної допомоги осіб, які мають спеціальні знання на всіх етапах кримінального провадження.

2.3.2. Види використання спеціальних знань в інформаційному забезпеченні досудового розслідування

На сьогодні спеціальні знання широко застосовуються під час досудового розслідування, оскільки мають достатньо широкий спектр можливостей. Останнє забезпечується за рахунок

²¹⁶ Там само

вивчення всіх існуючих матеріальних об'єктів особами, котрі мають відповідну освіту та рід заняття. Враховуючи цінність спеціальних знань в інформаційному забезпеченні досудового розслідування, пропонуємо зупинитись більш детально на вивченні основних форм їх використання.

Відтак, на нашу думку, форми використання спеціальних знань в інформаційному забезпеченні досудового розслідування можна класифікувати таким чином:

– **за правовою природою:** *процесуальні* – форми застосування спеціальних знань, котрі безпосередньо передбачені у кримінальному процесуальному законодавстві (участь спеціаліста у слідчих діях, проведення судових експертиз тощо); *непроцесуальні* – форми застосування спеціальних знань, котрі безпосередньо не передбачені у кримінальному процесуальному законодавстві, але є нормативно допустимими та мають інформативну цінність для досудового розслідування (консультативна та довідкова діяльність обізнаних осіб, наприклад, проведення попередніх досліджень матеріальних об'єктів);

– **за спрямованістю:** *науково-технічні* – застосування сторонами кримінального провадження знань, викладених у спеціальній науковій та науково-методичній літературі з метою інформаційного забезпечення діяльності в певному кримінальному провадженні; *техніко-криміналістичні* – безпосередня участь спеціаліста та судового експерта в забезпеченні досудового розслідування необхідною інформацією шляхом пошуку, виявлення та вилучення речових доказів із наступним їх детальним вивченням під час проведення судових експертиз. Основними підформами є висновок спеціаліста та висновок експерта;

– **за суб'єктами:** *специфічні* – діяльність осіб, котрі володіють спеціальними знаннями та навичками і можуть надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок, а також осіб, які володіють науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, мають право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження

об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та надати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань²¹⁷; *загально-процесуальні* – діяльність, котра полягає в застосуванні слідчим, оперативним співробітником або іншою обізнаною особою спеціальних знань у певній галузі, на яких у процесуальному порядку покладений обов'язок щодо збирання та оцінювання судових доказів (оцінка витворів мистецтва тощо).

Ураховуючи те, що для нашого дослідження найбільшу цінність має техніко-криміналістична форма, оскільки саме вона складає значну частину всіх інформативних даних, отриманих за рахунок використання спеціальних знань, пропонуємо зупинитись на ній більш детально.

Відтак «основними формами використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні є висновок спеціаліста та висновок експерта. Тривалий час КПК України не містив такого поняття, як «висновок спеціаліста». Спеціаліста залучали для надання консультацій (усних або письмових) та безпосередньої технічної допомоги». З аналізу змісту ч. 3 ст. 214 КПК України вбачається, що «висновок спеціаліста для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку може мати місце тільки до внесення відомостей до ЄРДР (протягом 24 годин). Відповідно до ч. 2 ст. 298-4 КПК України, у разі незгоди з ... висновком спеціаліста особа протягом сорока восьми годин має право звернутися до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи. У такому разі дізнавач або прокурор має право звернутися до експерта для проведення експертизи із дотриманням правил, передбачених КПК²¹⁸. Варто звернути увагу на те, що у 2018 році КПК України було доповнено статтею 298-1 (процесуальні джерела доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки), в якій вказано, що процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім

²¹⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

²¹⁸ Там само

визначених статтею 84 цього Кодексу, також є пояснення осіб, результати медичного освідування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису. Такі процесуальні джерела доказів не можуть бути використані у кримінальному провадженні щодо злочину, окрім як на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора²¹⁹. У контексті вказаних положень стає зрозумілим, що висновок спеціаліста, умовно кажучи, є попереднім дослідженням речових доказів та обстановки вчиненого кримінального правопорушення з метою своєчасного отримання первинної інформації, яка з часом може бути частково втрачена. Насправді, на нашу думку, часткове повернення давно забутих (можна навіть сказати, рудиментарних) форм оформлення досліджень осіб, котрі мають спеціальні знання, на сьогодні дозволяють більш комплексно та відповідально підійти до інформативного забезпечення досудового розслідування. Тим більше, що у 2020 році статтю 72 КПК України також було доповнено частиною другою, в якій передбачено, що «за завідомо неправдивий висновок спеціаліст несе відповідальність, встановлену законом». Відповідна зміна була внесена і в Кримінальний кодекс України, а саме: в ч. 1 ст. 384 було передбачено кримінальну відповідальність спеціаліста за надання завідомо неправдивого висновку. Необхідно звернути увагу, що до цього моменту для спеціалістів не було передбачено кримінальну відповідальність, що в окремих випадках призводило до нехтування ними своїми обов'язками.

Як ми вже зазначали, спеціалістом, а потім експертом може бути одна особа. Для дослідження наданих об'єктів має використовуватися методика, якою користуються під час проведення експертизи. Не можна скоротити і час для відповідних об'єктивних процесів дослідження, не можуть відрізнитися і висновки за результатами досліджень, якщо вони є науковими. Однією із вимог до висновку спеціаліста є така, що він має повідомити вимогам до висновку експерта (ст. 300 КПК). В окремих

²¹⁹ Там само

учених виникає питання, що якщо вимоги мають бути однакові, чому результати дослідження мають оформлятися не висновком експерта, а висновком спеціаліста. Подібний підхід законодавців до вирішення цього питання є нічим іншим як спробою приховати фактичне проведення експертизи до початку дізнання вигаданим висновком спеціаліста. Крім цього слід зазначити, що деякі дослідження пов'язані з пошкодженням або знищенням об'єкта (кількість об'єкта може впливати на кваліфікацію діяння), а інколи об'єкт не може зберігатися тривалий час через об'єктивні процеси. Це робить неможливим представити експерту зразки для дослідження в натуральному вигляді і він робить висновки за матеріалами досліджень, що відображені у висновку спеціаліста²²⁰. Зі свого боку хочемо звернути увагу на те, що такий підхід є доречним та дозволяє зберегти більшу кількість інформації. До того ж системне посилення відповідальності спеціаліста шляхом фактичного створення нового процесуального джерела доказів, введення до кола прав спеціаліста право викладати у висновку відомості, що мають значення для кримінального провадження і щодо яких йому не були поставлені запитання (п. 3-1 ч. 4 ст. 71), надають можливість стороні кримінального провадження отримати ті дані, котрі або могли бути втрачені через поверхневий огляд місця події, зумовлений помилками, необізнаністю слідчого, відсутністю налагодженого тандему зі спеціалістом, або через непрофесійне ставлення останнього до своїх обов'язків через відсутність належної відповідальності, або через несвоєчасне призначення експертизи.

Тобто висновок спеціаліста можна вважати формою невідкладного реагування на кримінально протиправне діяння, шляхом залучення особи до консультативно-технічної допомоги для отримання доказової інформації з її наступним вивченням та складанням відповідного висновку. Ця форма дозволяє також зберегти інформативну цінність речових доказів, які не можуть бути повною мірою досліджені через певні властивості, котрі

²²⁰ Лук'янчиков, Є. Д. Висновок спеціаліста – джерело доказів у провадженнях про кримінальні проступки. *Actual problems of science and practice* : abstracts of XVI International Scientific and Practical Conference, Stockholm, Sweden (May 31 – June 02, 2021). 2021. P. 66.

втрачають через певний проміжок часу. Також висновок спеціаліста в окремих випадках розвантажує судових експертів. Що стосується висновку останніх, необхідно зазначити, що висновок експерта більш серйозна та комплексна форма спеціального інформативного забезпечення досудового розслідування. Так, відповідно до ст. 101 КПК України, висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи. Кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях. Висновок повинен ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо або вони стали йому відомі під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження. Експерт дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність. Запитання, які ставляться експертові, та його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта. Висновок експерта не може ґрунтуватися на доказах, які визнані судом недопустимими. Експерт, який дає висновок щодо психічного стану підозрюваного, обвинуваченого, не має права стверджувати у висновку, чи мав підозрюваний, обвинувачений такий психічний стан, який становить елемент кримінального правопорушення або елемент, що виключає відповідальність за кримінальне правопорушення. Висновок експерта надається в письмовій формі, але кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку. Якщо для проведення експертизи залучається кілька експертів, експерти мають право скласти один висновок або окремі висновки. Висновок передається експертом стороні, за клопотанням якої здійснювалася експертиза. Висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вироку²²¹. Як ми вказували вище,

²²¹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL:

виходячи з наведених положень, можна підсумувати, що хоча висновок експерта і не є обов'язковим доказом, але в усіх можливих та допустимих випадках він має бути врахований та фактично часто вирішує «долю» окремих кримінальних проваджень. Прикладом останньої тези може бути кримінальні правопорушення, передбачені ст. 263 КК України, коли встановлення відношення зброї до вогнепальної має визначальну роль, тобто спеціальні знання експерта в судовій балістиці надають можливість отримати інформацію щодо властивостей предмета кримінального правопорушення. Ще одним прикладом також може бути ситуація, коли для встановлення зброї, з якої було вбито особу, залучається експерт для проведення ідентифікаційних досліджень з наданими зразками частин боєприпасів, або з наступним співставленням з відповідними зразками, які знаходяться в балістичних обліках.

Під час процесуального доказування достовірність висновку визначається не тільки перевіркою зазначених вище його сторін, а й з'ясуванням відповідності висновків обставинам справи, які не викликають сумніву в слідчого та суду. Встановлення відповідності висновків експерта іншим доказам у справі є необхідним етапом оцінювання кожного його висновку. Водночас слідча, судова й експертна практика свідчать про наявність помилок під час проведення експертних досліджень, зумовлених як порушенням цих гарантій слідчими, суддями, експертами, так і наявністю низки питань, що потребують правового вдосконалення. Існують як об'єктивні, так і суб'єктивні умови виникнення нормативно-правових помилок, до яких належать проблеми й недоліки процесуального (правового) характеру. Звідси випливає, що подолання зазначених помилок може здійснюватися насамперед шляхом правового вдосконалення відповідних нормативних актів, які регламентують проведення судових експертиз. Усунення недоліків суб'єктивного характеру навряд чи може обійтися без методичних заходів, спрямованих, зокрема, на вдосконалення кваліфікації експертів, слідчих, суддів, недостатність котрої, як правило, і зумовлює порушення процесуальних вимог

під час призначення та проведення судових експертиз²²². Найпоширенішою нормативно-правовою помилкою є вихід експерта за межі повноважень, наданих йому законом. Перевищення експертом повноважень може полягати як у колі питань, що вирішуються, так і в методиці дослідження. Так, уже відомо, що встановлення в ході експертизи вини особи, мотиву, умислу злочину є питаннями правового характеру й означає втручання в компетенцію слідчого. Однак практика свідчить про інше. У деяких випадках експерти виходять за межі своєї компетенції за «допомогою» слідчого. Відповідаючи на питання, які містять оціночні поняття, вони втручаються в компетенцію слідчого й дають правову, юридичну оцінку фактам²²³. Ми погоджуємось із вказаним та зі свого боку зазначимо, що вихід за межі компетенції та прагнення вирішити або іншим чином вплинути на правові питання часто призводить до виникнення помилок та зниження якості дослідження, а також порушення процесуального закону.

Джерелом нормативно-правових помилок судового експерта можуть бути як умисні, так і неумисні неправильні дії або бездіяльність осіб, котрі призначають експертизу. Безумовно, як уже зазначалося, помилковим висновок уважатиметься тільки в разі неможливості експертом установити факт неправильності їхніх дій. У результаті узагальнення експертної практики з'ясовано, що для різних видів експертиз характерні загальні недоліки процесуального характеру: неправильне формулювання питань, зокрема правового характеру; незадовільна підготовка порівняльного матеріалу; відсутність у постановках про призначення експертизи необхідних для дослідження відомостей; неправильне визначення вихідних даних; неправильне упакування речових доказів і поводження з ними тощо. Усі ці недоліки – результат недостатньої правової регламентації діяльності, пов'язаної з призначенням і проведенням судових експертиз; неналежної підготовки слідчих,

²²² Осипенко І. П., Пророченко В. В. Висновок експерта в досудовому розслідуванні. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:UPF7p2hZPBMJ:lsej.org.ua/2_2020/106.pdf+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=opera

²²³ Абрамова В. Передумови та шляхи подолання нормативно-правових процесуальних помилок у діяльності судового експерта. *Право України*. 2007. № 7. С. 67.

судових, експертних кадрів; відсутності сучасної інформації щодо можливостей судових експертиз тощо. Якщо виявлено суперечності між висновками й іншими доказами, то необхідно вивчити взаємопов'язані матеріали справи та з'ясувати, є їх розбіжність наслідком необґрунтованих (помилкових) висновків експерта чи недостовірності доказів, які їм суперечать. У тих випадках, коли причиною суперечності є сам висновок експерта, слідчий або суд має право призначити, відповідно, додаткову (у разі неповного або недостатньо виразного висновку) або повторну експертизу, якщо висновки експерта суперечать обставинам справи або встановлені нові дані, які можуть вплинути на висновки експерта, а також у разі суттєвих процесуальних порушень, що були допущені під час призначення та проведення експертизи. Велике значення для оцінювання висновку експерта має проведення повторної експертизи²²⁴. На жаль, у нашій країні через різне бачення окремих криміналістичних особливостей об'єктів дослідження судовими експертами, підпорядкованими Міністерству юстиції, та судовими експертами, котрі знаходяться в системі МВС, дуже часто «страждає» рівень інформаційного забезпечення досудового розслідування. У зв'язку з цим на практиці під час судового розгляду виникає конфлікт висновків, котрі отримуються або стороною обвинувачення (висновки, виконані судовими експертами НДЕКЦ МВС) та стороною захисту (висновки, виконані експертами ННЦІСЕ), або повторними експертизами, котрі виконувались представниками різних експертних служб та інститутів тощо. Все це не завжди є наслідком експертних помилок, але майже завжди негативно впливає на якість досудового розслідування та судового розгляду з наступним винесенням відповідних вироків.

Правові гарантії правильності висновку судового експерта, порядок виконання судових експертиз, вимог, що пред'являється до висновку судового експерта, його прав та обов'язків, основного змісту висновку, визначені в статті 4 Закону України «Про судову експертизу», інших нормативно-правових актах,

²²⁴ Осипенко І. П., Пророченко В. В. Висновок експерта в досудовому розслідуванні. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:UPF7p2hZPBMJ:lsej.org.ua/2_2020/106.pdf+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=opera

що є важливими правовими гарантіями якості таких експертиз. Висновок експерта є одним із джерел доказів, передбачених процесуальним законодавством, і, не маючи наперед встановленої сили, підлягає обов'язковому оцінюванню суб'єктами доказування. Метою оцінювання є встановлення можливості використання цього висновку як джерела фактів, на яких ґрунтується вирішення справи по суті, і водночас самих цих фактів як доказів²²⁵. Відповідно до положень статті 84 КПК України висновок експерта є джерелом доказів у кримінальному провадженні, адже судова експертиза оперує науковими критеріями та є результатом проведення спеціальних досліджень, які виходять за межі повсякденних знань, не робить її привілейованим доказом. Слідча та судова практика знала багато випадків, коли критична оцінка у висновку експерта з урахуванням інших зібраних доказів давала змогу виявити допущенні помилки й у результаті успішно завершити розслідування²²⁶. Не можна розглядати відокремлено висновок експерта від інших доказів, він визначається тільки в контексті конкретної справи та зібраних у ній інших фактичних даних²²⁷. Висновок експерта як джерело доказів не має переваги перед іншими доказами, не є обов'язковим і підлягає критичному оцінюванню з боку особи, у провадженні якої перебуває справа, адже він, як будь-який інший доказ, повинен ретельно, усебічно перевірятися й оцінюватися. Висновок експерта, як і будь-який доказ, може виявитися сумнівним або неправильним, оскільки експерту можуть бути надані недостовірні вихідні дані або підроблені об'єкти, він може застосувати неналежну методiku й навіть допустити помилку. Крім того, на жаль, не можна виключати ймовірності завідомо неправдивого висновку. Тому оцінювання висновку експерта – досить складна процедура. Зокрема, під час цієї процедури слідчому або суду необхідно також оцінити

²²⁵ Експертиза у судовій практиці : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2010. С. 387.

²²⁶ Курдюков В. В. Деякі питання обов'язкового проведення експертизи в контексті реформування кримінального судочинства України. *Адвокат*. 2012. № 7 (142). С. 16.

²²⁷ Моїсєєв О. Експертна ініціатива та доказове значення експертизи. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 3. С. 122.

висновок експерта з погляду його повноти й наукової обґрунтованості²²⁸. Враховуючи інформативну та доказову цінність висновку судового експерта, кримінальна відповідальність за винесення завідомо неправдивого висновку є більш ніж оправданою. На сьогодні попередження про такого роду кримінальну відповідальність передбачене як одна із складових частин висновку (в ч. 2 ст. 102 КПК України вказано, що у висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків)²²⁹.

Слідча та судова практика знала багато випадків, коли критична оцінка у висновку експерта з урахуванням інших зібраних доказів давала змогу виявити допущені помилки і в результаті успішно завершити розслідування. Висновок судової експертизи є одним із джерел доказів, а фактичні дані, взяті з нього, підлягають дослідженню так само, як і решта здобутих іншим шляхом доказів. Проте судова експертиза відрізняється своїм високим науковим авторитетом та, за загальним правилом, повинна виключати суб'єктивізм отриманої в результаті її проведення доказової інформації. Окрім цього, законодавець визначає обов'язкові випадки призначення експертиз. Так, відповідно до ч. 2 ст. 242 КПК України слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо: 1) встановлення причини смерті; 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості; 5) встановлення статеві

²²⁸ Осипенко І. П., Пророченко В. В. Висновок експерта в досудовому розслідуванні. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:UPF7p2hZPBMJ:lsej.org.ua/2_2020/106.pdf+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=opera

²²⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених статтею 155 Кримінального кодексу України²³⁰. Виходячи із вказаного можна стверджувати, що використання спеціальних знань як спеціаліста, так і судового експерта в інформаційному забезпеченні досудового розслідування надає можливість отримати дані, які можуть безпелеяційно підтвердити факт відношення конкретної особи до конкретного кримінального правопорушення або доповнити вже наявне коло речових доказів. З іншого боку, спеціальні знання вказаних суб'єктів також сприяють удосконаленню наявних інформативно-аналітичних та інших баз даних.

Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що основними нормативно-правовими документами, які регламентують особливості використання спеціальних знань під час досудового розслідування, є КПК України та Закон України «Про судову експертизу». У наш час спеціальні знання є одним із провідних способів інформаційного забезпечення слідчої та оперативно-розшукової діяльності, що реалізується шляхом виявлення та збирання речових доказів з подальшим удосконаленням інформаційно-пошукових баз, криміналістичних колекцій тощо, консультативної допомоги спеціаліста під час досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження, складання висновку експерта, а також іншої техніко-криміналістичної допомоги осіб, які мають спеціальні знання на всіх етапах кримінального провадження.

Форми використання спеціальних знань в інформаційному забезпеченні досудового розслідування можна класифікувати таким чином: **за правовою природою:** *процесуальні* – форми застосування спеціальних знань, котрі безпосередньо передбачені у кримінальному процесуальному законодавстві (участь спеціаліста у слідчих діях, проведення судових експертиз тощо); *непроцесуальні* – форми застосування спеціальних знань, котрі безпосередньо не передбачені у кримінальному процесуальному законодавстві, але є правовими, допустимими та мають інформативну цінність для досудового розслідування (консультативна

²³⁰ Там само

та довідкова діяльність обізнаних осіб, наприклад, проведення попередніх досліджень матеріальних об'єктів); **за спрямованістю:** *науково-технічні* – застосування сторонами кримінального провадження знань, викладених у спеціальній науковій та науково-методичній літературі з метою інформаційного забезпечення діяльності в певному кримінально-провадженні; *техніко-криміналістичні* – безпосередня участь спеціаліста та судового експерта в забезпеченні досудового розслідування необхідною інформацією шляхом пошуку, виявлення та вилучення речових доказів з наступним їх детальним вивченням під час проведення судових експертиз. Основними підформами є висновок спеціаліста та висновок експерта; **за суб'єктами:** *специфічні* – діяльність осіб, котрі володіють спеціальними знаннями та навичками і можуть надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок, а також осіб, які володіють науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань; *загальнопроцесуальні* – діяльність, що полягає в застосуванні слідчим, оперативним співробітником або іншою обізнаною особою спеціальних знань у певній галузі, на яких у процесуальному порядку покладений обов'язок щодо збирання та оцінювання судових доказів (оцінка витворів мистецтва тощо).

Висновки до 2 розділу

1. Інформаційне забезпечення в пізнавальній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень у сучасних умовах є складною системою кримінальних процесуальних та криміналістичних заходів та засобів реалізації завдань, покладених на кримінальне процесуальне законодавство. Інформаційне забезпечення включає в себе науково-технічну, інформаційно-довідкову, інформаційно-пошукову, інформаційно-шаблонну складову. Науково-технічна – надає можливість суб'єктам кримінального провадження знайти та використати теоретичні знання з окремих проблемних питань досудового розслідування; інформаційно-довідкова – дозволяє отримати дані про кримінальне правопорушення з метою подальшої їх перевірки та інтеграції в процес досудового розслідування; інформаційно-пошукова – реалізація перевірки та пошуку осіб та доказів про певні кримінальні правопорушення; інформаційно-шаблонна – надає можливість отримати дані про тотожні кримінальні правопорушення, аналогічну доказову базу тощо. Єдиним об'єднуючим чинником усіх складових інформаційного забезпечення є інформація, яка шляхом вивчення та усвідомлення суб'єктом кримінального провадження надає можливість реалізувати процес пізнання шляхом доказування.

Усі існуючі засоби технічного забезпечення можна класифікувати за такими підставами: **за правовою природою**: процесуальні (прямо передбачені у кримінальному процесуальному законодавстві) та **нормативно визначені** (прямо не передбачені кримінальним процесуальним законодавством); **за гносеологічними особливостями**: **організаційно-праксеологічні засоби** (спрямовані створення комфортних умов завдання отримання та пізнання доказової інформації (слідчі, оперативно-розшукові та інші дії)) та **матеріалізаційні**, в завдання яких входить практична реалізація процесу доказування (більшість таких дій є процесуальними та передбачені у 20 главі КПК України, наприклад, огляд трупа, пов'язаний із ексгумацією); **за порядком застосування інформаційного забезпечення**: засоби рутинного режиму

(забезпеченні можливості безпосереднього контакту суб'єкта кримінального провадження із джерелами кримінального правопорушення, а також їх інтеграції у процес розслідування з метою пролонгованого та/або відкладеного пізнання); *засоби екстреного режиму* – невідкладні засоби отримання інформації, необхідної для швидкого реагування на суспільно небезпечне діяння. Частіше за все такі засоби відносяться до оперативно-розшукової діяльності та регламентовані іншими нормативно-правовими актами.

Роль інформаційного забезпечення в пізнавальній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень у сучасних умовах полягає в такому: 1) ***слідча діяльність*** – пошук та збирання доказової інформації, інтеграція отриманих даних у процес доказування з метою вичерпного завершення кримінального провадження. Слідчий є основним суб'єктом пізнавальної діяльності, у зв'язку з чим саме він ініціює залучення інформаційних систем та їх подальшого поповнення новими даними; 2) ***оперативно-розшукова діяльність*** – практичне використання та перевірка даних отриманих на місці події та доказів, отриманих шляхом вивчення відповідних баз даних, доказів, поміщених у криміналістичні обліки тощо; 3) ***судово-експертна діяльність*** – вивчення доказової інформації (співставлення її з відповідною, наявною в базах даних тощо) та встановлення можливості її залучення до матеріалів кримінального провадження. Судові експерти частіше за все взаємодіють з програмами кримінальної реєстрації та криміналістичними обліками, створюючи відповідний їх масив; 4) ***діяльність сторони захисту*** – ознайомлення та перевірка даних, отриманих стороною обвинувачення, залучення осіб, які мають доступ до інформаційного забезпечення, з метою оцінки відповідності отриманих доказів та здійснення інших дій, дозволених кримінальним процесуальним законодавством, необхідних для створення алгоритму захисту особи в судовому провадженні.

2. Під правовими та організаційними засадами застосування засобів інформаційного забезпечення досудового розслідування необхідно розуміти вихідні положення, котрі регламентують особливості та нормативно встановлений порядок застосування

засобів інформаційного забезпечення під час проведення досудового розслідування. На сьогодні в межах досудового розслідування інформаційне забезпечення застосовуються за такими напрямками:

1) забезпечення оперативно-розшукової діяльності: **засоби інформаційно-аналітичного забезпечення** – інформаційні комплекси, спрямовані на встановлення достовірності та допустимості доказової інформації, котра може бути покладена в основу досудового розслідування; **засоби інформаційно-пошукового забезпечення** – спеціальні бази даних, пошукові комплекси, автоматизовані системи документообігу, оперативні обліки, вебресурси та інші інформаційні масиви, котрі мають дані, необхідні для пошуку та виявлення осіб та доказів, причетних до конкретних протиправних дій (наприклад, пошуковий вебресурс «Розшук», який є копією офіційної бази МВС України); **засоби науково-методичного забезпечення** – інформаційні комплекси, призначені для теоретичного обслуговування оперативно-розшукової діяльності; **засоби інформаційно-тактичного забезпечення** – технічні засоби отримання та фіксації інформації, отриманої в процесі документування;

2) забезпечення під час проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій: **засоби техніко-програмного забезпечення** – засоби, призначені для збору та фіксації даних у ході здійснення дій, передбачених кримінальним процесуальним законодавством для отримання доказів в процесі досудового розслідування; **засоби аналітико-комп'ютерного забезпечення** – засоби, призначені для фактичного пошуку, документального оформлення та збереження матеріальної частини доказової бази; **засоби інформативно-телекомунікаційного забезпечення** – засоби, призначені для отримання доказів шляхом використання даних, котрі передаються на значні відстані за допомоги радіотехніки, комп'ютерної техніки та супутників; **засоби інформативно-методичного забезпечення** – інформаційні масиви, що використовуються як теоретичні знання з питань, котрі стосуються конкретної суспільно небезпечної події та її фігурантів;

3) супроводження застосування заходів забезпечення кримінального провадження: **інформаційно-технічне** – засоби фіксації, отримання та передачі інформації процесуального характеру; **документальне** – документи та інші цінні папери, які підтверджують факт існування підстав застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 3) **процесуальне** – інші носії, котрі підтверджують факт існування підстав застосування заходів забезпечення кримінального провадження, передбачені кримінальним процесуальним законодавством.

3. Основними нормативно-правовими документами, що регламентують особливості використання спеціальних знань під час досудового розслідування, є КПК України та Закон України «Про судову експертизу». На сьогодні спеціальні знання є одним із провідних способів інформаційного забезпечення слідчої та оперативно-розшукової діяльності, що реалізується шляхом виявлення та збирання речових доказів з подальшим удосконаленням інформаційно-пошукових баз, криміналістичних колекцій тощо, консультативної допомоги спеціаліста під час досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження, складання висновку експерта, а також іншої техніко-криміналістичної допомоги осіб, які мають спеціальні знання на всіх етапах кримінального провадження.

Форми використання спеціальних знань в інформаційному забезпеченні досудового розслідування можна класифікувати таким чином: **за правовою природою**: *процесуальні* – форми застосування спеціальних знань, які безпосередньо передбачені у кримінальному процесуальному законодавстві (участь спеціаліста у слідчих діях, проведення судових експертиз тощо); *непроцесуальні* – форми застосування спеціальних знань, які безпосередньо не передбачені у кримінальному процесуальному законодавстві, але є правовими, допустимими та мають інформативну цінність для досудового розслідування (консультативна та довідкова діяльність обізнаних осіб, наприклад, проведення попередніх досліджень матеріальних об'єктів); **за спрямованістю**: *науково-технічні* – застосування сторонами кримінального провадження знань, викладених у спеціальній науковій

та науково-методичній літературі з метою інформаційного забезпечення діяльності в певному кримінально-провадженні; *техніко-криміналістичні* – безпосередня участь спеціаліста та судового експерта в забезпеченні досудового розслідування необхідною інформацією шляхом пошуку, виявлення та вилучення речових доказів з наступним їх детальним вивченням під час проведення судових експертиз. Основними підформами є висновок спеціаліста та висновок експерта; **за суб'єктами:** *специфічні* – діяльність осіб, котрі володіють спеціальними знаннями та навичками і можуть надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок, а також осіб, які володіють науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, мають право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і яким доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань; *загальнопроцесуальні* – діяльність, яка полягає в застосуванні слідчим, оперативним співробітником або іншою обізнаною особою спеціальних знань у певній галузі, на яких в процесуальному порядку покладений обов'язок щодо збирання та оцінювання судових доказів (оцінка витворів мистецтва тощо).

Розділ 3

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

3.1. Зарубіжний досвід інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень

На сьогодні зарубіжні держави мають достатньо позитивний досвід у сфері інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень. Останнє пояснюється їх активним розвитком та прогресивним підходом до кримінально-правової та процесуальної політики. Нині зарубіжні країни мають не тільки виважену та налагоджену нормативно-правову базу, але й достатню кількість техніки, необхідної для здійснення своєчасної аналітичної слідчо-розшукової діяльності. Таким чином, виходячи із вказаного, вважаємо за доцільне зупинитись на цьому питанні більш детально з метою виокремлення найбільш сучасних підходів до інформаційного забезпечення досудового розслідування суспільно небезпечних діянь з метою імплементації позитивного досвіду в українську кримінальну процесуальну діяльність.

У загальному розумінні можна виділити **низку стандартів, на яких будується система інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень, які є універсальними та об'єднують більшість зарубіжних країн**: 1) тотальна діджиталізація доказової інформації як спосіб забезпечення регулярного та швидкого доступу та пошуку необхідних даних; 2) компіляція кібердоступності доказової інформації для спеціально уповноважених суб'єктів її використання та максимального захисту від несанкціонованого доступу сторонніх осіб; 3) створення та вдосконалення технічного масиву, необхідного для пошуку, виявлення та вилучення речових доказів

та їх подальшого збереження; 4) превалювання електронного документообігу (зокрема електронного кримінального провадження) над паперовим; 5) удосконалення рівня взаємодії між підрозділами в межах правоохоронних органів; обмін досвідом із зарубіжними колегами.

У межах вказаних стандартів інформаційне забезпечення в зарубіжних країнах поділяється на такі види: 1) *техніко-криміналістичне забезпечення* – технічні засоби та прилади, необхідні для здійснення судово-експертної діяльності в межах кримінального провадження з подальшим створенням інформаційного масиву; 2) *інформаційно-довідкове та методичне забезпечення* – наукова література, в якій викладені особливості та алгоритми проведення досудового розслідування; 3) *інформаційно-аналітичне та загально-технічне забезпечення* – засоби та прилади, необхідні для вирішення загальних проблем та завдань досудового розслідування.

Тотальна діджиталізація доказової інформації як спосіб забезпечення регулярного та швидкого доступу та пошуку необхідних даних.

Правоохоронні органи зарубіжних країн широко використовують автоматизовані інформаційно-пошукові системи, які дозволяють значно оптимізувати розкриття та розслідування злочинів, учинених членами організованих угруповань. З огляду на іноземний досвід національна інформаційна система ідентифікації має будуватися на базі єдиної технології, яка дає змогу обробляти найрізноманітнішу інформацію. Система має охоплювати всі вузлові точки роботи з населенням, паспортно-візові служби, відділення поліції, поліклініки, каси продажу білетів, системи соціального страхування тощо. Принцип «краще запобігти, ніж карати» має зберігатися і у справі протидії організований злочинності. Запобігання організований злочинності здійснюється здебільшого оперативно-розшуковими засобами за допомогою громадськості, ЗМІ та інших соціальних інститутів²³¹. Зокрема, у 2001 році в англійському журналі «Police» опубліковано

²³¹ Злочинна організація та її співвідношення з бандою, організованою групою : реферат. URL: <https://www.kazedu.kz/referat/194206>

статтю про використання сучасних інформаційних технологій у роботі фінансових слідчих. Адже давно відомо, що практично кожна особа залишає за собою електронний слід інформації (наприклад, у Великій Британії загальна кількість баз даних, де громадяни можуть залишити електронний слід, у 2001 році становила близько трьохсот, нині ця цифра значно більша). Перед слідчими постає завдання зібрати дані з цих баз щодо конкретної особи, потім відфільтрувати з цих відомостей такі, що відповідають параметрам розслідування, тобто, інакше кажучи, перевірити отриману інформацію стосовно більш широкого контексту розслідування для того, щоб звести воєдино всі відомості та провести аналіз, згідно з яким необхідно діяти далі²³². Правоохоронні органи зарубіжних країн широко використовують автоматизовані інформаційно-пошукові системи, які дають змогу значно оптимізувати розкриття та розслідування злочинів, учинених членами організованих угруповань²³³. Отже, платформа для створення універсальної системи інформаційного забезпечення досудового розслідування має об'єднувати всі наявні бази даних, котрі можуть взаємодіяти одна з одною. Завдяки такій взаємозалежності та взаємоузгодженості правоохоронні органи матимуть можливість більш швидко отримувати максимальну кількість необхідної інформації.

Новітні технології дають змогу активно та продуктивно протидіяти транснаціональній етнічній злочинності завдяки відсутності кордонів у глобальній мережі. Значно полегшується взаємодія та обмін даними між правоохоронними органами різних країн. Наприклад, розшукуваний злочинець може бути встановлений шляхом застосування однієї з програм ідентифікації особи за фото чи відеозображенням. Такий досвід вже практикується окремими закордонними державними і приватними відомствами²³⁴.

²³² Information technology – Security techniques – Information security incident management (ISIT) : ISO/IEC TR 18044:2004. 76 с.

²³³ Гуславский В. С., Задорожный Ю. А., Розовский Б. Г. Информационно-аналитическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений : монография. Луганск : Элтон-2, 2008. С. 57.

²³⁴ Бочковий О. В. Віртуальні сподівання реальних результатів у інформаційно-аналітичному забезпеченні діяльності підрозділів кримінальної поліції України. *Інформа-*

З огляду на це вчені вважають досить виразною тенденцію, що впливатиме на ефективність запобіжної діяльності, – технологію застосування великих даних (Big Data), що забезпечують обробку складаних наборів даних²³⁵. Дослідниками, зокрема О. І. Бугерою, О. Е. Радутним, звертається увага на застосування «великих даних» як ключових інструментів роботи у США (Агентство національної безпеки), Великій Британії (в Сучасній стратегії запобігання злочинності – Modern Crime Prevention Strategy – окремих розділ Using Data and Technology to Prevent Crime), Австралії (впровадження технологій Big Data для кримінологічного прогнозування злочинності комісією зі злочинності – Australian Crime Commission), Японії, де на державному рівні розглядається створення системи запобігання злочинності та протидії екстремістським організаціям із використанням технологій великих даних (Big Data Technologies) та штучного інтелекту (artificial intelligence, AI)²³⁶. Механізм одержання облікових даних з інформаційних систем міжнародної поліцейської організації Інтерпол створюється переважно на підставі надсилання відповідного письмового електронного інформаційного запиту. Але недоліком є те, що отримання відповідей на запити оперативних підрозділів правоохоронних органів України займає певний час. Так, у процесі вивчення одержаних відповідей з Інтерполу на запити правоохоронних органів було встановлено, що 30% відповідей отримано впродовж десяти днів, 45% – протягом місяця, 25% – протягом двох місяців²³⁷. Нині Україною здійснюється взаємодія з Генеральним Секретаріатом Інтерполу в рамках

ційно-аналітичне забезпечення діяльності підрозділів кримінальної поліції : зб. наук. ст. за матер. доп. Всеукр. наук.-практ. семінару, Львів, 23 берез. 2018 р. Львів : ЛьвДУВС, 2018. С. 33.

²³⁵ Севрук В. Г. Зарубіжний досвід використання інформаційно-аналітичного забезпечення протидії злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2021/1/12.pdf>

²³⁶ Бугера О. І. Використання Інтернет-технологій для запобігання злочинності. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. № 4 (2). С. 26.

²³⁷ Рудницький І. Л. Особливості виявлення та розслідування контрабанди наркотичних засобів, що вчиняються організованими злочинними групами : дис. ... доктора філософії : 081 Право / Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2019. С. 133.

таких проєктів: – «Мілленіум» (тисячоліття) – проєкт, запроваджений для збору та аналізу інформації про транснаціональну євразійську організовану злочинність; – «Бридж» (міст) – проєкт щодо протидії нелегальній міграції; – «Сідраг» – проєкт щодо збору інформації про розповсюдження синтетичних наркотиків; – «Червоні шляхи» – проєкт щодо припинення функціонування каналів торгівлі жінками з країн Східної Європи з метою сексуальної експлуатації до західноєвропейського регіону. В ЄС у межах Шенгенських домовленостей функціонує Шенгенська інформаційна система (SIS), яка є однією з найбільших інформаційних систем у сфері публічної безпеки у світі та найбільшою в Європі²³⁸. Ми абсолютно підтримуємо позицію про необхідність створення «великої бази даних». Варто звернути увагу на те, що така база надасть можливість не тільки швидко розшукувати кримінальних правопорушників у нашій країні, але й дозволить взаємодіяти з представниками правоохоронних органів зарубіжних та міжнародних організацій у частині обміну інформацією щодо зниклих осіб. Останнє значно спростить процес досудового розслідування кримінальних правопорушень завдяки удосконаленню його інформаційного забезпечення. Вказана система через інтеграцію інформації про кримінальних правопорушників, осіб, котрі знаходяться в розшуку, втрачених/вкрадених документів, зброї тощо може використовуватись не тільки представниками правоохоронних органів, але й митниками, прикордонниками тощо.

Компіляція кібердоступності доказової інформації для спеціально уповноважених суб'єктів її використання та максимального захисту від несанкціонованого доступу сторонніх осіб.

У 2008 році Конституційний суд ФРН своїм рішенням дозволив проведення таємних онлайн-обшуків персональних комп'ютерів підозрюваних у разі суворого дотримання низки умов.

²³⁸ Севрук В. Г. Зарубіжний досвід використання інформаційно-аналітичного забезпечення протидії злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2021/1/12.pdf>

Цей спосіб проведення розслідувань може застосовуватись лише тоді, коли є «обґрунтовані підозри в наявності загрози встановленому правопорядку», перш за все «здоров'ю, життю і свободі людини». Норма діє також у разі виникнення загрози основам і власності держави або основам існування людини. Проведення таємних онлайн-обшуків допускається тільки із санкції суду. Застосовувана при цьому шпигунська програма отримала назву «бундестроянець». Зважаючи на ефективність цієї технології, парламент ФРН 22 червня 2017 року своїм законом дозволив використовувати «бундестроянця» для спостереження за перепискою в Інтернеті або через месенджери, наприклад WhatsApp. Оскільки повідомлення месенджерів передаються каналами зв'язку в зашифрованому вигляді, залишається єдина реальна можливість їх переглянути – на пристрої відправника та/або на пристрої отримувача, що й буде здійснювати «бундестроянець». Крім того, розширилось коло випадків його застосування. Якщо раніше приховане кіберспостереження дозволялося застосовувати лише в справах, пов'язаних з тероризмом, то тепер Бундестаг дозволив використовувати вказані технології при розслідуванні вбивств, комп'ютерних махінацій, відмивання грошей, ухилення від сплати податків, злочинів, пов'язаних з порушенням міграційного законодавства. Як і при прослуховуванні телефонних розмов, служби, які ведуть спостереження, зобов'язані в кожному окремому випадку отримати відповідний дозвіл від прокуратури²³⁹. Отже, законодавцем Німеччини було створено умови для застосування необмеженого кібердоступу до певного кола інформації, необхідної для доказування та досудового розслідування взагалі.

Зокрема, під час використання спеціальних технічних засобів до інформаційно-технічної системи вносяться тільки ті зміни, які потрібні для збирання даних, а після закінчення заходу вносяться всі можливі технічні зміни, що автоматично повертають систему до вихідного стану. Скопійовані дані мають бути технічно захищені від змін, несанкціонованого використання та несанкціонованого ознайомлення. Використання технічного засобу

²³⁹ Нізовцев Ю. Ю., Леонов Б. Д. Використання кібертехнологій у процесі розслідування злочинів : аналіз зарубіжного досвіду. *Інформація і право*. 2017. № 3. С. 109.

має бути запроTOCOLьоване із зазначенням: характеристик технічного засобу і часу його використання; технічних даних ідентифікації інформаційно-технічної системи, а також тих систем, в яких проводилися навіть незначні зміни; інформації, що дозволяє встановити місце розташування зібраних даних; відомостей про підрозділ, який проводить цей захід. Дані протоколу можуть використовуватися з метою підтвердження для підозрюваного законності проведення заходу або для встановлення місця, де проводився цей захід. Заходи щодо проникнення в інформаційно-технічні системи можуть бути спрямовані лише щодо особи, яка підлягає відповідальності згідно з § 17 або § 18 Закону «Про Федеральну поліцію». Вказані заходи здійснюються за поданням керівника Федерального відомства кримінальної поліції або його заступника на підставі судового ордеру, в якому повинно бути зазначено: прізвище та адреса особи, стосовно якої проводиться захід (в разі наявності); за можливості точна характеристика інформаційно-технічної системи, в якій має проводитися збирання даних; тип, межі та тривалість заходу із зазначенням часу його закінчення; головні причини проведення. Під час проведення заходу правоохоронцями докладається максимум зусиль (наскільки це дозволяють технічні можливості), для того щоб відомості, які стосуються сфери особистого життя, не збиралися. Отримані дані (під наглядом уповноваженого представника суду) мають негайно переглядатись уповноваженим з питань захисту даних Федеральної кримінальної поліції та двома службовцями ВКА, один з яких має бути фахівцем із судових справ, на предмет змісту інформації, яка стосується особистого життя. Дані, що стосуються сфери особистого життя, не повинні використовуватися та мають бути негайно знищені²⁴⁰. Доцільно також звернути увагу на те, що процес накопичення та використання інформації має бути задокументовано. В країні з цією метою використовується спеціальне програмне забезпечення, призначене для моніторингу. Цікавим фактом також є те, що використання програмного масиву для доступу до певної інформації має бути не тільки проведене відповідно до нормативно-правових актів,

²⁴⁰ Там само

але й після повідомлення осіб, стосовно яких воно застосовується.

Допоміжну функцію у процесі проведення оперативно-розшукових заходів шляхом використання кіберпростору у ФРН виконують інформаційні системи спеціальних служб NADIS (Nachrichtendienstliches Informationssystem) та поліції INPOL²⁴¹. Водночас слід зазначити, що німецькі правозахисники та спеціалісти з комп'ютерної безпеки вбачають у ситуації, що склалася, певну небезпеку порушення прав і свобод²⁴². Так, фахівці зі Спільки комп'ютерних експертів і професіональних хакерів Chaos Computer Club (CCC) проаналізували код «бундестроянця» та виклали результати аналізу у своєму звіті²⁴³. Виявилось, що можливості цих програм значно ширші, ніж заявлялося офіційно. Наприклад, з'ясувалося, що «бундестроянці» можуть не просто спостерігати за поточним спілкуванням користувача та зчитувати його, але й встановлювати на комп'ютер, за яким ведеться спостереження, додаткові програмні модулі. Ці модулі дозволяють сканувати жорсткий диск, а також дистанційно керувати мікрофоном, відеокамерою та клавіатурою. Крім того, програма дозволяє приховано інсталювати на комп'ютер підозрюваного дані, які можуть слугувати доказом його вини. Особливу увагу фахівців з CCC привернуло те, що функція встановлення додаткових модулів у коді «троянця» прихована особливо ретельно. Як вважають правозахисники, не виключено, що розробники знали про те, які можливості вона дає та що це йде всупереч закону. Отже, не зважаючи на чітко прописані процедури застосування технологій кіберстеження, в німецьких правозахисників усе ще залишаються обґрунтовані побоювання щодо можливості порушення гарантованих Конституцією прав і свобод при застосуванні «бундестроянця»²⁴⁴. Отже, можна сказати, що не зважаючи на теоретично корисну

²⁴¹ Манжай О. В. Досвід Великобританії, ФРН та КНР. (Навчально-тренувальний центр боротьби з кіберзлочинністю та моніторингу кіберпростору на громадських засадах). URL: <http://cybercop.in.ua/index.php/naukovi-statti/80-naukovi-statti/201-dosvid-velikobritanijifrnta-kr>

²⁴² Нізовцев Ю. Ю., Леонов Б. Д. Використання кібертехнологій у процесі розслідування злочинів : аналіз зарубіжного досвіду. *Інформація і право*. 2017. № 3. С. 110.

²⁴³ Там само

²⁴⁴ Там само

програму, котра сприяє збору та подальшому використанню доказової інформації спеціально уповноваженими особами, фактично на практиці часто виникають ситуації, коли така програма може бути використана з метою посягання на доказовий електронний документообіг. Останнє свідчить про те, що на сьогодні навіть у зарубіжних країнах у межах інформаційного забезпечення досудового розслідування не завжди дотримуються прав та свобод людини та громадянина.

З огляду на розглянутий вище досвід застосування шпигунських програм правоохоронними органами ФРН цікавим є також досвід правоохоронних органів США (насамперед – ФБР) щодо застосування кібертехнологій при розслідуванні злочинів. Правило 41 Федеральних правил кримінальних процедур²⁴⁵ визначає процедуру отримання ФБР або іншим федеральним правоохоронним органом США дозволу на негласне отримання інформації з електронних пристроїв. Водночас, як повідомляє «The Wall Street Journal»²⁴⁶, ФБР офіційно не розкриває деталей своєї діяльності, але інформацію можна зібрати з уривчастих відомостей із судових рішень та з інтерв'ю колишніх і нинішніх агентів. Наприклад, в одному із судових документів згадується, що агенти ФБР просили дозволу суду на здійснення фотозйомки із зараженого комп'ютера, але суддя не дозволив, побоюючись, що в кадр потраплять люди, які не мають відношення до розслідування. Перший відомий комп'ютерний інструмент спостереження ФБР був сніфером трафіку (від англ. to sniff – «нюхати») під назвою Carnivore, який встановлювався на мережевих магістралях за дозволу постачальників Інтернет-послуг²⁴⁷. Варто звернути увагу на те, що правоохоронні органи США більш ретельно підходять як до збору доказової інформації, так і до захисту прав та свобод своїх громадян. Більше того, в країні враховуються не тільки інтереси

²⁴⁵ Federal Rules of Criminal Procedure. URL: <https://www.federalrulesofcriminalprocedure.org>

²⁴⁶ FBI Taps Hacker Tactics to Spy on Suspects. *The Wall Street Journal*. URL: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424127887323997004578641993388259674>

²⁴⁷ Everything we know about how the fbi hacks people. *WIRED*. URL: <https://www.wired.com/2016/05/history-fbis-hacking>

кримінальних правопорушників та потерпілих, але і власне правоохоронних органів. Саме з метою спрощення роботи останніх скорочення термінів досудового розслідування в країні ведеться плідна робота над створенням шляхів удосконалення рівня інформаційного забезпечення досудового розслідування.

Починаючи з 1998 року ФБР використало Carnivore приблизно 25 разів, доки громадськість дізналася про це в 2000 році внаслідок розголосу, якого набула відмова провайдера Earthlink дозволити ФБР встановити інструмент у своїй мережі. Earthlink побоювався, що сніффер надасть ФБР необмежений доступ до всіх комунікацій з клієнтами. ФБР наполягав, що його прецизійні фільтри не дозволяють збирати щось, окрім цільових повідомлень. Але незалежний огляд Carnivore виявив, що при неправильному налаштуванні система могла збирати «зайву інформацію», крім того, система мала дуже низький рівень захисту. Слід зазначити, що, перехоплюючи мережевий трафік, Carnivore не мав змоги прочитати зашифровані повідомлення. Отже, для розшифровки ФБР було вимушене застосовувати додаткові інструменти, наприклад, так звані «клавіатурні шпигуни» або «кейлоггери» (англ. – keylogger) для перехоплення паролів. У 1999 році під час розслідування діяльності організованого злочинного угруповання необхідно було перехопити Інтернет-листування одного з ватажків цього угруповання, Нікодемо Сальваторе Сарво (Nicodemo Salvatore Scarfo), який використовував шифрування для захисту своїх повідомлень. Щоб прочитати ці повідомлення, ФБР встановило на його комп'ютері кейлоггер. Причому на відміну від сучасних систем, які можна встановлювати віддалено, агентам ФБР довелося двічі фізично проникнути до офісу Сарво: для встановлення кейлоггера та для отримання перехопленої ним інформації. Слід зазначити, що отримання віддаленого контролю за комп'ютером Сарво на той час було неможливо внаслідок декількох причин, однією з яких було те, що Сарво для доступу до мережі Інтернет використовував комутоване з'єднання²⁴⁸. Отже, як свідчить практика, як і в Німеччині, у США, попри їх виваженість та принциповість,

²⁴⁸ Нізовцев Ю. Ю., Леонов Б. Д. Використання кібертехнологій у процесі розслідування злочинів : аналіз зарубіжного досвіду. *Інформація і право*. 2017. № 3. С. 111.

також є прогалини в роботі засобів інформаційного забезпечення, які можуть негативно відбитись не тільки на результатах досудового розслідування, а й на іміджі самих правоохоронних органів.

У 2001 році стало відомо про новий інструмент ФБР для перехоплення паролів – Magic Lantern, який можна було встановлювати віддалено та який, окрім натиснення клавіш, фіксував історію вебперегляду, всі відкриті на комп'ютері порти, а також імена користувачів та збережені паролі. Вважається, що Magic Lantern вперше був використаний в операції Trail Mix під час розслідування стосовно групи з прав тварин у 2002 та 2003 роках. У 2009 році стало відомо про ще один інструмент спостереження – CIPAV (від Computer and Internet Protocol Address Verifier – верифікатор комп'ютера та адреси Інтернет-протоколу), призначений для збирання IP-адреси та MAC-адреси комп'ютера, інвентаризації всіх відкритих портів та програмного забезпечення, встановленого на комп'ютері, а також інформацію з системного реєстру, ім'я користувача та останню URL-адресу, відвідану з даного комп'ютера. Всі ці дані відправлялися до ФБР через мережу Інтернет. Однак CIPAV не мав функціоналу кейлоггера і не перехоплював інформацію з каналів зв'язку. Цей інструмент у 2004 році допоміг ідентифікувати вимагача, який пошкоджував телефонні та Інтернет-кабелі, і щоб припинити цю протиправну діяльність, вимагав грошей від телекомунікаційних операторів. У 2007 році CIPAV був використаний для ідентифікації підлітка, який надіслав електронною поштою повідомлення про замінування середньої школи штату Вашингтон²⁴⁹. Отже, основним алгоритмом створення програм для удосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування у США є розробка програм, котрі фактично «ламають» комп'ютерну систему та імплементуються в роботу останньої.

Щоб заразити комп'ютер підозрюваного підлітка, ФБР змусило його завантажити спеціальний програмний засіб, розмістивши посилання (файл формату «pdf») у приватній кімнаті чату облікового запису MySpace. Посилання було для фальшивої

²⁴⁹ Там само

статті Associated Press, яка мала на меті повідомити про загрозу бомби. Згодом цей же інструмент був використаний у різних інших випадках розслідувань, починаючи від хакерських атак до проявів тероризму та шпигунства, для основної мети – ідентифікувати IP-адресу комп'ютерів зловмисників, які використовували різні способи анонімізації своїх дій в Інтернеті для того, щоб приховати свою особу та місцезнаходження. У 2012 році ФБР починає використовувати новий спосіб атак, відомий під назвою «водопій» (англ. – watering hole attack). Ця атака передбачає впровадження шпигунських програм на вебсайт, де збираються підозрювані у вчиненні злочину, внаслідок чого заражаються комп'ютери всіх відвідувачів сайту. Федеральні агенти часто та успішно використовували зазначену атаку для викриття відвідувачів вебсайтів з дитячою порнографією. Зазвичай ці сайти розміщуються в анонімній мережі Tor, доступ до якої можна отримати лише за допомогою його спеціалізованого браузера, який приховує реальну IP-адресу користувачів²⁵⁰. Отже, ФБР створює програми, котрі надають можливість отримати необмежений доступ до комп'ютерів користувачів, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень або у співучасті. Варто також звернути увагу на те, що аналогічні алгоритми, закладені в базу таких програм, також часто використовуються хакерами для кібератак та отримання несанкціонованого доступу до персональних даних користувачів.

Першим відомим випадком застосування атаки «водопій» є операція «Торпедо», спрямована на розкриття анонімних відвідувачів трьох дитячих порнографічних сайтів, розміщених на серверах штату Небраска у 2012 році. А в 2013 році ця тактика була застосована до постачальника послуг анонімного вебхостингу Freedom Hosting, на серверах якого розміщувалися серед інших і сайти з дитячою порнографією. У серпні 2013 року, після того як ФБР захопило контроль над серверами Freedom Hosting, усі розміщені на них сайти відображали сторінку «Down for Maintenance» із вбудованим у неї прихованим кодом Javascript. Код використовував одну із вразливостей Firefox, щоб примусити заражені

²⁵⁰ Там само

комп'ютери виявити свою реальну IP-адресу для ФБР. Однак була одна проблема з тактикою. Хостинг Freedom – це не лише розміщення дитячих порнографічних сайтів, на ньому також розміщувалися ресурси непричетних до злочинної діяльності організацій та осіб, які також могли бути ураженими «федеральним» ШПЗ. У 2015 році ФБР та його міжнародні партнери використовували аналогічну тактику, щоб виявити більше 4000 машин, що належали членам і майбутнім членам дитячого порнографічного сайту Плаурен. Як і в попередніх випадках, агенти ФБР перехопили управління над серверами й продовжили підтримувати роботу сайту протягом приблизно двох тижнів. Правоохоронці розмістили на Плаурен певний програмний засіб, завдяки якому стало можливим встановити реальні IP-адреси відвідувачів²⁵¹. Отже, незважаючи на захист анонімності в мережі Тор, агенти ФБР змогли виявити реальні IP-адреси приблизно 1300 користувачів даного ресурсу, що призвело до понад 200 кримінальних переслідувань²⁵². Що стосується пошуку та отримання інформації в контексті розслідування фактів створення сайтів з дитячою порнографією, маємо зауважити, що такого роду програми є дуже корисними, оскільки вони не тільки надають можливість отримати доступ до такого сайту, а і встановити дані, необхідні для розшуку підозрюваних осіб та доказування їх причетності до цих кримінальних правопорушень.

Зрештою, приблизно 137 особам було пред'явлено звинувачення у злочинах. Однак під час судових слухань адвокати одного із затриманих Джея Мічо (Jay Michaud) зажадали від сторони обвинувачення розкрити спосіб, за допомогою якого був встановлений їх підзахисний. Але ФБР відмовилось надавати цю інформацію, посилаючись на таємність технології (у справі ця технологія фігурує під загальною назвою «мережева слідча техніка», англ. – network investigative technique, скорочено NIT). Як наслідок, Міністерство юстиції США відмовилося від обвинувачень. Ще декілька обвинувачених успішно опротестували

²⁵¹ Там само

²⁵² Child porn case dropped to prevent FBI disclosure. *BBC*. URL: <http://www.bbc.com/news/technology-39180204>

свій арешт на підставі того, що вони жили за межами території, зазначеної в ордері на негласне отримання інформації. До речі, останнє стало одним з приводів для внесення змін до Правила 41 у 2016 році, розширюючи права суддів на дачу ордеру на всю територію США²⁵³. На відміну від ФБР, інші американські спецслужби, ЦРУ, АНБ та кіберпідрозділи армії США, а так само британська MI5, не виконують правоохоронних функцій, а отже, добута ними інформація, як правило, не використовується як доказова база під час судових процесів. Саме це, а також інші особливості специфіки їх роботи, зумовили майже повну відсутність публічно доступної інформації про застосовувані ними «хакерські» технології. У пресу потрапляють лише окремі витоки інформації, наприклад²⁵⁴, які, як правило, недостатні для проведення об'єктивного дослідження. Водночас інформація про окремі випадки застосування ШПЗ західними спецслужбами свідчить про можливість використання цих програм не лише для отримання інформації (тобто для розвідувальних цілей), але й для застосування їх як «кіберзброї» для проведення кібердиверсій чи кібертерактів²⁵⁵. Отже, ми можемо стверджувати, що такого роду програми можуть не тільки сприяти отриманню інформації, необхідної для позитивного завершення досудового розслідування, а й навпаки – порушувати нормальний алгоритм останнього.

Варто звернути увагу на те, що у вітчизняному кримінально-процесуальному законодавстві така негласна слідча (розшукова) дія регламентується статтею 264 КПК України: «Зняття інформації з електронних інформаційних систем»²⁵⁶. Відповідно до положень цієї статті пошук, виявлення і фіксація відомостей,

²⁵³ FBI's New Hacking Powers Take Effect This Week. *FORTUNE*. URL: <http://fortune.com/2016/11/30/rule-41>

²⁵⁴ Wikileaks claims MI5 and CIA developed spyware to turn televisions and smart phones into bugs. *The Telegraph*. URL: <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/03/07/wikileaks-claims-mi5-cia-developed-spyware-turn-samsung-tvs>

²⁵⁵ Нізовцев Ю. Ю., Леонов Б. Д. Використання кібертехнологій у процесі розслідування злочинів : аналіз зарубіжного досвіду. *Інформація і право*. 2017. № 3. С. 112.

²⁵⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

що містяться в електронній інформаційній системі або її частин, доступ до електронної інформаційної системи або її частини, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача може здійснюватися на підставі ухвали слідчого судді, якщо є відомості про наявність інформації в електронній інформаційній системі або її частині, що має значення для певного досудового розслідування. Не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту. В ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування в цьому випадку додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки електронної інформаційної системи, в якій може здійснюватися втручання у приватне спілкування²⁵⁷. Отже, в українському законодавстві основна увага акцентується на першочерговому захисті прав та свобод громадян країни, особливо – захисті персональних даних, у зв'язку із чим було передбачено спеціальну процедуру отримання дозволу на вилучення певної інформації.

Створення та вдосконалення технічного масиву, необхідного для пошуку, виявлення та вилучення речових доказів та їх подальшого збереження.

Упродовж останнього десятиріччя завдяки впровадженню інформаційних технологій у світі з'явилася ціла низка автоматизованих дактилоскопічних ідентифікаційних систем (АДІС), серед них – MORFO (Франція), NEK (Японія), PRINTRAK (США) та інші²⁵⁸. Інша група – оперативно-пошукові системи, які дозволяють вводити інформацію до бази даних і в подальшому здійснювати її пошук. До таких систем належать, наприклад, у галузі судової балістики автоматизовані ідентифікаційні балістичні

²⁵⁷ Нізовцев Ю. Ю., Леонов Б. Д. Використання кібертехнологій у процесі розслідування злочинів : аналіз зарубіжного досвіду. *Інформація і право*. 2017. № 3. С. 112.

²⁵⁸ Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д., Петраєв С. Ю. Криміналістика : навч. посіб. : в 2-х ч. Київ : НТУ України «КПІ ім. Ігоря Сікорського», 2017. Ч. I : Вступ до курсу криміналістики. Криміналістична техніка. С. 50.

системи «Druggier» (США), «IBIS» (Канада), у галузі дактилоскопії – «Дакто-2000» та «DEX» (Україна), «AFIS» (США) тощо²⁵⁹. До подібних комп'ютерних систем у галузі криміналістичних досліджень належать, наприклад, вітчизняна балістична система «Рикошет», іноземні системи «Балэкс», що використовуються під час проведення експертизи вогнепальної зброї, «Кортик» – експертиза холодної зброї, «Автозкс» – дослідження наїздів транспортних засобів на пішоходів і багато інших²⁶⁰. У цьому контексті необхідно зазначити, що наведені комп'ютерні системи вирішують низку завдань, котрі полягають не тільки у збереженні доказової інформації, але й у пошуку осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень, розшуку вогнепальної зброї, котра була викрадена чи загублена, а також надають можливість розкривати суспільно небезпечні діяння, котрі значно віддалені у часі порівнюючи з виявленими речовими доказами.

Як приклад новітніх технічних засобів у галузі дактилоскопії можна назвати програму EVISCAN, котра була розроблена в Німеччині та дозволила експертам виявляти, покращувати якість та зберігати в цифровому вигляді маловидимі й невидимі відбитки пальців рук. Пристрій працює з відбитками без фізичного контакту і використання хімічних речовин. Відбитки пальців, речовини і ДНК зберігають у незмінному стані й придатні для ідентифікації через декілька років. Після вилучення цифровий образ відбитку надсилається до різних баз даних, таких як AFIS та EVRODAC і одразу використовується для ідентифікації осіб. AFIS є дактилоскопічною системою, що розроблена у США і на початку використовувалася ФБР під час розслідування кримінальних правопорушень, а потім для загальної ідентифікації. EVRODAC є дактилоскопічною базою даних Європейського Союзу для ідентифікації незаконних мігрантів й біженців. Крім того, для осіб, яких через вади пальців рук неможливо

²⁵⁹ Арешонков В. В. Діджиталізація техніко-криміналістичних досліджень як напрям підвищення їх ефективності. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2020/01/Збірн-Круглий-стіл_Інноваційні-методи_2019/Збірник.pdf

²⁶⁰ Іванов В. Г., Іванов С. М., Карасюк В. В. Правова інформація та комп'ютерні технології в юридичній діяльності : навч. посіб. Харків : Право, 2010. С. 160.

сканувати, вчені з Франції створили інноваційний сканер з «оптичною когерентною томографією», що спочатку використовували в медичних цілях для діагностування захворювань. Завдяки пристрою можна отримати візерунок, що знаходиться під шкірою на глибині пів міліметра, який має ті самі топографічні ознаки, що і візерунок на зовнішньому шарі шкіри на пальцях рук. Щоб вийти на належний рівень впровадження інноваційних дактилоскопічних технологій, для правозастосовних органів України потребує оновлення матеріально-технічна база і обмін досвідом зі спеціалістами Західної Європи та США²⁶¹. Ми абсолютно погоджуємось із вказаним та вважаємо, що на сьогодні обмін досвідом із зарубіжними колегами надає можливість не тільки вдосконалити власні знання та імплементувати їх у практичну діяльність, але й отримати нові навички, які в майбутньому дозволять створити якісний власний «продукт», котрий удосконалив інформаційне забезпечення досудового розслідування.

У криміналістичній літературі перелічуються інноваційні техніко-криміналістичні засоби: 1) маспектрометри – для дослідження мікроскопічних частинок скла на місці події на рівні його атомної структури, наприклад, для порівняння мікрочасток скла на одязі злочинця з виявленими на місці події; 2) програма Xbox, що дозволила отримати доступ до прихованих файлів на жорсткому диску; 3) 3D реконструкція обличчя – для ідентифікації особи за знайденими залишками, зокрема за черепом; 4) секвенсер ДНК для дослідження давно вилучених кісток та зубів для ідентифікації особи; 5) дослідження змішаних зразків ДНК. Донедавна змішані зразки ДНК декількох осіб було неможливо розділити та ідентифікувати. Дослідники з Нової Зеландії розробили програму STRmix, що дозволило виокремити ДНК кожної особи; 6) гіперспектральна візуалізація видимої довжини хвилі дозволяє виявити найменші сліди крові та виокремити їх від інших слідів на місці події. Використовується камера, обладнана спеціальним

²⁶¹ Лапта С. П. Перспективні напрями розвитку дактилоскопії в зарубіжних країнах. *Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ* : зб. наук. пр. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. Вип. 3 (78). С. 59–66.

рідкокристалістичним фільтром²⁶². Слід звернути увагу і на нові прилади та комплекти багатofункціональних пристроїв для фіксації доказової інформації в «польових» умовах. Так, наприклад, «Польова міні фотолабораторія» є комплектом сучасних науково-технічних засобів, що дозволила співробітникам правоохоронних органів фіксувати доказову інформацію в «польових» умовах з використанням звукозапису, відео та фотозйомки, роздруковувати фотознімки високої якості, що дорівнює якості поліграфічного друку, без застосування комп'ютерної техніки та електромережі, а також накопичувати, зберігати фонограми, фотознімки на електронному носії інформації²⁶³. На сьогодні в зарубіжних країнах вказані технічні засоби використовуються не тільки з метою вдосконалення процесу досудового розслідування та створення нових способів покращення якості інформаційного забезпечення, але і під час навчання майбутніх працівників правоохоронних органів, котрі ще в закладах вищої освіти набувають певних навичок поводження із вказаними комп'ютерними системами.

Значного поширення набувають системи фірми «Transfarm» (Республіка Польща), такі як «TrasoScan» (дослідження відбитків взуття, пальців, документів, а також інших плоских поверхонь), «ToolScan» (сканування інструментів і слідів, залишених інструментами), «BalScan» (дослідження металевих елементів і гільз патронів). До речі, остання досить широко почала використовуватись Експертною службою МВС України²⁶⁴. Серед програм для автоматизації почеркознавчої експертизи можна виокремити такі: «Почерк» (призначена для автоматизованого експертного дослідження почерку), «Oldman» (встановлення віку виконавця підпису, виконаного від імені особи літнього чи похилого віку), «Lefth» (встановлення факту виконання рукопису незвичною

²⁶² Степанюк Р. Л., Лапта С. П. Новітні зарубіжні розробки та перспективні дослідження у галузі техніко-криміналістичного забезпечення протидії злочинності. *Право і Безпека*. 2017. № 2. С. 96–101.

²⁶³ Інформаційні технології у правозастосовній діяльності. Практикум з криміналістики : навч. посіб. / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2013. С. 14.

²⁶⁴ Арешонков В.В. Діджиталізація техніко-криміналістичних досліджень як напрям підвищення їх ефективності. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2020/01/Збірн-Круглий-стіл_Інноваційні-методи_2019/Збірник.pdf

для написання (лівою) рукою), «AGE. SEX» (встановлення статі та віку виконавця рукописного документа) тощо. Серед програм для портретної експертизи – «БАРСПортрет», «Портрет-Поиск», для експертизи відео-, звукозапису – «PINGUIN – IP», «EXPAD», «Signal Viewer», для КЕМРВ – «Проволока», «Спирт», «Farm», для вибухотехнічної експертизи – програма визначення потужності заряду вибухової речовини за результатами ОМП «Руїна»²⁶⁵. У фоноскопичній експертизі – програмний комплекс для ідентифікації людини за голосом та мовленням SIVE v.8.2. та багато інших технічних і програмних продуктів²⁶⁶. Наприклад, ученими з метою вдосконалення процесу виявлення транснаціональних, етнічних і економічних організованих злочинних груп, що вчиняють контрабанду наркотичних засобів, запропоновано систему спеціальних засобів, до яких належать: конфіденційне співробітництво; виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації; проведення спеціальних тактичних операцій під назвою «Канал», міжнародна контрольована поставка, а також інформаційні пошукові системи (інформаційний або аналітичний пошук); програмно-технічні засоби пошуку в інформаційних системах (комп'ютерна розвідка або моніторинг мереж)²⁶⁷. Отже, можна сказати, що техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування в зарубіжних країнах знаходиться на достатньо високому рівні, чому сприяє постійна робота над удосконаленням загального масиву засобів інформаційного забезпечення, зокрема комп'ютерних програм та спеціальних систем. Саме це сприяє покращенню умов роботи судових експертів, що має наслідком своєчасне надання висновків із подальшим їх використанням як доказової інформації.

²⁶⁵ Хахановський В. Г. Теорія і практика криміналістичної інформатики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. С. 16.

²⁶⁶ Арешонков В. В. Діджиталізація техніко-криміналістичних досліджень як напрям підвищення їх ефективності. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2020/01/Збірн-Круглий-стіл_Інноваційні-методи_2019*Збірник.pdf

²⁶⁷ Рудницький І. Л. Особливості виявлення та розслідування контрабанди наркотичних засобів, що вчиняються організованими злочинними групами : дис. ... доктора філософії : 081 Право / Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2019. С. 64.

Превалювання електронного документообігу (зокрема електронного кримінального провадження) над паперовим.

У межах реформування органів прокуратури і кримінальної юстиції ще у 2014 році за підтримки Антикорупційної ініціативи ЄС (EUACI), розпочався проєкт електронного кримінального провадження. Цей проєкт був важливим елементом розвитку та реформування органів прокуратури і сфери кримінальної юстиції України. Країни Європейського Союзу вже давно й успішно запроваджують сучасні електронні системи у багатьох напрямках – від публічних фінансів до сфери обслуговування. Пілот проєкту передбачав інтеграцію e-Case із системами судових органів та Єдиним реєстром досудових розслідувань. Інструмент електронного кримінального провадження використовується у Великій Британії, США, Канаді, Саудівській Аравії, Південній Кореї тощо. Зокрема, країни ЄС одними з перших розпочали розроблення своїх систем e-Case ще на початку 2000-х, а нині вже мають у своєму розпорядженні величезну і досконалу електронну базу даних. Як приклад європейської моделі електронних кримінальних проваджень, можна розглянути механізм функціонування e-Case Managements System Чеської Республіки та Integruotos baudžiamojo proceso informacinės sistemos (IBPS) Литовської Республіки²⁶⁸. Варто звернути увагу на те, що з 24 лютого 2022 року наша держава знаходиться в умовах воєнного стану, що позначається на низці соціальних та правових інститутів. Не є виключенням і кримінальний процес, особливо в частині інформаційного забезпечення досудового розслідування. Останнє пояснюється низкою об'єктивних факторів, серед яких необхідно виділити: 1) відсутність можливості доступу до інформації, розміщеної на носіях у зоні проведення активних бойових дій; 2) відсутність можливості регулярного доступу до електронних баз даних та реєстрів; 3) відсутність можливості своєчасно оновлювати наявну інформацію; 4) загальну неможливість в окремих випадках та на окремих територіях невідкладно проводити слідчі дії тощо. Сказане набуває особливої актуальності в частині захисту прав людини в межах досудового розслідування.

²⁶⁸ Сіренко О. В., Короткова Є. О. Досвід упровадження системи електронного кримінального провадження в Україні та ЄС. URL: http://lsej.org.ua/3_2021/87.pdf

Відповідно до Закону України від 3 березня 2022 року № 2111-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану» чинний Кримінальний процесуальний кодекс України було доповнено ст. 615 «Особливий режим досудового розслідування та продовження строків тримання під вартою під час судового провадження в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України». Відповідно до вказаної норми у разі введення в Україні або окремих її місцевостях (адміністративній території) воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України та якщо відсутня технічна можливість доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань – рішення про початок досудового розслідування приймає слідчий, прокурор, про що виноситься відповідна постанова; відомості, що підлягають внесенню до Єдиного реєстру досудових розслідувань, вносяться до нього за першої можливості, а процесуальні дії під час кримінального провадження фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування за допомогою технічних засобів неможливе з технічних причин... 3) відсутня об'єктивна можливість звернення до суду з обвинувальним актом – строк досудового розслідування у кримінальному провадженні зупиняється та підлягає поновленню, якщо підстави для зупинення перестали існувати. До зупинення досудового розслідування прокурор зобов'язаний вирішити питання про продовження строку тримання під вартою²⁶⁹. Виходячи з викладених положень можна підсумувати, що законодавцем

²⁶⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

теоретично вирішується виключно проблема процесуального порядку виконання сторонами кримінального провадження своїх обов'язків в межах досудового розслідування. Зупинення та продовження строків досудового розслідування, несвоєчасне проведення слідчих дій порушує встановлене міжнародним законодавством право на своєчасний розгляд справи (в ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод вказано, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення²⁷⁰). Норма не передбачає жодних виключень з цього правила, що підтверджує встановлення інтересів людини пріоритетом у будь-якому випадку. Також поза увагою залишилися проблеми визначення порядку відновлення матеріалів втрачених проваджень, а також безпосереднього вдосконалення механізму використання електронних комунікацій та інших технічних засобів, котрі процесуально дозволені для використання під час проведення досудового розслідування. У зв'язку з цим, на нашу думку, в Україні в сучасних умовах доцільним усе ж таки є передбачення можливості ведення паперового кримінального провадження з наступним перенесенням на електронні носії. Окрему увагу необхідно приділити забезпеченню безперервної роботи судових експертів, своєчасного проведення ними досліджень та надання висновків. Процесуально врегульованими мають стати і питання внесення інформації до криміналістичних обліків, котрі, без перебільшення, часто складають значну частину інформації, необхідної для прийняття рішення про кримінальному провадженню.

Також з урахуванням європейського досвіду е-провадження можна стверджувати про доцільність створення в Генеральній прокуратурі України відділу, на який покладатиметься забезпечення належної організації роботи органів прокуратури щодо: удосконалення ЕКП; розроблення нормативно-правових актів,

²⁷⁰ Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

наказів та інших організаційно-розпорядчих документів із вказаних питань; організації роботи щодо захисту персональних даних в інформаційній системі ЕКП; встановлення контролю за виконанням структурними підрозділами Генеральної прокуратури України та регіональними прокуратурами нормативноправових актів, організаційно-розпорядчих документів з питань ведення ЕКП; взаємодії з органами досудового розслідування та Державною судовою адміністрацією України; взаємодії з правоохоронними та судовими установами Європейського Союзу з питань взаємного обміну даними. Отже, можна відзначити актуальність досвіду країн ЄС для формування вітчизняного електронного кримінального провадження. Впровадження системи електронного кримінального провадження в Україні дало би змогу значно зменшити паперовий документообіг, а також широко використовувати спеціальні алгоритми для прийняття процесуальних рішень; оптимізувати процеси управління, передбачити уникнення більшості виїзних перевірок регіональних і місцевих прокуратур з боку прокуратури вищого рівня та, як наслідок, скоротити грошові витрати та час. Onlinedоступність усієї необхідної документації не лише слугуватиме інструментом об'єктивної та неупередженої оцінки ефективності роботи слідчих органів і прокуратури, а й сприятиме покращенню їх координації²⁷¹. Це також сприятиме вдосконаленню ведення документообігу в межах досудового розслідування, тим більше – в особливих умовах.

Наприклад, електронне кримінальне провадження у Чехії функціонує на основі чеської моделі e-Case Managements System (введена в дію у 2006 році). Там уповноважені поліцейські, які здійснюють розслідування усіх злочинів²⁷², можуть в онлайн-режимі стежити за всіма справами, які знаходяться у відділі, бачити процес виконання всіх поставлених ними або прокурорами завдань. На відміну від України (яка працює через мережу

²⁷¹ Сіренко О. В., Короткова Є. О. Досвід упровадження системи електронного кримінального провадження в Україні та ЄС. URL: http://lsej.org.ua/3_2021/87.pdf

²⁷² Zákon o Policii České republiky: Zákon ze dne 17.07.2008 č. 273/2008 Sb. ve znění. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2008-273>.

Internet, що дає змогу увійти до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань з будь-якого комп'ютера), електронне кримінальне провадження функціонує за допомогою мережі Intranet (закритої для зовнішніх користувачів локальної мережі)²⁷³. Доступ до системи у Чехії обмежується категоріями: «територія – край – республіка». 14 країв мають 20 центрів (серверів) зберігання інформації. Натомість в Україні – це один сервер, який адмініструється Генеральною Прокуратурою України, що уніфікує обмін даними по всій території країни в режимі реального часу. Чеська Республіка у своїй системі позитивними визначає: усунення адміністративного навантаження, швидкий обмін даними (частково дані з системи автоматично спрямовуються до електронних систем Інтерполу, Європолу тощо), зменшення обсягу паперового документообігу. Всі працівники мають різні повноваження доступу, персональні паролі та логіни. Електронна система розподіляє документи на первинні та вторинні²⁷⁴. Отже, можна підсумувати, що на сьогодні з метою вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування в умовах воєнного стану законодавцю необхідно вирішити такі завдання: 1) налагодити процес взаємодії між сторонами кримінального провадження з метою своєчасного обміну інформацією, необхідною для встановлення істини; 2) передбачити факультативні способи ведення реєстрів та захисту інформації, котра в них розміщена, з метою захисту останньої від несанкціонованого втручання; 3) забезпечити безперебійну роботу криміналістичних обліків; 4) забезпечити своєчасне вирішення кадрових питань.

У Литовській Республіці досудове слідство проводиться посадовими особами установ досудового слідства (поліція; Служба охорони державних кордонів; Служба спеціального розслідування; Військова поліція; Служба розслідування фінансових злочинів; Митний департамент; Департамент протипожежної та рятувальної служби; капітани морських суден; Департамент в'язнів).

²⁷³ Столітній А. В. Електронне кримінальне провадження у Литовській Республіці. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 4 (20). С. 62.

²⁷⁴ Сіренко О. В., Короткова Є. О. Досвід упровадження системи електронного кримінального провадження в Україні та ЄС. URL: http://lsej.org.ua/3_2021/87.pdf

Організовує та очолює досудове слідство прокурор. Електронна система *Integrutos baudžiamojo proceso informacinės sistemas (IBPS)* працює з 2016 року. Електронне кримінальне провадження Литовської Республіки передбачає систему захисту у вигляді е-пропуску, що забезпечує можливість пройти на робоче місце, після чого надається доступ до IBPS. Електронні процесуальні документи, що складаються і подаються до IBPS, мають бути підписані безпечним електронним підписом, вони мають таку саму юридичну силу, як і підпис на паперових документах, та можуть бути використані як доказ у суді. Керівником IBPS є Міністерство внутрішніх справ Литовської Республіки (в Україні – Генеральна Прокуратура України). До IBPS інтегровано 20 інформаційних (реєстраційних) систем Литовської Республіки, серед яких: Реєстр подій, що реєструються поліцією; Відомчий реєстр злочинів; Реєстр підозрюваних, обвинувачуваних і засуджених осіб; Реєстр жителів Литовської Республіки; Реєстр актів арешту майна; Реєстр даних ДНК та інші. Система надає можливість обміну даними між компонентами IBPS і реєстрами компонентів IBPS та інформаційних систем; здійснює функції пошуку, створення, перегляду документів; призначена для формування звітів щодо досудового розслідування, процесу розслідування, про злочини тощо); включає функції, пов'язані з виконанням досудового розслідування, і призначена для посадових осіб, які проводять досудове розслідування; включає функції, пов'язані з контролем (наглядом) за процесом досудового розслідування (призначена для прокурорів та інших уповноважених співробітників); включає функції, пов'язані з діями судді під час досудового розслідування (призначена для суддів та інших уповноважених співробітників)²⁷⁵. Отже, вказане дозволяє підсумувати, що в країні існує налагоджена платформа для інтегрування нових систем у вже існуючі, а також створення між ними тісних взаємозв'язків та взаємозалежностей.

Після реєстрації кримінального провадження автоматично присвоюється номер досудового розслідування (як в українському ЄРДР), дані, зібрані під час розгляду повідомлення

²⁷⁵ Там само

про злочинні діяння, переносяться в заведену справу досудового розслідування. Електронним документам присвоюється BAR-код, під час сканування якого кримінальне провадження в системі автоматично ідентифікується. Учасникам досудового слідства слідчий, прокурор та суддя надають процесуальні документи за допомогою засобів електронного зв'язку – на публічно оголошену або вказану адресу електронної пошти. Під час закриття кримінального провадження всі документи досудового розслідування формуються у так званій е-коробці, яка «закривається та опечатується» в е-форматі підписом слідчого або прокурора²⁷⁶. Отже, вказаний підхід дозволяє спростити ведення електронного документообігу та захистити наявну інформацію від несанкціонованого доступу сторонніх осіб.

Удосконалення рівня взаємодії між підрозділами в межах правоохоронних органів; обмін досвідом із зарубіжними колегами.

Відтак, наприклад, ефективності розслідування злочинів у Федеративній Республіці Німеччина сприяє чітка організаційна побудова органів кримінальної юстиції, а також налагоджена взаємодія прокурорів зі слідчими суддями, судом та допоміжними службовцями прокуратури, якими, по суті, є поліцейські. Зокрема, дізнання здійснюють так звані «допоміжні службовці прокуратури» (наприклад, інспектори поліції). Цей розряд визначається урядом землі за погодженням з управлінням юстиції землі. Кількість допоміжних службовців прокуратури визначається з урахуванням навантаження на прокуратуру. Отже, забезпечується постійний контроль за рівномірним розподілом кількості розслідуваних злочинів на одного працівника та, відповідно, якістю розслідування злочинів²⁷⁷. Забезпечення обґрунтованої оптимальної кількості справ на одного слідчого і дієвого контролю за їх рівномірним розподілом є нагальною необхідністю в слідчих органах України. Також у Федеративній Республіці Німеччина

²⁷⁶ Там само

²⁷⁷ Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України : теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС України) : монографія. Донецьк : Промінь, 2012. С. 606–607.

існує поділ поліції на загальну, що розслідує дрібні злочини, та кримінальну, що уповноважена розслідувати тяжкі злочини, підпорядковуючись федеральній владі або міністру внутрішніх справ відповідної землі. Не лише у Федеративній Республіці Німеччина, але й у деяких пострадянських країнах (які, на наш погляд, мали схожі з Україною передумови та стан розвитку кримінально-процесуального права й відповідних державних інституцій) досить вдало вирішується проблема «перевантаження» слідчих шляхом делегування права здійснювати розслідування в повному обсязі дізнавачу²⁷⁸. Отже, можна сказати, що в Німеччині створено достатньо виважену систему внутрішньої взаємодії, яка надає можливість отримувати більший масив інформації з наступним її обміном між підрозділами, котрі мають відношення до одного і того самого кримінального правопорушення.

Цілком можливим є також упровадження досвіду з функціонування слідчих органів в Ізраїлі, де досудове провадження уповноважені здійснювати підрозділи Департаменту розслідувань і боротьби зі злочинністю Національної поліції Міністерства внутрішньої безпеки, де при цьому працюють одночасно і слідчі, й оперативні працівники, і так звані поліцейські прокурори. Причому для проведення досудового розслідування у важливих справах у складі Департаменту розслідувань діють три спеціальні підрозділи: 1) Управління з боротьби з особливо небезпечними та міжнародними злочинами; 2) Управління з боротьби з економічними і посадовими злочинами; 3) Управління з боротьби зі злочинами у сфері національного страхування²⁷⁹. І що цілком відповідає Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1402 (1999) «Контроль над внутрішніми службами безпеки в країнах – членах Ради Європи», про яку йшлося вище, на відміну від підрозділів Служби безпеки України, правоохоронні органи

²⁷⁸ Калатур М. В. До проблеми визначення напрямів імплементації позитивного зарубіжного досвіду щодо адміністративно-правового забезпечення організації та функціонування слідчих органів в українських реаліях. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/2_2020/10.pdf

²⁷⁹ Фильштейн В. Л. Министерство внутренней безопасности и Национальная полиция Государства Израиль : организационно-правовые основы функционирования : монография. 2-е изд., перераб. и доп. Кировоград : Инвестгрупп, 2008. С. 62.

Ізраїлю спеціального призначення не мають у своїх структурах слідчих підрозділів – усі отримані матеріали з ознаками злочинів передаються до Особливого слідчого відділу Департаменту розслідувань і боротьби зі злочинністю Національної поліції Ізраїлю для проведення досудового слідства й направлення справи для пред'явлення обвинувачення²⁸⁰. Отже, ми можемо простежити чітку тенденцію до створення єдиного «інформативного організму» досудового розслідування в наведених вище державах.

На думку вчених, в Україні доцільно позбавити органи Служби безпеки слідчих функцій. Корисним для України в контексті дослідження можливостей використання зарубіжного досвіду адміністративно-правового забезпечення організації та функціонування слідчих органів в Україні може бути й досвід організації роботи слідчих оглядових груп у США (Crime Scene Units). На відміну від вітчизняних слідчих, які мають особисто оглядати місце події, відшукувати, фіксувати та вилучати докази, детектив, який розслідує злочин у США, може задіяти слідчі оглядові групи, що здійснюють огляд самостійно. Оглядові групи входять до складу Бюро з огляду місць події (The Crime Scene Investigations Bureau), до якого, крім них, належать також експертні групи, які на місце події не виїжджають, а займаються дослідженням речових доказів у лабораторних умовах²⁸¹. Зауважимо, що основними принципами діяльності американських слідчих оглядових груп є: ретельність пошуку та його здійснення у суворій відповідності до закону; швидка процедура без компромісів; належне документування місця події; належні методи і технології вилучення доказів; правильне використання й знання засобів і обладнання; вилучення всіх доказів, що стосуються справи; належне поводження з доказами та їх упакування; наявність власних можливостей для дослідження доказів; дотримання належних заходів

²⁸⁰ Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС України) : монографія. Донецьк : Промінь, 2012. С. 606.

²⁸¹ Степанюк Р. Л., Лапта С. П. Удосконалення організації й тактики огляду місця події в Україні з урахуванням досвіду США. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. № 2. С. 305.

безпеки²⁸². Ці принципи саме відповідають вимогам сучасності й очікуванням громадян та суспільства в цілому щодо діяльності такого роду органів та інститутів²⁸³. Як слушно зауважують з цього приводу вчені, суттєвою відмінністю практики розслідувань США від вітчизняної є можливість не просто залучення, а здійснення безпосередньо самого огляду не детективом чи прокурором, а фахівцями. У цьому аспекті, на думку авторів, є необхідність розглянути встановлення принципу забезпечення безпеки учасників слідчої дії як засади криміналістичної тактики і, відповідно, приділяти більшу увагу рекомендаціям із реалізації названого принципу у відповідних методичних розробках. З організаційної точки зору є потреба в подальшому розвитку техніко-криміналістичних підрозділів органів досудового розслідування в напрямі створення сучасно оснащених оглядових груп, які за дорученням слідчого або прокурора проводитимуть огляд місця події, не відволікаючись на інші невідкладні дії на початковому етапі розслідування²⁸⁴. Ми абсолютно погоджуємось з наведеною пропозицією, оскільки вдосконалення роботи експертних підрозділів або створення нових груп, у безпосередній завдання яких входить супровід слідчого під час огляду місця події надасть можливість збирати більш якісний матеріал, інформативність якого дозволить будувати на його основі лінію доказування винуватості конкретних осіб.

У межах наданих повноважень слідчі органи здобувають достатню кількість інформації про злочинну діяльність, у тому числі про організовану економічну злочинність, у зв'язку з чим однією із важливих можливостей використання зарубіжного досвіду є застосування інструментів, які б надали змогу

²⁸² Mike Byrd. Duty Description for the Crime Scene Investigator. URL: <http://www.crime-sceneinvestigator.net/dutydescription.html>.

²⁸³ Калатур М. В. До проблеми визначення напрямів імплементації позитивного зарубіжного досвіду щодо адміністративно-правового забезпечення організації та функціонування слідчих органів в українських реаліях. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/2_2020/10.pdf

²⁸⁴ Степанюк Р. Л., Лапта С. П. Удосконалення організації й тактики огляду місця події в Україні з урахуванням досвіду США. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. № 2. С. 305–306.

опрацьовувати велику кількість наявних даних. Одним із таких інструментів є кримінальний аналіз²⁸⁵. У країнах Європейського Союзу, США та інших розвинених країнах світу використання можливостей кримінального аналізу є обов'язковим для всіх правоохоронних органів. Його зміст, правила та процедури чітко визначено та врегульовано у правовому відношенні. Це, зокрема, стосується ведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування та розгляду кримінальних проваджень у суді²⁸⁶. У напрямі взаємодії з іноземними правоохоронними органами в Україні ведеться достатня робота, адже, наприклад, Національне антикорупційне бюро України та Федеральне бюро розслідувань США підписали меморандум про взаєморозуміння для поглиблення співпраці. Цей документ встановлює, що правоохоронні органи паралельно здійснюватимуть розслідування, пов'язані з міжнародним відмиванням коштів, міжнародними засобами повернення активів, хабарництвом та корупцією високопосадовців України. Відповідно українські слідчі органи можуть розраховувати на підтримку ФБР у трьох напрямках: можливості отримання оперативної інформації щодо поширення доларових потоків, обміну досвідом в організації оперативно-технічної роботи та роботи агентів під прикриттям, матеріально-технічного забезпечення підрозділів НАБУ²⁸⁷. І подібні приклади міжнародної співпраці слідчих органів України із зарубіжними інституціями є непоодинокими. Саме міжнародне партнерство здатне в тому числі суттєво полегшити роботу слідчих органів²⁸⁸. Варто звернути увагу на те, що навчання основам кримінального аналізу надає можливість працівникам правоохоронних органів

²⁸⁵ Основи кримінального аналізу : посібник з елементами тренінгу / О. С. Користін, С. В. Албул, А. В. Холостенко, О. М. Заєць та ін. Одеса : ОДУВС, 2016. С. 9.

²⁸⁶ Заєць О. М. Інститут аналітичного супроводження досудового розслідування кримінального провадження в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 17.

²⁸⁷ НАБУ і ФБР будуть разом розкривати корупційні схеми. *Українська правда*. 2016. 30 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/06/30/7113258/>

²⁸⁸ Калатур М. В. До проблеми визначення напрямів імплементації позитивного зарубіжного досвіду щодо адміністративно-правового забезпечення організації та функціонування слідчих органів в українських реаліях. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/2_2020/10.pdf

своєчасно та якісно виокремлювати масиви доказової інформації, котра має першочергове значення в межах інформаційного забезпечення досудового розслідування. У свою чергу міжнародне співробітництво в цьому контексті дозволяє встановити взаємозв'язки, котрі можуть бути використані під час розслідування окремих категорій кримінальних проваджень.

Отже, вивчення досвіду зарубіжних країн (США, Німеччина, Чехія, Литовська Республіка, Великобританія, Ізраїль тощо) надало нам можливість констатувати превалювання технічних засобів інформаційного забезпечення досудового розслідування. В загальному розумінні можна виділити **низку стандартів, на яких будується система інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень, котрі є універсальними та об'єднують більшість зарубіжних країн**: 1) тотальна діджиталізація доказової інформації як спосіб забезпечення регулярного та швидкого доступу та пошуку необхідних даних; 2) компіляція кібердоступності доказової інформації для спеціально уповноважених суб'єктів її використання та максимального захисту від несанкціонованого доступу сторонніх осіб; 3) створення та вдосконалення технічного масиву, необхідного для пошуку, виявлення та вилучення речових доказів та їх подальшого збереження; 4) превалювання електронного документообігу (зокрема електронного кримінального провадження) над паперовим; 5) удосконалення рівня взаємодії між підрозділами в межах правоохоронних органів; обмін досвідом із зарубіжними колегами.

У межах вказаних стандартів інформаційне забезпечення в зарубіжних країнах поділяється на такі види: 1) *техніко-криміналістичне забезпечення* – технічні засоби та прилади, необхідні для здійснення судово-експертної діяльності в межах кримінального провадження з подальшим створенням інформаційного масиву; 2) *інформаційно-довідкове та методичне забезпечення* – наукова література, в якій викладені особливості та алгоритми проведення досудового розслідування; 3) *інформаційно-аналітичне та загально-технічне забезпечення* – засоби та прилади, необхідні для вирішення загальних проблем та завдань досудового розслідування.

3.2. Інформаційне забезпечення досудового розслідування в процесі міжнародного співробітництва

На сьогодні міжнародне співробітництво є невід'ємною частиною кримінального процесу, оскільки забезпечує взаємодію та обмін інформацією між зацікавленими в позитивному завершенні кримінального провадження державами. У зв'язку з цим логічним є вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування в процесі міжнародного співробітництва, що надає можливість підійти до нього більш комплексно та завершити в максимально короткі терміни. Отже, враховуючи вказане пропонуємо розглянути це питання більш детально.

Низка міжнародних нормативно-правових актів наголошують на важливості міжнародного співробітництва. У міжнародному співробітництві під час кримінального провадження використовуються й спеціальні багатосторонні договори України щодо боротьби з конкретними видами злочинів, зокрема: Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом; Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією; Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності та Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї та інші. Міжнародне співробітництво здійснюється також за допомогою двосторонніх договорів України з іншими державами. Прикладом можуть бути: Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах; Договір між Україною та Канадою про взаємодопомогу у кримінальних справах; Договір між Україною та Китайською Народною Республікою про екстрадицію; Договір між Україною та Арабською Республікою Єгипет про взаємну правову допомогу у кримінальних справах; Договір між Україною та Сирійською Арабською Республікою про правові відносини і взаємну правову допомогу в цивільних і кримінальних справах та інші²⁸⁹. Принципи надання правової допомоги

²⁸⁹ Верле Г. Принципы международного уголовного права : учебник; пер. с англ. С. В. Саяпина. Одесса : Фенікс, 2011. С. 139.

у кримінальних справах містяться в універсальних конвенціях та численних міжнародних угодах, що містять положення про співробітництво в боротьбі з тим чи іншим видом транснаціональної злочинності й доповнюють одна одну в цій сфері, а також у національному законодавстві. Важливе значення мають і двосторонні договори про взаємну правову допомогу, що найбільшу активність у цих відносинах проявляють США. Ці договори передбачають юридичну допомогу з широкого кола питань, включаючи надання інформації про банківські рахунки, надання копій певних державних документів, включаючи доповіді поліції, «замороження» й репатріацію вкраденої власності країн-учасниць договору. Свого часу важливим кроком у розвитку регламентації надання правової допомоги в кримінальних справах стала Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 р.²⁹⁰, яка згодом була доповнена двома протоколами, викликаними практичною необхідністю, та Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 р. (Мінська конвенція)²⁹¹. Зазначені конвенції заклали основу співробітництву держав: договори про взаємну правову допомогу заклали основу для інформаційного обміну за допомогою заходів, що передбачені статтею 22 Європейської конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах²⁹². Варто звернути увагу на те, що більшість видів міжнародної правової допомоги, а також саме міжнародне співробітництво в його широкому розумінні полягає в наданні різного роду інформації, яка має відношення до розслідуваного кримінального правопорушення. При цьому законодавець враховує не тільки інтереси осіб, котрі проводять досудове розслідування, але й особи, яка обвинувачується в його вчиненні або потерпіла від такого діяння.

²⁹⁰ Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036

²⁹¹ Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009

²⁹² Boister N. An Introduction to Transnational Criminal Law. *Oxford : University Press*, 2012. P. 213.

Важливу роль у становленні та розвитку взаємної правової допомоги відіграє Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах від 15 травня 1972 р.²⁹³. Згідно зі ст. 6 Конвенції, якщо особу підозрюють у вчиненні злочину, передбаченого законодавством договірної держави, ця держава може звернутися до іншої договірної держави із клопотанням про проведення розслідування у випадках та на умовах, передбачених цією Конвенцією. Серед цих умов, за яких держава може заявити відповідне клопотання, важливими є: постійне місце проживання у запитуваній державі підозрюваної особи; громадянство запитуваної держави підозрюваної особи або якщо ця держава є країною його походження; відбування покарання, за яке передбачено позбавлення волі, або якщо воно має відбуватися в запитуваній державі підозрюваної особи; якщо в запитуваній державі за той самий злочин або за інші злочини проти підозрюваної особи порушено кримінальне переслідування; якщо держава вважає, що передача провадження виправдана інтересами встановлення істини, і, зокрема, що найсуттєвіші докази є в запитуваній державі; якщо держава вважає, що присутність на судовому засіданні підозрюваної особи не може бути забезпечена в запитуючій державі, у той час як її присутність на судовому засіданні може бути забезпечена в запитуваній державі; якщо вона вважає, що вона не може сама виконати вирок, у разі винесення такого, навіть з використанням екстрадиції, в той час як запитувана держава спроможна це зробити²⁹⁴. На сьогодні ми вже чітко можемо простежити тісну взаємозалежність держав між собою та прагнення міжнародного законодавця створити єдину, уніфіковану платформу, яка б мала прецедентну форму та надавала можливість більш об'єктивно підходити як до розслідування кримінального правопорушення, так і до його судової оцінки та винесення справедливого та вичерпного вироку. В цьому

²⁹³ Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах від 15 травня 1972 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_008

²⁹⁴ Попко В. В. Принципи міжнародного співробітництва держав із надання взаємної правової допомоги у транснаціональному кримінальному праві. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 1. С. 106.

контексті в межах міжнародного співробітництва інформаційне забезпечення досудового розслідування набуває транснаціональних рис. *Уніфікація та транснаціоналізація інформативного забезпечення полягає у:* 1) кореляції зусиль теоретиків та практиків кримінального процесу та кримінального права для створення єдиного підходу до процесу доказування; 2) винесенні міжнародної взаємодії у процесі доказування як одного із важливих шляхів інформаційного забезпечення досудового розслідування; 3) удосконаленні технічного та програмного забезпечення виявлення, вилучення, фіксації та вивчення доказової інформації; 4) відході від судово-експертного та суддівського суб'єктивізму; 5) обміні позитивним досвідом та практичними навичками із зарубіжними державами; 6) удосконаленні регулювання досудового розслідування кримінальних правопорушень (транснаціональних кримінально протиправних ситуацій), які виходять за межі національних кордонів.

Чільне місце серед джерел транснаціонального кримінального права посідає Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р., ухвалена Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН²⁹⁵ (набрала чинності у вересні 2003 р., Україна ратифікувала цю Конвенцію із застереженнями і заявами Законом від 4 лютого 2004 р.). Ця Конвенція містить положення про особливості співробітництва держав у сфері взаємної допомоги у кримінальних справах для окремих категорій злочинів. Йдеться насамперед про транснаціональні злочини, які являють собою «серйозні злочини», що «мають транснаціональний характер і вчинені за участю організованої злочинної групи» (ст. 3 п. 1)²⁹⁶. Варто звернути увагу на те, що боротьба з транснаціональною організованою злочинністю і до сьогодні залишається одним із найважливіших проблем нашої держави.

²⁹⁵ Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, ухвалена Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789

²⁹⁶ Попко В. В. Принципи міжнародного співробітництва держав із надання взаємної правової допомоги у транснаціональному кримінальному праві. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 1. С. 105–117.

На відміну від раніше прийнятих актів щодо співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю дана Конвенція ООН 2000 р. суттєво розширює коло тих злочинів, на які поширюється її дія, і тим самим – межі міжнародного співробітництва держав із надання правової допомоги. Режим такого співробітництва поширюється на будь-які злочини, здійснені транснаціональними організованими злочинними угрупованнями, будь-то тероризм, піратство, захоплення заручників, вбивства, пограбування, наркобізнес, торгівля людьми, корупція, відмивання коштів, перешкоджання правосуддю тощо. Головними методами боротьби з транснаціональною організованою злочинністю, як і раніше, задовго до початку глобалізації, є видача осіб та взаємна правова допомога, якій у Конвенції присвячена ст. 18 «Взаємна правова допомога». Відповідно до закріпленого в Конвенції принципу взаємності, «Держави-учасниці надають одна одній найширшу взаємну правову допомогу в розслідуванні, кримінальному переслідуванні та судовому розгляді у зв'язку зі злочинами, що охоплюються цією Конвенцією, як це передбачено у статті 3, і на взаємній основі надають одна одній іншу аналогічну допомогу, якщо запитуюча Держава-учасниця має розумні підстави підозрювати, що злочин, зазначений у пункті 1 (а) чи (б) статті 3, є транснаціональним за своїм характером і, у тому числі, що потерпілі, свідки, доходи, засоби вчинення злочинів або докази щодо таких злочинів перебувають у запитуваній Державі-учасниці, а також що до вчинення цього злочину причетна організована злочинна група» (п. 1). Взаємна правова допомога надається в обсязі, максимально можливого відповідно до законів, договорів, угод і домовленостей запитуваної держави-учасниці, щодо розслідування, кримінального переслідування і судового розгляду у зв'язку зі злочинами, за вчинення яких до відповідальності запитувочій Державі-учасниці може бути притягнута юридична особа відповідно до статті 10 цієї Конвенції (п. 2)²⁹⁷. Отже, в цьому контексті можемо говорити

²⁹⁷ Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, ухвалена Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789

про глобалізацію та популяризацію міжнародного співробітництва в межах кримінального процесу.

Щодо обсягів правової допомоги, то в більшості міжнародних конвенцій він схожий і стосується зазвичай процесуальних (вручення документів, проведення допиту) і слідчих дій (огляд місця скоєння злочину, розшук злочинців), здійснення кримінального переслідування особи, передачі предметів (речових доказів), конфіскації майна, надання і обмін інформацією та інше. Взаємна правова допомога може включати різні види і обсяги у процесуальній сфері, слідчих діях та інших сферах та може запитуватися з метою: а) одержання показань свідків або заяв від окремих осіб; б) вручення судових документів; с) проведення обшуку і здійснення виїмки або арешту; d) огляд об'єктів і ділянок місцевості; e) надання інформації, речових доказів і оцінок експертів; f) надання оригіналів або завірених копій відповідних документів і матеріалів, включаючи урядові, банківські, фінансові, корпоративні чи комерційні документи; g) виявлення або відстеження доходів від злочинів, майна, засобів вчинення злочинів або інших предметів з метою доведення; h) сприяння добровільній явці відповідних осіб до органів запитуючої держави-учасниці; і) надання будь-якого іншого виду допомоги, що не суперечить внутрішньому законодавству запитуваної держави-учасниці (п. 3). Щодо передачі кримінального переслідування, то в юридичній літературі існує думка, що ці дії не охоплюються обсягом правової допомоги. Вірогідно, це пов'язано з його значенням і складністю виконання на практиці. Слід зазначити, що коли держава передає кримінальне переслідування, мова йде про іноземного громадянина, який здійснив злочин на її території і сховався у запитуючій державі²⁹⁸. Варто звернути увагу на те, що протягом тривалого часу міжнародне співробітництво у кримінальному процесі здебільшого мало місце лише тоді, коли мова йшла про серйозні кримінальні правопорушення. Це доводиться і самими вказаними вище нормативно-правовими актами, назви яких говорять самі за себе. Однак на сьогодні наша країна вже відійшла від такого роду стереотипів, у зв'язку з чим налагодженим став і обмін

²⁹⁸ Там само

інформацією, яка має відношення до кримінального провадження. Таким чином, ми можемо говорити про те, що цінними стали не тільки певні дії з боку міжнародних та зарубіжних колег, але і мінімальна міжнародна правова допомога. Все це пояснюється низкою засад та принципів, на яких базується міжнародне співробітництво.

Принципи міжнародного співробітництва є попередніми правовими основами міжнародного співробітництва в сфері кримінального судочинства. Вони включають в себе: принцип поваги один одного національної незалежності, суверенітету і територіальної цілісності. Це один з основоположних принципів міжнародного права, який був визначений у Статуті Організації Об'єднаних Націй. Вона регулює всі двосторонні, а також багатосторонні міжнародні відносини, в тому числі міжнародних судових відносин в цілому і відносин кримінального правосуддя зокрема; принцип рівності і взаємної вигоди. У міжнародних відносинах всі країни, незалежно від їхніх політичних режимів і розмірів, мають ті ж міжнародні права і обов'язки. У кримінальній процесуальній співпраці цей принцип показує, що всі народи рівні у веденні кримінальної справи, мають рівні права і обов'язки, а не яка-небудь нація вдається до економічних, політичних, дипломатичних або військових заходів, щоб нав'язати свою волю іншим народам у міжнародному співробітництві. Міжнародне співробітництво в галузі кримінального процесу також має забезпечити взаємні вигоди для всіх сторін. Будь-яка кримінальна справа, яка є шкідливою або несприятливою для будь-яких зі сторін, не може бути здійснено; принцип відповідності Конституції України, а також основним принципам міжнародного права; принцип дотримання міжнародних зобов'язань. Міжнародне співробітництво в галузі кримінального судочинства здійснюється на основі багатосторонніх або двосторонніх угод, які Україна підписує або приєднує; принцип взаємності. Цей принцип спрямований на забезпечення рівності та вигоди сторін в міжнародному співробітництві. Він буде застосовуватися до внутрішньо конкретних справ або питань, якщо Україна і партнери ще не підписали або приєдналися до міжнародних договорів, що стосуються

міжнародного співробітництва. Однак, при всіх обставинах, міжнародне співробітництво відповідно до цього принципу не повинно суперечити положенням національного законодавства, міжнародним законам і практики²⁹⁹. У межах інформаційного забезпечення досудового розслідування в процесі міжнародного співробітництва ми можемо виділити такі принципи: 1) принцип гласності судового розгляду – забезпечення відкритого обміну інформацією як під час судового розгляду між зацікавленими суб'єктами кримінального провадження, так і після нього; 2) принцип рівності людей перед судом – забезпечення реалізації судом усіх необхідних для притягнення до кримінальної відповідальності особи заходів та засобів, у т.ч. – отримання особистої інформації шляхом складення відповідних запитів до зарубіжних держав; 3) принцип взаємної інформаційної вигоди – залучення необхідних спеціалістів, а також вчинення інших процесуальних дій, необхідних для отримання доказової бази, достатньої для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Відповідно до ст. 542 КПК України міжнародне співробітництво – це діяльність уповноважених органів під час кримінального провадження, що полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб і виконання вироків. На сьогодні немає жодного міжнародного договору України, до назви якого входило б формулювання «міжнародне співробітництво під час кримінального провадження». У теорії кримінального процесу це питання також недостатньо вивчено. Це пов'язано насамперед з тим, що серед учених-процесуалістів немає єдиного підходу щодо визначення змісту міжнародного співробітництва під час кримінального провадження³⁰⁰. Одним із перших визначення міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу

²⁹⁹ Маланчук П. М., Кандиба Ю. О. Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження. *Правові горизонти*. 2017. № 3. С. 72.

³⁰⁰ Мудряк Т., Потомська Н. Міжнародне співробітництво щодо криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 213.

дав А. Г. Волеводз. Він визначив його як діяльність, здійснювану органом дізнання, слідчим, прокурором і судом відповідно до вимог законодавства, що регулює кримінальне судочинство, погоджену з компетентними органами й посадовими особами іноземних держав, а також міжнародними організаціями щодо отримання та надання допомоги в досудовому розгляді, а також у прийнятті інших заходів, необхідних для правильного вирішення кримінальних справ. Безпосередній зміст міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу становить отримання й надання допомоги в досудовому розгляді, а також у прийнятті інших заходів, необхідних для правильного вирішення кримінальних справ³⁰¹. Отже, можна сказати, що вчені надто узагальнено підходять до сприйняття та визначення феномена міжнародного співробітництва в межах кримінального провадження, обмежуючи його розуміння виключно формами реалізації. На нашу думку, правова допомога – одна з основних форм міжнародного співробітництва в межах досудового розслідування, оскільки правове співробітництво – це найвищий ступінь взаємодії держав з питань міжнародного запобігання кримінально-протиправній діяльності.

Найбільш загальною категорією міжнародних відносин є «співробітництво в кримінальних провадженнях», яке включає в себе «правову допомогу»³⁰². На сьогодні українське кримінальне процесуальне законодавство має достатньо виважений підхід до визначення особливостей міжнародного співробітництва в межах кримінального провадження. При цьому, як здається, окремі аспекти (наприклад, міжнародне співробітництво в особливих умовах здійснення кримінального провадження) майже залишилися без уваги.

Важливою формою міжнародної взаємодії правоохоронних органів між державами в боротьбі зі злочинністю є співробітництво

³⁰¹ Волеводз А. С. О некоторых направлениях совершенствования правового регулирования международного сотрудничества на досудебных стадиях уголовного процесса. *Вопросы правопедения: межвузовский сборник научных трудов*. Ереван, 2001. № 1. С. 31.

³⁰² Мудряк Т., Потомська Н. Міжнародне співробітництво щодо криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 213.

у сфері судочинства за кримінальними правопорушеннями різних видів. Така форма співробітництва має назву міжнародної правової допомоги. У ч. 1 ст. 541 КПК України вперше закріплено чітке визначення міжнародної правової допомоги, якій притаманні такі ознаки: 1) здійснюється компетентними органами; 2) полягає у вчиненні процесуальних дій; 3) вчинення таких дій є необхідним для: а) досудового розслідування; б) судового розгляду; в) виконання вироку, який винесено як судом держави, так і міжнародною судовою установою³⁰³. Ефективність взаємодії в цій галузі залежить від багатьох факторів, головним серед яких, на нашу думку, є створення дієвих правових механізмів надання міжнародної правової допомоги та інших видів співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю. Міжнародна правова допомога є офіційною діяльністю державних органів, яка здійснюється на підставі міжнародних договорів. Договори про правову допомогу забезпечують найбільш повне здійснення національної юрисдикції й уникнення конфлікту юрисдикцій. Саме із цією метою держави їх укладають³⁰⁴. Дійсно, останнім часом питання міжнародної взаємодії з питань боротьби з кримінально протиправною діяльністю є дуже гострим та саме воно має визначати курс процесуального гарантування правової допомоги між державами.

З появою міжнародних судових органів міжнародні договори можуть передбачати можливість надання правової допомоги для здійснення міжнародної кримінальної юрисдикції. Так, українські органи досудового розслідування упродовж 2012 року зверталися із запитом про міжнародну правову допомогу в кримінальних провадженнях до компетентних установ 47 держав світу, найбільше – до ФРН (20), Італійської Республіки (19), Латвійської Республіки (17), США (12) та інших (Ізраїлю, Французької Республіки, Азербайджанської Республіки, Грузії

³⁰³ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

³⁰⁴ Мудряк Т., Потомська Н. Міжнародне співробітництво щодо криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 214.

тощо)³⁰⁵. Уповноваженим органом з питань міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні під час досудового розслідування та розгляду запитів іноземних компетентних органів є Генеральна прокуратура України, а саме Головне управління міжнародно-правового співробітництва та Міністерство юстиції України – під час судового розгляду. Компетентним органом є орган, який безпосередньо веде провадження в певній справі (ч. 6, 7 ст. 541 КПК України). Поняття міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні вживається у двох значеннях: як окрема форма міжнародного співробітництва (вужке розуміння) чи як комплексний міжгалузевий інститут, який об'єднує декілька форм співпраці держав (широке розуміння)³⁰⁶. Необхідно зазначити, що відповідно до міжнародних договорів і КПК України міжнародна правова допомога здійснюється шляхом направлення запиту про проведення допиту особи як свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного або обвинуваченого (ч. 3 ст. 552 КПК України), про проведення обшуку, огляду місця події, вилучення, арешту чи конфіскації майна або інших процесуальних дій (ч. 4 ст. 552 КПК України), що є однією з найбільш поширених дій у межах міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні³⁰⁷. Виходячи з викладеного, під міжнародним співробітництвом розуміємо *нормативно-визначену та передбачену міжнародним правом діяльність, яка здійснюється стороною обвинувачення та забезпечує отримання та надання допомоги в реалізації процесуальних дій та інших заходів (гарантування прав та свобод людини та громадянина в межах кримінального провадження, забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, дотримання правил імунітету, надання правової*

³⁰⁵ Матеріали про результати роботи Головного управління міжнародно-правового співробітництва Генеральної прокуратури України у 2012 році. URL: www.gp.gov.ua/ua/zvitmu.html.

³⁰⁶ Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення міжнародної правової допомоги в кримінальних справах. 2011. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Trpek/2011_11/Chornous.pdf.

³⁰⁷ Мудряк Т., Потомська Н. Міжнародне співробітництво щодо криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 214.

допомоги тощо), необхідних та достатніх для встановлення істини у кримінальному провадженні.

Відтак сьогодні інформаційне забезпечення досудового розслідування в процесі міжнародного співробітництва може бути реалізоване в таких формах: 1) **вручення документів** (ст. 564 КПК України) – сутність вказаної форми полягає у сприянні компетентного органу іноземної держави в наданні інформації, що стосується особливостей кримінального провадження особі, котра зазначається в запиті; вказане надає можливість проводити налагоджений обмін інформацією між державами, котрі мають відношення до певного кримінального провадження або особи, яка його вчинила. Отже, можна сказати, що такий документ і є джерелом інформаційного забезпечення досудового розслідування; 2) **виконання окремих процесуальних дій**: а) *тимчасова передача особи, яка тримається під вартою або відбуває покарання у виді позбавлення волі на території іншої держави і не притягується до кримінальної відповідальності у цьому кримінальному провадженні* (ст. 565 КПК України) – інформативність вказаної процесуальної дії в межах міжнародного співробітництва полягає у залученні окремих фігурантів для створення доказової бази по кримінальному провадженню, якщо на час виникнення потреби в тимчасовій передачі необхідна інформація була відсутня; б) *виклик особи, яка перебуває за межами України, для провадження слідчих чи інших процесуальних дій на території країни* (ст. 566 КПК України) та в) *допит за запитом компетентного органу іноземної держави шляхом проведення відео- або телефонної конференції* (ст. 567 КПК України) – вказані процесуальні дії надають можливість допитати осіб, котрі мають відношення до кримінального провадження та можуть сприяти процесу доказування як складової інформаційного забезпечення досудового розслідування; г) *контрольована поставка* (ст. 569 КПК України) – надає можливість слідчим та оперативним підрозділам організувати контроль за переміщенням заборонених до обігу предметів з метою встановлення ознак контрабанди та отримання доказової інформації; г) *створення і діяльність спільних слідчих дій* (ст. 571 КПК України) – надає можливість членам спільної

слідчої групи взаємодіяти один з одним, у тому числі – в частині проведення процесуальних дій та обміну отриманою інформацією; 3) **видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція)** (глава 44 КПК України) – загально-інформативна дія, необхідна для завершення кримінального провадження і призначення покарання винній особі.

Вказані форми інформаційного забезпечення досудового розслідування в процесі міжнародного співробітництва надають можливості виділити **міжнародні стандарти його організації, реалізації та удосконалення**: 1) гарантування дотримання прав та свобод людини та громадянина в межах кримінального провадження; 2) чітко визначений процесуальний порядок інформативного обміну між зацікавленими державами; 3) гарантування безпеки учасникам кримінального провадження незалежно від їх процесуального статусу нормами кримінального, кримінального процесуального та міжнародного права; 4) гарантування непритягнення до кримінальної відповідальності осіб, які перебувають за межами України, та викликані для провадження слідчих чи інших процесуальних дій на території України, якщо ними виконані всі процесуальні умови; 5) захист інформації, що містить державну таємницю; 6) надання та отримання міжнародної правової допомоги чи іншого міжнародного співробітництва без договору.

Як уже було зазначено, основною формою інформаційного забезпечення досудового розслідування в процесі міжнародного співробітництва є міжнародна правова допомога (про що зазначено і в КПК України). Варто звернути увагу на те, що забезпечення правової допомоги є не тільки конституційним правовим обов'язком держави, а й дотриманням взятих Україною міжнародних правових зобов'язань відповідно до положень Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та ін., що ратифіковані Верховною Радою України³⁰⁸. Як свідчить дослідження, наукові уявлення

³⁰⁸ Мартовицька О. В. Міжнародна правова допомога у кримінальному провадженні. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4006/Mizhnarodna%20pravova%20dopomoha%20u%20kryminalnomu%20provadzheni%20Martovytska_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y#:~:text=Швекова%2C%20які%20зазначили%2C%20що%20якщо,що%20панують%20у%20загальній%20світовій

про обсяг і зміст поняття «міжнародна правова допомога на стадії досудового розслідування» змінювалися із розвитком міжнародного, кримінального права та кримінального процесу, а також концепції співвідношення національної та міжнародної правової системи. Існує думка, що за допомогою договорів, держава може сама визначити розмір і умови правової допомоги, що надається нею, при цьому може розширити її чи звужити, залежно від контрагентів і обставин³⁰⁹. На наш погляд, надання правової допомоги полягає у взаємодії національних та міжнародних (зарубіжних) правоохоронних органів щодо забезпечення вільного доступу до необхідної доказової інформації осіб, котрі мають безпосереднє відношення до обставин кримінального правопорушення, надання консультативної допомоги, а також здійснення інших процесуальних дій, необхідних та достатніх для завершення кримінального провадження.

На ранніх етапах становлення інституту міжнародної правової допомоги зазначалися такі її головні характеристики: порядок здійснення державами каральної влади всередині країни, визначений територіальними законами, становить позитивну підставу міжнародної юридичної допомоги, тому що остання передбачає існування нормального порядку кримінального правосуддя в державі і без нього неможлива; умови і розміри взаємної правової допомоги, що надається державами одна одній у сфері кримінального правосуддя, можуть бути найкраще визначені міжнародними угодами. Угоди держав доповнюють і змінюють територіальний порядок здійснення каральної влади відповідно до цілей, що ставлять собі держави в розглядуваній сфері міжнародного управління. У більшості демократичних країн в першу чергу увага приділяється забезпеченню права на правову допомогу в кримінальному судочинстві особі, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення³¹⁰ ... Водночас рішенням Верховного суду США в справі Ернесто Міранди (1966) було введено Правило Міранди – перелік

³⁰⁹ Там само

³¹⁰ Там само

прав заарештованого, про які поліція має обов'язково йому повідомити до допиту у формі застереження «Miranda-Warning». Одним із таких прав є право, за відсутності коштів, отримати адвоката від держави³¹¹. Крім цього, ст. 37 Конституції Японії обвинуваченому гарантується право при будь-яких обставинах звернутися за допомогою кваліфікованого адвоката. В той же час ст. 10 Конституції Канади надає обвинуваченому право невідкладно звертатися за допомогою адвоката і бути інформованим про це право. Крім того, зміст правової допомоги, що надається обвинуваченому, розкривається в судовій практиці Європейського Суду з прав людини. Зокрема, в рішенні по справі Пакеллі проти Федеративної Республіки Німеччини Європейський суд відзначив, що положення підпункту «с» п. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод гарантує особі, яка обвинувачується у вчиненні кримінального злочину, такі права: 1) захищати себе особисто; 2) мати обраного нею самою захисника; 3) за наявності певних умов мати призначеного захисника безкоштовно³¹². Подібні застереження широко застосовуються і в інших державах – Швейцарії, Австралії, Франції тощо. Однак характерним для правового регулювання цих країн є те, що подібна кількість гарантій не встановлена для осіб, які постраждали від злочинів, що актуально й для України. Питання про надання правової допомоги потерпілим регулюються в правових актах у значно менших обсягах. Так, 29 листопада 1985 року Організацією Об'єднаних Націй прийнята Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою³¹³, при цьому Європейський суд з прав людини право на міжнародну правову допомогу вбачає можливою як у межах певного судового розгляду, так і поза такою процедурою.

Це означає, що право на правову допомогу гарантується будь-якій особі, зокрема й постраждалому від злочину,

³¹¹ Варфоломеева Т. В., Святоцький О. Д. Історія адвокатури України. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 224.

³¹² Там само

³¹³ Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою : від 29.11.1985. БД «Законодавство України». ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114

ще до виникнення процесуальних правовідносин. Важливість дослідження змісту поняття «міжнародна правова допомога» зростає з огляду на прийняття і дію чинного КПК України, що покликано врегулювати процесуальні питання співробітництва національних правоохоронних органів із зарубіжними колегами у ході здійснення кримінального провадження. Втім підняті питання підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню³¹⁴. Отже, в цьому контексті можемо говорити про те, що міжнародна правова допомога, яка є платформою міжнародного співробітництва, являє собою сукупність заходів, засобів та способів отримання необхідної для процесу доказування інформації. Саме тому, на нашу думку, міжнародна правова допомога може бути виокремлена в самостійний вид інформаційного забезпечення досудового розслідування за такими ознаками: 1) виконання процесуальних дій, спрямованих на отримання основної чи додаткової доказової інформації; 2) взаємодія з обміну досвідом та консолідованої співпраці національних та міжнародних/зарубіжних правоохоронних органів; 3) обмін інформаційно-довідковим, програмним та технічним забезпеченням досудового розслідування; 4) залучення міжнародних/зарубіжних колег до створення актуальних та сучасних інформаційних комплексів для удосконалення процесу досудового розслідування.

Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що міжнародне співробітництво на стадії досудового розслідування має розумітись як нормативно-визначена та передбачена міжнародним правом діяльність, котра здійснюється стороною обвинувачення та забезпечує отримання та надання допомоги у реалізації процесуальних дій та інших заходів (гарантування прав та свобод людини та громадянина в межах кримінального провадження, забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, дотримання правил імунітету, надання правової допомоги тощо), необхідних та достатніх для встановлення

³¹⁴ Мартовицька О. В. Міжнародна правова допомога у кримінальному провадженні. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4006/Mizhnarodna%20pravova%20dopomoha%20u%20kryminalnomu%20provadzheni%20Martovytska_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y#:~:text=Швекова%2C%20які%20азначили%2C%20що%20якщо,що%20панують%20у%20загальній%20світовій

істини в кримінальному провадженні якщо без залучення іноземних держав таке встановлення не є можливим.

У межах інформаційного забезпечення досудового розслідування в процесі міжнародного співробітництва можемо виділити такі принципи: 1) принцип гласності судового розгляду – забезпечення відкритого обміну інформацією як під час судового розгляду між зацікавленими суб'єктами кримінального провадження, так і після нього; 2) принцип рівності людей перед судом – забезпечення реалізації судом всіх необхідних для притягнення до кримінальної відповідальності особи заходів та засобів, у т.ч. – отримання особистої інформації шляхом складення відповідних запитів до зарубіжних держав; 3) принцип взаємної інформаційної вигоди – залучення необхідних спеціалістів, а також вчинення інших процесуальних дій, необхідних для отримання доказової бази, достатньої для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Інформаційне забезпечення досудового розслідування в процесі міжнародного співробітництва може бути реалізоване у таких формах: 1) **вручення документів** (ст. 564 КПК України) – сутність вказаної форми полягає у сприянні компетентного органу іноземної держави в наданні інформації, що стосується особливостей кримінального провадження особі, котра зазначається в запиті; вказане надає можливість проводити налагоджений обмін інформацією між державами, котрі мають відношення до певного кримінального провадження або особи, яка його вчинила. Отже, можна сказати, що такий документ і є джерелом інформаційного забезпечення досудового розслідування; 2) **виконання окремих процесуальних дій**: а) *тимчасова передача особи, яка тримається під вартою або відбуває покарання у виді позбавлення волі на території іншої держави і не притягується до кримінальної відповідальності у цьому кримінальному провадженні* (ст. 565 КПК України) – інформативність вказаної процесуальної дії в межах міжнародного співробітництва полягає у залученні окремих фігурантів для створення доказової бази у кримінальному провадженні, якщо на час виникнення потреби в тимчасовій передачі необхідна інформація була відсутня; б) *виклик особи, яка перебуває за межами України,*

для провадження слідчих чи інших процесуальних дій на території країни (ст. 566 КПК України) та в) *допит за запитом компетентного органу іноземної держави шляхом проведення відео- або телефонної конференції* (ст. 567 КПК України) – вказані процесуальні дії надають можливість допитати осіб, котрі мають відношення до кримінального провадження та можуть сприяти процесу доказування як складової інформаційного забезпечення досудового розслідування; г) *контрольована поставка* (ст. 569 КПК України) – надає можливість слідчим та оперативним підрозділам організувати контроль за переміщенням заборонених до обігу предметів з метою встановлення ознак контрабанди та отримання доказової інформації; г) *створення і діяльність спільних слідчих дій* (ст. 571 КПК України) – надає можливість членам спільної слідчої групи взаємодіяти один із одним, у тому числі – в частині проведення процесуальних дій та обміну отриманою інформацією; 3) *видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція)* (глава 44 КПК України) – загальноінформативна дія, необхідна для завершення кримінального провадження і призначення покарання винній особі.

Вказані форми інформаційного забезпечення досудового розслідування в процесі міжнародного співробітництва надають можливості виділити ***міжнародні стандарти його організації, реалізації та вдосконалення***: 1) гарантування дотримання прав та свобод людини та громадянина в межах кримінального провадження; 2) чітко визначений процесуальний порядок інформативного обміну між зацікавленими державами; 3) гарантування безпеки учасникам кримінального провадження незалежно від їх процесуального статусу нормами кримінального, кримінального процесуального та міжнародного права; 4) гарантування непричеплення до кримінальної відповідальності осіб, які перебувають за межами України та викликані для провадження слідчих чи інших процесуальних дій на території України, якщо ними виконані всі процесуальні умови; 5) захист інформації, що містить державну таємницю; 6) надання та отримання міжнародної правової допомоги чи іншого міжнародного співробітництва без договору.

Висновки до 3 розділу

1. Вивчення досвіду зарубіжних країн (США, Німеччина, Чехія, Литовська Республіка, Велика Британія, Ізраїль тощо) надало можливість констатувати превалювання технічних засобів інформаційного забезпечення досудового розслідування. В загальному розумінні можна виділити **низку стандартів, на яких будується система інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень, котрі є універсальними та об'єднують більшість зарубіжних країн:** 1) тотальна діджиталізація доказової інформації як спосіб забезпечення регулярного та швидкого доступу та пошуку необхідних даних; 2) компіляція кібердоступності доказової інформації для спеціально уповноважених суб'єктів її використання та максимального захисту від несанкціонованого доступу сторонніх осіб; 3) створення та вдосконалення технічного масиву, необхідного для пошуку, виявлення та вилучення речових доказів та їх подальшого збереження; 4) превалювання електронного документообігу (зокрема електронного кримінального провадження) над паперовим; 5) удосконалення рівня взаємодії між підрозділами в межах правоохоронних органів; обмін досвідом із зарубіжними колегами.

У межах вказаних стандартів інформаційне забезпечення в зарубіжних країнах поділяється на такі види: 1) *техніко-криміналістичне забезпечення* – технічні засоби та прилади, необхідні для здійснення судово-експертної діяльності в межах кримінального провадження з подальшим створенням інформаційного масиву; 2) *інформаційно-довідкове та методичне забезпечення* – наукова література, в якій викладені особливості та алгоритми проведення досудового розслідування; 3) *інформаційно-аналітичне та загально-технічне забезпечення* – засоби та прилади, необхідні для вирішення загальних проблем та завдань досудового розслідування.

2. Міжнародне співробітництво – це нормативно-визначена та передбачена міжнародним правом діяльність, яка здійснюється стороною обвинувачення та забезпечує отримання та надання

допомоги в реалізації процесуальних дій та інших заходів (гарантування прав та свобод людини та громадянина в межах кримінального провадження, забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, дотримання правил імунітету, надання правової допомоги тощо), необхідних та достатніх для встановлення істини у кримінальному провадженні, якщо без залучення іноземних держав таке встановлення не є можливим.

У межах інформаційного забезпечення досудового розслідування в процесі міжнародного співробітництва можемо виділити такі принципи: 1) принцип гласності судового розгляду – забезпечення відкритого обміну інформацією як під час судового розгляду між зацікавленими суб'єктами кримінального провадження, так і після нього; 2) принцип рівності людей перед судом – забезпечення реалізації судом всіх необхідних для притягнення до кримінальної відповідальності особи заходів та засобів, у т.ч. – отримання особистої інформації шляхом складення відповідних запитів до зарубіжних держав; 3) принцип взаємної інформаційної вигоди – залучення необхідних спеціалістів, а також вчинення інших процесуальних дій, необхідних для отримання доказової бази, достатньої для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Інформаційне забезпечення досудового розслідування в процесі міжнародного співробітництва може бути реалізоване в таких формах: 1) **вручення документів** (ст. 564 КПК України) – сутність вказаної форми полягає у сприянні компетентного органу іноземної держави в наданні інформації, що стосується особливостей кримінального провадження особі, котра зазначається в запиті; вказане надає можливість проводити налагоджений обмін інформацією між державами, котрі мають відношення до певного кримінального провадження або особи, яка його вчинила. Отже, можна сказати, що такий документ і є джерелом інформаційного забезпечення досудового розслідування; 2) **виконання окремих процесуальних дій**: а) *тимчасова передача особи, яка тримається під вартою або відбуває покарання у виді позбавлення волі на території іншої держави і не притягується до кримінальної відповідальності у цьому кримінальному провадженні* (ст. 565 КПК України) –

інформативність вказаної процесуальної дії в межах міжнародного співробітництва полягає в залученні окремих фігурантів для створення доказової бази у кримінальному провадженні, якщо на час виникнення потреби в тимчасовій передачі необхідна інформація була відсутня; б) *виклик особи, яка перебуває за межами України, для провадження слідчих чи інших процесуальних дій на території країни* (ст. 566 КПК України) та в) *допит за запитом компетентного органу іноземної держави шляхом проведення відео- або телефонної конференції* (ст. 567 КПК України) – вказані процесуальні дії надають можливість допитати осіб, котрі мають відношення до кримінального провадження та можуть сприяти процесу доказування як складової інформаційного забезпечення досудового розслідування; г) *контрольована поставка* (ст. 569 КПК України) – надає можливість слідчим та оперативним підрозділам організувати контроль за переміщенням заборонених до обігу предметів з метою встановлення ознак контрабанди та отримання доказової інформації; г) *створення і діяльність спільних слідчих дій* (ст. 571 КПК України) – надає можливість членам спільної слідчої групи взаємодіяти один із одним, у тому числі – в частині проведення процесуальних дій та обміну отриманою інформацією; 3) ***видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція)*** (глава 44 КПК України) – загальноінформативна дія, необхідна для завершення кримінального провадження і призначення покарання винній особі.

Вказані форми інформаційного забезпечення досудового розслідування в процесі міжнародного співробітництва надають можливості виділити ***міжнародні стандарти його організації, реалізації та вдосконалення***: 1) гарантування дотримання прав та свобод людини та громадянина в межах кримінального провадження; 2) чітко визначений процесуальний порядок інформативного обміну між зацікавленими державами; 3) гарантування безпеки учасникам кримінального провадження незалежно від їх процесуального статусу нормами кримінального, кримінального процесуального та міжнародного права; 4) гарантування непритягнення до кримінальної відповідальності осіб, які перебувають за межами України та викликані для провадження

слідчих чи інших процесуальних дій на території України, якщо ними виконані всі процесуальні умови; 5) захист інформації, що містить державну таємницю; 6) надання та отримання міжнародної правової допомоги чи іншого міжнародного співробітництва без договору.

Розділ 4

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

4.1. Недоліки нормативного регулювання інформаційного забезпечення досудового розслідування

Сьогодні інформаційне забезпечення досудового розслідування знаходиться на етапі активного розвитку, у зв'язку з чим виникає нагальна потреба в перегляді його нормативного регулювання. На жаль, дуже складно не звернути увагу на те, що між нормативно-правовими актами все частіше виникають колізії та конкуренції, які ускладнюють роботу як правоохоронних органів, так і суддів, а отже – негативно впливають на систему правосуддя та глобальний процес боротьби з кримінально протиправною діяльністю. Вказане можна виправити тільки за рахунок виокремлення основних недоліків нормативного регулювання інформаційного забезпечення досудового розслідування, котрі гальмують процес розвитку останнього. З огляду на сказане пропонуємо зупинитись на цьому питанні більш детально.

Усі існуючі недоліки нормативного регулювання інформаційного забезпечення досудового розслідування можна поділити на декілька категорій: 1) недоліки, пов'язані з відсутністю узгодженості між нормативно-правовими актами, котрі регулюють різні суспільні відносини; 2) недоліки, пов'язані з рудиментарним підходом законодавця до оцінки кримінального процесуального інструментарію; 3) недоліки, пов'язані з відсутністю чіткої кореляції між нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність різних підрозділів, котрі здійснюють досудове

розслідування; 4) недоліки тимчасового характеру, пов'язані з особливим правовим режимом у державі. Пропонуємо розглянути кожну категорію більш детально.

Недоліки, пов'язані з відсутністю узгодженості між нормативно-правовими актами, котрі регулюють різні суспільні відносини.

Основні положення, що регулюють процес створення та функціонування інформаційного забезпечення досудового розслідування, закріплені в Конституції та законах України, а також постановках КМУ, відомчих та міжвідомчих документах. У межах нашого дослідження ***під нормативним регулюванням інформаційного забезпечення досудового розслідування пропонуємо розуміти*** координацію процесу пошуку, отримання та доступу до доказової інформації в межах регулювання суспільних відносин, які виникають під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, що реалізується за допомогою юридико-технічних засобів з метою захисту сукупності соціальних та державних інтересів.

Загальні правові положення інформаційно-аналітичного забезпечення органів поліції викладені в законах України: «Про Національну поліцію», «Про інформацію», «Про державну таємницю», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних», «Про Національну програму інформатизації». Цими законами передбачаються правові підстави для створення та використання інформаційних систем для виконання покладених на правоохоронні органи завдань і обов'язків. Практична реалізація інформаційно-правового забезпечення діяльності органів поліції України потребує розвитку інформаційного законодавства як системи взаємопогоджених правових норм, що базуються на конституційних принципах устрою держави, розподілу влади і побудови єдиної системи українського законодавства³¹⁵.

³¹⁵ Шорохова Г. М. Нормативно-правове регулювання інформаційно-аналітичного забезпечення територіальних органів поліції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. С. 301.

Ми абсолютно підтримуємо зазначену позицію, оскільки створення безпечного, юридично захищеного інформаційного простору дозволить якісно вдосконалити не тільки процес інформаційного забезпечення досудового розслідування, а й підвищити якість реалізації правоохоронними органами своїх повноважень.

Конституція України 1996 р. закріплює тільки базові засади інформаційного законодавства, як і будь-якої галузі чи інституції права. У ст. 17 Конституції визначено, що однією з найважливіших функцій держави, справою всього українського народу є гарантування інформаційної безпеки. У ч. 2 ст. 34 Конституції говориться, що кожний має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір³¹⁶. Водночас у ст. ст. 31 та 32 Конституції гарантується таємниця конфіденційної інформації. Йдеться про те, що без згоди особи не допускається збирання, зберігання, використання та поширення інформації стосовно цієї особи, крім випадків, передбачених законодавством. У разі порушення такого права кожному громадянину гарантується судовий захист, право спростовувати недостовірну інформацію про себе чи членів своєї сім'ї та право вимагати вилучення будь-якої інформації³¹⁷. Конституція України положеннями, що містяться в цих статтях, визначає права осіб в інформаційній сфері, але, вживаючи термін «інформація», не дає його тлумачення. Закон України «Про інформацію» є основним нормативно-правовим актом у галузі регулювання інформаційних відносин в Україні. Згідно з ним під інформацією треба розуміти «будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді»³¹⁸. Ми не повністю погоджуємося з наведеною дефініцією, хоча розуміємо, що в нормативно-правовому полі таке визначення є максимально комфортним для забезпечення захисту інформації від протиправного її використання або іншого впливу.

³¹⁶ Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

³¹⁷ Там само

³¹⁸ Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/>

Особливо, коли мова йде про інформацію в межах досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Поняття інформації, визначене у ст. 1 Закону України «Про інформацію», практично цілком відтворюється в Цивільному кодексі України. Згідно з нормою ч. 1 ст. 200 ЦК «інформацією є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді»³¹⁹. Отже, визначені в законодавстві форми і способи подання інформації не є вичерпними, що дає змогу визначити інформацію як відомості, що були організовані в певній формі, документовані, передані або оголошені таким чином, що можуть бути сприйнятими іншою особою³²⁰. Згідно зі ст. 2 Закону України «Про інформацію» основними аспектами інформаційних відносин у діяльності підрозділів Національної поліції України мають стати правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; її достовірність і повнота; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя. Враховуючи конституційні принципи, Закон України «Про інформацію» водночас допускає (ч. 2 ст. 6) обмеження прав на інформацію в інтересах нацбезпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя³²¹. Отже, в цьому контексті мова йде про максимальний захист особистої інформації учасників досудового розслідування, якщо це можливо. Можна стверджувати, що український законодавець прикладає максимум зусиль для того, щоб інформаційне забезпечення досудового розслідування не тільки було максимально ефективним, але й безпечним. Хоча ми також не можемо не відзначити, що різний підхід до розуміння сутності інформації на практиці може створювати певні недоліки.

³¹⁹ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

³²⁰ Там само

³²¹ Там само

У ст. 9 Закону України «Про інформацію» надано вичерпний список основних видів інформаційної діяльності, до яких належать створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорона і захист інформації, та розділено інформацію за доступом на дві групи: 1) відкриту; 2) з обмеженим доступом³²². Отже, в Законі України «Про інформацію», який є основним нормативно-правовим актом у галузі регулювання інформаційних відносин в Україні, визначено та встановлено основні правові засади одержання, використання, поширення та зберігання інформації, а також систему інформації, її джерела, доступ до інформації та її охорону. Основоположне значення в нормативному регулюванні інформаційної й інформаційно-аналітичної діяльності поліції України відіграє Закон України «Про Національну поліцію», оскільки саме цим законодавчим актом передбачено надання їй повноважень у сфері обігу інформації, інформаційно-аналітичного забезпечення, формування та використання інформаційних ресурсів. Зокрема, у ст. 25 даного Закону зазначено, що поліція в межах інформаційно-аналітичної діяльності: формує реєстри та бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України; користується реєстрами та базами (банкми) даних Міністерства внутрішніх справ України та інших органів державної влади; здійснює інформаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу; здійснює інформаційну взаємодію з іншими органами державної влади України, органами правопорядку іноземних держав і міжнародними організаціями. Окрім цього, поліція може створювати власні реєстри та бази даних, необхідні для забезпечення щоденної діяльності органів (закладів, установ) поліції у сфері трудових, фінансових, управлінських відносин, документообігу, а також бази даних, що формуються в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності відповідно до закону, та інформаційно-аналітичні системи (зокрема міжвідомчі), необхідні для виконання покладених на неї повноважень. Що ж стосується повноважень поліції в галузі формування інформаційних ресурсів, то вони визначені

³²² Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/>

у ст. 26 даного Закону³²³. Варто звернути увагу на необхідність розмежування понять інформаційної безпеки та безпеки інформації. Обидві дефініції безпосередньо стосуються особливостей інформаційного забезпечення досудового розслідування, оскільки в межах останнього більшість інформації передбачає обмежений доступ. Відтак, *під інформаційною безпекою необхідно розуміти сукупність кримінально-правових та кримінальних процесуальних заходів та засобів, які спрямовані на активну протидію незаконному втручанням в процес досудового розслідування шляхом дестабілізації кримінального процесу через негативний інформаційний вплив. Безпекою інформації є стан захисту процесуальних даних від несанкціонованого доступу з метою внесення неправдивих відомостей*. На наш погляд, ці особливості мають бути нормативно відображені та врегульовані.

Надавши відповідні повноваження Національній поліції в галузі інформаційної й інформаційно-аналітичної діяльності, законодавець у ст. 28 установив і деякі обмеження щодо роботи з інформаційними ресурсами, відповідальність за їх протиправне використання. Для регулювання нормативно-правових відносин у суспільстві, які пов'язані з опрацюванням інформації, що віднесена до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її носіїв і охороною державної таємниці, набувають чинності положення Закону України «Про державну таємницю». Згідно зі ст. 6 даного Закону, Національна поліція України як виконавець оперативно-розшукових повноважень реалізує свої права з «урахуванням обмежень, установлених в інтересах національної безпеки України». Закон (р. III) також визначає порядок засекречування інформації. Крім цього, варто зазначити, що цим Законом регулюються основні організаційно-правові заходи щодо охорони державної таємниці (ст. 18)³²⁴. Доцільно також звернути увагу на те, що і за розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування передбачено кримінальну відповідальність (ст. 387 КК України).

³²³ Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

³²⁴ Там само

Велике значення в сучасних умовах розвитку науково-технічного прогресу в діяльності підрозділів Національної поліції надається Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах». Цим нормативним актом встановлено основні засади регулювання правових відносин щодо захисту інформації в автоматизованих системах з урахуванням умов дотримання прав власності громадян України та юридичних осіб на інформацію та права доступу до неї. Закон цікавий тим, що його дія поширюється на будь-яку інформацію, що обробляється в інформаційно-телекомунікаційних системах³²⁵. Наступним нормативно-правовим актом, який регулює інформаційну діяльність у Національній поліції, є Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». У норми цього Закону закладена інформація, яка визначає безпосередній зміст оперативно-розшукових заходів і є регулятором діяльності, спрямованої на отримання й ефективне використання оперативно-розшукової інформації для протидії злочинності. Також визначено право органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, створювати та застосовувати автоматизовані інформаційні системи³²⁶. Цікавим у даному Законі є те, що для отримання інформації законодавець наділяє підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукові заходи, виключними правами (ст. 8), до яких, зокрема, належить право на отримання інформації за допомогою спеціальних технічних засобів оперативного призначення, автоматизованих інформаційних систем тощо. У ст. 9 йдеться про гарантії законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, де визначено обов'язок підрозділів, що використовують автоматизовані інформаційні системи в оперативно-розшуковій діяльності, забезпечувати можливість надавати дані про особу на запит досудового розслідування, прокуратури чи суду³²⁷.

³²⁵ Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України 05.07.1994 р. № 80/94-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80/>

³²⁶ Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

³²⁷ Там само

Отже, нормативно-правовий акт має чітко визначений перелік суб'єктів доступу до інформації з обмеженим доступом та їх прав на її використання.

Також важливим нормативно-правовим актом у галузі інформаційної діяльності Національної поліції є Закон України «Про доступ до публічної інформації», у ст. 5 якого передбачено, що доступ до інформації забезпечується шляхом систематичного й оперативного оприлюднення інформації в офіційних друкованих виданнях; на офіційних вебсайтах у мережі Інтернет; на єдиному державному вебпорталі відкритих даних; на інформаційних стендах; будь-яким іншим способом; надання інформації за запитами на інформацію³²⁸. Реалізацію цього положення Національною поліцією можна побачити на офіційних вебсайтах, де висвітлюються резонансні події, злочини тощо. Не менш важливу роль у діяльності Національної поліції відіграє Закон України «Про захист персональних даних», оскільки відповідно до ст. 4 цього Закону Національна поліція, у зв'язку зі специфікою своєї діяльності, є володільцем і розпорядником персональних даних, а це зобов'язує її виконувати визначені ст. 6 та ст. 7 загальні й особливі вимоги до обробки персональних даних³²⁹. Однак варто зазначити, що ч. 1 ст. 25 надає Національній поліції право обмежити дії ст. ст. 6 і 7 даного Закону у «випадках, передбачених законом, наскільки це необхідно у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, економічного добробуту або захисту прав і свобод суб'єктів персональних даних чи інших осіб». Розглянемо ще Закон України «Про Національну програму інформатизації», в якому зазначено, що «головною метою Національної програми інформатизації є створення необхідних умов для забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки держави». Одним з основних завдань Програми є «створення

³²⁸ Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>

³²⁹ Про захист пересональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.

загальнодержавних систем інформаційно-аналітичної підтримки діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування»³³⁰. У цьому контексті хочемо ще раз звернути увагу на прагнення законодавця діджиталізувати кримінальний процес, що має сприяти вдосконаленню і досудового розслідування. Саме тому захист інформації – це першочергове завдання, котре має бути невідкладно вирішене, оскільки відсутність дієвих способів реагування на посягання на інформаційне забезпечення досудового розслідування може мати наслідком втрату його об'єктивності.

На виконання поставленого Програмою завдання у 2017 р. створено інформаційно-телекомунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України» та автоматизовану інформаційну систему оперативного призначення, що є складниками єдиної інформаційної системи МВС. Отже, можна стверджувати, що позитивним нововведенням у правовому регулюванні зазначеної сфери порівняно з попереднім станом нормативно-правового забезпечення є закріплення на законодавчому рівні здійснення поліцією інформаційно-аналітичної діяльності, її повноважень у цій сфері, переліку баз даних, а також відповідальності за протиправне використання інформаційних ресурсів³³¹. Отже, можна підсумувати: 1) інформаційне забезпечення досудового розслідування, окрім КПК України та спеціальних документів, реалізується за допомогою нормативно-правових актів, якими передбачено захист інформації, а також в яких викладено особливості її використання в процесі розслідування кримінальних правопорушень; 2) на нормативно-правовому рівні до сьогодні чітко не визначено принципову різницю між інформаційною безпекою та безпекою інформації, що призводить до помилок під час конструювання окремих норм кримінального процесуального та кримінального законодавства; 3) відсутність єдиного розуміння сутності інформації та особливостей її захисту від несанкціонованого доступу

³³⁰ Про Національну програму інформатизації : Закон України від 01.08.2016 р. № 74/98-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>

³³¹ Шорохова Г. М. Нормативно-правове регулювання інформаційно-аналітичного забезпечення територіальних органів поліції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. С. 302.

ставить під загрозу конфіденційність та об'єктивність досудового розслідування.

Недоліки, пов'язані з рудиментарним підходом законодавця до оцінки кримінального процесуального інструментарію.

Учені досить аргументовано вважають, що одним з аспектів оновлення і систематизації українського кримінального процесуального законодавства є врівноваження прав сторін у кримінальному провадженні щодо використання спеціальних знань у формі експертизи. Відповідно до редакційно оновлених у 2019 р. статей 242–245 Кримінального процесуального кодексу України експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту³³². В Україні склалася така судова практика, коли для суддів висновки експертів слугують опорним підґрунтям написання вироку. І це пов'язано з тим що спростувати вже проведену експертизу можна тільки іншим експертним висновком, але експерти державних експертних установ, як правило, підтримують попереднього експерта. Надання ж стороні захисту права самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової, дозволить забезпечити законність і справедливість у кримінальних провадженнях. Видається, що врівноваження можливостей сторін в отриманні доказів є обов'язковою умовою реалізації конституційного принципу рівності і змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні їх переконливості (ст. 129 Конституції України)³³³. Ми абсолютно погоджуємося з такою позицією, оскільки *інформаційне забезпечення досудового розслідування має включати в себе*: 1) процес пізнання сторони обвинувачення, котрий надає можливість своєчасно та об'єктивно правильно доказати вину суб'єкта кримінального правопорушення; 2) надання правової допомоги захисником під час досудового

³³² Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

³³³ Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

розслідування – як комплекс заходів та засобів, спрямованих на паралельний пошук та оприлюднення інформації, котра сприяє звільненню особи від кримінальної відповідальності/покарання, або зниження його суворості; 3) факультативна допомога інших учасників кримінального процесу (потерпілого, підозрюваного тощо), котра сприяє доповненню доказового комплексу в конкретному кримінальному провадженні.

Окрім норм КПК питання проведення експертизи регулюється відомчим нормативно-правовим актом Міністерства юстиції України – Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (надалі Інструкція МЮ)³³⁴. Для її реалізації і з метою забезпечення єдиного підходу при проведенні судових експертиз і підвищення якості їх проведення сформовані і науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень³³⁵. Але в українському кримінальному процесуальному законодавстві щодо проведення експертизи є й певні прогалини. Зосередившись на наданні стороні захисту прав підозрюваного (обвинуваченого), законодавець випустив з поля зору права потерпілого щодо проведення експертизи. Зокрема, при наділенні потерпілого правом подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду ці повноваження не набули відображення в ст. 242 КПК «Підстави проведення експертизи», де потерпілий не вказаний серед учасників кримінального провадження, який може ініціювати проведення експертизи під час досудового розслідування. У той же час при судовому розгляді ст. 332 КПК надає право потерпілому подавати клопотання та ініціювати проведення експертизи за ухвалою суду. Потрібно звернути увагу, що відповідно до ст. 58 КПК потерпілого у кримінальному провадженні може

334 Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 р. № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

335 Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 р. № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

представляти представник – особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником. Адвокат у цьому випадку виступає на стороні обвинувачення, оскільки потерпілий віднесений саме до цієї сторони (п. 19, ч. 1 ст. 3 КПК). Але його роль суттєво відрізняється від ролі органу досудового розслідування – насамперед він захищає права потерпілого, інтереси якого він представляє (відновлення порушених прав та отримання відшкодування заподіяної винною особою моральної, фізичної або майнової шкоди). Як показує слідчо-судова й адвокатська практика, такий вид адвокатської діяльності, як представництво потерпілого, є характерним у складних кримінальних провадженнях, зокрема щодо техногенних катастроф із загибеллю людей (аварій на виробництві, морських, річкових і повітряних суднах), в яких потерпілими виступають досить великі групи людей³³⁶. Таким чином, на практиці відбувається ситуація, в якій значний відсоток інформації може бути втрачений через ігнорування законодавцем потерпілого як повноцінного учасника кримінального провадження.

При призначенні експертиз може скластися досить парадоксальна ситуація, коли орган досудового розслідування з певних причин (корупційних, політичних) не зацікавлений у встановленні істини у кримінальному провадженні. Тому окремі службові особи вдаються до штучного створення перешкод у проведенні слідчо-розшукових дій, підтасовки фактів та їх неправильній оцінці з використанням спеціальних знань. У подібних випадках потерпілий (його представник) повинен мати право на ініціювання належного проведення експертиз. Нерідко сторони кримінального провадження в питаннях проведення експертиз мають протилежні цілі. Адвокату рекомендується звертати увагу на формальні моменти – перевіряти законність підстав проведення експертизи, дотримання процесуальних процедур та вимог Інструкції Міністерства юстиції, науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Але потрібно визнати, що орган досудового

336 Волобуєв А. Ф., Бажанюк В. В. Проведення експертизи за кримінальним процесуальним законодавством України. URL: http://eprints.cdu.edu.ua/4370/1/avad_law.pdf

розслідування в питаннях призначення експертиз має значно більше компетенцій, оскільки тільки він наділений правом проведення слідчих дій і має більше можливостей щодо отримання певних об'єктів, потрібних для проведення якісного експертного дослідження. Тому потрібно виходити з того, що в багатьох випадках проведення криміналістичних експертиз (трасологічних, балістичних, наркотичних засобів тощо) сторона захисту не має можливості проявити якусь значущу ініціативу, зокрема в ситуації, коли експертиза проводиться до повідомлення про підозру. В той же час існують окремі види експертиз (судово-бухгалтерська, фінансово-економічна, лінгвістична експертиза мовлення тощо), щодо яких одні і ті ж матеріали можуть бути надані експерту як стороною обвинувачення, так і стороною захисту, що надає їй засоби отримання доказів з використанням спеціальних знань³³⁷. Варто звернути увагу на те, що для адвоката пріоритетним способом захисту є пошук помилок та недоліків у роботі досудового слідства, котрі можуть сприяти уникненню кримінального правопорушника від кримінальної відповідальності або зниженню її меж. У зв'язку з цим все частішою є практика виклику судових експертів на судові засідання з метою пошуку помилок, визнання доказів недопустимими або створення конфлікту між судовими експертами з різних експертних установ. Саме у зв'язку з цим з метою вдосконалення нормативного регулювання інформаційного забезпечення досудового розслідування така прогалина має бути вирішена.

Окремої уваги також заслуговує процедура залучення громадськості до кримінальної процесуальної діяльності. Нині в Україні не врегульованими є процедури використання громадськості (волонтерів), які разом з підрозділами кримінальної поліції ефективно виконують ряд інших завдань, зокрема: участь в оперативному (особистому) пошуку шляхом патрулювання території обслуговування; розшук зниклих безвісти; встановлення, розшук та затримання підозрюваних у вчиненні злочину; проведення профілактичних, просвітницьких і виховних заходів серед населення; соціалізація підлітків «групи ризику»,

³³⁷ Там само

безпритульних, поступенітенціарна реабілітація осіб та ін. Більш важливого значення для нормативно-правового забезпечення використання громадськості підрозділами кримінальної поліції України у протидії злочинності є «спеціальні» питання, які або не відобразилися у правовому полі або не повністю врегульовані. До таких питань відносяться особливості використання громадськості в оперативно-розшукових заходах (негласних слідчих діях) з виявлення та документування злочинної діяльності у ролі: покупців (продавців) під час контрольованої та оперативної закупки; осіб, які безпосередньо здійснюють переміщення товару під час контрольованої поставки; осіб, які надають допомогу у створенні «пасток» (автомобілів, квартир, купе та ін.); осіб, які імітують отримання неправомірної вигоди; осіб, які імітують надання неправомірної вигоди тощо. Не врегульованими серед них залишаються такі: про необхідність надання таким особами допуску до державної таємниці; про встановлення відповідальності за розголошення відомостей; про матеріальне забезпечення; про відшкодування шкоди завданої у результаті участі у заходах громадян; про процесуальний порядок отримання згоди осіб на участь у заходах; про визначення ділових якостей суб'єктів громадськості, які приймають участь у заходах; про підстави і порядок перевірки осіб на наявність зв'язків з особами, щодо яких проводяться заходи; про обов'язковість (необов'язковість) участі у заходах виключно громадян України та ін.³³⁸. Таким чином, нормативно-правове врегулювання залучення громадськості, котра також сприяє вдосконаленню інформаційного забезпечення досудового розслідування, надасть можливість позбавити кримінальне процесуальне законодавство рудиментарності, а також ще на крок наблизить українське законодавство до міжнародних та європейських стандартів відправлення правосуддя.

Аналіз сучасної кримінальної процесуальної практики показує, що з набуттям чинності КПК України 2012 р. сталося розбалансування взаємодії між слідчими і працівниками оперативних підрозділів. В Інструкції з організації взаємодії органів досудового

³³⁸ Там само

розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні (затв. наказом МВС України № 575 від 07.07.2017) була здійснена спроба зберегти раніше вироблені та усталені організаційні форми взаємодії. Зокрема, йдеться про взаємодію за такими напрямками: 1) при надходженні до органу внутрішніх справ заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та реагуванні на них; 2) при направленні оперативним підрозділом матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності до органу досудового розслідування; 3) при створенні СОГ для досудового розслідування кримінальних правопорушень; 4) при виконанні працівниками оперативного підрозділу органу, підрозділу поліції доручень слідчих (дознавачів) про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; 5) при організації взаємодії при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій та виконанні заходів забезпечення кримінального провадження; 6) при зупиненні досудового розслідування; 7) при розслідуванні окремих видів кримінальних правопорушень (назву та наведені положення Інструкції уточнено нами, відповідно до внесених законодавчих змін – О. К.). Але реалії практичної реалізації положень КПК України 2012 р. показали неможливість ефективної реалізації названих напрямів взаємодії. Значна частина практичних працівників слідчих та оперативних підрозділів відзначають, що в цьому аспекті стало працювати гірше ніж в умовах КПК 1960 р.³³⁹. Варто звернути увагу, що такий стан справ значно ускладнює досудове розслідування, особливо в частині доказування, котре є однією із основних форм інформаційного забезпечення. Встановлення чіткої кореляції між підрозділами, які мають відношення до розслідування, важко переоцінити, оскільки такий баланс надає можливість підходити до кримінального провадження більш об'єктивно та розкривати кримінальні правопорушення в максимально короткі терміни. Саме тому кримінальне процесуальне законодавство є основним нормативно-правовим актом, який має встановлювати чіткий алгоритм спільної слідчо-розшукової діяльності.

³³⁹ Там само

Недоліки, пов'язані з відсутністю чіткої кореляції між нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність різних підрозділів, які здійснюють досудове розслідування.

Як цілком обґрунтовано зауважує М. П. Водько, з п. 1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» був виключений обов'язок розкриття злочинів, а з п. 5, який регламентує взаємодію оперативних підрозділів, були виключені слова «з метою швидкого й повного розкриття злочинів і викриття винних»³⁴⁰. Особливо акцентованими суб'єктами досудового розслідування були зроблені слідчий та його процесуальний керівник – прокурор. Законодавець наділив їх правом здійснювати традиційно неприродну для них пошукову функцію, що підкреслюється трансформованим поняттям «слідчі (розшукові) дії». До того ж названі суб'єкти наділені правом ініціювати й проводити й негласні слідчі (розшукові) дії, які за своєю сутністю є реалізацією оперативно-розшукових методів. Водночас співробітники оперативних підрозділів не мають права не тільки здійснювати процесуальні дії в кримінальному провадженні за власною ініціативою (що цілком природно), але й звертатися з таким клопотанням до слідчого судді чи прокурора (ч. 2 ст. 41 КПК)... Таким чином, роль оперативно-розшукової діяльності (а відтак, оперативного працівника) повністю нівелювалося. Оперативно-розшукове супроводження досудового слідства фактично було вихолощено, оскільки з нього був виключений принцип наступальності, в який закладалася вимога постійного та ініціативного проведення оперативно-розшукових заходів³⁴¹. Протягом значного часового проміжку основними функціями прокурора були нагляд та процесуальне керівництво, що було запроваджено з метою уникнення суб'єктивізму у кримінальному провадженні, а також наслідків корупційних інтересів сторін, котрі мають до нього відношення.

³⁴⁰ Водько П. П. Фундаментальные положения оперативно-розыскной деятельности Украины нуждаются в корректировке. *Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес : теоретикопрактиологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України* : матеріали міжнар. наук.- практ. конф., м. Одеса, 22–23 квіт. 2015 р. Одеса : ОДУВС, 2015. С. 10.

³⁴¹ Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. Ч. 1. С. 143.

Наділення прокурора пізнавальною функцією вносить дисбаланс у кримінальний процес, що тягне за собою не тільки перехреснування функцій, але і проблеми в поступовому пізнанні особливостей кримінального правопорушення.

На практиці це також призводить до того що оперативні підрозділи припиняють будь-яку активну діяльність в очікуванні відповідних постанов або окремих доручень слідчого. Слідчі ж завантажені надзвичайно великою кількістю зареєстрованих кримінальних проваджень фактично не в змозі аналізувати кожне з них та визначати завдання оперативно-пошукового характеру. Якщо навіть працівник оперативного підрозділу, не звертаючи уваги на зазначені правові недоліки й суперечності, наважиться на свій страх і ризик проявити ініціативу й реалізувати розумний у конкретних умовах план своїх дій, то він наражається не тільки на визнання нікчемною отриманої ним інформації, але й на небезпеку притягнення до відповідальності за формальне недотримання (порушення) норм кримінального процесуального законодавства. Не сприяє налагодженню ефективної взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами й визначений у чинному КПК України статус слідчого, який змушений під час досудового розслідування постійно звертатися до прокурора, узгоджуючи фактично кожне більш-менш важливе процесуальне рішення. Чого варте, наприклад, положення ч. 2 ст. 241 КПК, відповідно до якого освідування особи може здійснюватися тільки на підставі постанови прокурора?! Здебільшого передбачений подвійний контроль за рішеннями слідчого, коли потрібне узгодження з прокурором і звернення з відповідним клопотання до слідчого судді. Можливо достатньо було б однієї інстанції, наприклад, слідчого судді?³⁴² Ми абсолютно погоджуємось з цією думкою. В цьому контексті виникає результат прагнення законодавця вдосконалити процес досудового розслідування шляхом залучення більшої кількості осіб, що призводить до потенційної втрати реально цінної інформації та ймовірних корупційних ризиків.

³⁴² Волобуєв А. Ф. Проблеми взаємодії суб'єктів досудового розслідування злочинів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 3. С. 272.

Особливе занепокоєння викликає переміщення на другий план підрозділів, які відіграють чи не основну роль в інформаційному забезпеченні досудового розслідування, майже в повному обсязі пізнаючи особливості кримінального правопорушення.

Ефективна взаємодія між слідчим і співробітником оперативного підрозділу в справі розкриття злочинів під час досудового розслідування визначається передусім їх самостійністю у прийнятті рішень щодо питань, віднесених до їх компетенції. Тотальна ж залежність від прокурорської волі робить названих суб'єктів звичайними виконавцями, взаємодія яких між собою фактично не має ніякого підґрунтя. Формула щодо здійснення прокурором нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування «у формі процесуального керівництва» (ч. 2 ст. 36 КПК України) є досить підступною й підлягає перегляду, як і деякі інші повноваження прокурора. Нагальною є потреба в наданні більшої самостійності слідчому в прийнятті процесуальних рішень, усуненню подвійного контролю за окремими його рішеннями й діями. З іншого боку, потрібна «реанімація» оперативно-розшукового супроводження досудового слідства, основу якої складає чітке визначення завдань такого супроводження із забезпеченням можливості прояву ініціативи з боку оперативних підрозділів³⁴³. Отже, фактично намагаючись створити сучасний кримінальний процесуальний «продукт», законодавець зводить нанівець ті формули, котрі вдало «працювали» протягом останніх десятиліть. Це пояснюється переміщенням акцентів із якості досудового розслідування на кількість вдало розслідуваних кримінальних правопорушень, навіть за рахунок допущення серйозних помилок у їх об'єктивних ознаках та суб'єктах. На нашу думку, прагнення відповідати міжнародним та європейським стандартам досудового розслідування мають полягати у створенні інформаційних платформ, що сприятимуть скороченню термінів розслідування та якості інформації, котра набувається у процесі пізнання. Прикладом є запровадження електронного документообігу, що також може мати низку недоліків під час взаємодії різних підрозділів.

³⁴³ Там само

У сучасних умовах слідчий має у власному провадженні достатньо велику кількість кримінальних проваджень, тому треба за допомогою технічних засобів максимально оптимізувати його роботу. Цим питанням приділено увагу в науковій літературі, так з метою покращення ефективності роботи слідчого запропоновано використовувати спеціальні програмні пакети автоматизованих робочих місць слідчого «Робоче місце слідчого» (Україна), інформаційно-аналітична система «АРМЕКС» (Україна), в яких реалізується автоматизація складання процесуальних документів у вигляді баз даних із бланками цих документів, або у вигляді еталонних їх зразків і переліків питань (обставин), що повинні бути в них відображені³⁴⁴. Такий підхід спрямовано на спрощення роботи слідчого та його швидкого доступу до необхідних документів у кожному окремому кримінальному провадженні. Більше того, це надає можливість ускладнити несанкціонований доступ до таких документів, якщо в слідчого виникають особиста зацікавленість у порушенні кримінального та кримінального процесуального законодавства.

Однак такі програмні пакети не вирішують питання взаємодії та документообігу між слідчим та прокурором-керівником у кримінальному провадженні. Вважаємо, що з метою покращення ефективності взаємодії слідчого з процесуальним прокурором доцільно створити окрему електронну систему документообігу або забезпечити функціонування такої в межах ЄРДР. Окрім цього, така система також могла б забезпечувати документообіг між слідчим, прокурором і оперативним підрозділом, наприклад, під час надання доручень оперативному підрозділу та ін. У разі створення автоматизованої системи документообігу під час досудового розслідування, вона повинна бути офіційно введена у дію на законодавчому рівні, а її використання варто закріпити в нормах Кримінального процесуального кодексу. Якщо є технічна можливість забезпечити функціонування

³⁴⁴ Ангеленюк М. Ю. Автоматизація документообігу окремих аспектів взаємодії слідчого та прокурора під час досудового розслідування. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична* : зб. наук. пр. Львів, 2017. С. 246.

автоматизованого документообігу в межах ЄРДР, то таке розширення доцільно закріпити в нормах КПК. Треба зауважити, що згідно зі ст. 35 КПК України регламентовано роботу Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи³⁴⁵, яка полегшує роботу з документами суду, зокрема забезпечує централізоване зберігання текстів вироків, ухвал та інших процесуальних документів; також об'єктивно та неупереджено здійснює розподіл матеріалів кримінального провадження між суддями з дотриманням принципів черговості та однакової кількості проваджень для кожного судді; здійснює ще низку функцій. Вивчаючи законодавство зарубіжних країн, треба зазначити, що практика застосування сучасних технологій документообігу має місце у кримінальному процесі та використовується і для полегшення роботи з документами, і під час застосування кримінальних процесуальних дій. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки (далі США), якщо протягом декількох днів місце перебування підозрюваного невідоме, то його дані (ім'я, дата народження, фізичний опис, номер соціального страхування, номер посвідчення водія і характер правопорушення) вносяться до бази даних інформаційного центру (National Crime Information Centre (NCIC))³⁴⁶. Дійсно, на сьогодні вже передбачено функціонування спеціальних електронних систем у роботі суддів, котрі через нормативно-правові зміни мають назву єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система. Остання у свою чергу не тільки вдосконалює роботу на етапі судового розгляду, а і вдало захищена нормами кримінального законодавства. У зв'язку з цим передбачення аналогічних систем у роботу слідчих та оперативних підрозділів значно би спростило процес досудового розслідування та сприяло б удосконаленню взаємодії між відповідними підрозділами.

Оперуючи даними інформаційного центру, поліціанти мають можливість знайти особу, підозрювану у вчиненні злочину,

³⁴⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

³⁴⁶ Ангеленюк М. Ю. Автоматизація документообігу окремих аспектів взаємодії слідчого та прокурора під час досудового розслідування. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична* : зб. наук. пр. Львів, 2017. С. 246.

наприклад, під час будь-якої рядової перевірки транспортного засобу чи особистих документів. Завдяки NCIC поліціант може швидко отримати відповідь на свій запит, яка своєю чергою слугує і тимчасовим ордером на арешт розшукуваної особи і є підставою затримання, і оригіналом ордеру³⁴⁷. Існування в США високорозвинутої інформаційної системи значно полегшує роботу в сфері розшукової діяльності та взаємодії між поліцією та судом. Використання інформаційно-технічних засобів закріплено в правових нормах законодавства і має офіційний характер. Так, § 850 Penal Code³⁴⁸ регламентує використання телеграфного ордеру на арешт, а саме працівник поліції, отримавши телеграфну копію ордеру на арешт або електронну копію, що може бути відправлена через будь-який електронний пристрій, має право діяти так, наче він отримав оригінал ордеру, виданий судьєю. Звісно, що такі широкі можливості дій працівника поліції, за допомогою інформаційної бази даних, значно покращують ефективність і швидкість його роботи. Збір інформації в централізовані бази даних (NCIC) і швидка передача її за місцем вимоги мають важливе значення в процесуальній діяльності поліції США. Наявність у Кодексі правової регламентації використання телеграфного ордеру, переданого через будь-які електронні пристрої, безперечно свідчить про високий рівень застосування в процесуальній діяльності інформаційних технологій. Отже, зважаючи на міжнародний досвід, а також позитивну практику роботи ЄРДР й автоматизованої системи документообігу суду, пропонуємо запровадити автоматизовану систему документообігу під час досудового розслідування (далі АСД) та законодавчо її закріпити³⁴⁹. Вважаємо досвід США дуже цінним та гідним для інтегрування у систему інформаційного забезпечення досудового розслідування у нашій державі. Таким чином, створення

³⁴⁷ Автоматизоване робоче місце як один із напрямів удосконалення роботи слідчого. URL: aspirantura.16mb.com/doc/conf2015/s2/

³⁴⁸ Там само

³⁴⁹ Ангеленюк М. Ю. Автоматизація документообігу окремих аспектів взаємодії слідчого та прокурора під час досудового розслідування. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична* : зб. наук. праць. Львів, 2017. С. 246.

штучних перепон для взаємодії між підрозділами призводить до втрати або фальсифікації інформаційного забезпечення досудового розслідування. Останнє, у свою чергу, є основним підґрунтям для реалізації завдань кримінального процесу, у зв'язку із чим порушення інформаційного функціонування рівнозначне порушенню процесу досудового розслідування.

Недоліки тимчасового характеру, пов'язані з особливим правовим режимом у державі.

В умовах воєнного стану на території України в нормативно-правовій базі нашої держави з'явилась низка змін. Не став виключенням і чинний Кримінальний процесуальний кодекс України. Більшість редакцій норм стосувалась спрощення та загального вдосконалення роботи правоохоронних органів у частині проведення досудового розслідування. Однак, не можна не зазначити, що достатньо значну увагу законодавець приділив особливостям інформаційного забезпечення досудового розслідування, що вплинуло певним чином і на конституційні права та свободи громадян України (у т.ч. – щодо забезпечення публічної безпеки). Отже, враховуючи вказане, пропонуємо зупинитись на цьому питанні більш детально.

Відтак нещодавно було прийнято Закон України від 15 березня 2022 року № 2137-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам»³⁵⁰. Виходячи з назви, можна дійти до логічного висновку, що більшість змін, які передбачає нормативно-правовий акт, спрямовані на спрощення алгоритму реагування на кримінальні правопорушення в частині їх «процесуально-дозвільного» супроводження. Інакше кажучи, законодавець виокремив випадки, коли сторона обвинувачення має право отримати фактичний доступ до доказової інформації без попереднього узгодження та отримання

³⁵⁰ Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам : Закон України від 15.03.2022 р. № 2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#Text>

процесуально передбаченого дозволу. Такий крок має забезпечити швидкість реагування на суспільно небезпечне діяння в особливих умовах здійснення досудового розслідування. Однак, ми вимушені визнати те, що такий підхід не може не відбитись на конституційній гарантії захисту прав громадян країни, навіть якщо вони вчинили кримінально протиправне діяння.

Прикладом наведеного вище є абзац другий та третій, якими було доповнено ст. 236 КПК України (виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи), де зазначено, що якщо під час обшуку слідчий, прокурор виявив доступ чи можливість доступу до комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, для виявлення яких не надано дозвіл на проведення обшуку, але щодо яких є достатні підстави вважати, що інформація, що на них міститься, має значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні, прокурор, слідчий має право здійснити пошук, виявлення та фіксацію комп'ютерних даних, що на них міститься, на місці проведення обшуку. Особи, які володіють інформацією про зміст комп'ютерних даних та особливості функціонування комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, можуть повідомити про це слідчого, прокурора під час здійснення обшуку, відомості про що вносяться до протоколу обшуку³⁵¹. Таким чином, вказане свідчить про те, що сторона обвинувачення на власний розсуд має право здійснити пошук, виявлення та фіксацію комп'ютерних даних, якщо вважає, що такі дані мають відношення до кримінального правопорушення та можуть бути додані до масиву речових доказів. На нашу думку, такий підхід є не повною мірою аргументованим, оскільки не завжди під час слідчих дій слідчий або прокурор може правильно оцінити обстановку, що може призвести до фактичного втручання у приватне та публічне життя осіб, котрі не мають відношення до суспільно небезпечного діяння. Враховуючи вказане, конкретизації потребує фраза: «щодо яких є достатні підстави вважати, що інформація, яка на них міститься, має значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні».

³⁵¹ Там само

Варто звернути увагу на те, що вказаний вище нормативно-правовий акт не визначає межі дискреції та не встановлює об'єктивних критеріїв доступу до даних на пристроях, які не визначені в ухвалі суду. Також не зрозуміло, який обсяг даних підлягає копіюванню, якщо прокурор/слідчий таки отримують доступ до електронного пристрою. Очевидно, що копіюватися мають саме ті дані, які потенційно мають значення для кримінального провадження. Проте нечіткість формулювання нових повноважень дає змогу прокурору/слідчому скопіювати абсолютно весь вміст пристрою. Адже під час обшуку не вбачається реальним достовірно визначити, які дані є справді потрібними. За таких умов, особа може зазнавати невиправданого порушення прав щодо збереження конфіденційності інформації про себе чи приватного спілкування. Це також ставить під сумнів передбачуваність досудового розслідування та кримінального процесу загалом³⁵². Ми абсолютно погоджуємось із вказаним та вважаємо, що дані зміни потребують перегляду, оскільки в іншому випадку це може призвести до необґрунтованого порушення прав та свобод громадян країни, що є недопустимим як у мирний, так і у воєнний час.

Цікавим також є те, що у КПК з'явилася нова слідча дія – зняття показань технічних приладів та технічних засобів. Ця слідча дія має на меті забезпечити законність копіювання фото- або кінозйомки, відеозапису, зокрема, зроблених автоматично, коли вони необхідні для з'ясування обставин кримінального провадження. Нова слідча дія обмежується лише публічно доступними місцями; приватні помешкання виключено з її сфери. Використання матеріалів зйомки особи в публічних місцях з огляду на дотримання її права на приватність можна вважати пропорційним. Адже, за загальним правилом, згода особи допускається, якщо відеозйомка проводиться, зокрема, на вулиці. Тому нова слідча дія є позитивним кроком у напрямку визначеності процедури доступу до записів з камер спостереження³⁵³.

³⁵² Бруско Ю. Защита персональных данных: влияние военного положения на право на частную жизнь. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2022/05/13/7345966/>

³⁵³ Там само

Таке нововведення як один із нових способів удосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування, на нашу думку, є достатньо позитивним та може сприяти вдосконаленню курсу кримінального процесуального законодавства. Єдине на що хотілося б звернути увагу – відсутність чітких вимог до сторони обвинувачення доводити необхідність її проведення в межах певного кримінального провадження, що також може негативно відбитись на принципах кримінального процесуального права. Суб'єктивний підхід слідчого або прокурора до кримінального правопорушення може створити хибне уявлення про необхідність проведення всіх можливих процесуальних дій для швидкого розслідування правопорушення. Проте безперспективне зняття показань технічних приладів та технічних засобів у публічних місцях також може порушувати права та свободи окремих громадян. Отже, новели, внесені до кримінального процесуального законодавства України, частково є позитивними та можуть сприяти вдосконаленню інформаційного забезпечення досудового розслідування. Однак, фактично дозволений доступ сторони обвинувачення до інформації, яка містить лікарську та банківську таємницю, а також інформації, отриманої в результаті користування телекомунікаційними послугами, може призвести до посягання на персональні та публічні дані громадян країни, що є недопустимим. У зв'язку з цим наведені позиції потребують додаткового перегляду.

Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що під нормативним регулюванням інформаційного забезпечення досудового розслідування пропонуємо розуміти координацію процесу пошуку, отримання та доступу до доказової інформації в межах регулювання суспільних відносин, які виникають під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, що реалізується за допомоги юридико-технічних засобів з метою захисту сукупності соціальних та державних інтересів.

Усі наявні недоліки нормативного регулювання інформаційного забезпечення досудового розслідування можна поділити на декілька категорій: 1) недоліки, пов'язані з відсутністю узгодженості між нормативно-правовими актами, котрі регулюють

різні суспільні відносини; 2) недоліки, пов'язані з рудиментарним підходом законодавця до оцінки кримінального процесуального інструментарію; 3) недоліки, пов'язані з відсутністю чіткої кореляції між нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність різних підрозділів, котрі здійснюють досудове розслідування; 4) недоліки тимчасового характеру, пов'язані з особливим правовим режимом в державі.

На сьогодні існує необхідність розмежування понять інформаційної безпеки та безпеки інформації. Обидві дефініції безпосередньо стосуються особливостей інформаційного забезпечення досудового розслідування, оскільки в межах останнього більшість інформації передбачає обмежений доступ. *Під інформаційною безпекою необхідно розуміти сукупність кримінально-правових та кримінальних процесуальних заходів та засобів, спрямованих на активну протидію незаконному втручання в процес досудового розслідування шляхом дестабілізації кримінального процесу через негативний інформаційний вплив. Безпекою інформації є стан захисту процесуальних даних від несанкціонованого доступу з метою внесення неправдивих відомостей.* На наш погляд, ці особливості мають бути нормативно відображені та врегульовані.

Інформаційне забезпечення досудового розслідування має включати в себе: 1) процес пізнання сторони обвинувачення, котрий надає можливість своєчасно та об'єктивно правильно доказати вину суб'єкта кримінального правопорушення; 2) надання правової допомоги захисником під час досудового розслідування – як комплекс заходів та засобів, спрямованих на паралельний пошук та оприлюднення інформації, котра сприяє звільненню особи від кримінальної відповідальності/покарання, або зниження його суворості; 3) факультативна допомога інших учасників кримінального процесу (потерпілого, підозрюваного тощо), яка сприяє доповненню доказового комплексу у конкретному кримінальному провадженні.

Також можна підсумувати таке: 1) інформаційне забезпечення досудового розслідування, окрім КПК України та спеціальних документів, реалізується за допомогою нормативно-правових актів, якими передбачено захист інформації, а також викладено

особливості її використання в процесі розслідування кримінальних правопорушень; 2) на нормативно-правовому рівні до сьогодні чітко не визначено принципову різницю між інформаційною безпекою та безпекою інформації, що призводить до помилок під час конструювання окремих норм кримінального процесуального та кримінального законодавства; 3) відсутність єдиного розуміння сутності інформації та особливостей її захисту від несанкціонованого доступу ставить під загрозу конфіденційність та об'єктивність досудового розслідування.

4.2. Напрямки вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування

У сучасних реаліях удосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування відіграє важливу роль, оскільки саме воно спрямовано на спрощення та пришвидшення процесу розкриття обставин кримінальних правопорушень. На жаль, наразі в нашій країні майже відсутні сучасні та дієві інформаційні проекти, що зумовлено низьким рівнем нормативно-правового регулювання, процесу інтеграції позитивного зарубіжного досвіду та взаємодії з міжнародними юридичними організаціями. Також без уваги залишається робота з громадами, які також відіграють важливу роль у межах пошуку та зібрання доказової інформації. Отже, враховуючи вказане, пропонуємо зупинитись на цьому питанні більш детально.

Відтак, підтримуючи точку зору щодо вдосконалення національної моделі досудового розслідування щодо забезпечення прав та законних інтересів особи в умовах діджиталізації кримінального провадження, вчені виокремлюють і інші напрямки. Використання системи «Безпечне місто» в інтересах кримінального провадження та з метою захисту прав його учасників. Це програма, якою планується охопити всю Україну. Вона не тільки про виявлення та розслідування злочинів, вона і про вчасне реагування пожежної, рятувальної, медичної, дорожньої й інших комунальних та державних служб, про припинення і ліквідацію

кризових ситуацій криміногенного, терористичного, природного й техногенного характеру тощо. Наразі складно підрахувати кількість міст, які вже почали запровадження «безпечного міста», але вчені виділяють серед них Київ, Харків, Дніпро, Одесу, Львів, Рівне, Житомир, Луцьк, Кропивницький. Використання зазначеної програми має декілька напрямків, зокрема, встановлення камер для проведення загального спостереження; встановлення керованих (роботизованих) камер, які дозволяють оператору Системи скерувати камеру на ту чи іншу частину зображення, приблизити його до необхідного рівня; встановлення панорамних (оглядових) керованих камер, які дозволяють водночас проводити огляд значної частини міста; встановлення аналітичних камер (200 LPR) з розширеними аналітичними функціями: визначення кольору та марки автомобіля, підрахунок кількості транспорту тощо³⁵⁴. «Безпечне місто» є одним із нових способів інформаційного забезпечення досудового розслідування, інтегроване відповідно до сучасних концепцій удосконалення правоохоронної діяльності.

У вітчизняній практиці подібних даних немає, але можна стверджувати, що на даний момент аналоговою технікою вже не користуються. Відповідно до ч. 2 ст. 99 КПК України до документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених частиною першою цієї статті, можуть належати матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі комп'ютерні дані). Втім за чинним законодавством слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох нецікавлених осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, зокрема пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне. Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше

³⁵⁴ Кисленко Д. П. Захист прав особи в аспекті діджиталізації кримінального провадження. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5578672>

двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії, крім особливостей, встановлених ст. 615 Кодексу (ч. 7 ст. 223 КПК України)³⁵⁵. Не ставлячи за мету дослідження процесуальної ефективності участі понятих під час здійснення процесуальних дій, учені зауважують, що правозастосовній практиці відомі непоодинокі випадки, коли поняті не були присутніми під час здійснення процесуальних дій, а лише ставили підпис; коли поняті не пересувалися за слідчим під час проведення обшуку у будинку, а лише очікували на одному місці; коли поняті були зацікавленими особами і підтверджували своїми підписами дані, які насправді не відбувалися тощо. Наведена негативна практика знижує ефективність залучення понятих до участі у процесуальних діях та ставить питання щодо вилучення понятих із переліку учасників кримінального провадження³⁵⁶. Вказане також підтверджується тим, що здебільшого поняті обираються з-поміж осіб, котрі не завжди мають належну правову освіту, позбавлені об'єктивності та не можуть бути визнані особами, здатними брати належну участь у процесі збору доказової інформації по кримінальному провадженню.

Такі приклади свідчать, що в окремих випадках участь понятих може порушувати права та законні інтереси інших учасників – підозрюваного, потенційного підозрюваного, потерпілого. У той же час навряд чи хто-небудь стане заперечувати високу інформативність відеозапису, який надає можливість подальшого відтворення як картини всієї слідчої дії (за умови безперервності ведення запису), так і її окремих елементів з метою перевірки правомірності та допустимості дій осіб, що беруть участь в ній, а також оцінки достовірності отриманих доказів. Таким чином, безперечною перевагою відеозапису перед іншими засобами фіксації ходу слідчих (розшукових) дій є можливість одночасної фіксації як візуальної, так і аудіо інформації, що дозволяє відобразити хід слідчої дії у всій повноті, для подальшого аналізу як в цілому,

³⁵⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

³⁵⁶ Кисленко Д. П. Захист прав особи в аспекті діджиталізації кримінального провадження. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5578672>

так і окремих, найбільш важливих моментів – законність здійснення процесуальних дій, поведінку учасників процесуальної дії тощо. По-третє, використання комп'ютерних систем для прийняття процесуальних рішень. Цей напрямок наразі видається дещо нереалістичним, однак світовий досвід засвідчує активне використання штучного інтелекту в кримінальному провадженні. Так, є дані про використання штучного інтелекту під час прийняття рішення про реєстрацію заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення в Іспанії. Зокрема, вчені з Мадридського університету імені Карла III і Кардіфського університету в Уельсі розробили штучний інтелект – алгоритм VeriPol, який здатен виявляти неправдиві повідомлення в поліцію на основі аналізу їх змісту. Ця технологія була протестована поліцією Іспанії в 2017 р.: зокрема, слідчі перевіряли висновки ШІ на особистих зустрічах із заявниками – цікаво, що в 83% випадків версія заявника не підтверджувалася, наслідком чого стало закриття провадження³⁵⁷. Це є достатньо цікавим доробком до процесу вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування. Варто звернути увагу, що штучний інтелект має змогу встановлювати і експертні помилки, розбіжності між висновками судових експертів із різних експертних установ, а також знижувати корупційні ризики під час проведення досудового розслідування.

США, будучи одним з передових користувачів штучного інтелекту в правосудді, використовують такі технології під час обрання запобіжного заходу. Так, дослідники зі Стенфордського університету (Stanford Computational Policy Lab) розробили алгоритм, який асистує судді під час обрання до підсудного: тримання під вартою або застави. Розглянувши близько 100 тисяч процесуальних документів, пов'язаних з обранням запобіжних заходів, розробники виявили, що одні судді в 90 % випадків дозволяють громадянам виходити під заставу, тоді як інші – тільки в 50 %. Програма дає змогу справедливо оцінити ризики і обирати тримання під вартою значно меншій кількості осіб³⁵⁸.

³⁵⁷ Там само

³⁵⁸ Штучний інтелект у правосудді. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/shtuchnyj-intelektpravosuddia/>

Наведені приклади можливого використання штучного інтелекту свідчать про його корисні властивості для кримінального провадження. Також варто зазначити, що штучний інтелект позбавлений висловлення власних точок зору, а діє виключно за алгоритмом, тобто порушення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження із використанням штучного інтелекту мінімізоване. Однак, на думку вчених, не в усіх випадках можна «довірити» штучному інтелекту приймати процесуальні рішення³⁵⁹. Звичайно, штучний інтелект не повинен та не може приймати процесуальні рішення, однак має змогу спростити суб'єктам кримінального провадження пошук інформації, котра може стосуватись певного кримінального провадження. За умови створення людиною відповідних баз даних (наприклад, систематизація інформації, отриманої із допиту осіб, які мають відношення до конкретного кримінального правопорушення) штучний інтелект може спростити виокремлення конкретних даних, котрі вказуватимуть на взаємодію окремих фігурантів, встановити розбіжності в показах та інші обставини правопорушення. В такому контексті штучний інтелект є дуже цінним у межах інформаційного забезпечення досудового розслідування.

Відповідно до ч. 1–4 ст. 110 КПК України процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду. Судове рішення приймається у формі ухвали, постанови або вироку, які мають відповідати вимогам, передбаченим статтями 369, 371–374 КПК України. Рішення слідчого, дізнавача, прокурора приймається у формі постанови. Постанова виноситься у випадках, передбачених КПК України, а також коли слідчий, дізнавач, прокурор визнає це за необхідне. Обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування. Вбачається, що наразі можна вести мову лише про можливість використання алгоритмів штучного інтелекту для прийняття процесуальних рішень у формі постанови слідчого, дізнавача як перший

³⁵⁹ Кисленко Д. П. Захист прав особи в аспекті діджиталізації кримінального провадження. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5578672>

етап впровадження технологій до процесуального порядку прийняття рішень³⁶⁰. Ми абсолютно підтримуємо позицію про відсутність аргументів на користь використання штучного інтелекту під час прийняття процесуальних рішень штучним інтелектом. У будь-якому випадку роботизована система не має змоги проводити об'єктивну оцінку всіх існуючих факторів, у зв'язку з чим тільки людина за рахунок мислених операцій може вирішувати доцільність або недоцільність проведення відповідних процесуальних дій.

Поряд із криміналістичними обліками, які традиційно ведуться підрозділами органів внутрішніх справ (слідотеки, картотеки, колекції тощо) в діяльності правоохоронних органів може використовуватися інша інформація, яка не пов'язана з подією злочину. Наприклад така інформація може бути використана в ході кримінального судочинства опосередковано – через результати діагностичного дослідження³⁶¹. Таким чином, в умовах, зумовлених реаліями інформаційної епохи просування Open data (відкритих даних) як частини національної програми, вагому забезпечувальну роль в пізнавальному процесі з розслідування злочинів повинні грати відомості, отримані з таких джерел, як інформаційно-аналітичні системи і електронні бази даних різних контролюючих і правоохоронних органів, інших підприємств, установ і організацій, різні публічні реєстри та електронні банки даних тощо³⁶². Звідси, ситуаційно зумовлене (і систематичне) використання органами досудового розслідування публічної інформації у формі відкритих даних як впорядкованими в друкованому вигляді та придатними для автоматизованої обробки сучасними електронними засобами наборами даних. В подальшому

³⁶⁰ Там само

³⁶¹ Ищенко А. В., Красюк И. П., Матвиенко В. В. Проблемы криминалистического обеспечения расследования преступлений. Київ : Национальная академия внутренних дел Украины; Государственный научно-исследовательский экспертно-криминалистический центр МВД Украины, 2002. С. 110.

³⁶² Белоус В. В. OPEN DATA и OSINT как актуальные категории информационного обеспечения расследования преступлений. *Информационное обеспечение расследования преступлений* : материалы Междунар. круглого стола (г. Одесса, 29.05.2015) / НУ ОЮА; ПРЦ НАПрН Украины. Одесса : Юридическая литература, 2015. С. 28.

це дозволить не тільки прискорити встановлення окремих елементів криміналістичної характеристики конкретного злочину, а й своєчасно визначити певні тенденції в криміналізації окремих сфер суспільних відносин, викрити технології (схеми) злочинного збагачення і невідкладної розробки і втілення в життя адекватних заходів протидії злочинності³⁶³. Звичайно, з урахуванням того, що висновки судових експертів не є обов'язковими доказами, на сьогодні цінність криміналістичного забезпечення досудового розслідування значно применшується. На наш погляд, це не зумовлено ані теоретично, ані практично. Фактично, здебільшого, саме криміналісти та судові експерти можуть об'єктивно судити про належність доказів та їх відношення до події кримінального правопорушення. Відсутність спеціаліста під час огляду місця події частіше за все призводить до втрати значного інформативного масиву, що зумовлено відсутністю у слідчого спеціальних знань, котрі надають йому можливість своєчасно визначити на що необхідно звертати увагу. Дані, поміщені у криміналістичні бази, слідотеки тощо дозволяють розкривати кримінальні правопорушення, котрі були вчинені задовго до появи нової інформації по них. Саме тому криміналістичним об'єктам має віддаватись належна перевага.

Крім цього підвищенню рівня інформаційного забезпечення розслідування злочинів сприятиме широке впровадження в діяльність органів попереднього розслідування OSINT (Open Source Intelligence) – технології збору та аналізу розвідувальних даних на основі інформації із загальнодоступних (відкритих) джерел: друкованих (газети, журнали) та аудіовізуальних (радіо, телебачення) засобів масової інформації; книг, довідників, інструкцій з експлуатації, інструкцій з використання; наукових публікацій; публічних звітів державних органів і виступів офіційних осіб; Інтернет (сторінок соціальних мереж, місць для розміщення відеофайлів, блогів, форумів, електронних довідників), даних дистанційного зондування землі, аерофото

³⁶³ Бухонський С. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення початкового етапу досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2017. С. 89.

і супутникової зйомки (наприклад, Google Earth) і т.д.³⁶⁴. Розслідування злочинів є інформаційним процесом, який повною мірою залежить від даних (інформації) – нових знань, які отримує слідчий (прокурор) під час і в результаті сприйняття і переробки певних відомостей про злочин. Причому криміналістичне значення може придбати будь-яка інформація про об'єкти і факти як така, що була безпосередньо і цілеспрямовано зібрана під час його здійснення в процесі слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, так і інша, незалежно від походження і первинного призначення, корисна для встановлення окремих обставин. Особливе місце серед джерел такої інформації займають різні інформаційні системи³⁶⁵. Ми абсолютно підтримуємо таку позицію, однак зі свого боку хочемо зазначити таке. По-перше, використання публічної інформації є, безумовно, позитивним доповненням доказової бази, однак така інформація не завжди може бути визнана належною для використання її у вигляді доказів. Публікації газет та журналів, а також інформація, викладена у відповідних навчально-методичних джерелах, здебільшого може бути використана як «ланцюг», який може спростити пошук даних, придатних для визнання їх об'єктивно правдивими. Основна мета, яку мають переслідувати теоретики та практики кримінального процесу – створення алгоритму отримання інформації, котра є об'єктивно доказовою, тобто такою, що виключає суб'єктивну оцінку сторонами кримінального провадження. По-друге, якщо вже створювати такого роду інформаційну платформу, вона повинна бути апробована та має виключати прецедентне ставлення під час досудового розслідування у кожному окремому кримінальному провадженні.

³⁶⁴ Белоус В. В. OPEN DATA и OSINT как актуальные категории информационного обеспечения расследования преступлений. *Информационное обеспечение расследования преступлений* : материалы Междунар. круглого стола (г. Одесса, 29.05.2015) / НУ ОЮА; ПРЦ НАПрН Украины. Одесса : Юридическая литература, 2015. С. 32.

³⁶⁵ Демчук А. А. Некоторые проблемы информационно-справочного обеспечения расследования преступлений. *Информационное обеспечение расследования преступлений* : материалы Междунар. круглого стола (г. Одесса, 29.05.2015) / отв. за изд. : В. В. Тищенко, О. П. Ващук ; НУ ОЮА; ПРЦ НАПрН Украины. Одесса : Юридическая литература, 2015. С. 99.

Отримання інформації щодо об'єктів і явищ різними суб'єктами, що здійснюють їх пізнання, призводить до розсіювання інформації з різних інформаційних систем. Зрозуміло, що ступінь реалістичності та відповідності інформаційної моделі факту або події безпосередньо залежить від якості і кількості зібраної про них інформації. Це у свою чергу ініціює слідчих (прокурорів) і працівників оперативних підрозділів у процесі розслідування звертатися не тільки до спеціально створених для сприяння розслідуванню інформаційним системам, але й до інших, що містять інформацію, яка може придбати криміналістичного значення в певній ситуації. У процесі розслідування істотний вплив на його перебіг, встановлення певного об'єкта або факту можуть мати дані не тільки спеціалізованих – криміналістичних, а й будь-яких інформаційних систем незалежно від їх прямого цільового призначення та відомчої належності. Зокрема, заповнити гострий дефіцит інформації й активізувати слідчо-оперативну роботу з розкриття і розслідування злочинів можна за рахунок використання нових інформаційних технологій: шляхом своєчасного використання інформації, накопиченої в криміналістичних обліках, банках даних, інших відомчих обліках, узагальнення й аналізу відомостей з «відкритих» джерел, застосування додаткових інформаційних ресурсів інших власників, які потрапили в «орбіту» розслідування³⁶⁶. Останнім часом особливого значення для встановлення окремих обставин при розслідуванні злочинів набувають дані, отримані з інформаційних систем з автоматичною реєстрацією інформації, з баз даних накопичувального характеру. До них відносяться бази даних систем контролю і обліку робочого часу, доступу працівника до якоїсь інформаційної системи, бази даних відеореєстраторів, сеансів телефонного мобільного зв'язку, надання послуг Інтернету, обліки адресного бюро, автомобілів, зброї та ін. Розкриття злочинів, учинених з використанням сучасних комп'ютерних і телекомунікаційних технологій, практично неможливо без застосування даних, що містять певні

³⁶⁶ Ищенко Е. П. Понятие и структура информационного обеспечения следственной деятельности. *Вестник Луганского государственного университета внутренних дел им. Э. А. Дидоренка*. 2008. Спец. вып. № 5. С. 7.

інформаційні системи, які до речі ніякого відношення до криміналістичних не мають. Мета їх створення жодним чином не пов'язана з боротьбою зі злочинністю. Утім, саме з них можна отримати дані для розслідування даних категорій злочинів³⁶⁷. Отже, можна виділити такі **напрямки вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування**: 1) стратегічне планування процесу вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування; 2) створення відповідних програм інтеграції сучасних платформ інформаційного забезпечення досудового розслідування; 3) розгляд інформаційного забезпечення досудового розслідування як одного із способів кримінологічного та віктимологічного запобігання кримінально протиправній діяльності в Україні.

Одним з актуальних шляхів удосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування може стати запровадження довгострокової стратегії **«Механізм інформатизації та діджиталізації досудового розслідування»**, котра має враховувати чотири основні блоки з поступовими кроками вдосконалення кримінального процесу в Україні: 1) **удосконалення нормативно-правового регулювання інформаційного забезпечення досудового розслідування**: встановлення кореляцій між нормативно-правовими актами, які регулюють різні сфери інформатизації суспільства; створення нормативно-врегульованого алгоритму пошуку та використання інформації на різних етапах досудового розслідування; удосконалення кримінального процесуального законодавства в частині захисту особистої інформації в кримінальному провадженні; 2) **створення уніфікованих інформаційних платформ, синхронізованих між підрозділами, які беруть участь у досудовому розслідуванні**: створення та запровадження відповідного програмного забезпечення роботи інформаційних систем, які надають можливість вільного доступу та обміну доказовою інформацією між підроз-

³⁶⁷ Демчук А. А. Некоторые проблемы информационно-справочного обеспечения расследования преступлений. *Информационное обеспечение расследования преступлений: материалы Междунар. круглого стола* (г. Одесса, 29.05.2015) / отв. за изд. В. В. Тищенко, О. П. Ващук; НУ ОЮА ; ПРЦ НАПрН Украины. Одесса : Юридическая литература, 2015. С. 101.

ділами, котрі співпрацюють у конкретному кримінальному провадженні, у т.ч. – експертними підрозділами за умови наявності в останніх нормативно врегульованих підстав для отримання конкретної інформації, необхідної для експертних досліджень речових доказів. Ураховуючи те, що експертні підрозділи системи МВС України відносяться до цивільних, такий доступ має бути документально дозволений слідчим суддею; пошук зарубіжних інвестицій та грантової підтримки для заохочення та інтеграції актуальних проєктів; інтеграція зарубіжного досвіду; 3) **створення цифрових проєктів для громад, залучених у досудове розслідування:** удосконалення рівня взаємодії з громадянським суспільством у частині інформаційного забезпечення досудового розслідування, своєчасного отримання доказової інформації у кримінальних правопорушеннях, сприяння розвитку активного правового суспільства та удосконалення рівня довіри до правоохоронних органів; 4) **створення публічних електронних сервісів пошуку та перевірки осіб, які вчинили насильницькі кримінальні правопорушення, суспільно небезпечні діяння проти національної безпеки держави та кримінальні правопорушення «ненависті»:** створення баз даних суб'єктів наведених кримінальних правопорушень з метою своєчасного попередження кримінально протиправної активності, встановлення суспільно небезпечних зв'язків, пошуку фігурантів та співучасників окремих кримінальних правопорушень.

Вказана стратегія вдало корелюється з Концепцією програми інформатизації МВС України на 2021–2023 роки, затвердженою рішенням Колегії Міністерства внутрішніх справ України від 22 квітня 2021 року № 301 та загальними принципами досудового розслідування в Україні. Зазначені блоки мають включати в себе реалізацію таких дій, як: 1) тотальна електронізація документообігу із збереженням паперових копій (що набуває особливої актуальності під час воєнного стану в державі та потенційної неможливості доступу до паперових документів). Запропоноване надасть можливість органам досудового розслідування отримувати доступ до необхідних даних з будь-якої точки України без порушення термінів кримінального провадження;

2) електронна архівація даних, терміни яких ще є актуальними, що надасть можливість зберігати та отримувати доступ до «старої» інформації, яка може сприяти розкриттю кримінального правопорушення; 3) архівація даних судово-експертної діяльності та інформації щодо доказів, які були надані у вигляді об'єктів дослідження; 4) створення/удосконалення аналогових реєстрів (на зразок Єдиного реєстру судових рішень), інтерфейс яких надає можливість цивільним особам отримувати обмежений доступ (за виключенням особистої інформації, забороненої до оприлюднення кримінальним процесуальним законодавством та іншими нормативно-правовими актами України) до пошуку та перегляду обставин досудового розслідування та даних потенційних кримінальних правопорушників.

Прикладом є Єдиний реєстр осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи. Відповідно до Закону України від 19 грудня 2019 року № 409-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи», Єдиний реєстр осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи – автоматизована електронна база даних, створена для забезпечення збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку, узагальнення даних про осіб, які вчинили злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, в тому числі осіб, судимість яких за такі злочини знята або погашена в установленому законом порядку. До реєстру вносяться відомості щодо прізвища, імені, по батькові засудженого, дати народження, місця проживання чи перебування, злочину, за який його було засуджено, виду кримінального покарання, який до нього був застосований, інформацію про фактично відбуте ним покарання, а також про порушення правил адміністративного нагляду. Інформація про особу вноситься до реєстру на підставі обвинувального вироку суду, який набрав законної сили. У разі якщо особа вчинила злочин проти

статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи до створення реєстру, інформація про таку особу вноситься до реєстру на підставі ухвали суду за місцем проживання такої особи або місцем відбування нею покарання за клопотанням прокурора. Користувачами реєстру є керівники прокуратур та органів досудового розслідування, прокурори, слідчі та інші уповноважені особи Національної поліції України та Державного бюро розслідувань. Право на отримання інформації про факт перебування конкретної особи в реєстрі мають: сільські, селищні та міські голови, керівники державних адміністрацій, інших органів державної влади та місцевого самоврядування – про осіб, які претендують на зайняття посади керівника (заступника керівника) дошкільного навчального закладу, середнього навчального закладу, позашкільного навчального закладу, закладу охорони здоров'я або іншої установи, організації, зобов'язаної здійснювати нагляд за малолітніми особами або надавати послуги медичного, навчального чи соціального характеру малолітнім особам, та належать до їх сфери управління; керівники дошкільних навчальних закладів, середніх навчальних закладів, позашкільних навчальних закладів, закладів охорони здоров'я або іншої установи, організації, зобов'язаної здійснювати нагляд за малолітніми особами або надавати послуги медичного, навчального чи соціального характеру таким особам у зв'язку з вирішенням питання щодо прийняття особи на роботу; будь-яка фізична особа щодо інформації про себе; будь-яка фізична особа щодо інформації про іншу особу в разі наявності завіреної відповідно до вимог Закону України «Про нотаріат» згоди особи, щодо якої така інформація запитується³⁶⁸. Таким чином, ще на етапі досудового розслідування (якщо особа знову вчинила кримінальне правопорушення або підозрюється в його вчиненні) завдяки такому реєстру інформація може бути перевірена, у тому числі – цивільними особами з метою уникнення випадку

³⁶⁸ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи : Закон України від 19.12.2019 р. № 409-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/409-20#Text>

працевлаштування особи, яка перебуває в розшуку та має кримінальний досвід.

У контексті нашого дослідження доцільною є інтеграція цільової програми **«Є-розслідування: електронне кримінальне провадження»**. Метою цієї програми є вирішення проблем, пов'язаних зі спрощенням пошуку, виявлення та збереження доказової інформації, спрямованих на вдосконалення вільного та безперервного доступу органів досудового розслідування до інформації, необхідної для розкриття кримінального правопорушення в максимально короткі терміни, а також зменшення негативних наслідків, пов'язаних зі збільшенням кількості та латентності окремих видів суспільно небезпечних діянь.

До завдань програми має входити: активізація зусиль теоретиків та практиків з питань розробки та запровадження спеціального технічного та програмного інформаційного забезпечення досудового розслідування; спрощення роботи суб'єктів реалізації кримінальної та кримінальної процесуальної політики в частині запобігання кримінально протиправній діяльності; налагодження рівня координації та взаємодії органів виконавчої влади у цій сфері; удосконалення наявних баз даних та інших інформаційних масивів, котрі використовуються органами досудового розслідування; встановлення електронної взаємодії із цивільним населенням (громадськістю, яка бере участь у кримінальному провадженні, волонтерами тощо); залучення європейських та міжнародних партнерів до розробки сучасних інформаційних платформ для розкриття кримінальних проваджень; налагодження роботи електронного документообігу; залучення в усіх можливих випадках штучного інтелекту для зниження перевантаження органів досудового розслідування; максимальний відхід від паперових архівів.

Реалізація програми дозволить оволодіти новими методами реалізації досудового розслідування; підвищити рівень роботи органів досудового розслідування, розширити межі повноважень останніх шляхом залученням до реалізації нових інформаційно-пошукових стратегій; запровадити ефективний та науково обґрунтований підхід до кримінального провадження; створити

систему контролю за якістю реалізації досудового розслідування; знизити загальний рівень кримінально протиправної діяльності шляхом підвищення якості досудового розслідування.

Варто звернути увагу на те, що вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування надасть можливість удосконалити кримінологічну політику в частині запобігання кримінальним правопорушенням. Це пояснюється тим, що саме органи досудового розслідування є одними із основних суб'єктів такого запобігання. Законом України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VII визначено завдання відповідного органу, серед великої кількості яких є положення, орієнтовані на запобігання злочинам, а саме: здійснення превентивної та профілактичної діяльності, що спрямована на запобігання вчиненню правопорушень; виявлення причин та умов, що сприяють учиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, ужиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення тощо³⁶⁹. Поряд з цим необхідно зазначити, що Національна поліція України здійснює запобіжну діяльність не ізольовано, а в різних видах взаємодії з органами, 1) які визначають державну політику у сфері боротьби зі злочинністю (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України); 2) які здійснюють координацію діяльності у сфері запобігання та протидії злочинності (Генеральний прокурор України й підпорядковані йому прокурори; Рада національної безпеки і оборони України); 3) які провадять правоохоронну діяльність у сфері боротьби зі злочинністю (серед суб'єктів цієї групи варто виділяти дві підгрупи: а) органи, для яких боротьба зі злочинністю є однією з основних функцій (наприклад, Департамент карного розшуку Національної поліції України, Головне управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБУ України та ін.); 4) які здійснюють контролюючу й інші види управлінської діяльності (громадські організації, об'єднання, органи державного контролю, преса)³⁷⁰.

³⁶⁹ Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

³⁷⁰ Тичина Д. М. Національна поліція України в системі суб'єктів запобігання злочинам. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 154–162.

Таким чином, усі вказані вище органи беруть безпосередню участь у глобальному процесі запобіжної антикримінальної діяльності.

До головних правоохоронних функцій необхідно зарахувати: 1) профілактичну (профілактика правопорушень, які тягнуть за собою юридичну відповідальність у сфері публічного права); 2) захисну (захист життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів фізичних осіб); 3) охорону публічного порядку та безпеки й власності; 4) ресоціалізаційну (ця функція є найбільш характерною для органів і служб у справах неповнолітніх; служб, що здійснюють адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі); 5) оперативно-розшукову; 6) розслідування злочинів; 7) судового розгляду справ; 8) розгляду справ про адміністративні правопорушення; 9) розгляду справ про фінансові й адміністративно-господарські правопорушення (тобто розгляд справ про адміністративні правопорушення, вчинені юридичними особами або громадянами-підприємцями); 10) виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів досудового слідства та прокурорів³⁷¹. Отже, фактично, проведення досудового розслідування, котре насамперед полягає в пошуку доказової інформації та за рахунок використання останньої забезпечується своєчасне розкриття кримінальних правопорушень, боротьба із латентністю, кримінальністю та віктимністю населення.

Слід звернути увагу на особливий об'єкт протидіючого впливу ДБР. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» та ч. 4 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України, ДБР вирішує завдання із запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування: 1) злочинів, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої статті 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до першої – третьої категорій посад державної служби, суддями та працівниками правоохоронних органів, крім випадків, коли ці злочини віднесено до підслідності детективів Національного

³⁷¹ Шай Р. Я. Природа та сутність правоохоронної діяльності. *Наше право*. 2014. № 5. С. 10–15.

антикорупційного бюро України; 2) злочинів, вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України та Бюро економічної безпеки України (*додовнено нами – О. К.*), заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України; 3) злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), крім злочинів, передбачених ст. 422 Кримінального кодексу України³⁷². Діяльність ДБР набуває особливої актуальності з огляду на ті кримінальні правопорушення, котрі знаходяться в межах їх компетенції. Варто звернути увагу також на те, що наразі співпраця Національної поліції із ДБР налагоджена не повною мірою, це стосується й інформаційного забезпечення.

Механізм запобіжної діяльності ДБР полягає в системі форм, методів і засобів щодо запобігання злочинам (профілактика та попередження) та реагування на злочини (виявлення, припинення, розкриття та розслідування). Зазначений механізм має свою специфічну функціональну побудову: ДБР спочатку «відповідним чином реагує на факт вчинення злочину, а під час кримінального провадження здійснює запобігання новим злочинам, і такий процес триває постійно»³⁷³. Двокомпонентний комплекс зусиль Бюро з протидії злочинності – «це своєрідне постійно діюче знаряддя в розпорядженні органів кримінальної юстиції, яке потрібно професійно застосовувати та вдосконалювати»³⁷⁴. У науці справедливо зазначається, що ефективність запобіжної діяльності багато в чому зумовлюється правильним визначенням суб'єктів, здатних успішно здійснювати цю діяльність,

³⁷² Носевич Н. Кримінологічне розуміння державного бюро розслідувань як суб'єкта протидії злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 196.

³⁷³ Куц В. Протидія злочинності: сутність і зміст. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 110.

³⁷⁴ Там само

та розподілом обов'язків між ними в окресленій царині³⁷⁵. За справедливим твердженням О. М. Литвинова, суб'єкти протидії злочинності утворюють цілісну у функціональному й організаційному відношенні систему, з'єднану спільністю мети та управління у сфері протидії злочинності. Складність цієї системи зумовлена, з одного боку, багатогранністю виконуваних завдань із забезпечення безпеки, запобігання, профілактики, припинення, розкриття і розслідування злочинів, а з іншого – розподілом завдань між суб'єктами різних рівнів, що зумовлено ієрархічною побудовою системи. Дана система є складною соціальною організацією, бо групи однорідних органів, що входять до неї, утворюють відносно самостійні організаційні формування, які функціонують на основі тотожних закономірностей. Кожне з таких формувань є підсистемою більш великої системи та водночас складається зі своїх підсистем^{376 377}. Отже, налагодження співпраці з ДБР надасть можливість удосконалити рівень інформаційного забезпечення досудового розслідування, а також більш якісно проводити роботи із запобігання кримінальним правопорушенням в Україні.

Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що можна виділити такі **напрямки вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування**: 1) стратегічне планування процесу вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування; 2) створення відповідних програм інтеграції сучасних платформ інформаційного забезпечення досудового розслідування; 3) розгляд інформаційного забезпечення досудового розслідування як одного із способів кримінологічного та віктимологічного запобігання кримінально протиправній діяльності в Україні.

³⁷⁵ Храмцов О. М. Запобігання кримінальному насильству на спеціально-кримінологічному рівні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2017. Випуск 24. С. 120.

³⁷⁶ Кримінологія: питання та відповіді / за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків : Золота миля, 2015. 324 с.

³⁷⁷ Севрук В. Г. Правоохоронні органи, які здійснюють протидію злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі : український та міжнародний досвід. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 996.

Одним з актуальних шляхів удосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування може стати запровадження довгострокової стратегії **«Механізм інформатизації та діджиталізації досудового розслідування»**, яка має враховувати чотири основні блоки з поступовими кроками вдосконалення кримінального процесу в Україні: 1) **удосконалення нормативно-правового регулювання інформаційного забезпечення досудового розслідування**: встановлення кореляцій між нормативно-правовими актами, які регулюють різні сфери інформатизації суспільства; створення нормативно-врегульованого алгоритму пошуку та використання інформації на різних етапах досудового розслідування; удосконалення кримінального процесуального законодавства в частині захисту особистої інформації в кримінальному провадженні; 2) **створення уніфікованих інформаційних платформ, синхронізованих між підрозділами, які беруть участь у досудовому розслідуванні**: створення та запровадження відповідного програмного забезпечення роботи інформаційних систем, котрі надають можливість вільного доступу та обміну доказовою інформацією між підрозділами, які співпрацюють у конкретному кримінальному провадженні, у т.ч. – експертними підрозділами за умови наявності у останніх нормативно врегульованих підстав для отримання конкретної інформації, необхідної для експертних досліджень речових доказів. Враховуючи те, що експертні підрозділи системи МВС України відносяться до цивільних, такий доступ має бути документально дозволений слідчим суддею; пошук зарубіжних інвестицій та грантової підтримки для заохочення та інтеграції актуальних проєктів; інтеграція зарубіжного досвіду; 3) **створення цифрових проєктів для громад, залучених у досудове розслідування**: удосконалення рівня взаємодії з громадянським суспільством у частині інформаційного забезпечення досудового розслідування, своєчасного отримання доказової інформації по кримінальним правопорушенням, сприяння розвитку активного правового суспільства та удосконалення рівня довіри до правоохоронних органів; 4) **створення публічних електронних сервісів пошуку та перевірки осіб, які вчинили**

насильницькі кримінальні правопорушення, суспільно небезпечні діяння проти національної безпеки держави, та кримінальні правопорушення «ненависті»: створення баз даних суб'єктів наведених кримінальних правопорушень з метою своєчасного попередження кримінально протиправної активності, встановлення суспільно небезпечних зв'язків, пошуку фігурантів та співучасників окремих кримінальних правопорушень.

Зазначені блоки мають включати в себе реалізацію таких дій, як: 1) тотальна електронізація документообігу із збереженням паперових копій (що набуває особливої актуальності під час воєнного стану в державі та потенційної неможливості доступу до паперових документів). Запропоноване надасть можливість органам досудового розслідування отримувати доступ до необхідних даних з будь-якої точки України без порушення термінів кримінального провадження; 2) електронна архівація даних, терміни яких ще є актуальними, що надасть можливість зберігати та отримувати доступ до «старої» інформації, котра може сприяти розкриттю кримінального правопорушення; 3) архівація даних судово-експертної діяльності та інформації щодо доказів, які були надані у вигляді об'єктів дослідження; 4) створення/удосконалення аналогових реєстрів (на зразок Єдиного реєстру судових рішень), інтерфейс яких надає можливість цивільним особам отримувати обмежений доступ (за виключенням особистої інформації, забороненої до оприлюднення кримінальним процесуальним законодавством та іншими нормативно-правовими актами України) до пошуку та перегляду обставин досудового розслідування та даних потенційних кримінальних правопорушників.

Доцільною є інтеграція цільової програми **«Є-розслідування: електронне кримінальне провадження»**. Мета цієї програми є вирішення проблем, пов'язаних зі спрощенням пошуку, виявлення та збереження доказової інформації, спрямованих на вдосконалення вільного та безперервного доступу органів досудового розслідування до інформації, необхідної для розкриття кримінального правопорушення в максимально короткі терміни, а також зменшення негативних наслідків, пов'язаних зі збільшенням кількості та латентності окремих видів суспільно небезпечних діянь.

До завдань програми має входити: активізація зусиль теоретиків та практиків з питань розробки та запровадження спеціального технічного та програмного інформаційного забезпечення досудового розслідування; спрощення роботи суб'єктів реалізації кримінальної та кримінальної процесуальної політики в частині запобігання кримінально протиправній діяльності; налагодження рівня координації та взаємодії органів виконавчої влади у цій сфері; удосконалення наявних баз даних та інших інформаційних масивів, котрі використовуються органами досудового розслідування; встановлення електронної взаємодії із цивільним населенням (громадськістю, яка бере участь у кримінальному провадженні, волонтерами тощо); залучення європейських та міжнародних партнерів до розробки сучасних інформаційних платформ для розкриття кримінальних проваджень; налагодження роботи електронного документообігу; залучення в усіх можливих випадках штучного інтелекту для зниження перевантаження органів досудового розслідування; максимальний відхід від паперових архівів.

Реалізація програми дозволить оволодіти новими методами реалізації досудового розслідування; підвищити рівень роботи органів досудового розслідування, розширити межі повноважень останніх шляхом залученням до реалізації нових інформаційно-пошукових стратегій; запровадити ефективний та науково обґрунтований підхід до кримінального провадження; створити систему контролю за якістю реалізації досудового розслідування; знизити загальний рівень кримінально протиправної діяльності шляхом підвищення якості досудового розслідування.

4.3. Організаційні аспекти керування ризиками в процесі вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування

Інформаційне забезпечення досудового розслідування на сьогодні надає можливість максимально вдосконалити процес розкриття кримінальних правопорушень, мінімізувавши при цьому час та зусилля, які мають прикладатись учасниками кримінального

провадження. При цьому, на жаль, поряд із низкою переваг залишаються певні фактори, котрі можуть мати зворотній ефект та призводити до прийняття неправильних, позбавлених об'єктивності рішень у кримінальному провадженні. Це зумовлено наявністю певних ризиків, які можуть виникати в процесі вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування.

Відтак основні **ризики, які можуть виникнути в процесі вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування, можна поділити на:** 1) **системно-структурні** – ризики, зумовлені помилками технічного та програмного характеру, котрі полягають у несвідомому порушенні правил користування засобами інформаційного забезпечення, що призводить до зміни або втрати даних; **корупційні** – ризики, зумовлені свідомим порушенням правил користування засобами інформаційного забезпечення, що призводить до зміни або втрати даних з метою задовільнення особистого корупційного інтересу суб'єктів, які проводять досудове розслідування; **кримінально протиправні** – ризики, зумовлені несанкціонованим втручанням у роботу засобів інформаційного забезпечення з метою зміни, пошкодження або видалення даних особами, котрі не відносяться до суб'єктів досудового розслідування з метою задоволення кримінально протиправного інтересу; **казуальні** – ризики, зумовлені пошкодженням засобів інформаційного забезпечення та/або окремих даних через вплив надзвичайних факторів (природних, техногенних тощо). Пропонуємо розглянути їх детальніше.

Системно-структурні ризики, які можуть виникнути в процесі вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування. Так, ризики можуть мати різну природу і характеристики; однією з основних класифікацій ризиків для інформаційної безпеки (так само, як і багатьох інших ризиків в економіці та управлінні) є їх поділ на: системні ризики – некеровані ризики, пов'язані з тим середовищем і технічною інфраструктурою, в якій функціонують інформаційні системи; операційні ризики – як правило, керовані ризики, пов'язані з особливостями використання певних інформаційних систем, їх технічної реалізації,

застосовуваними алгоритмами, апаратними засобами тощо. Всі негативні впливи на інформаційні активи, захист від яких (впливів) передбачає інформаційна безпека, можуть бути розділені на три основні види: порушення конфіденційності інформації; руйнування (втрата, необоротна зміна) інформації; недоступність інформаційних ресурсів – виникнення ситуацій, коли користувачі (всі або їх частина) на деякий період часу втрачають можливість доступу до необхідних даних (або інформаційних систем)³⁷⁸ Таким чином, наведений перелік стосується випадків, коли інформаційні масиви зазнають певного пошкодження через помилки, котрі теоретично не мають мети порушення процесу досудового розслідування, але фактично можуть призвести до втрати доказової інформації, що може мати потенційну загрозу процесуальним строкам та рішенням, а також фінальному завершенню кримінального провадження.

Безпосереднім джерелом ризиків і негативних впливів є загрози, під якими розуміються потенційні або реально можливі дії по відношенню до інформаційних ресурсів, що порушують інформаційну безпеку. Виділяється безліч типів загроз і безліч критеріїв для класифікації загроз інформаційній безпеці. Одним з основних таких критеріїв є розташування джерела порушень до інформаційних ресурсів, щодо яких здійснюється негативний вплив. Відповідно до цього критерію порушення можуть бути розділені: на зумовлені внутрішніми факторами (персоналом підприємства, роботою власних інформаційних систем); зумовлені зовнішніми факторами (зловмисниками, які не мають безпосереднього відношення до компанії – власника інформаційних активів, природними факторами тощо). Іншим важливим критерієм є наявність намірів здійснити порушення. Відповідно до нього виділяють: цілеспрямовані дії (можуть бути здійснені як власним персоналом, так і зовнішніми противниками); випадковий вплив (помилки користувачів та адміністраторів, зброї і випадкові порушення в роботі обладнання, непередбачений вплив природних

³⁷⁸ Управління інформаційною безпекою : конспект лекцій : навч. посіб. / КПІ ім. Ігоря Сікорського ; уклад. : С. О. Носок, О. М. Фаль, В. М. Ткач. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. С. 32.

факторів)³⁷⁹. Вказане свідчить про те, що під час створення будь-якого засобу інформаційного забезпечення досудового розслідування (особливо – баз даних, котрі вміщують інформацію щодо основних характеристик доказів по кримінальним правопорушенням) необхідно прораховувати ризик апетит, що надасть можливість прогнозувати випадки, коли інформація має бути додатково перевірена.

На даний момент процес управління інцидентами інформаційної безпеки регламентується достатньою кількістю нормативних документів та рекомендацій. Найбільш відомими серед них є: ISO/IEC 27001, ISO/IEC 27002, ISO/IEC TR 18044, CMU/SEI-2004-TR-015, NIST SP 800-61, NIST SP 800-12, ITU-T E.409, RFC 2350 та ін. У міжнародному стандарті ISO/IEC TR 18044³⁸⁰ наведено такі визначення: подія інформаційної безпеки (information security event) – ідентифікований випадок стану системи або мережі, що вказує на можливе порушення політики інформаційної безпеки або відмову засобів захисту, або раніше невідома ситуація, яка може бути істотною для безпеки; інцидент інформаційної безпеки (information security incident) – одинична подія або ряд небажаних і непередбачених подій інформаційної безпеки, через які існує ймовірність компрометації бізнес-інформації і загрози інформаційній безпеці. Інциденти ІБ можуть бути навмисними (несанкціонований доступ до інформаційних активів, незаконний моніторинг інформаційної системи, запуск шкідливих програм, обман в області послуг зв'язку (фрод, викрадення трафіку)) або випадковими (помилки користувачів комп'ютерної системи (КС), випадкові збої в роботі КС, ліній зв'язку, систем енергозбереження)³⁸¹. Отже, що стосується інформаційного забезпечення, яке використовується правоохоронними органами, варто мати на увазі, що ризик потенційних загроз значно зростає, у зв'язку з чим актуальним напрямком його вдосконалення є створення

³⁷⁹ Там само

³⁸⁰ Information technology – Security techniques – Information security incident management (IDT) : ISO/IEC TR 18044:2004. С. 43.

³⁸¹ Копитін Ю. Розслідування інцидентів інформаційної безпеки. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/9600/1/11.pdf>

програмного забезпечення, котре надає можливість контролювати фактичні або потенційні помилки у роботі.

На практиці основними найбільш поширеними способами порушення інформаційної безпеки є: отримання несанкціонованого доступу (в тому числі і шляхом перевищення прав при санкціонованій роботі з інформаційними системами) до певних відомостей або масивів даних, поширення яких обмежене, з метою їх вивчення, копіювання, поширення, незаконного використання тощо; несанкціоноване використання інформаційних ресурсів (ресурсів обчислювальних і телекомунікаційних систем) з метою отримання вигоди або нанесення збитку (як тим системам, які незаконно використовуються, так і третім особам); несанкціонована зловмисна модифікація (зміна) даних; крадіжка грошових коштів в електронних платіжних системах і системах «клієнт-анк»; виведення з ладу (повне або часткове) програмних і апаратних засобів обробки, передачі та зберігання інформації; здійснення атак типу «відмова в обслуговуванні» – DoS (зокрема щодо серверів в мережі Інтернет); поширення вірусів і інших шкідливих програм, що здійснюють різні негативні впливи³⁸². Варто звернути увагу також на те, що нестабільною може бути і робота вторинних програм інформаційного забезпечення досудового розслідування. Ми маємо на увазі ті програмні та технічні засоби, котрі не є суто правоохоронними та використовуються на певних підприємствах, банках тощо та містять інформацію, що може бути використана як доказова в процесі досудового розслідування.

Сучасна практика використання інформаційних систем характеризується значною кількістю і постійним зростанням порушень інформаційної безпеки. Одним із важливих чинників цього є постійно зростаюча доступність сучасних інформаційних технологій для злочинців, а також постійно зростаюча привабливість інформаційних систем як потенційних об'єктів нападу. Також важливою обставиною є постійне ускладнення і зростання різноманітності інформаційних систем, що використовуються, і, зокрема, програмних продуктів. З урахуванням того, що в середньому кожна тисяча рядків програмного коду може містити

³⁸² Там само

від 5 до 15 помилок, поява значної кількості різних вразливостей, що створюють загрози для інформаційної безпеки, стає практично неминучою. Результатом цього є постійне зростання кількості різних порушень, пов'язаних з інформаційною безпекою. Таким чином, усі перераховані обставини: зростання різноманіття можливих порушень, збільшення їх кількості та складності інформаційних технологій, постійно зростаюча доступність комп'ютерів і телекомунікаційних засобів для злочинців – пояснюють зростання потреби власників інформаційних ресурсів (підприємств, організацій, державних відомств) у реалізації систематичних, всеосяжних заходів щодо забезпечення інформаційної безпеки³⁸³. Отже, основним завданням процесу вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування є **створення техніко-програмного забезпечення, спрямованого на своєчасне встановлення фактичних та потенційних програмних помилок з метою їх виправлення/мінімізації**.

Окремі процеси, процедури, механізми та інструменти захисту інформації, що використовуються власниками інформаційних ресурсів та інформаційних систем, можуть бути спрямовані на: обмеження і розмежування доступу; інформаційне приховування; введення надлишкової інформації і використання надлишкових інформаційних систем (засобів зберігання, обробки і передачі інформації); використання методів надійного зберігання, перетворення і передачі інформації; нормативно-адміністративне спонукання і примус. На практиці сучасні технології захисту інформації побудовані на різних базових сервісах (таких, як автентифікація, забезпечення цілісності, контроль доступу та ін.) і використовують різні механізми забезпечення безпеки (такі, як шифрування, цифрові підписи, управління маршрутизацією тощо). Однак комплексність і масовість використання інформаційних технологій, їх інтеграція в повсякденну діяльність підприємств, організацій, урядових установ не дозволяють вирішувати завдання інформаційної безпеки тільки одними

³⁸³ Управління інформаційною безпекою : конспект лекцій : навч. посіб / КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад. : С. О. Носок, О. М. Фаль, В. М. Ткач. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. С. 33.

технічними засобами³⁸⁴. Аналогічного вдосконалення потребують і відповідні технічні та програмні засоби, котрі можуть потенційно використовуватись як допоміжні у процесі досудового розслідування.

Із розвитком інформаційних технологій і інтенсифікацією інформаційного обміну організаційна та управлінська робота у сфері інформаційної безпеки виявляється спрямованою не тільки на власне захист певних інформаційних ресурсів, але і на більш «глобальний» об'єкт – створення і розвиток безпечної інформаційної інфраструктури (у різних значеннях цього терміна і з урахуванням різних його аспектів). На практиці така інфраструктура може включати в себе: надійну інфраструктуру передачі інформації і ринок послуг доступу до таких каналів зв'язку; ринок програмних і апаратних засобів, що забезпечують захист інформації; систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері інформаційної безпеки; загальні правила використання інформації, а також її передачі, спільної експлуатації інформаційних мереж (у тому числі протоколи інформаційного обміну); систему обміну інформацією та поширення знань про існуючі вразливості тих чи інших інформаційних технологій, про можливі загрози інформаційній безпеці та способи їх нейтралізації; законодавчу і правочинну систему, що забезпечує охорону майнових та інших інтересів всіх учасників інформаційного обміну; інші складові. Потреба в цілеспрямованому розвитку та підтримці такої інфраструктури породжує необхідність у виробленні специфічних організаційних і управлінських прийомів, як правило, не характерних для інформаційної безпеки в звичному («вузькому») її розумінні³⁸⁵. Отже, уваги потребує вивчення видів помилок та інцидентів, котрі виникають у роботі засобів інформаційного забезпечення досудового розслідування; потенційні несвідомі помилки, котрі можуть бути допущені користувачем; способи взаємодії правоохоронного програмного забезпечення із іншими «цивільними» базами даних; можливість

³⁸⁴ Там само

³⁸⁵ Там само

своєчасного виявлення інформаційних загроз оперативного характеру; встановлення кореляції баз даних та інших масивів із програмами, спрямованими та теоретичне забезпечення досудового розслідування.

Корупційні ризики, що можуть виникнути в процесі вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування. Наявність інцидентів інформаційної безпеки робить необхідним ефективно управління ними шляхом створення системи УІБ. Метою управління інцидентами безпеки є: відновлення нормальної роботи служб в найкоротші терміни; зведення до мінімуму впливу інцидентів на роботу організації; забезпечення злагодженої обробки всіх інцидентів і запитів обслуговування; зосередження ресурсів підтримки на найбільш важливіших напрямках; надання відомостей, що дозволяють оптимізувати процеси підтримки, зменшити кількість інцидентів і спланувати управління³⁸⁶. Основними об'єктами корупційних домовленостей на даній стадії кримінального провадження є: уникнення притягнення до кримінальної відповідальності конкретної особи у випадках, коли кримінальну справу було порушено за фактом вчинення злочину; ухилення від притягнення до кримінальної відповідальності за тяжкий злочин або зміна кримінально-правової кваліфікації з більш тяжкого злочину на менш тяжкий, а також порушення кримінальної справи за менш тяжкий злочин; уникнення застосування щодо підозрюваного або обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді взяття під варту або зміна запобіжного заходу у вигляді взяття під варту на інший запобіжний захід, не пов'язаний з перебуванням у місцях попереднього ув'язнення; уникнення застосування заходів, спрямованих на забезпечення цивільного позову та можливої конфіскації майна (накладення арешту на майно, банківські рахунки) або зняття арешту з майна, банківських рахунків тощо; припинення розслідування (закриття кримінальної справи) за нереабілітуючими або реабілітуючими обставинами³⁸⁷. Корупційні ризики здебільшого мають місце

³⁸⁶ Система управління інцидентами інформаційної безпеки. Керівництво адміністратора. 2009. С. 34.

³⁸⁷ Копитін Ю. Розслідування інцидентів інформаційної безпеки. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/9600/1/11.pdf>

саме на стадії досудового розслідування, що зумовлено спрощеним процесом внесення неправдивих відомостей або зміни правдивих, наслідком чого є зміна кваліфікації кримінального правопорушення, підміна доказової інформації або фігурантів кримінального правопорушення.

На відміну від стадії перевірки інформації про злочин на стадії досудового розслідування рішення про порушення кримінальної справи було прийнято і слідчий або прокурор, які розслідують кримінальну справу, мають у своєму розпорядженні увесь арсенал кримінально-процесуальних заходів, пов'язаних з розслідуванням кримінальної справи. Для осіб, щодо яких проводиться розслідування, основною метою є припинення кримінального переслідування, тобто закриття кримінальної справи або, коли це не вдається, вжиття заходів щодо отримання обвинувачення за менш тяжкий злочин, передбачений КК України, оскільки це суттєво вплине на вид та ступінь покарання. Крім цих глобальних цілей, перед підозрюваними й обвинуваченими можуть стояти й інші цілі, які можна назвати проміжними: це – залишення на волі (обрання щодо підозрюваного або обвинуваченого запобіжного заходу, альтернативного взяттю під варту) або збереження власного майна. Суб'єктами корупційних практик на цій стадії кримінального провадження є слідчий, начальник слідчого підрозділу, прокурор, суддя, рідше – начальник і співробітники органу дізнання та судові експерти. Діяльність слідчого, начальника слідчого підрозділу та прокурора на цій стадії чітко обмежена і врегульована кримінально-процесуальним законом³⁸⁸. Втручання в роботу засобів інформаційного забезпечення органами досудового розслідування об'єктивно відсутності попередньої мотивації, у зв'язку з чим такі дії часто є латентними та встановлюються через значний проміжок часу, що може призвести до втрати необхідної інформації, котра не підлягає відновленню (наприклад, підміна даних щодо об'єктів, котрі було знищено внаслідок застосування руйнівних методів вивчення під час проведення експертного дослідження).

³⁸⁸ Корупційні ризики в кримінальному процесі та судовій системі / М. В. Буроменський, О. В. Сердюк, І. М. Осика та ін. ; Інститут прикладних гуманітарних досліджень, МА Консалтинг. Київ : Москаленко О.М. ФОП, 2009. С. 49.

Слідчий має право на проведення слідчих дій, вичерпний перелік яких міститься у КПК та на прийняття рішень щодо кримінально-правової кваліфікації дій підозрюваного та обвинуваченого, необхідності та послідовності проведення слідчих дій, застосування засобів процесуального примусу, зупинення досудового розслідування та закриття кримінальної справи. Крім цього, слідчий складає обвинувальний висновок і ознайомлює обвинуваченого з матеріалами кримінальної справи. Свою діяльність слідчий здійснює під організаційним та процесуальним керівництвом начальника слідчого підрозділу та процесуальним контролем і наглядом прокурора. Окремі процесуальні рішення слідчий може приймати лише за згодою прокурора – обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, проведення обшуків, проведені огляду у помешканні особи, виїмка поштово-телеграфної кореспонденції та зняття інформації з каналів зв'язку, притягнення особи в якості обвинуваченого тощо. Роль судді на стадії досудового слідства полягає у винесенні постанов щодо проведення слідчих дій, які обмежують права людини: взяття під варту, проведення огляду житла та обшуку в ньому, накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку, а також проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на втручання у особисте життя громадян³⁸⁹. Вказане свідчить про те, що слідчий має фактичний доступ до основного доказового масиву, окрему частину якого він сам вносить в електронні інформаційні системи.

До суду також може бути оскаржена постанова про порушення кримінальної справи. Бенефіціарами корупційних практик на даній стадії кримінального провадження виступають підозрюваний, обвинувачений та його представники – рідні, близькі тощо. Роль посередника при здійсненні корупційних домовленостей на цій стадії кримінального провадження може відігравати адвокат. Суб'єкти та бенефіціари корупційних практик на стадії досудового розслідування мають різну ступінь зацікавленості до участі в корупційних практиках і проявляють різний ступінь активності щодо ініціювання та здійснення корупційних

³⁸⁹ Там само

практик, а також мають різні ролі при їхній реалізації. Наведені нижче дані дають певне уявлення про характер та ступені участі різних суб'єктів кримінального провадження та осіб, які тим або іншим чином мають до нього відношення в корупційних практиках³⁹⁰. Варто звернути увагу на те, що хоча адвокат і має обмежений доступ до окремих засобів інформаційного забезпечення, однак він може безпосередньо співпрацювати зі слідчим з метою фальсифікації окремих даних, тим самим вибудовуючи складну систему корупційних взаємозв'язків. Таким чином, способом удосконалення інформаційного забезпечення може стати **розробка програмного забезпечення, яке сприятиме зниженню корупційних ризиків шляхом обмеження доступу стороні кримінального провадження, зацікавленій у порушенні процесу досудового розслідування та сприянні контрольним перевіркам внесених корективів органами досудового розслідування у наявні дані.**

Кримінально протиправні ризики, які можуть виникнути в процесі вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування. Відтак варто звернути увагу на те, що в цьому контексті засоби інформаційного забезпечення досудового розслідування необхідно поділити на ті, що пов'язані з технічним та програмним забезпеченням та ті, що пов'язані з діяльністю людини, спрямованої на забезпечення слідства необхідною доказовою інформацією.

Що стосується першого блоку, маємо зазначити, що на сьогоднішні комп'ютерні системи, котрі реалізують інформаційне забезпечення досудового розслідування, вдало захищені міжнародним та національним законодавством. Так, наприклад, у Конвенції про кіберзлочинність, ратифікованій *із застереженнями і заявами Законом України від 07.09.2005 р. № 2824-IV* вказано, що кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за навмисне перехоплення технічними засобами без права на це, передавання комп'ютерних даних, які не призначені для публічного

³⁹⁰ Там само

користування та які проводяться з, на або всередині комп'ютерної системи, включаючи електромагнітні випромінювання комп'ютерної системи, яка містить у собі такі комп'ютерні дані. Сторона може вимагати, щоб таке правопорушення було вчинене з недобросовісною метою або по відношенню до комп'ютерної системи, поєднаної з іншою комп'ютерною системою. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за навмисне пошкодження, знищення, погіршення, зміну або приховування комп'ютерної інформації без права на це. Сторона може залишити за собою право вимагати, щоб поведінка, описана в пункті 1, завдала серйозну шкоду³⁹¹. Таким чином, міжнародний законодавець розуміє всі ймовірні ризики посягання на комп'ютерну інформацію, яка не призначена для публічного доступу та закликає держави прикладати будь-які зусилля для встановлення максимально ефективної кримінально-правової заборони.

Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за навмисне вчинення, без права на це, введення, зміни, знищення або приховування комп'ютерних даних, яке призводить до створення недійсних даних з метою того, щоб вони вважались або відповідно до них проводилися б законні дії, як з дійсними, незалежно від того, можна чи ні такі дані прямо прочитати і зрозуміти. Сторона може вимагати наявність наміру обману або подібної нечесної поведінки для встановлення кримінальної відповідальності. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за навмисне вчинення, без права на це, дій, що призводять до втрати майна іншої особи шляхом: будь-якого введення, зміни, знищення чи приховування комп'ютерних даних, будь-якого втручання у функціонування комп'ютерної системи,

³⁹¹ Конвенція про кіберзлочинність, ратифікованій із застереженнями і заявами Законом України від 07.09.2005 р. № 2824-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text

з шахрайською або нечесною метою набуття, без права на це, економічних переваг для себе чи іншої особи³⁹². Що стосується національного законодавства, необхідно звернути увагу на те, що КК України в ст. 384 передбачено кримінальну відповідальність за введення в оману суду або іншого уповноваженого органу.

У статті вказано, що завідомо неправдиве показання свідка, потерпілого, завідомо неправдивий висновок експерта, спеціаліста, складені для надання або надані органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України, подання завідомо недостовірних або підроблених доказів, завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках, – караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років. Ті самі дії, поєднані з обвинуваченням у тяжкому чи особливо тяжкому злочині, або зі штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту, а також вчинені з корисливих мотивів, – караються виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років³⁹³. Таким чином, законодавець зробив спробу попередити спроби надання завідомо неправдивої інформації, наслідком якої може бути порушення процесу доказування у кримінальному провадженні. Однак, на жаль, окремі випадки є розповсюдженими, такими, що складно своєчасно помітити та можуть значно продовжувати терміни досудового розслідування. В цьому контексті вказаний ризик є достатньо серйозним та має бути заздалегідь урахований. Наприклад, якщо є висока ймовірність надання судовими експертами неправдивого висновку, останній має бути перевірений шляхом залучення експертів з інших, незалежних установ, або установ, які підпорядковані іншим Міністерствам.

³⁹² Там само

³⁹³ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n976>

Аналіз ст. 384 КК України дозволяє залежно від способу вчинення кримінального правопорушення виділити такі способи введення в оману суду або іншого уповноваженого органу: надання завідомо неправдивих показань; складання та/або надання завідомо неправдивого висновку експерта; подання завідомо недостовірних, або підроблених доказів; складання та/або подання завідомо неправдивого звіту оцінювача; складання та/або подання завідомо неправдивого перекладу. Наведена класифікація способів введення в оману суду або іншого уповноваженого органу дозволить слідчому встановити ще невідомі елементи криміналістичної характеристики таких кримінальних правопорушень, визначати які ситуації склалися під час розслідування, вчасно оцінювати й використовувати одержані показання та планувати свої подальші дії. Також знання способів допоможе обирати тактичні прийоми як під час допиту підозрюваних осіб, так і при проведенні інших слідчих (розшукових) дій. Розкриваючи способи дачі завідомо неправдивих показань, вчені зауважують, що вони можуть містити в собі дії по підготовці, вчиненню та прихованню. Результати проведеного дослідження дозволили їм виділити такі способи вчинення завідомо неправдивих показань: дача завідомо неправдивих показань свідком, потерпілим, спонтанно (без попереднього обміркування показань); попереднє обміркування майбутніх показань із вигадуванням легенди, неіснуючого алібі; дача завідомо неправдивих показань, які пов'язані зі створенням фейкових (неправдивих) слідів кримінального правопорушення³⁹⁴. Варто звернути увагу, що систематизація інформації шляхом внесення її до комп'ютерних баз даних, таблиць тощо надасть можливість встановити неправдиву інформацію шляхом співставлення в межах певних програм. Таким чином, одним із способів удосконалення інформаційного забезпечення в цьому контексті є **створення програмного забезпечення, яке надасть можливість шляхом співставлення виділяти інформацію, котра піддається сумніву з її подальшою перевіркою.**

³⁹⁴ Котлубаєва К. С. Способи введення в оману суду або іншого уповноваженого органу.
URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua>

Надаючи характеристику дій злочинця щодо підготовки до дачі завідомо неправдивих показань, учені відзначають про те, що ними найчастіше є: написання та заучування тексту показань, які особа має намір надати; підшукування осіб, які могли б підтвердити завідомо неправдиві показання (підкуп, погроза, використання дружніх зв'язків); обміркування та зіставлення вигаданих показань з відомими фактами, зібраними речовими доказами та показаннями інших учасників³⁹⁵; вивчення обстановки, умов та осіб, відносно яких злочинець має намір дати неправдиві показання. За способом виявлення неправдивих показань за доцільне серед них виділити такі групи: неправдиві показання, які виявляються шляхом зіставлення показань різних учасників кримінального провадження; неправдиві показання, що виявляються шляхом аналізу показань однієї й тієї ж особи, але отримані в різний час та мають суттєві розбіжності; неправдиві показання, що виявляються шляхом аналізу показань особи та інших, зібраних у кримінальному провадженні доказів; встановлення неправдивих показань під час розслідування іншого кримінального провадження³⁹⁶. Матеріали слідчо-судової практики вказують на те, що завідомо неправдиві показання найчастіше виявляються шляхом аналізу показань особи та інших, зібраних у кримінальному провадженні доказів³⁹⁷. Вказане ще раз підтверджує нашу тезу про доцільність та необхідність залучення штучного інтелекту для перевірки інформації, наданої учасниками кримінального провадження, шляхом кореляції всіх існуючих засобів інформаційного забезпечення досудового розслідування.

Надаючи характеристику способам учинення завідомо неправдивого висновку експерта, учені зазначають, що він залежить насамперед від алгоритму дослідження та структури висновку експерта. Аналіз норм чинного кримінального законодавства залежно від етапів та видів експертної діяльності дозволив виділити такі способи вчинення завідомо неправдивого висновку

³⁹⁵ Там само

³⁹⁶ Там само

³⁹⁷ Там само

експерта: складання завідомо неправдивого висновку експерта; надання завідомо неправдивого висновку експерта; складання та надання завідомо неправдивого висновку експерта³⁹⁸. Способи складання завідомо неправдивого висновку експерта залежні від структури даного виду документа. Структура висновку експерта складається з таких частин: вступна, дослідницька й резолютивна. Статистичні дані зареєстрованих та направлених до суду кримінальних правопорушень вказують на те, що на сьогодні таких видів кримінальних правопорушень як складання завідомо неправдивого висновку експерта не зареєстровано. Однак загальні положення вчення про спосіб вчинення злочину дозволяють виділити типові способи складання завідомо неправдивого висновку експерта на підготовчій (попередній), аналітичній (роздільній), порівняльній та синтезуючій (оціночній) стадії експертного дослідження³⁹⁹. Варто звернути увагу на те, що вказані кримінальні правопорушення є латентними, що насамперед зумовлено тим, що судові експерти мають спеціальні знання, яких немає в інших суб'єктів органів досудового розслідування, а тому висновки сприймаються останніми як апіорі правильні та об'єктивні. Фактично, перевірити таку інформацію може тільки особа, яка також має такого роду знання та тільки у випадку, якщо до об'єкта дослідження не було застосовано руйнівні методи дослідження. В іншому разі У довести неправдиві дані, надані судовим експертом, майже не можливо. Проблеми також можуть виникнути на стадії встановлення суб'єктивної сторони кримінального правопорушення в частині доведення умислу саме на навмисне внесення неправдивих даних, а не експертної помилки.

Експертна помилка являє собою судження експерта або його дії, що не відповідають об'єктивній дійсності й тому не приводять до досягнення мети експертного дослідження. Вони є результатом добросовісної помилки. І ця обставина відрізняє експертну

³⁹⁸ Котлубаєва К. С. Завідомо неправдивий висновок експерта : способи вчинення. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю створення Харківського НДІ суд. експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 10–11 жовт. 2018 р.). Харків : Право, 2018. С. 113.

³⁹⁹ Там само

помилку від завідомо неправдивого висновку, тобто злочинного діяння⁴⁰⁰. Науковці пропонують класифікувати помилки судового експерта під час експертиз за характеристикою сторін процесу експертного дослідження⁴⁰¹. Підставою для цього є поділ експертних помилок за їх сутністю: на нормативно-правові (процесуальні); методологічні; організаційно-управлінські. Нормативно-правові (процесуальні) помилки виникають тоді, коли експерт не дотримується норм закону, що регламентують проведення судової експертизи. Процесуальних помилок, як засвідчує судова, слідча та експертна практика, припускаються: коли вирішують питання правового характеру (винуватості та відповідальності осіб, причетних до вчинення злочину; правової оцінки фактів та їх кваліфікації); не на підставі спеціальних знань; без використання права запиту на надання додаткових матеріалів за недостатньої кількості порівняльних матеріалів та (або) відсутності необхідних відомостей про обставини справи; якщо у висновку викладають результати аналізу та оцінки достовірності висновку первинної судової експертизи; послуговуючись термінологією, яка містить правову оцінку («підроблений бланк», «підлог», «шахрайство», «порушення» тощо). Методологічних експертних помилок можуть припускатися у процесі пізнання сутності, властивостей, ознак об'єктів експертного дослідження. Вони є результатом відображення у свідомості експерта об'єкта дослідження, що не відповідає об'єктивним властивостям, які характеризують цей об'єкт. За механізмом виникнення такі помилки поділяють на психологічні, логічні та фактичні (предметні)⁴⁰². Експертна помилка є також ризиком, котрий може виникати в процесі вдосконалення

⁴⁰⁰ Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. Москва : Юристъ, 1997. Т. 1 : Общая теория криминалистики. С. 78.

⁴⁰¹ Белкин Р. С. Криминалистика : проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. Москва : НОРМА, 2001. С. 187–188; Белкин Р. С. Понятие экспертных ошибок и их классификация / Р. С. Белкин, А. К. Педенчук. Общетеоретические, правовые и организационные основы судебной экспертизы. Москва : ВНИИСЭ, 1987. С. 59–66; Абрамова В. М., Свобода Е. Ю. Помилки у судово-експертній діяльності : сутність, умови виникнення та види. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 2014. Вып. 59. С. 76.

⁴⁰² Завдов'єва І. Г., Горбенко В. О., Дяченко О. М., Черкашина Н. О. Помилка та її значення в судово-експертній діяльності. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/16715/1/krym_visnyk_30%282%292018_31-39.pdf

інформаційного забезпечення досудового розслідування, оскільки, незважаючи на її «добросовісність», органи досудового провадження можуть отримати неправдиві відомості, котрі ускладнять встановлення обставин кримінального правопорушення.

Методологічні помилки становлять значну частку всіх помилок. Організаційно-управлінськими помилками є: неправильна послідовність дій; вибір неналежних засобів або використання несправних приладів; невиконання правил експлуатації складних технічних пристроїв; недотримання положень методики; помилки в розрахунках, неправильний вибір параметрів і коефіцієнтів; описки. Науковці пропонують вирішувати питання щодо того, чи є висновок експерта помилковим, застосовуючи такі три шляхи: процесуальний, методичний та оціночний⁴⁰³. Процесуальний передбачає можливість призначення повторних експертиз із тих самих питань як засобу перевірки попередньо виконаних досліджень. Методичний має непроцесуальний характер реалізації і передбачає можливість надання спірних висновків експертиз на розгляд відповідних секцій відомчих науково-методичних рад. Ці органи приймають колективне рішення про доцільність і надійність використаних у процесі досліджень методик із поставлених перед експертом запитань, а також обґрунтованості висновків. Оціночний шлях реалізують слідчі або суд під час розгляду справи. Згідно зі ст. 94 Кримінального процесуального кодексу України, яка визначає загальні правила оцінки доказів, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ під кутом зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення⁴⁰⁴. Таким чином, одним із шляхів удосконалення

⁴⁰³ Абрамова В. М., Свобода Є. Ю. Помилки у судово-експертній діяльності : сутність, умови виникнення та види. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 2014. Вып. 59. С. 78.

⁴⁰⁴ Завдов'єва І. Г., Горбенко В. О., Дяченко О. М., Черкашина Н. О. Помилка та її значення в судово-експертній діяльності. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/16715/1/krym_visnyk_30%282%292018_31-39.pdf

інформаційного забезпечення в цьому контексті мають стати **підвищення кваліфікації працівників судово-експертних установ у частині знання нормативно-правових, організаційно-управлінських та методологічних особливостей проведення судово-експертних досліджень з метою надання об'єктивного та правдивого висновку.**

Неправдиві відомості у вступній частині висновку можуть подаватися відносно об'єктів, поданих на експертизу; цілісності їх упаковки; кваліфікації експерта. Так, у вступній частині можуть бути: 1) відображення неповного переліку об'єктів, що підлягають дослідженню, і зразків наданих для проведення експертизи, 2) відображення таких відомостей про стан об'єктів, які насправді не відповідають дійсності та подальша заміна наданих на експертизу доказів або їх частин, 3) відображення неправдивих відомостей про псування або руйнування об'єктів унаслідок неправильного упакування, транспортування або інших причин⁴⁰⁵; надання неправдивої інформації в дослідницькій частині. Неправдива інформація може подаватися відносно використаної методики, повноти проведених досліджень. Відповідно вступна частина містить правдиву інформацію, а дослідницька та заключна – неправдиву. Беручи до уваги взаємозалежність аналітичної та порівняльної стадії експертного дослідження вчені виокремлюють такі способи надання завідомо неправдивої інформації в дослідницькій частині: 1) використання ілюстрацій, які не відповідають наданим на експертизу об'єктам; 2) часткова заміна правдивих фактів про досліджувані об'єкти вигаданими; 3) повне виключення правдивих фактів і заміна їх недійсними; надання неправдивої інформації тільки в заключній частині висновку експерта. У результаті висновки експерта не є похідними від проведеного дослідження та можуть суперечити вступній та/або дослідницькій частинам. На заключній стадії одним із способів складання завідомо неправдивого висновку експерта є відображення висновків, які повністю або частково не відповідають

⁴⁰⁵ Багіров С. Р. Причинний зв'язок у злочинах, що вчиняються через необережність : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. С. 14.

дослідницькій частині висновку експерта⁴⁰⁶. Що стосується ілюстрацій, маємо зазначити, що під час проведення дослідження заборонено використовувати будь-які графічні фоторедактори з метою відображення фактичних та об'єктивних характеристик досліджуваного об'єкта. Одним із способів удосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування в цій частині має бути **перевірка ілюстративної інформації шляхом співставлення із фактичним об'єктом або його попередніми фотозображеннями, достовірність яких не викликає сумнівів.**

Казуальні ризики, котрі можуть виникнути в процесі вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування. В межах цього блоку зазначимо, що дані ризики можуть бути спричинені лихами стихійного, техногенного тощо характеру, які є непередбачуваними. У зв'язку з цим єдиним способом удосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування має стати **дублювання інформації на носії, котрі можуть бути захищені органами досудового розслідування.**

Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що основні **ризики, які можуть виникнути в процесі вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування, можна поділити на:** 1) **системно-структурні** – ризики, зумовлені помилками технічного та програмного характеру, які полягають у несвідомому порушенні правил користування засобами інформаційного забезпечення, що призводить до зміни або втрати даних; **корупційні** – ризики, зумовлені свідомим порушенням правил користування засобами інформаційного забезпечення, що призводить до зміни або втрати даних з метою задоволення особистого корупційного інтересу суб'єктів, які проводять досудове розслідування; **кримінально протиправні** – ризики, зумовлені несанкціонованим втручанням у роботу засобів інформаційного забезпечення з метою зміни, пошкодження або видалення даних особами, котрі не відносяться до суб'єктів досудового розслідування з метою задоволення кримінально протиправного інтересу; **казуальні** – ризики, зумовлені пошкодженням засобів

⁴⁰⁶ Там само

інформаційного забезпечення та/або окремих даних через вплив надзвичайних факторів (природних, техногенних тощо).

До основних способів уникнення ризиків у процесі вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування необхідно віднести: 1) створення техніко-програмного забезпечення, спрямованого на своєчасне встановлення фактичних та потенційних програмних помилок з метою їх виправлення/мінімізації; 2) розробка програмного забезпечення, котре сприятиме зниженню корупційних ризиків шляхом обмеження доступу стороні кримінального провадження, зацікавленій у порушенні процесу досудового розслідування та сприянні контрольним перевіркам внесених корективів органами досудового розслідування в наявні дані; 3) створення програмного забезпечення, що надасть можливість шляхом співставлення виділяти інформацію, котра піддається сумніву з її подальшою перевіркою; 4) перевірка ілюстративної інформації шляхом співставлення з фактичним об'єктом або його попередніми фотозображеннями, достовірність яких не викликає сумнівів; 5) перевірка ілюстративної інформації шляхом співставлення з фактичним об'єктом або його попередніми фотозображеннями, достовірність яких не викликає сумнівів.

Висновки до 4 розділу

1. Під нормативним регулюванням інформаційного забезпечення досудового розслідування пропонуємо розуміти координацію процесу пошуку, отримання та доступу до доказової інформації в межах регулювання суспільних відносин, які виникають під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, що реалізується за допомогою юридико-технічних засобів з метою захисту сукупності соціальних та державних інтересів.

Усі існуючі недоліки нормативного регулювання інформаційного забезпечення досудового розслідування можна поділити на декілька категорій: 1) недоліки, пов'язані з відсутністю узгодженості між нормативно-правовими актами, котрі регулюють різні суспільні відносини; 2) недоліки, пов'язані із рудиментарним підходом законодавця до оцінки кримінального процесуального інструментарію; 3) недоліки, пов'язані із відсутністю чіткої кореляції між нормативно-правовими актами, котрі регулюють діяльність різних підрозділів, що здійснюють досудове розслідування; 4) недоліки тимчасового характеру, пов'язані з особливим правовим режимом у державі.

На сьогодні існує необхідність розмежування понять інформаційної безпеки та безпеки інформації. Обидві дефініції безпосередньо стосуються особливостей інформаційного забезпечення досудового розслідування, оскільки в межах останнього більшість інформації передбачає обмежений доступ. Під інформаційною безпекою необхідно розуміти сукупність кримінально-правових та кримінальних процесуальних заходів та засобів, спрямованих на активну протидію незаконному втручання в процес досудового розслідування шляхом дестабілізації кримінального процесу через негативний інформаційний вплив. Безпекою інформації є стан захисту процесуальних даних від несанкціонованого доступу з метою внесення неправдивих відомостей. Ці особливості мають бути нормативно відображені та врегульовані.

Інформаційне забезпечення досудового розслідування має включати в себе: 1) процес пізнання сторони обвинувачення, котрий надає можливість своєчасно та об'єктивно правильно

доказати вину суб'єкта кримінального правопорушення; 2) надання правової допомоги захисником під час досудового розслідування – як комплекс заходів та засобів, спрямованих на паралельний пошук та оприлюднення інформації, котра сприяє звільненню особи від кримінальної відповідальності/покарання, або зниження його суворості; 3) факультативна допомога інших учасників кримінального процесу (потерпілого, підозрюваного тощо), яка сприяє доповненню доказового комплексу у конкретному кримінальному провадженні.

Також можна підсумувати таке: 1) інформаційне забезпечення досудового розслідування, окрім КПК України та спеціальних документів, реалізується за допомогою нормативно-правових актів, якими передбачено захист інформації, а також викладено особливості її використання в процесі розслідування кримінальних правопорушень; 2) на нормативно-правовому рівні до сьогодні чітко не визначено принципову різницю між інформаційною безпекою та безпекою інформації, що призводить до помилок під час конструювання окремих норм кримінального процесуального та кримінального законодавства; 3) відсутність єдиного розуміння сутності інформації та особливостей її захисту від несанкціонованого доступу ставить під загрозу конфіденційність та об'єктивність досудового розслідування.

2. Можна виділити основні напрямки вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування: 1) стратегічне планування процесу вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування; 2) створення відповідних програм інтеграції сучасних платформ інформаційного забезпечення досудового розслідування; 3) розгляд інформаційного забезпечення досудового розслідування як одного із способів кримінологічного та віктимологічного запобігання кримінально протиправній діяльності в Україні.

Одним з актуальних шляхів удосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування може стати запровадження довгострокової стратегії «Механізм інформатизації та діджиталізації досудового розслідування», котра має враховувати чотири основні блоки з поступовими кроками вдосконалення

кримінального процесу в Україні: 1) удосконалення нормативно-правового регулювання інформаційного забезпечення досудового розслідування: встановлення кореляцій між нормативно-правовими актами, які регулюють різні сфери інформатизації суспільства; створення нормативно-врегульованого алгоритму пошуку та використання інформації на різних етапах досудового розслідування; удосконалення кримінального процесуального законодавства в частині захисту особистої інформації в кримінальному провадженні; 2) створення уніфікованих інформаційних платформ, синхронізованих між підрозділами, які беруть участь у досудовому розслідуванні: створення та запровадження відповідного програмного забезпечення роботи інформаційних систем, котрі надають можливість вільного доступу та обміну доказовою інформацією між підрозділами, котрі співпрацюють у конкретному кримінальному провадженні, у т.ч. – експертними підрозділами за умови наявності в останніх нормативно врегульованих підстав для отримання конкретної інформації, необхідної для експертних досліджень речових доказів. Ураховуючи те, що експертні підрозділи системи МВС України відносяться до цивільних, такий доступ має бути документально дозволений слідчим суддею; пошук зарубіжних інвестицій та грантової підтримки для заохочення та інтеграції актуальних проєктів; інтеграція зарубіжного досвіду; 3) створення цифрових проєктів для громад, залучених у досудове розслідування: удосконалення рівня взаємодії з громадянським суспільством у частині інформаційного забезпечення досудового розслідування, своєчасного отримання доказової інформації по кримінальних правопорушеннях, сприяння розвитку активного правового суспільства та удосконалення рівня довіри до правоохоронних органів; 4) створення публічних електронних сервісів пошуку та перевірки осіб, які вчинили насильницькі кримінальні правопорушення, суспільно небезпечні діяння проти національної безпеки держави, та кримінальні правопорушення «ненависті»: створення баз даних суб'єктів наведених кримінальних правопорушень з метою своєчасного попередження кримінально протиправної активності, встановлення суспільно небезпечних

зв'язків, пошуку фігурантів та співучасників окремих кримінальних правопорушень.

Зазначені блоки мають включати в себе реалізацію таких дій, як: 1) тотальна електронізація документообігу із збереженням паперових копій (що набуває особливої актуальності під час воєнного стану в державі та потенційної неможливості доступу до паперових документів). Запропоноване надасть можливість органам досудового розслідування отримувати доступ до необхідних даних з будь-якої точки України без порушення термінів кримінального провадження; 2) електронна архівація даних, терміни яких ще є актуальними, що надасть можливість зберігати та отримувати доступ до «старої» інформації, котра може сприяти розкриттю кримінального правопорушення; 3) архівація даних судово-експертної діяльності та інформації щодо доказів, які були надані у вигляді об'єктів дослідження; 4) створення/удосконалення аналогових реєстрів (на зразок Єдиного реєстру судових рішень), інтерфейс яких надає можливість цивільним особам отримувати обмежений доступ (за виключенням особистої інформації, забороненої до оприлюднення кримінальним процесуальним законодавством та іншими нормативно-правовими актами України) до пошуку та перегляду обставин досудового розслідування та даних потенційних кримінальних правопорушників.

Доцільною є інтеграція цільової програми «Є-розслідування: електронне кримінальне провадження». Метою цієї програми є вирішення проблем, пов'язаних зі спрощенням пошуку, виявлення та збереження доказової інформації, спрямованих на вдосконалення вільного та безперервного доступу органів досудового розслідування до інформації, необхідної для розкриття кримінального правопорушення в максимально короткі терміни, а також зменшення негативних наслідків, пов'язаних зі збільшенням кількості та латентності окремих видів суспільно небезпечних діянь.

До завдань програми має входити: активізація зусиль теоретиків та практиків з питань розробки та запровадження спеціального технічного та програмного інформаційного

забезпечення досудового розслідування; спрощення роботи суб'єктів реалізації кримінальної та кримінальної процесуальної політики в частині запобігання кримінально протиправній діяльності; налагодження рівня координації та взаємодії органів виконавчої влади у цій сфері; удосконалення наявних баз даних та інших інформаційних масивів, котрі використовуються органами досудового розслідування; встановлення електронної взаємодії із цивільним населенням (громадськістю, яка бере участь у кримінальному провадженні, волонтерами тощо); залучення європейських та міжнародних партнерів до розробки сучасних інформаційних платформ для розкриття кримінальних проваджень; налагодження роботи електронного документообігу; залучення в усіх можливих випадках штучного інтелекту для зниження перевантаження органів досудового розслідування; максимальний відхід від паперових архівів.

Реалізація програми дозволить оволодіти новими методами реалізації досудового розслідування; підвищити рівень роботи органів досудового розслідування, розширити межі повноважень останніх шляхом залученням до реалізації нових інформаційно-пошукових стратегій; запровадити ефективний та науково обґрунтований підхід до кримінального провадження; створити систему контролю за якістю реалізації досудового розслідування; знизити загальний рівень кримінально протиправної діяльності шляхом підвищення якості досудового розслідування.

3. Основні ризики, які можуть виникнути в процесі вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування, можна поділити на: 1) системно-структурні – ризики, зумовлені помилками технічного та програмного характеру, котрі полягають у несвідомому порушенні правил користування засобами інформаційного забезпечення, що призводить до зміни або втрати даних; корупційні – ризики, зумовлені свідомим порушенням правил користування засобами інформаційного забезпечення, що призводить до зміни або втрати даних з метою задовільнення особистого корупційного інтересу суб'єктів, які проводять досудове розслідування; кримінально протиправні – ризики, зумовлені несанкціонованим втручанням у роботу засобів інформацій-

ного забезпечення з метою зміни, пошкодження або видалення даних особами, котрі не відносяться до суб'єктів досудового розслідування з метою задоволення кримінально протиправного інтересу; казуальні – ризики, зумовлені пошкодженням засобів інформаційного забезпечення та/або окремих даних через вплив надзвичайних факторів (природних, техногенних тощо).

До основних способів уникнення ризиків у процесі вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування необхідно віднести: 1) створення техніко-програмного забезпечення, спрямованого на своєчасне встановлення фактичних та потенційних програмних помилок з метою їх виправлення/мінімізації; 2) розробка програмного забезпечення, що сприятиме зниженню корупційних ризиків шляхом обмеження доступу стороні кримінального провадження, зацікавленій у порушенні процесу досудового розслідування та сприянні контрольним перевіркам внесених корективів органами досудового розслідування у наявні дані; 3) створення програмного забезпечення, котре надасть можливість шляхом співставлення виділяти інформацію, котра піддається сумніву із її наступною перевіркою; 4) перевірка ілюстративної інформації шляхом співставлення з фактичним об'єктом або його попередніми фотозображеннями, достовірність яких не викликає сумнівів; 5) перевірка ілюстративної інформації шляхом співставлення з фактичним об'єктом або його попередніми фотозображеннями, достовірність яких не викликає сумнівів.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження є завершеною науковою працею, в якій сформульовані концептуальні положення, спрямовані на розв'язання важливої науково-прикладної проблеми – вироблення універсального підходу до формування теоретико-правових засад інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень, розроблення пропозицій, спрямованих на визначення його особливостей та вдосконалення правової політики в частині запобігання кримінальним правопорушенням кримінальними процесуальними засобами. Основні результати дослідження полягають у такому.

1. Досудове розслідування – це перша стадія кримінального провадження, сутність якої полягає в пошуку, зборі та аналітиці доказової інформації за фактом вчинення кримінального правопорушення, достатньої для притягнення особи до кримінальної відповідальності, а також для створення матеріально-правової бази, на підставі якої формуватиметься тактика та методика підтримання державного обвинувачення на стадії судового розгляду. Основними умовами здійснення досудового розслідування є: 1) обов'язковість досудового розслідування; 2) дотримання засад змагальності учасників кримінального провадження (реалізується шляхом здійснення судового контролю); 3) процесуальна самостійність органів досудового розслідування; 4) профілактична діяльність органів досудового розслідування (протидія кримінальним правопорушенням); 5) неприпустимість розголошення інформації; 6) прокурорська діяльність у межах досудового розслідування та підтримання обвинувачення в суді.

2. Інформаційно-пізнавальна складова досудового розслідування – це діяльність сторони кримінального провадження, пов'язана з пошуком інформації, поєднаної з обставинами кримінального правопорушення, яка інтегрується за рахунок дискурсивного мислення та призводить до отримання певного знання, достатнього для встановлення об'єктивної кримінологічної істини через симбіоз інтелектуальних операцій та практичних дій. Інформаційно-пізнавальний процес досудового розслідування відтворюється крізь призму таких обов'язкових складових, як:

1) нормативно-правова визначеність – інформаційно-правова діяльність має проводитись у порядку та в межах, визначених кримінальним процесуальним законодавством України та іншими нормативно-правовими актами держави, які регулюють певні суспільні відносини; 2) достовірність доказової інформації – дані, отримані в ході інформаційно-пізнавальної діяльності, повинні мати передбачені ч. 2 ст. 84 КПК України процесуальні джерела, а також відповідати вимогам, викладеним у ст.ст. 85–88 КПК України; 3) обмежена процесуальна строковість – інформаційно-пізнавальна діяльність сторонами кримінального провадження здійснюється в розумні строки, відповідно до критеріїв, викладених в ч. 3 ст. 28 КПК України; 4) належність процесуальних рішень – результати інформаційно-пізнавальної діяльності повинні бути підкріплені/обґрунтовані/завершені відповідними об'єктивними процесуальними рішеннями (у т.ч. – обвинувальним вироком).

3. Генезис розвитку інформаційного забезпечення досудового розслідування можна умовно поділити на декілька періодів, що ознаменувались революційними відкриттями, які в подальшому дали значний поштовх для розвитку криміналістичної науки: 1) стародавній період (з II ст. до н.е.) – зародження примітивних способів реєстрації та ідентифікації осіб; 2) період формування та розвитку наукових знань і вчень про інформаційне забезпечення розслідування протиправних діянь, апробація елементарних криміналістичних технологій у практиці судів з розгляду кримінальних справ (від 882 н.е. – 1917 рр.) – удосконалення існуючих технік ідентифікації осіб, які вчинили протиправні діяння, перші спроби створення нових способів та засобів розшуку злочинців, нормативно-правова регламентація інформаційного забезпечення розслідування; 3) період відродження та стрімкого розвитку криміналістичного вчення (1917 р. – наш час) – поступовий перехід до сучасних форм криміналістичного інформаційно-довідкового та інформаційно-аналітичного забезпечення досудового розслідування; криміналістична диференціація останнього; створення принципово нових техніко-криміналістичних шляхів розслідування кримінальних правопорушень.

4. Інформаційне забезпечення в пізнавальній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень у сучасних умовах є складною системою кримінальних процесуальних та криміналістичних заходів та засобів реалізації завдань, покладених на кримінальне процесуальне законодавство. Інформаційне забезпечення включає в себе науково-технічну, інформаційно-довідкову, інформаційно-пошукову, інформаційно-шаблонну складову. Науково-технічна – надає можливість суб'єктам кримінального провадження знайти та використати теоретичні знання з окремих проблемних питань досудового розслідування; інформаційно-довідкова – дозволяє отримати дані про кримінальне правопорушення з метою подальшої їх перевірки та інтеграції у процес досудового розслідування; інформаційно-пошукова – реалізація перевірки і пошуку осіб та доказів про певні кримінальні правопорушення; інформаційно-шаблонна – надає можливість отримати дані про тотожні кримінальні правопорушення, аналогічну доказову базу тощо. Єдиним об'єднуючим чинником усіх складових інформаційного забезпечення є інформація, яка за рахунок вивчення та усвідомлення суб'єктом кримінального провадження надає можливість реалізувати процес пізнання шляхом доказування.

5. Під правовими та організаційними засадами застосування засобів інформаційного забезпечення досудового розслідування необхідно розуміти вихідні положення, котрі регламентують особливості та нормативно встановлений порядок застосування засобів інформаційного забезпечення під час проведення досудового розслідування. На сьогодні в межах досудового розслідування інформаційне забезпечення застосовується за такими напрямками: 1) забезпечення оперативно-розшукової діяльності: засоби інформаційно-аналітичного забезпечення; засоби науково-методичного забезпечення; засоби інформаційно-тактичного забезпечення; 2) інформаційне забезпечення під час проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій: засоби техніко-програмного забезпечення; засоби аналітико-комп'ютерного забезпечення; засоби інформативно-телекомунікаційного забезпечення; засоби інформативно-методичного забезпечення;

3) супроводження застосування заходів забезпечення кримінального провадження: інформаційно-технічне; документальне; процесуальне забезпечення.

6. Основними нормативно-правовими документами, що регламентують особливості використання спеціальних знань під час досудового розслідування, є Кримінальний процесуальний кодекс України та Закон України «Про судову експертизу». Нині спеціальні знання є одним із провідних способів інформаційного забезпечення слідчої та оперативно-розшукової діяльності, що реалізується шляхом виявлення та збирання речових доказів з наступним удосконаленням інформаційно-пошукових баз, криміналістичних колекцій тощо, консультативної допомоги спеціаліста під час досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження, складання висновку експерта, а також іншої техніко-криміналістичної допомоги осіб, які мають спеціальні знання на всіх етапах кримінального провадження.

Форми використання спеціальних знань в інформаційному забезпеченні досудового розслідування можна класифікувати в такий спосіб: 1) за правовою природою: процесуальні; непроцесуальні; 2) за спрямованістю: науково-технічні; техніко-криміналістичні; 3) за суб'єктами: специфічні; загально-процесуальні.

7. Вивчення досвіду зарубіжних країн (США, Німеччина, Чехія, Литовська Республіка, Велика Британія, Ізраїль тощо) надало можливість констатувати превалювання технічних засобів інформаційного забезпечення досудового розслідування. Виділено низку стандартів, на яких будується система інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень, котрі є універсальними та об'єднують більшість зарубіжних країн: 1) тотальна діджиталізація доказової інформації як спосіб забезпечення регулярного та швидкого доступу та пошуку необхідних даних; 2) компіляція кібердоступності доказової інформації для спеціально уповноважених суб'єктів її використання та максимального захисту від несанкціонованого доступу сторонніх осіб; 3) створення та вдосконалення технічного масиву, необхідного для пошуку, виявлення та вилучення речових доказів та їх подальшого збереження; 4) превалювання електронного

документообігу (зокрема електронного кримінального провадження) над паперовим; 5) удосконалення рівня взаємодії між підрозділами в межах правоохоронних органів; обмін досвідом із зарубіжними колегами.

8. Міжнародне співробітництво має розумітись як нормативно-визначена та передбачена міжнародним правом діяльність, котра здійснюється стороною обвинувачення та забезпечує отримання та надання допомоги в реалізації процесуальних дій та інших заходів (гарантування прав та свобод людини та громадянина в межах кримінального провадження, забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, дотримання правил імунітету, надання правової допомоги тощо), необхідних та достатніх для встановлення істини у кримінальному провадженні, якщо без залучення іноземних держав таке встановлення не є можливим.

Інформаційне забезпечення досудового розслідування в процесі міжнародного співробітництва може бути реалізоване в таких формах: 1) вручення документів (ст. 564 КПК України) – сприяння компетентного органу іноземної держави в наданні інформації, що стосується особливостей кримінального провадження особі, котра зазначається у запиті; вказане надає можливість проводити налагоджений обмін інформацією між державами, котрі мають відношення до певного кримінального провадження або особи, яка його вчинила; 2) виконання окремих процесуальних дій: а) тимчасова передача особи, яка тримається під вартою або відбуває покарання у виді позбавлення волі на території іншої держави і не притягується до кримінальної відповідальності у цьому кримінальному провадженні (ст. 565 КПК України) – залучення окремих фігурантів для створення доказової бази у кримінальному провадженні, якщо на час виникнення потреби в тимчасовій передачі необхідна інформація була відсутня; б) виклик особи, яка перебуває за межами України, для провадження слідчих чи інших процесуальних дій на території країни (ст. 566 КПК України) та в) допит за запитом компетентного органу іноземної держави шляхом проведення відео- або телефонної конференції (ст. 567 КПК України) – вказані процесуальні дії надають можливість

допитати осіб, котрі мають відношення до кримінального провадження та можуть сприяти процесу доказування як складової інформаційного забезпечення досудового розслідування; г) контрольована поставка (ст. 569 КПК України) – надає можливість слідчим та оперативним підрозділам організувати контроль за переміщенням заборонених до обігу предметів з метою встановлення ознак контрабанди та отримання доказової інформації; г) створення і діяльність спільних слідчих дій (ст. 571 КПК України) – надає можливість членам спільної слідчої групи взаємодіяти один з одним, у тому числі – в частині проведення процесуальних дій та обміну отриманою інформацією; 3) видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція) (глава 44 КПК України) – загальноінформативна дія, необхідна для завершення кримінального провадження і призначення покарання винній особі.

9. Усі наявні недоліки нормативного регулювання інформаційного забезпечення досудового розслідування диференційовано на декілька категорій: 1) недоліки, пов'язані з відсутністю узгодженості між нормативно-правовими актами, котрі регулюють різні суспільні відносини; 2) недоліки, пов'язані з рудиментарним підходом законодавця до оцінки кримінального процесуального інструментарію; 3) недоліки, пов'язані з відсутністю чіткої кореляції між нормативно-правовими актами, які регулюють діяльність різних підрозділів, котрі здійснюють досудове розслідування; 4) недоліки тимчасового характеру, пов'язані з особливим правовим режимом у державі.

10. Інформаційне забезпечення досудового розслідування має включати в себе: 1) процес пізнання сторони обвинувачення, котрий надає можливість своєчасно та об'єктивно правильно доказати вину суб'єкта кримінального правопорушення; 2) надання правової допомоги захисником під час досудового розслідування – як комплекс заходів та засобів, спрямованих на паралельний пошук та оприлюднення інформації, котра сприяє звільненню особи від кримінальної відповідальності/покарання, або зниження його суворості; 3) факультативна допомога інших учасників кримінального процесу (потерпілого, підозрюва-

ного тощо), котра сприяє доповненню доказового комплексу по конкретному кримінальному провадженню. Виділено наступні напрямки вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування: 1) стратегічне планування процесу удосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування; 2) створення відповідних програм інтеграції сучасних платформ інформаційного забезпечення досудового розслідування; 3) розгляд інформаційного забезпечення досудового розслідування як одного із способів кримінологічного та віктимологічного запобігання кримінально протиправній діяльності в Україні.

Доведено, що одним із актуальних шляхів удосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування може стати запровадження довгострокової стратегії «Механізм інформатизації та діджиталізації досудового розслідування», котра має враховувати чотири основні блоки з поступовими кроками вдосконалення кримінального процесу в Україні: 1) удосконалення нормативно-правового регулювання інформаційного забезпечення досудового розслідування; 2) створення уніфікованих інформаційних платформ, синхронізованих між підрозділами, які беруть участь у досудовому розслідуванні; 3) створення цифрових проєктів для громад, залучених у досудове розслідування; 4) створення публічних електронних сервісів пошуку та перевірки осіб, які вчинили насильницькі кримінальні правопорушення, суспільно небезпечні діяння проти національної безпеки держави та кримінальні правопорушення «ненависті».

Доцільною визнана інтеграція цільової програми «Є-розслідування: електронне кримінальне провадження». Метою цієї програми є вирішення проблем, пов'язаних зі спрощенням пошуку, виявлення та збереження доказової інформації, спрямованих на вдосконалення вільного та безперервного доступу органів досудового розслідування до інформації, необхідної для розкриття кримінального правопорушення в максимально короткі терміни, а також зменшення негативних наслідків, пов'язаних зі збільшенням кількості та латентності окремих видів суспільно небезпечних діянь.

11. Основні ризики, які можуть виникнути в процесі вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування можна поділити на: 1) системно-структурні – ризики, зумовлені помилками технічного та програмного характеру, котрі полягають у несвідомому порушенні правил користування засобами інформаційного забезпечення, що призводить до зміни або втрати даних; 2) корупційні – ризики, зумовлені свідомим порушенням правил користування засобами інформаційного забезпечення, що призводить до зміни або втрати даних з метою задовільнення особистого корупційного інтересу суб'єктів, які проводять досудове розслідування; 3) кримінально протиправні – ризики, зумовлені несанкціонованим втручанням у роботу засобів інформаційного забезпечення з метою зміни, пошкодження або видалення даних особами, котрі не відносяться до суб'єктів досудового розслідування з метою задоволення кримінально протиправного інтересу; 4) казуальні – ризики, зумовлені пошкодженням засобів інформаційного забезпечення та/або окремих даних через вплив надзвичайних факторів (природних, техногенних тощо).

До основних способів уникнення ризиків у процесі вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування віднесено: 1) створення техніко-програмного забезпечення, спрямованого на своєчасне встановлення фактичних та потенційних програмних помилок з метою їх виправлення/мінімізації; 2) розробка програмного забезпечення, що сприятиме зниженню корупційних ризиків шляхом обмеження доступу стороні кримінального провадження, зацікавленій у порушенні процесу досудового розслідування до доказової інформації та сприянні контрольним перевіркам внесених органами досудового розслідування корективів у наявні дані; 3) створення програмного забезпечення, що надасть можливість шляхом співставлення виділяти інформацію, котра піддається сумніву з її подальшою перевіркою; 4) перевірка ілюстративної інформації шляхом співставлення з фактичним об'єктом або його попередніми фотозображеннями, достовірність яких не викликає сумнівів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Boister N. An Introduction to Transnational Criminal Law. *Oxford : University Press*, 2012. 512 p.
2. C.I.A. Developed Tools to Spy on Mac Computers, WikiLeaks Disclosure Shows. *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2017/03/23/technology/cia-spying-maccomputers-wikileaks.html>
3. Child porn case dropped to prevent FBI disclosure. *BBC*. URL: <http://www.bbc.com/news/technology-39180204>
4. Everything we know about how the fbi hacks people. *WIRED*. URL: <https://www.wired.com/2016/05/history-fbis-hacking>
5. FBI Taps Hacker Tactics to Spy on Suspects. *The Wall Street Journal*. URL: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424127887323997004578641993388259674>
6. FBI's New Hacking Powers Take Effect This Week. *FORTUNE*. URL: <http://fortune.com/2016/11/30/rule-41>
7. Federal Rules of Criminal Procedure. URL: <https://www.federalrulesofcriminalprocedure.org>
8. How the NSA's firmware hacking works and why it's so unsettling. *Wired*. URL: <https://www.wired.com/2015/02/nsa-firmware-hacking>
9. Information technology – Security techniques – Information security incident management (IDT) : ISO/IEC TR 18044:2004. 76 c.
10. Mike Byrd. Duty Description for the Crime Scene Investigator. URL: <http://www.crime-sceneinvestigator.net/dutydescription.html>.
11. Wikileaks claims MI5 and CIA developed spyware to turn televisions and smart phones into bugs. *The Telegraph*. URL: <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/03/07/wikileaksclaims-mi5-cia-developed-spyware-turn-samsung-tvs>
12. WikiLeaks Reveals 'Athena' CIA Spying Program Targeting All Versions of Windows. *The Hacker News*. URL: <http://thehackernews.com/2017/05/athena-cia-windows-hacking.html>
13. Zákon o Policii České republiky: Zákon ze dne 17.07.2008 č. 273/2008 Sb. ve znění. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2008-273>
14. Абрамова В. Передумови та шляхи подолання нормативно-правових процесуальних помилок у діяльності судового експерта. *Право України*. 2007. № 7. С. 65–69.
15. Абрамова В. М., Свобода Є. Ю. Помилки у судово-експертній діяльності : сутність, умови виникнення та види. *Криміналістика і судебна експертиза*. 2014. Вып. 59. С. 72–79.
16. Автоматизоване робоче місце як один із напрямів удосконалення роботи слідчого. URL: <http://aspirantura.16mb.com/doc/conf2015/s2>

17. Ангеленюк М. Ю. Автоматизація документообігу окремих аспектів взаємодії слідчого та прокурора під час досудового розслідування. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична* : зб. наук. праць. Львів, 2017 С. 244–253.
18. Арешонков В. В. Діджиталізація техніко-криміналістичних досліджень як напрям підвищення їх ефективності. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2020/01/Збірн-Круглий-стіл_Інноваційні-методи_2019
19. Ахтирська Н. Форми протидії розслідуванню злочинів, вчинених у сфері комп'ютерних технологій. *Юридичний журнал*. 2003. № 3 (9). С. 60–64.
20. Бабічев Д. О. Інформаційно-аналітичне супроводження протидії злочинам загальнокримінальної спрямованості з використанням інтернет-мереж. *Співпраця поліції/міліції зі службами безпеки Інтернет-сайтів (аукціонів, соціальних мереж тощо) у боротьбі з інтернет-злочинністю на підставі національного законодавства та законодавства, яке діє у Європейському Союзі* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 16-17 листоп. 2010 року) / МВС України, УМВС України в Хмельницькій області. Хмельницький : УМВС, 2010. С. 2–6.
21. Багіров С. Р. Причинний зв'язок у злочинах, що вчиняються через необережність : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 20 с.
22. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник. Харків : Вид-во Нац. ун.-ту внутр. справ, 2002. Ч.1. 336 с.
23. Бандурка О. М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності : монографія. Харків : Золота миля, 2012. 620 с.
24. Барабаш Т. М. Проблемні питання етапності досудового розслідування в кримінальному провадженні України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 5. С. 115–119.
25. Белкин Р. С. Криминалистика : проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. Москва : НОРМА, 2001. 237 с.
26. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. Москва : Юристъ, 1997. Т. 1 : Общая теория криминалистики. 408 с.
27. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. Москва : Юристъ, 1997. Т. 2 : Частные криминалистические теории. 464 с.
28. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. Москва : Юристъ, 1997. Т. 3 : Криминалистические средства, приемы и рекомендации. 480 с.
29. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики. Москва : Юрид. лит., 1979. Т. 3. 407 с.

30. Белкин Р. С. Понятие экспертных ошибок и их классификация. *Общетеоретические, правовые и организационные основы судебной экспертизы* / Р. С. Белкин, А. К. Педенчук. Москва : ВНИИСЭ, 1987. С. 59–66.
31. Белкин А. Р. Теория доказывания : науч.-метод. пособ. Москва : Изд-во НОРМА, 1999. 429 с.
32. Белкин Р. С., Винберг А. И. Криминалистика и доказывание (методологические проблемы). Москва : Юрлит, 1969. 215 с.
33. Белоус В. В. OPEN DATA и OSINT как актуальные категории информационного обеспечения расследования преступлений. *Информационное обеспечение расследования преступлений* : материалы междунар. круглого стола (г. Одесса, 29 мая 2015 г.) / НУ ОЮА; ПРЦ НАПрН Украины. Одесса : Юридическая литература, 2015. 340 с.
34. Білецький В. О. Інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності у прикордонній сфері. *Публічне управління : теорія та практика*. 2013. Вип. 2. С. 176–180.
35. Білоус В. В. Законодавче забезпечення генетичної ідентифікації в Україні: проблеми теорії та практики криміналістики. *Право і суспільство*. 2015. № 5.2 (3). С. 216–224.
36. Біляев В. О. Актуальні питання тактики документування злочинної діяльності підрозділами карного розшуку при проведенні опитування під час оперативного пошуку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 462–469.
37. Бірюков В. В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів : монографія. Луганськ : ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. 664 с.
38. Благута Р. І., Мовчан А. В. Новітні технології у розслідування злочинів: сучасний стан і проблеми використання : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 256 с.
39. Бондар В. С. Інформаційні засади вирішення ситуаційних завдань під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. Сєверодонецьк : ЛДУВС, 2021. № 2021. №2 (94). С. 278–299.
40. Бочковий О. В. Віртуальні сподівання реальних результатів у інформаційно-аналітичному забезпеченні діяльності підрозділів кримінальної поліції України. *Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності підрозділів кримінальної поліції* : зб. наук. ст. за матер. доп. всеукр. наук.-практ. семінару, м. Львів, 23 берез. 2018 р. Львів : ЛьвДУВС, 2018. С. 33–40.

41. Бражнік Ю. Ю. Генезис, поняття, завдання та структура стадії у кримінальному процесі. *Форум права*. 2012. № 3. С. 56–60.
42. Бруско Ю. Защита персональных данных: влияние военного положения на право на частную жизнь. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2022/05/13/7345966/>
43. Бугера О. І. Використання Інтернет-технологій для запобігання злочинності. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. № 4 (2). С. 25–29.
44. Бузинарський М. Ю. Інформаційне забезпечення розслідувань злочинів вчинених шляхом підпалу. *Правова інформатика*. 2009. № 3 (23). С. 73–78.
45. Бундестаг прийняв спірний закон про спостереження за месенджерами. *Deutsche Welle*. URL: <https://www.unian.ua/world/1993211-bundestag-priynuv-spirniy-zakon-pro-sposterejnyya-za-messendjerami.html>
46. Бухонський С. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення початкового етапу досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2017. 259 с.
47. Варфоломеева Т. В., Святоцький О. Д. Історія адвокатури України. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 432 с.
48. Верле Г. Принципы международного уголовного права : учебник; пер. с англ. С. В. Саяпина. Одесса : Фенікс, 2011. 910 с.
49. Водько П. П. Фундаментальные положения оперативно-розыскной деятельности Украины нуждаются в корректировке. *Оперативно-розыскава діяльність та кримінальний процес: теоретико-практичний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України* : матеріали міжнарод. наук.- практик. конф., м. Одеса, 22–23 квіт. 2015 р. Одеса : ОДУВС, 2015. С. 9–12.
50. Волеводз А. С. О некоторых направлениях совершенствования правового регулирования международного сотрудничества на досудебных стадиях уголовного процесса. *Вопросы правоведения* : межвуз. сб. науч. трудов. Ереван, 2001. № 1. С. 29–39.
51. Волобуєв А. Ф. Проблеми взаємодії суб'єктів досудового розслідування злочинів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 3. С. 270–276.
52. Волобуєв А. Ф., Бажанюк В. В. Проведення експертизи за кримінальним процесуальним законодавством України. URL: http://eprints.cdu.edu.ua/4370/1/arad_law.pdf
53. Глобенко Г. І. Досудове розслідування: ретроспективний погляд та шляхи подальшого реформування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 4 (80). С. 50–58.

54. Голубев В. А. Противодействие киберпреступности и кибертерроризму. *Международное сотрудничество в борьбе с компьютерной преступностью: проблемы и пути их решения* : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (г. Донецк, 8–19 мая 2006 г.). Донецк : ДЮИ ЛГУВД, 2007. С. 29–42
55. Гончаренко В. И., Бергер Е. Е. Криминалистика и криминалисты. Киев : Вышш. шк., 1989. 125 с.
56. Гора І. В., Колесник В. А. Криміналістика : навч. посіб. Київ : Алерта, 2005. Ч. І : *Криміналістична техніка*. 320 с.
57. Греченко С. Ю. Отримання та використання оперативної інформації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 203–213.
58. Грібов М. Л. Правове регулювання документування вчинення злочину в кримінальному процесі й оперативно-розшуковій діяльності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (15). С. 129–140.
59. Грошовий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. Київ : КНТ ; Видавець Фурса С. Я., 2006. 272 с.
60. Гуславский В. С., Задорожный Ю. А., Розовский Б. Г. Информационно-аналитическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений: монография. Луганск : Элтон-2, 2008. 287 с.
61. Дабіжа Д. В. Нормативно-правове забезпечення функціонування й розвитку автоматизованих інформаційних систем і їх підсистем, використовуваних органами (підрозділами) поліції. *Криміналістичний вісник*. 2020. №2 (34). С. 17–28.
62. Данилевский Г. Дактилоскопия. Київ : ВУЦВК Радянське будівництво і право, 1934. 46 с.
63. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою : від 29.11.1985 р. *БД «Законодавство України»*. *ВР України*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114
64. Демчук А. А. Некоторые проблемы информационно-справочного обеспечения расследования преступлений. *Информационное обеспечение расследования преступлений* : материалы Междунар. круглого стола (г. Одесса, 29 мая 2015 г.) / отв. за изд.: В. В. Тищенко, О. П. Ващук; НУ ОЮА; ПРЦ НАПрН Украины. Одесса : Юридическая литература, 2015. 340 с.
65. Департамент інформаційно-аналітичного забезпечення. URL: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/mai0n/uk/publish/article/544651>
66. Дубенко О. М. Збір та забезпечення доказів правопорушення, скоєного в Інтернеті. *Международное сотрудничество в борьбе с компью-*

- терной преступностью: проблемы и пути их решения* : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (г. Донецк, 8–19 мая 2006 г.). Донецк : ДЮИ ЛГУВД, 2007. С. 216–218.
67. Експертиза у судовій практиці: науково-практичний посібник / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 400 с.
 68. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036
 69. Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах від 15.05.1972 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_008
 70. Європейська конвенція щодо відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів (ETS № 116) від 24.11.1983 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_319
 71. Євтушок В. П. Деякі аспекти інформаційного забезпечення оперативно-розшукової тактики. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ*. 1981. № 7. С. 189–197.
 72. Жалинский А. Э. Костицкий М.В. Эффективность профилактики преступлений и криминологическая информация. Львов, 1980. 212 с.
 73. Жовтан П. В., Сухорада І. О. Співвідношення документування та забезпечення доказування в діяльності оперативних підрозділів. *Форум права*. 2014. № 4. С. 135–141.
 74. Журавель В. А. Досягнення науки і потреби практики як підґрунтя вдосконалення засобів фіксації доказової інформації. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики* : зб. наук. праць. Харків : Право, 2009. Вип. 9. С. 9–21.
 75. Завдов'єва І. Г., Горбенко В. О., Дяченко О. М., Черкашина Н. О. Помилка та її значення в судово-експертній діяльності. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/16715/1/krym_visnyk_30%282%292018_31-39.pdf
 76. Заєць О. М. Інститут аналітичного супроводження досудового розслідування кримінального провадження в Україні : сучасний стан і перспективи розвитку. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 17–25.
 77. Закони Ману. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Davnioindiiska_kulturaZakony_Manu.pdf?PHPSESSID=fii5oqdvtdlq7lk69lmolef122
 78. Злочинна організація та її співвідношення з бандою, організованою групою : реферат. URL: <https://www.kazedu.kz/referat/194206>
 79. Іванов В. Г., Іванов С. М., Карасюк В. В. Правова інформація та комп'ютерні технології в юридичній діяльності : навч. посіб. Харків : Право, 2010. 240 с.

80. Ідентифікація наступного покоління (NGI). FBI. Офіційний сайт уряду США, Міністерства юстиції США. URL: <https://www.fbi.gov/services/cjis/fingerprints-and-other-biometrics/ngi>
81. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>
82. Інформаційні технології у правозастосовній діяльності. Практикум з криміналістики : навч. посіб. / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2013. 128 с.
83. Іщенко А. В. Історико-хронологічні аспекти розвитку дактилоскопії. *Науковий вісник НАВСУ*. 2001. № 2. С. 244–250.
84. Іщенко А. В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень : монографія / за ред. І. П. Красюка. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2003. 359 с.
85. Іщенко Е. П. Понятие и структура информационного обеспечения следственной деятельности. *Вестник Луганс. госуд. ун-ту внутр. дел им. Э. А. Дидоренка*. 2008. Спец. вып. № 5. С. 3–12.
86. Іщенко А. В., Красюк І. П., Матвиєнко В. В. Проблемы криминалистического обеспечения расследования преступлений. Київ : Национальная академия внутренних дел Украины; Государственный научно-исследовательский экспертно-криминалистический центр МВД Украины, 2002. 211 с.
87. Каланча І. Судове провадження в системі оновленого кримінального процесу України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3. С. 110–119.
88. Калатур М. В. До проблеми визначення напрямів імплементації позитивного зарубіжного досвіду щодо адміністративно-правового забезпечення організації та функціонування слідчих органів в українських реаліях. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/2_2020/10.pdf
89. Карташов І. І., Постолов С. А. Информационные ресурсы сети Интернет как источник оперативно-розыскной информации о состоянии оперативной обстановки. *Вісник Луганського університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. Спец. випуск*. 2011. № 2. Ч. 2. С. 75–81.
90. Кібератаки в Україні: аналізуємо, щоб запобігти. URL: https://ko.com.ua/kiberataki_v_ukrayini_analizuyemo_shhob_zapobigti_141668
91. Ковальова О. В. Генеза розвитку досудового розслідування як стадії кримінального процесу. *Наше право*. 2022. № 1. С. 78–83.

92. Ковальова О. В. Доказування як форма пізнання у досудовому розслідуванні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 5. С. 295–298.
93. Ковальова О. В. Досудове розслідування: дефініція, сутність та зміст. *Європейські перспективи*. 2022. № 1. С. 92–99.
94. Ковальова О. В. Електронний документообіг в межах інформаційного забезпечення досудового розслідування: досвід зарубіжних країн. *Юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 124–130.
95. Ковальова О. В. Засоби інформаційного забезпечення під час проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. *Українська поліцейська*. 2022. № 1 (3). С. 30–39.
96. Кисленко Д. П. Захист прав особи в аспекті діджиталізації кримінального провадження. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5578672>
97. Ковальова О. В. Інформаційно-пізнавальна складова досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2020. № 45. С. 172–175.
98. Ковальова О. В. Кібердоступність та захист від несанкціонованого доступу до доказів як основний стандарт інформаційного забезпечення досудового розслідування зарубіжних країн. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2022. № 56. С. 108–113.
99. Ковальова О. В. Класифікація сучасних засобів інформаційного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в Україні. *Приватне та публічне право*. 2022. № 1. С. 84–88.
100. Ковальова О. В. Правові засади використання спеціальних знань під час інформаційного забезпечення досудового розслідування. *Київський часопис права*. 2022. № 1. С. 168–175.
101. Ковальова О. В. Праксеологія сучасного інформаційного забезпечення досудового розслідування. *Juris Europensis Scientia*. 2022. № 1. С. 121–126.
102. Ковальова О. В. Розвиток системи інформаційного забезпечення досудового розслідування у ХХ столітті. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2022. Т. 33 (72). № 1. С. 87–92.
103. Ковальова О. В. Становлення системи інформаційного забезпечення досудового розслідування. *Право і суспільство*. 2022. № 1. С. 148–155.
104. Ковальова О. В. Форми використання спеціальних знань в інформаційному забезпеченні досудового розслідування. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 215–221.
105. Колесник В. А. Співвідношення пізнання і доказування в кримінальному процесі й в оперативній діяльності. *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. № 11. С. 1–6.

106. Колпакова О. В. Особливості розслідування злочинів у сфері комп'ютерної інформації. *Международное сотрудничество в борьбе с компьютерной преступностью: проблемы и пути их решения* : матеріали Междунар. науч.-практ. конф. (г. Донецьк, 8–19 мая 2006 г.). Донецьк : ДЮИ ЛГУВД, 2007. С. 230–235.
107. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, ухвалена Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789
108. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16
109. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096
110. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
111. Конвенція про кіберзлочинність, ратифікована із застереженнями і заявами Законом від 07.09.2005 р. № 2824-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text
112. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009
113. Коновалова В. Е. Криминалистическая версия: познавательная функция в судопроизводстве. *Проблеми правового забезпечення економічної та соціальної політики в Україні* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 24–25 трав. 2005 р.). Харків : Право, 2005. С. 586–589.
114. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
115. Копитін Ю. Розслідування інцидентів інформаційної безпеки. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/9600/1/11.pdf>
116. Корупційні ризики в кримінальному процесі та судовій системі / М. В. Буроменський, О. В. Сердюк, І. М. Осика та ін. ; Інститут прикладних гуманітарних досліджень, МА Консалтинг. Київ : Москаленко О. М. ФОП, 2009. 220 с.
117. Котлубаєва К. С. Завідомо неправдивий висновок експерта: способи вчинення. Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю створення Харківського НДІ суд. експертиз ім. М. С. Бокаріуса (м. Харків, 10–11 жовтня 2018 р.). Харків : Право, 2018. С. 113–114.
118. Котлубаєва К. С. Способи введення в оману суду або іншого уповноваженого органу. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua>

119. Котлубаєва К. С. Способи завідомо неправдивих показань. *Проблеми вдосконалення правового забезпечення 288 прав і свобод людини і громадянина* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24–25 черв. 2016 р.). Запоріжжя, 2016. С. 125–128.
120. Кравчук О. В., Циганюк Ю. В. Порядок призначення судових експертів у сфері інтелектуальної власності за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Криміналістичний вісник*. 2013. № 2 (20). С. 34–45.
121. Крамаренко Ю. М. Поняття і сутність діяльності з розслідування злочинів. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2009/urist-2-2009/files/law-2009-2_29.pdf
122. Кривописин В. Г. Актуальні проблеми досудового розслідування. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/424/teoretichni_aspekti_organizaciyi_dosudov.pdf?sequence=2&isAllowed=y
123. Криміналістика : підручник : у 2 т. / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. Т. 1. 384 с.
124. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n976>
125. Кримінальний процес : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2010. 606 с.
126. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
127. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.
128. Кримінологія: питання та відповіді / за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків : Золота миля, 2015. 324 с.
129. Кузьмічов В. С. Криміналістичний аналіз розслідування злочинів : монографія. Київ : Правник, 2000. 450 с.
130. Курдюков В. В. Деякі питання обов'язкового проведення експертизи в контексті реформування кримінального судочинства України. *Адвокат*. 2012. № 7 (142). С. 15–18.
131. Куц В. Протидія злочинності: сутність і зміст. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 103–112.
132. Лапта С. П. Перспективні напрями розвитку дактилоскопії в зарубіжних країнах. *Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ* : зб. наук. пр. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. Вип. 3 (78). С. 59–66.

133. Левендаренко О. О. Сторони обвинувачення та захисту в контексті реалізації принципу змагальності у стадії досудового розслідування. *Правничий часопис Донецького університету*. 2012. № 1. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pchdu/2012_1/09.pdf.
134. Леоненко М. І. Особливості стадійної побудови кримінального провадження за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2013. Т. 26 (65). № 1. С.238–242.
135. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Использование специальных познаний в следственной и судебной практике. Киев : Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко, 1987. 100 с.
136. Литвин М. М. Інтегроване управління кордонами : підручник. Хмельницький : Вид-во Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, 2012. 416 с.
137. Лишак О. А., Круль С. М. Інформаційно-довідкові системи інших міністерств, відомств як складова інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 360–370.
138. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. 432 с.
139. Лук'янчиков Є. Д. Висновок спеціаліста – джерело доказів у провадженнях про кримінальні проступки. *Actual problems of science and practice : abstracts of XVI International Scientific and Practical Conference, Stockholm, Sweden (May 31 – June 02, 2021)*. 2021. Р. 64–66.
140. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Класифікація засобів інформаційного забезпечення розслідування. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць*. 2011. № 1 (9). С. 221–226.
141. Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д., Петряев С. Ю. Криміналістика : навч. посіб. : в 2-х ч. Київ : НТУ України «КПІ ім. Ігоря Сікорського», 2017. Ч. I : Вступ до курсу криміналістики. Криміналістична техніка. 374 с.
142. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 360 с.
143. Лукашевич В. Г. Проблеми оптимізації діяльності з розслідування злочинів. *Теоретичні та практичні проблеми використання можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті й розслідуванні злочинів*. Київ, 1996. С. 17–19.
144. Ляш А. О., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному судочинстві : навч. посіб. Київ : Університет «Україна», 2006. 184 с.

145. Маланчук П. М., Кандиба Ю. О. Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження. *Правові горизонти*. 2017. № 3. С. 71–76.
146. Маленко О. В. Проблеми реалізації принципу змагальності на стадії досудового розслідування за чинним Кримінальним процесуальним кодексом. URL: https://protocol.ua/ru/problemi_realizatsii_printsipu_zmagalnosti_na_stadii_dosudovogo_rozsliduvannya_za_chinnim_kriminalnim_protseualnim_kodeksom
147. Манжай О. В. Досвід Великобританії, ФРН та КНР. (Навчально-тренувальний центр боротьби з кіберзлочинністю та моніторингу кіберпростору на громадських засадах). URL: <http://cybercop.in.ua/index.php/naukovi-statti/80-naukovi-statti/201-dosvid-velikobritanijifrn-ta-krn>
148. Мартовицька О. В. Міжнародна правова допомога у кримінальному провадженні. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4006/Mizhnarodna%20pravova%20dopomoha%20u%20kryminalnomu%20provadzhenni%20>
149. Матеріали про результати роботи Головного управління міжнародно-правового співробітництва Генеральної прокуратури України у 2012 році. URL: www.gp.gov.ua/ua/zvitmu.html
150. Матусовський Г. А. Криміналістика в системі научних знань. Харків : Вища шк., вид-во при Харк. держ. ун-ті, 1976. 113 с.
151. Махнюк А. В. Окремі аспекти інформаційно-аналітичного забезпечення інтегрованого управління кордонами в сучасних умовах. *Наука і оборона*. 2011. № 2. С. 15–18.
152. Мендус С. І., Свобода Є. Ю. Криміналістичні обліки ОВС : курс лекцій. Київ, 2010. 180 с.
153. Михайленко О. Р. Прокуратура України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 336 с.
154. Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму від 13 квітня 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d68 (дата звернення: 20.05.2019).
155. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред. В. В. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Атіка, 2010. Т. VI : Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). С. 349.
156. Мовчан А. В. Інформаційно-аналітична робота в оперативно-розшуковій діяльності Національної поліції: навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 244 с.
157. Мовчан А. В. Історичні аспекти становлення та розвитку інформаційно-аналітичної роботи в оперативно-розшуковій діяльності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3. 235 с.

158. Моїсєєв О. Експертна ініціатива та доказове значення експертизи. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 3. С. 121–124.
159. Мудряк Т., Потомська Н. Міжнародне співробітництво щодо криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 211–216.
160. НАБУ і ФБР будуть разом розкривати корупційні схеми. *Українська правда*. 2016. 30 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/06/30/7113258/>
161. Назаров В. В. Кримінальний процес України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2008. 584 с.
162. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 р. № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>
163. Нізовцев Ю. Ю., Леонов Б. Д. Використання кібертехнологій у процесі розслідування злочинів: аналіз зарубіжного досвіду. *Інформація і право*. 2017. № 3. С. 108–116.
164. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів. Львів : Вища школа, 1978. 112 с.
165. Носевич Н. Кримінологічне розуміння державного бюро розслідувань як суб'єкта протидії злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 194–199.
166. Одерій О. В. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів (обліки) : фондова лекція. Донецьк : ДІВС, 2001. 20 с.
167. Одерій О. В. Теоретичне осмислення початкового етапу досудового розслідування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*, 2015. № 4. С. 258–263.
168. Осипенко І. П., Пророченко В. В. Висновок експерта в досудовому розслідуванні. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cac he:UPF7p2hZPBMj:lsej.org.ua/2_2020/106.pdf+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=opera
169. Основи кримінального аналізу : посібник з елементами тренінгу / О. Є. Користін, С. В. Албул, А. В. Холостенко, О. М. Заєць та ін. Одеса : ОДУВС, 2016. 112 с.
170. Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2016. 246 с.
171. Павлюк Н. В. Науково-технічне забезпечення слідчої діяльності: зміст та напрями. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:4P8gntmOrkJ:tlaw.nlu.edu.ua/article/view/206512/207086+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=opera>

172. Палюх А. І. Участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2016. 206 с.
173. Пиріг І. В. Інформаційне забезпечення експертної діяльності ОВС. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2011. № 3. С. 95–99.
174. Пиріг І. В. Поняття та сутність експертного дослідження місця події. *Криміналістика и судебная экспертиза : межведом. науч.-метод. сб. / отв. ред. И. И. Емельянова*. Київ, 2014. Вып. 59. С. 64–72.
175. Пілюков Ю. О. Використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 4. С. 240–245.
176. Пілюков Ю. Процесуальні вимоги до висновку експерта у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 3. С. 99–102.
177. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 270–276.
178. Погорецький М. А. Теорія доказів – методологічна основа оперативно-розшукового документування організованої злочинної діяльності. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2010. Вип. 22. С. 185–195.
179. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : затв. наказом Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 р. № 139. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0680-1
180. Попко В. В. Принципи міжнародного співробітництва держав із надання взаємної правової допомоги у транснаціональному кримінальному праві. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 1. С. 105–117.
181. Попов А. П. Актуальні проблеми виявлення та документування правопорушень авторських та суміжних прав, що вчиняються у сфері відтворення та розповсюдження аудіовізуальних творів. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. Ч. 1. С. 187–193.
182. Постіл Н. С., Цимбал П. В. Класифікація слідів комп'ютерних злочинів. *Международное сотрудничество в борьбе с компьютерной преступностью: проблемы и пути их решения : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (г. Донецк, 8–19 мая 2006 г.)*. Донецк : ДЮИ ЛГУВД, 2007. С. 138–140.
183. Приходько В. О. Криміналістичні обліки оперативно-розшукового призначення: сучасний стан і тенденції. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : матеріали міжнар.

- наук.-практ. конф. до 100-річчя з дня нар. проф. М. В. Салтєвського (м. Харків, 08 лист. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, С. 168–170.
184. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи : Закон України від 19.12.2019 р. № 409-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/409-20#Text>
185. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам : Закон України від 15.03.2022 р. № 2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#Text>
186. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
187. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 05.07.1994 р. № 80/94-ВР. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80/>
188. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.
189. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/>
190. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
191. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 01.08.2016 р. № 74/98-ВР. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>
192. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>
193. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
194. Рудницький І. Л. Особливості виявлення та розслідування контрабанди наркотичних засобів, що вчиняються організованими злочинними групами : дис. ... доктора філософії : 081 Право / Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2019. 250 с.

195. Саковський А. А. Особливості документування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2 (18). С. 49–59.
196. Севрук В. Г. Зарубіжний досвід використання інформаційно-аналітичного забезпечення протидії злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2021/1/12.pdf>
197. Севрук В. Г. Правоохоронні органи, які здійснюють протидію злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі: український та міжнародний досвід. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 995–1005.
198. Симонович Д. В. Проблеми структури та системності у кримінальному процесі: Стадії та окремі провадження. Харків, 2016. 441 с.
199. Система управління інцидентами інформаційної безпеки. Керівництво адміністратора. 2009. 143 с.
200. Сіренко О. В., Короткова Є. О. Досвід упровадження системи електронного кримінального провадження в Україні та ЄС. URL: http://lsej.org.ua/3_2021/87.pdf
201. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Т. 9. 1978. 916 с.
202. Сокиран Ф. М., Войтович Є. М. Використання спеціальних знань під час розслідування насильницького зникнення людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 2. С. 190–196.
203. Сокиран Ф. М., Сокиран М. Ф. Характеристика тактичних прийомів психологічного впливу у криміналістичній діяльності слідчого. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 1. С. 45–52.
204. Степанюк Р. Л. Проблеми формування окремих криміналістичних методик для судового провадження. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Одеса, 2017. Т. XIX. С. 336–343.
205. Степанюк Р. Л., Лапта С. П. Новітні зарубіжні розробки та перспективні дослідження у галузі техніко-криміналістичного забезпечення протидії злочинності. *Право і Безпека*. 2017. № 2. С. 96–101.
206. Степанюк Р. Л., Лапта С. П. Удосконалення організації й тактики огляду місця події в Україні з урахуванням досвіду США. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. № 2. С. 300–306.
207. Столітній А. В. Електронне кримінальне провадження у Литовській Республіці. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. Київ, 2018. № 4 (20). С. 61–73.

208. Сухорада І. О. Методологія та сучасний стан наукових досліджень документування злочинів у сфері банківського кредитування оперативними підрозділами. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2014. № 4. С. 157–169.
209. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС України) : монографія. Донецьк : Промінь, 2012. 640 с.
210. Тичина Д. М. Національна поліція України в системі суб'єктів запобігання злочинам. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 154–162.
211. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.
212. Торвальд Ю. Век криминалистики / пер. с нем. ; под ред. Ф. М. Решетникова. 3-е изд. Москва : Прогресс, 1991. 323 с.
213. Торвальд Ю. Сто лет криминалистики. Пути развития криминалистики. Москва : Прогресс, 1975. 439 с.
214. Управління інформаційною безпекою : конспект лекцій : навч. посіб. / КПІ ім. Ігоря Сікорського ; уклад. : С. О. Носок, О. М. Фаль, В. М. Ткач. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 258 с.
215. Фат'янова В. О. Використання інформаційно-довідкових обліків при експертному дослідженні. *Вісник ЛДУВС*. 2007. Спец. вип. № 2. Ч. 3. С. 102–105.
216. Фат'янова В. О. Генезис криміналістичної реєстрації: етапи розвитку. *Право і Безпека*. 2005. Т. 4. № 6. С. 169–173.
217. Фат'янова В. О. Криміналістичні обліки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. Харків, 2005. Вип 31. С. 229–234.
218. Філіпенко Н. Є. Теоретичні основи використання службоворозшукових собак в оперативно-розшуковій діяльності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. Спец. випуск. 2008. № 1 (2). С. 101–111.
219. Фильштейн В. Л. Министерство внутренней безопасности и Национальная полиция Государства Израиль: организационно-правовые основы функционирования : монография. 2-е изд., перераб. и доп. Кировоград : Инвестгруп, 2008. 189 с.
220. Фойницкий И. А. Курс уголовного судопроизводства : в 2 т. Санкт-Петербург : Наука; Альфа, 1996. Т. 1. 1996. 552 с.
221. Халупенко Д. М. Співідношення пізнання і доказування у кримінальному провадженні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. № 3. С. 81–91.
222. Хараберюш І. Ф., Хараберюш О. І. Інтернет та локальні мережі як джерело отримання оперативно-значимої інформації. *Вісник*

- Луганського державного університету внутрішніх справ* : у 2 ч. 2007. № 1. Спец. вип. Ч. 1 : Удосконалення оперативної розробки об'єктів ОРД оперативними підрозділами органів внутрішніх справ у сучасних умовах. Луганськ : Луган. держ. ун-т внутр. справ ; голов. ред. Е. О. Дідоренко, 2007. С. 108–113.
223. Хараберюш І. Ф., Мацюк В. Я., Некрасов В. А., Хараберюш О. І. Використання оперативно-технічних засобів у протидії злочинам, що вчиняються у сфері нових інформаційних технологій : монографія. Київ : КНТ, 2007. 196 с.
224. Хахановський В. Г. Теорія і практика криміналістичної інформатики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 28 с.
225. Храпцов О. М. Запобігання кримінальному насильству на спеціально-кримінологічному рівні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2017. Випуск 24. С. 120–122.
226. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
227. Чисніков В. М. Альфонс Бертільйон – основоположник «наукової поліції» (до 160-річчя з дня народження). *Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб. / ДНДЕКЦ МВС України, Нац. акад. внутр. справ*. Київ : Брайт Вайтт, 2013. № 1 (19). С. 212–219.
228. Чисніков В. М. Бертільйон Альфонс. Міжнародна поліцейська енциклопедія. Київ : Атіка, 2009. Т. V : *Кримінально-процесуальна та криміналістична діяльність поліцейських організацій*. С. 59–61.
229. Чисніков В. М. Криміналістична наукова думка в Україні: судові медики. *Наука і правоохорона*. 2010. № 2. С. 169–173.
230. Чисніков В. М. Сискна поліція на Україні за часів Російської імперії (1880-1917 рр.): історико-правове дослідження : у 2 кн. Київ : НікаНова, 2011. Кн. 1 : Документи і матеріали : навч. посіб. 938 с.
231. Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення міжнародної правової допомоги в кримінальних справах. 2011. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tpsek/2011_11/Chornous.pdf
232. Черноусько М. В. Правова природа прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Актуальні проблеми держави та права*. 2014. Вип. 71. С. 465–466.
233. Шай Р. Я. Природа та сутність правоохоронної діяльності. *Наше право*. 2014. № 5. С. 10–15.
234. Шевчук О. О. Способи скоєння злочинів, пов'язаних із порушенням прав інтелектуальної власності, та особливості їх документування підрозділами ДСБЕЗ МВС України. *Митна справа*. 2013. № 5 (2.2). С. 63–65.

235. Шепітько В. Ю., Журавель В. А., Авдєєва Г. К. та ін. Інформаційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля. Харків : Апостіль, 2017. 260 с.
236. Шимановский М. Ф. Фотография в праве и правосудии. Одесса, 1894. 39 с.
237. Шорохова Г. М. Нормативно-правове регулювання інформаційно-аналітичного забезпечення територіальних органів поліції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. С. 300–303.
238. Штучний інтелект у правосудді. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/shtuchnyj-intelektpravosuddia/>
239. Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України : монографія. Харків : Арсіс, 2001. 320 с.
240. Шумна Л. П. Соціальне обслуговування: загально визнані міжнародні стандарти. *Право та державне управління*. 2013. № 1 (10). С. 56–59.
241. Шурат Т. Г., Смух А. О. Деякі аспекти розвідки з відкритих джерел інформації (OSINT). *Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 20 жовт. 2017 р.) : у 2-х ч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 126–128.
242. Щур Б. В. Проблема визначення предмета, напрямків та етапів розслідування. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyku/nvsy/04_2011/11shhbvter.pdf
243. Юнацький О. В. Криміналістичне моделювання пізнавальної діяльності слідчого : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 20 с.
244. Юхно О. О. Особливості використання інформаційних технологій під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій та їх процесуальне оформлення. *Вісник Харківського національного університету*. 2016. № 2. С. 86–95.
245. Ярошенко С. Кримінальний процес: чи існує принцип змагальності? URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravota-proces/kriminalniy-proces-chi-isnue-princip-zmagalnosti.html>
246. Яшина К. В., Ялова К. М., Завгородній В. В. Розробка сучасної інформаційно-пошукової системи математичне моделювання. *Науковий журнал «Математичне моделювання»*. 2013. № 2 (29). С. 83–86.

Наукове видання

О. В. Ковальова

**ІНФОРМАЦІЙНА ПАРАДИГМА
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УКРАЇНІ:
ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ**

Монографія

Верстка – Войтюк Ю. Г.

Підписано до друку 10.10.2022 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 18,6. **Наклад 300**. Замовлення № 1122м-168.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.